

fkn
Fakultet bezbjedne policije Sarajeva

Kriminalističke teme

Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Godište IV Sarajevo, 2005

Broj 3-4

UDC 343. 9 ISSN 1512-5505

KRIMINALISTIČKE TEME

časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

IZDAVAČ

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet kriminalističkih nauka
Sarajevo

ZA IZDAVAČA

Prof. dr sci Hidajet Repovac
Vitomir Šafranji, izvršni direktor

UREĐUJE

Redakcija Časopisa

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Prof. dr. sci. Mirsad D. Abazović

SEKRETAR REDAKCIJE

Dr. sci. Lada Sadiković

RECENZIJE I PRIJEVOD

Redakcija

KOREKTURA

Redakcija

DTP

Predrag Puharić

DIZAJN KORICA

Tarik Jasenković

ADRESA

Zmaja od Bosne 8, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
e-mail: fkn@fknbih.edu

Časopis je upisan u Evidenciji javnih glasila F BiH pod rednim brojem 773. od 13. 03. 1998. godine i na temelju mišljenja federalnog Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta broj 02-413-1324/98, oslobođen plaćanja poreza na promet proizvoda i usluga

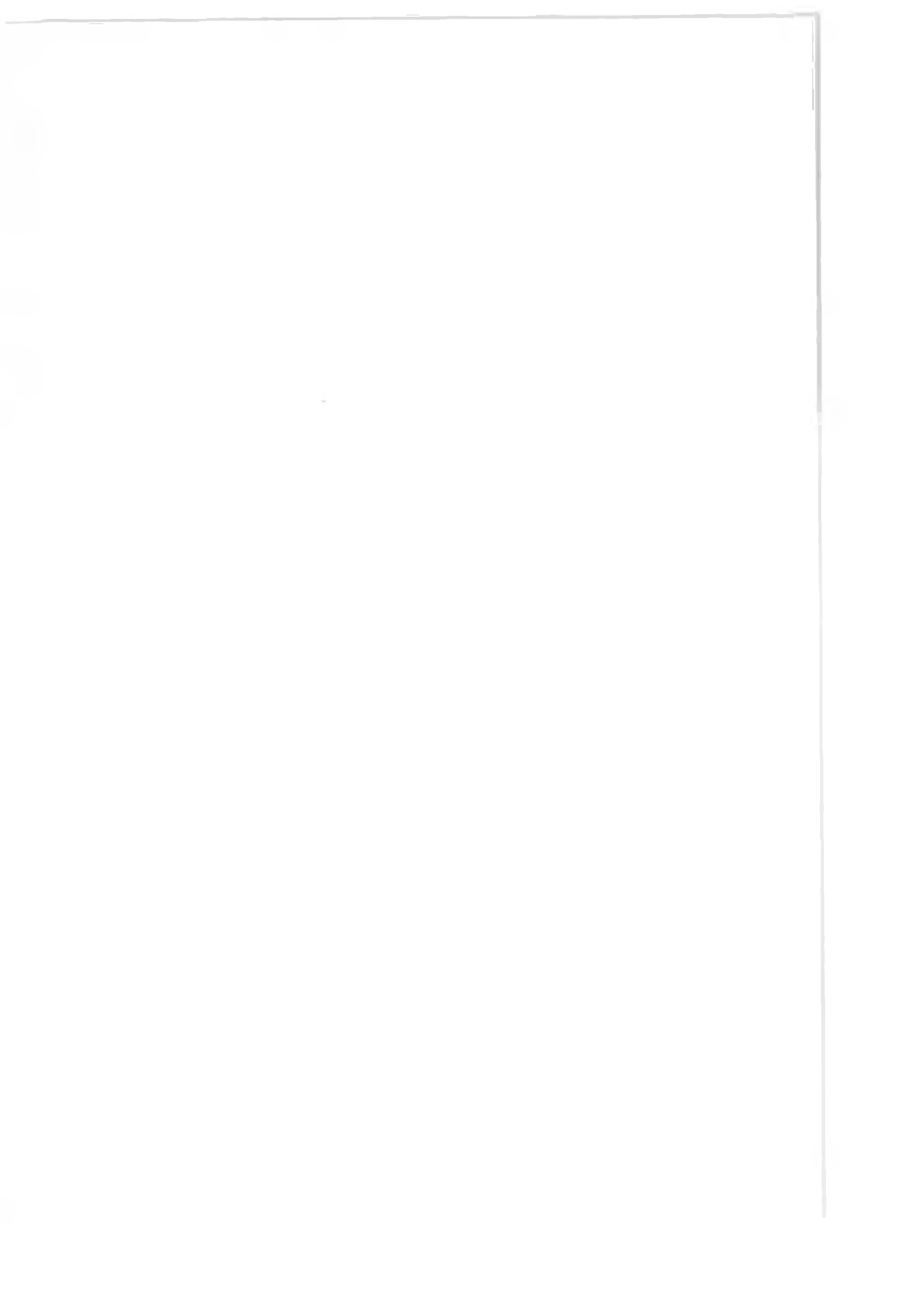
KRIMINALISTIČKE TEME

SADRŽAJ

TEMATSKI BLOK	7
<i>Ramo MASLEŠA</i> Političko-sigurnosni aspekti tranzicije Political – Security Aspects of Transition	9
<i>Alija RAMLJAK</i> Pogreške u istrazi i presuđivanju u "krvnim deliktima" (II dio) Mistakes in Investigation and Judgement in Blood Delictes (2nd part)	37
<i>Lada SADIKOVIĆ</i> Dobro upravljanje u Bosni i Hercegovini Good Governance in Bosnia and Herzegovina	69
<i>Asim ŠAKOVIĆ</i> Finansijske istrage i konfiskacija imovine stečene krivičnim djelom u BiH u saglasnosti sa evropskim standardima i zakonskom regulativom Financial Investigation and Confiscation of Property Gained by Criminal Act in B&H in Accordance with European Standards and Legislative	97
<i>Azra ADŽAJLIĆ-DEDOVIĆ</i> Zakonit i kriminalan pobačaj Legal and Criminal Act of Abortion	109
<i>Jasmin AHIĆ</i> <i>Adis ŠEČIĆ</i> Obavještajno sigurnosna agencija BiH (OSA) (Prikaz) Intelligence Security Agency B&H (ISA) (Overview)	117
<i>Nebojša TEOFILOVIĆ</i> <i>Nedžad KORAJLIĆ</i> Korupcija i pranje novca kao oblici organizovanog kriminaliteta Corruption and Money Laundering as Forms of Organized Crime	131

<i>Kemal BRKIĆ</i> Neki aspekti rukovođenja u policiji Some Aspects of Management in Police	155
<i>Halid GANIJA</i> Uticaj društvenih promjena na pojavu zločina razbojništava i razbojničkih krađa u F BiH Influence of Social Changes on Apperance of Crime in Federation of Bosnia and Herzegovina	173
<i>Mevludin MUSTAFIĆ</i> Politika SAD prema terorizmu USA Policy Toward Terrorism	185
<i>Zemir SINANOVIĆ</i> Terorizam Terrorism	199
<i>Hariz ŠARIĆ</i> Povezanost prostitucije s drugim sociopatološkim pojavama u Federaciji Bosne i Hercegovine Connection of Prostituion with Other Sociopatological Appereriance in F B&H	219
PRIKAZI	239
<i>Jasmin AHIĆ</i> „Država u evropskom poretku“ „State in the European Order“ <i>Lada Sadiković</i>	241
<i>Asim MUJKIĆ</i> Dejtonski nacionalizam Dayton Nationalism <i>Nerzuk Ćurak</i>	245
BIBLIOGRAFIJA	251
<i>Beba-Ešrefa RAŠIDOVIĆ</i> Bibliografija diplomskih radova odbranjenih na Fakultetu kriminalističkih nauka u 2005. godini 1. dio	253

Tematski blok

Ramo MASLEŠA¹

Političko-sigurnosni aspekti tranzicije

Political – Security Aspects of Transition

POGLED NA POLITIČKE PRILIKE U PODKOMUNISTIČKOM PERIODU

Naučno promišljanje odnosa politike i obavještajne službe, implicira potrebu kratke znanstvene opservacije najbitnijih političko-sigurnosnih, kulturoloških, ekonomskih i ostalih odrednica početka procesa političke pluralizacije osamdesetih godina, koji je konačno nagrizaio i "probio brane monističkog političkog sistema" (V. Goati, 1989, str. 7.) . Prodor i sve otvorenija iskazivanja diferentnih "političkih vrijednosti, filozofije i pokreta" (Endru Hejvud, 2004., str. 605.) ubrzali su involuciju i konačno rušenje totalitarnih političkih sistema. Preobražaj i demokratizacija je u znatnoj mjeri bila opterećena "olupinama" ranijih nedemokratskih režima, koje su u dugogodišnjem periodu građani smatrali jedino mogućim i u čije ime su im odricana temeljna prava na političke i druge slobode. Iako su u većini država, neočekivano, brzo i lahko, odnosno "šapatom pale" komunističke vlasti, međutim "otpornost desetljećima stvaranog sistema mišljenja i upravljanja" (Slavko Goldštajn, Predgovor knjige V. Pusić, Vladaoci upravljanja, Liber, Zagreb, 1992. str. VII) otvorilo je niz pitanja, dilema i zapreka diferentne naravi, naročito u početnoj fazi dalekosežnih promjena. Relevancija ovog područja dovela je i do interdisciplinarnog sistemskog pristupa u znanstvenom istraživanju ključnih odrednica prelaska iz nedemokratskih u demokratske političke poretke. Tako da su u upotrebi termini "podsocijalistička društva", "podkomunistička društva", "centralna i istočno-evropska društva", "društva nove

¹ Dr. sci, vanredni profesor na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

demokracije", "zemlje istočne i južne Evrope" itd. U tom kontekstu je i "tranzitologija postala neka vrsta nove, vrlo popularne i propulzivne "nauke" iako je "jasno da se kod društava u tranziciji radi o jednom ni dovoljno adekvatnom ni sasvim određenom nazivu" (V. Pavlović, 2004., str. 227) Bez obzira na divergentna stajališta mi ćemo koristiti termin "društva u tranziciji", jer ga smatramo najadekvatnijim imajući u vidu karakter i obim promjena koje su se odvijale na političkoj pozornici. **Drugo**, sve zemlje **su** imale osoben put ka demokratizaciji, koje su ustrojene različitim stepenom razvoja i historijske specifičnosti. "zatečenih ustava, društvenog, političkog i kulturnog života" (Z. Golubović, Dio 3, str. 11) i specifičnih razvojnih ciljeva" (F. Vreg, str. 315) . Dakle, preobražaji su nastajali pregovorima, kompromisima, sporazumima, demonstracijama u kampanjama, i **na izborima, revolucijama** "nenasilnim razjašnjavanjem razlike i kriza", (S. P. Huntington, 2004, str. 160) kao i "politikom povlačenja" (Džon Kin, 2003., str. 57) . **Politika povlačenja** je predstavljala "prirodno delikatan i opasan proces" za njihove protagoniste, s obzirom da su "radili na razgradnji postojećih despotskih režima svjesni da se politički režimi mogu udaviti sopstvenim lažima i arogancijom da strah i demoralizacija ne mogu vladati vječno" (Džon Kin, nav. dj. str. 60) .

Međutim, euforično i masovno oduševljenje kako na zapadu, tako i kod političkih elita društava zahvaćena dalekosežnim preobražajima, **ističući** da je "demokracija pobijedila" (Z. Brzezinski) ili **da** je "zapadna liberalna demokratija konačni oblik čovjekove vladavine" (F. Fukujama, 1992, XI) , izgubili su iz vida niz relevantnih **faktora** koji su pratili i kočili sami tok demokratizacije i konsolidacije novouspostavljenih poredaka. Promišljanja su išla u pravcu otklanjanja svih zapreka i izgradnji kvalitativno novih demokratskih i civiliziranih odnosa između naroda i država. Zalažući se za ovakve principe Zapad je bio vjerovanja da će se padom komunizma eliminirati sve opresivne namjere i izvorišta ugroženosti, kako na nacionalnom, tako i na regionalnom odnosu na međunarodnom planu.

Polazilo se od sintagme da će samim uklanjanjem ranijih sistema na "svjetlost izaći demokratska kreativna i plemenita društva" (V. Pusić, 1999., str. 17) u kojima će ovladati "općeljudska vrijednost" (A. Solženjicin, 1999., str. 25) . Međutim brzina revolucionarnih nestabilnosti "postojećih komunističkih sistema i neočekivani slom" nisu bili obećavajući u smislu oblikovanja i uspostave stabilnih demokratskih društva. Svi pokušaji "logike oponašanja zapadnjačkog modela" (O FFE, 1997., prema. V. Franičević, Politička misao, broj 1.,

2002., str. 4) nedvojbeno je ukazala da se "preko noći! ne može preskočiti u "svijet života" evropske civilizacije. Svaka od tih zemalja dostigla je vlastiti stepen "socijalne i sistemske integracije, a sistemski elementi se formiraju kao rezultat historijskih procesa". Zato se nije moglo očekivati da će na "zgarištima ranijih režima i raspada njihovog vrijednosnog sistema procvjetati nekakva atenska demokratija" (F. Vreg, nav. dj. str. 315) . To je između ostalog uzrokovalo političko-sigurnosne i druge signifikantne oprečnosti i deformitete, koja su izazvala čitav spektar disfunkcionalnih tendencija pa je početno "ugodno bezvlašće postalo produženi udes (M. Goše, 2004, str. 27) skoro svih novouspostavljenih društava u tranziciji. Naravno, kako smo već apostrofirali da se sami proces tranzicije nije odvijao prema nekom unificiranom političkom obrascu. Vladala je evidentna raznolikost kako u pogledu dinamike, uspješnosti i sadržaja preobražaja, pa sve do niza **aberacija** praćene rigidnim retrogradnim političkim tendencijama, koje su i te kako utjecale na kvalitet i smjer sveukupnih društvenih promjena.

Međutim treba kazati da sva društva, a naročito ona koja nastoje oblikovati pristojne demokratske okvire nose u sebi "specifične koliko demokratske, toliko i antidemokratske izazove i mogućnosti" (Makferson, 1965, prema, F. Kaningan, nav. dj., str. 240) . Posebno "ukoliko se prvo na institucionalnom nivou ne prevaziđu stari mehanizmi vlasti i odnosi moći i drugo, ukoliko se ne izvrše radikalne promjene u mentalnoj strukturi stanovništva, koje je decenijama socijalizovano za prihvatanje autoritarnog tipa ličnosti" (Z., Golubović, nav. dj. str. 9) . Zato bismo ta društva mogli nazvati "poludemokratijom u kojoj demokratske i autoritarne odlike uporedno djeluju" (E. Hejvud, nav. dj. str. 701) , što se odrazilo na **krkhost** odvijanja procesa demokratizacije". (Dž. Kin, nav. dj. str. 62) . **Pojedini** autori **su** zastupali gledišta da "prilikom. . naglog pada komunizma "ništa ne ostaje na nogama ni principi, ni kodeksi, ni institucije, pa čak ni istorija" (F. Fire, 1996, str. 8). Ipak valja podsjetiti da "totalitarne ideje mogu itekako da nadžive pad totalitarnih režima i njihova iskušenja će se javljati kad god se učini nemogućim da se politička, društvena ili ekonomska bijeda ublaži na način dostojan čoveka" (H. Arent, 1998, str. 430) . One su se javljale zavisno od brzine i kvaliteta sveukupnih promjena od karaktera predhodnih režima koji su utjecali na **domete** demokratskih promjena" (A. de Tokvil, 1994,) , načina na koji je izvršen demokratski preokret, mirno ili nasilno, (**D. Beetham**, 1999. str. 74.) , ekonomsko-socijalnog stanja i kvaliteta političke klase

koje je vodi, kao i od primjenjene političke formule (G. Moscha, 1965) , "etnifikacije politike sa visokim, odnosno niskim intenzitetom ispoljavanja" (K. Ofe, prema V. Pavlović, nav. dj. str. 274-276) od razvoja civilnog društva koje u "odnosima sa državnim institucijama koje oblikuju, ograničavaju i omogućavaju njihove aktivnosti" (Dž. Kin, nav. dj. str. 14) . Jedan od duhovnih arhitekata tzv. pluralističke revolucije iz 1989., Havel je rezignirano sumirao stanje u Istočnoj i centralnoj Evropi samo dvije godine nakon pada berlinskog zida" međunacionalna mržnja, podozrivost, rasizam, čak i znaci fašizma; podmukla demagogija; intrige i smišljeno laganje; političarenje, neobuzdana i bezobzirna borba za partikularne interese; glad za vlašću, nezrele ambicije, fantatizam svake moguće vrste i nove i bezprimjerene varijante pljačkanja, uspon različitih mafija; opći nedostatak tolerancije, razumijevanja, ukusa, odmjerenosti i razuma" (V. Havel, Izgubljeni raj, u The New York Review of Books, prema, V. Pavlović, nav. dj. str. 229) .

POLITIČKE I DRUGE ZAPREKE U PROCESU DEMOKRATSKIH PREOBRAŽAJA DRUŠTAVA U TRANZICIJI

Društva u tranziciji i njihov razvoj je isključivo moguće posmatrati kroz prizmu dijagnosticiranja političkih i drugih zapreka, koje su kočile proces ostvarenja vrijednosno orjentiranih težnji ka uspostavi demokratije kao "načinu života", što implicira šire kriterije u odnosu na "samo politički oblik organizacije društva" (Z. Golubović, nav. dj. str. 7) . U tom smislu je od posebne relevancije polistički pristup kako bi izbjegli sterilna i suhoparna gledišta, koje ne mogu odgovoriti zahtjevima ovog djela našeg promišljanja. Novouspostavljena društva u tranziciji našla su se pod naglašenim pritiskom, odnosno kako oblikovati i uspostaviti demokratsko-institucionalne okvire u kojima će građani moći ostvarivati i štititi svoja prava, potrebe i interese. Preciznije kazano, okvire u kojima će se izkazivati sposobnost demokratske ustavne države i njenih institucija da se uspješno nose sa svim izazovima koji su pratili proces izgradnje i stabilizacije političkog poretka, kako čitava novouspostavljena mreža regulativnih istitucija ne bi došla u ozbiljne političko-sigurnosne rizike i krize. To je uveliko zavisilo od toga hoće li početne promjene dati šansu i osloboditi novu energiju - novu **oblast** ili će političke elite izazvati depresiju i baciti građane u pasivnost" (V. Goat, nav. dj. str

70) , odnosno "građane smatrati samo izbornim materijalom koji poslije izbora ničemu ne služi" (A. Solženjicin, nav. dj. str. 41) . Raskid sa "komunističkim društvenim ugovorom" (M. Mazower, nav. dj. str. 347) koji je davao legitimnost nedemokratskom poretku nije značilo i eliminiranje recidiva ranijeg sistema. Dakle, političke promjene nekada stabilnih nedemokratskih režima, nisu dovele do dovršene društvene tranzicije", a time i do konsolidovanih političkih stabilnih i demokratskih društava. **Dž. Kin**

Politička historija ukazuje da "nema demokratije bez demokrata, tj. bez specifičnoga demokratskog čovjeka koji želi demokratiju i koji je oblikuje, baš kao što ona oblikuje njega" (F. Fukujama, nav. dj. str. 256) . Zato je i uspostava demokratskih poredaka na razvalinama totalitarnih sistema, i ostataka ideološkog instrumentarija, bez eksplicitnih i preciznih proceduralnih demokratskih pravila dovelo i do "kvarenja politike" (H. Arent, prema K. Lefor, nav. dj. str. 304) na način što pojedine novoizabrane političke elite nisu "željeli da politiku učine" demokratskom i moralnom" nego su ubrzo **poprimile** performanse satrapske i neodgovorne vlasti sa veoma naglašenim premisama "politizacije morala" i hibridne demokratije sa neolističkom vladavinom dominantnih stranaka koje možemo nazvati i "monopartizmom" (F. Vreg, nav. dj. str. 316) . U tome su posebnu ulogu imali etnonacionalistički i populistički nastrojeni političari, koji su pod oblandom demokratskih promjena na prakseloškoj ravni počeli iskazivati sve odrednice rafiniranog autoritarnog oblika vladanja. Tako da je uspostava političkih sistema u većini država funkcionirao saglasno interesima političkih elita i kao "mehanizam koji se pokreće iz jednog monopartijskog svemoćnog centra" (A. Krešić, nav. dj. str. 146) odnosno jednog sasvim novog oblika implementacije i apologije, samodržavna koji je čak prevazilazio i dugogodišnje totalitarne metode.

Time "zamjenjujući komunistički totalitarizam i autoritarizam etnonacionalističkim neototalitarizmom i neoautoritarizmom" (I. Vujačić, 2002, str. 252) kao i formalno-institucionalno oblikovanje potrebnih okvira za "funkcioniranje" podsistema države, politička vlast u nekim **zemljama** u većoj, a u nekim u manjoj mjeri provodila politiku "teške ruke". Daleko se veća pažnja poklanjala iracionalnim porivima, nacionalizmu, neostvarenim interesima, retraditionalizaciji, nacionalističkoj ikonografiji, populizmu, revanšizmu, nepotizmu, brzom bogaćenju, itd., nego rješavanju fundamentalnih egzistencijalnih i drugih pitanja u svim oblastima života i rada. Znači,

izgradnji međusubjektivnih odnosa s onu stranu svih oblika nasilja, poštivanjem svih postulata modernog demokratskog, pravnog i civilnog društva.

Ne dolazi do demokratizacije politike, skupa principa i vrijednost, te proceduralnih pravila pri oblikovanju kolektivnih odluka "koji omogućavaju što šire učešće zainteresiranih" (V. Vasović, 1995, str. 138-139) . Naprotiv, nosioci političke vlasti u prvi plan stavljaju antikomunističko pražnjenje i oblikovanje takvog koncepta političke prakseologije koja je vodila ka politizaciji društva, a time i do "demokratske neslobode" (H. Marcuse, 1989, str. 21) . Vladavina autoritarnog **monopartijskog** ili multipartijskog karterskog realiteta, u prvim godinama tranzicije postao je "hipnotička definicija", odnosno "zapovijed" (H. Marcuse, nav. dj. str. 32) , zahtijevajući od institucija države slijepu poslušnost i političko-partijsku podobnost u cilju zaštite od javne kritike i potrebnih oblika demokratske političke i ostalih nivoa kontrole i nadzora. Ustvari na političkoj sceni se uspostavlja moderna politokratija - politokratiska elita, koja oblikovanjem politokratsko-paternalističke strategije uspostavlja "paklenu simbiozu" (**Krleža**) sa nosiocima devijantnog ponašanja. Zahvaljući nezakonito stečenoj ekonomskoj moći u formi "ortačkog kapitalizma", oni su pružili potporu ka uspostavljanju političkog modela **monističkog** vladanja zaodjenut u oblandu demokratskih promjena sa "autoritarnom političkom kulturom" (F. Vreg. nav. dj. str. 264) . Tako da je i sami izlazni trend demokratije imao cikličnu i krivudavu putanju na koju su utjecali naznačeni kao i drugi mnogostruki faktori. Sasvim je jasno da je "savršeno društvo nemoguće", s obzirom da je i "sloboda stvar normativnih ograničenja", u čemu je i "zadaća zakonodavca da najveću moguću slobodu svakog pojedinca uskladi sa najvećom mogućom slobodom svih drugih zajedno" (K. Popper, 1997., str. 120-121, U potrazi za novim svijetom, Zagreb, 1997) . **Međutim**, u djelovanju političkih struktura vlasti, građanin postajao sve više puki objekt politike, kroz jačanje izvršnih aparata koje su dirigistički usmjeravali ka sve većoj paternalističkoj ulozi države. Državna intervencionistička politika je implicirala učvršćivanje i ekstezivno širenje neototalitarističke političke moći. Politika remisije i sve prateće aberacije i druge insuficijencije proizvodili su u kontinuitetu ciklične latentne i **otvorene** političko-sigurnosne, ekonomske, "socijalne i moralne krize i krize očekivanja i na kraju krizu novouspostavljenih poredaka" (Radovan Radonjić, Naše teme, 1989, broj 6. str. 156) . Najkraće kazano na sceni je bio politički radikalizam i redukcionizam

sa "dominacijom represivnih potreba" (H. Markuze, nav. dj. str. 24) koji je u multipartijskoj formi jednodimenzionalnog promišljanja uzrokovao da se i "sama demokratija u tim državama veoma teško i sa mnogostrukim problemima uspostavljala. Naravno, da se ni "demokratije nisu mogle uspostaviti u svom čistom obliku" (F. Vreg, nav. dj. str. 264) . Stoga, svaka priča o "politici kao težnji za idealima je djetinjasta" (K. Poper, nav. dj. str. 223) . U tim političkim prilikama pored navedenih i drugih relevantnih pitanja i problema, društva u tranziciji su pokazivala evidentne znake anomalije, političke apatije, koje su pod "skrivenim velom demokratije" (F. Kanningam, nav. dj. str. 44) iskorištene za primjenu čak i opresivnih instrumentarija prema političkoj opoziciji, samo radi "osvajanja ministarskih privilegija putem uspjeha u parlamentanoj borbi". Tako da su se više "cijenile privilegije nego prava" (M. Imamović, Ljudska prava, Sarajevo, broj 1-4, 2002. str. 59) . Međutim, izgubila se iz vida relevantna činjenica da stabilnost i sigurnost svakog političkog sistema ne proizilazi isključivo iz upotrebe fizičke prisile nego se "njoj naprotiv mora pridružiti konzensus" (Nikolas Lihman, Legitimacije kao procedura, Zagreb, 1992, str. 43) . Dakako da "vladavina zakona bez obzira koliko ograničenog, još uvijek pruža neizmjereno veću sigurnost, nego vladavina zakona iznad njega ili bez njega (H. Markuze, nav. dj. str. 62) . **Zato se i nameće** pitanje kako da se u tom procesu, ublaže i svedu na humanističku ravan imperativni karakteri zakona, kako bi se stvaralačka energija čovjeka oslobodila u poželjnoj atmosferi **demokratsko-sigurnosnih** okvira.

NEDOSTATAK PROAKTIVNE POLITIČKE VIZIJE I STRATEGIJE IZLASKA IZ TOTALITARNE I AUTORITARNE POLITIČKO- KULTUROLOŠKE PARADIGME

U predhodnim izlaganjima dotakli smo samo neke bitne odrednice **implozije ranijih** nedemokratskih **režima** sa relevantnim aberacijama i deformitetima koje su utjecale na dinamiku i kvalitet uspostavljanja političko-demokratskih institucionalnih podsistema društava u **tranziciji**. Praćenjem sveukupnih društvenih promjena evidentni su ograničavajući faktori koje karakteriše **zadržavanje** dugogodišnjeg ideološkog, autoritarnog i monističkog historijskog naslijeđa, stavova i iskustva, kolektivističke **vrijednosne orijentacije** oblikacije prema državi, političke socijalizacije praćena krutom i

bezpogovornom indoktrinacijom totalitarnih i autoritarnih sistema i njima odgovarajuće podaničke političke kulture. Dakle nema demokratije ukoliko na "mentalnom nivou vlada duhovno i idejno i političko jednomylje; ukoliko dominira autoritarni "društveni karakter"; ako kolektivistička svijest potiskuje građansku individualnu samosvijest; ako je ideološki način mišljenja osnovni i često jedino dozvoljeni okvir orijentacije; ako je državni vrijednosni sistem jedino mjerilo svih društvenih i individualnih vrijednosti; ako preovlađuje heteronomni nad autonomnim moralom". Ukoliko građani nemaju odgovarajuće demokratske obrasce ponašanja - svijest i mentalitet koji će im poslužiti za osmišljavanje i kreiranje i ostvarenje egzistencijalnih i drugih relevantnih demokratsko-sigurnosnih ciljeva, sasvim je izvjesno da će to kočiti proces konsolidacije i demokratizacije svakog društva. S obzirom da se sa "naslijeđenim autoritarnim mentalitetom ne može obezbijediti demokratsko funkcioniranje novih institucija" (Z. Golubovici, 2003, str. 9. i 21.) zadržat ćemo se na znanstvenoj elaboraciji inkonzistentnosti između političke institucionalizacije i potrebe za novom političkom vizijom i strategijom izlaska iz totalitarne i autoritarne političko-kulturološke paradigme kreiranjem novog koncepta demokratske političke kulture. Novi koncept koji bi putem političke socijalizacije trebao poslužiti konsolidaciji i razvoju novouspostavljenih demokratskih društava. Dakle, svaka je vladavina nasilna ukoliko ona "nastoji da svoju vlast proširi i na mišljenje" (Spinoza, Teološka - politički traktat, Kultura Beograd, 1957) na način da su građani lišeni "aktivnog životnog stava i stvaralačkog napora" (Milorad Pavlović, Kultura od do Beograd 1980, str. 17) . Ustvari dugogodišnja **matrica** mišljenja i kontaminiranost, te naslijeđe totalitarizma, "uklapanjem mišljenja u razne oblike kolektivnih obrazaca ponašanja" (S. Orlović, nav. dj. str. 17) i abdiciranjem građana utirao se put ka njihovoj pasivizaciji". S tim u vezi, Dž. S. Mil pravi dinstinkciju između aktivnih i pasivnih građana, apostrofirajući da vladari vole pasivne, jer ih je lakše imati u šaci kao poslušne i ravnodušne podanike. Međutim, demokratija naprotiv traži one prve" (prema N. Bobio, str. 29-30) . Dakle, od karaktera i razvijenosti tipa političke kulture u znatnoj mjeri ovisi participacija građana u političkom životu društvene zajednice. U tom smislu su i pogledi koji govore o "snazi političke kulture i svjedoči o mnogim neuspjesima "presadivanja" političkih institucija (partije, parlamenta) iz sistema predstavničke demokratije u ekonomski nerazvijene zamlje" (V. Goati, Savremene političke partije, Beograd, Partizanska knjiga, 1984. str. 234)

. To nedvojbeno ukazuje da se politička kultura ne može oblikovati stihijski, niti predstavlja spontani proces. Naprotiv, neophodan je sistemski i holistički pristup s obzirom da "narod može biti **nespreman** za dobre institucije. Nužan dio priprema jeste da se podstakne želja za njima" (Dž. S. Mil, Izabrani politički spisi. Rasprava o predstaničkoj vladavini, Zagreb; Informator FPN, 1989, str. 13) . Znači takvo osjećanje građana koji će "vratiti vlast nad državom, ukinuti razdor između morala i politike, da građanska indiferentnost ustupi mjesto burnoj i opreznoj javnoj svijesti", (Mojze Ostrogorski, Demokracija i političke partije, "Napredak", Beograd, 1921., prema S. Orlović, str. 55) . **Otuda se i nameće** pitanje uolikoj mjeri je dugogodišnja totalitarna i autoritarna edifikacija na mentalnom području-društvenoj svijesti kočila proces građanskog eliminiranja i transformacije mentalnog kulturnog i civilizacijskog tkiva" (Pjotr Stompka, prema V. Pavlović, nav. dj. str. 229) s obzirom da su "podkomunistička društva "patila od sindroma "civilizacijske inkompetentnosti" (Isto, str. 229) . Međutim, oblikovanje novog društvenog poretka uzrokovalo je niz **abercija** i lomova, tako da ona nisu uspjela da u procesu demokratizacije naprave **otklon** od dugogodišnje nataložnosti, odnosno petrifikacijskih odrednica autoritarne političke kulture. Njena edifikacijska uloga u društvenoj svijesti sa svim naznačenim odrednicama je utjecala da su se pojedine novouspostavljene demokratije pretvarale u "poluanarhične **rezime**", koje su za posljedicu imale "drobljenje države") N. Bobio, nav. dj. str. 17-18) . Nedostajala je proaktivna strategija koja implicira "vaspitanje za demokratiju. . . tokom same demokratske prakse" (Isto, str. 29) . Mogli bismo kazati da se radi o niskom intenzitetu demokratskih reformi, koje je pravdano izuzetno važnim okolnostima u kojima se odvijao proces radikalnih političkih preobražaja. Naravno da početni zamah i brzina demokratskih promjena, a osobito "opijenost demokratizacijom" (S. Hantington, nav. dj. str. 254) kao i sami "efekti **izbornog** opijuma (M:Goše, nav. dj. str. 327) nisu bili garancija da će "novonastala društva koja su slavila" odlazak iluzije" - komunizma" (M. Mazower, nav. dj. str. 12) automatski napraviti otklon od dugogodišnje nataložnosti i natopljenosti nedemokratske političke kulture.

Politički legitimitet u posve novim prilikama **nastojao se uokviriti** u oblandu autoritarne demokratije i jedne fasadne pravne države. S tim u vezi i političke elite su **nastavile raniju praksu** da od "masa naprave skupinu ljudi nesposobnih da misle svojom glavom, nevjehi da vladaju svojim nagonima, neobrazovanih da upravljaju

javnim poslovima i neorganiziranih da ostvare svoje interese" (D. Šušnjić, Orvelijana - Utopija u kojoj živimo, Orve, 1984. "Čigoja štampa, prema S. Orlović, nav. dj. str. 117) Prema tome, demokratija sa potrebnim elementima civilnosti se ne može etablirati kao **posuđeni** i imitativni eksperiment, a posebno kada se radi o području političke kulture. Međutim, političke elite na vlasti korištenjem "preobučenih" i rafiniranih "starih totalitarnih metoda" (V. Pusić, nav. dj. str. 23) i dugogodišnjom jednostranom ideloškom indoktrinacijom, odnosno "političko pamćenje masa" (V. Pavlović, nav. dj. str. 283) nisu obezbijedili demokratsko-sigurnosni ambijent u kojem će "oni koji su odrasli naviknuti na šaputanje . . . sada progovoriti na prirođan način" (M. Mazover, nav. dj. str. 215) . Otuda su i nastojanja išla u pravcu da se članovi političke zajednice zbog politike nezrelosti, zbuđenosti, neizgrađenosti i nespremenosti, ponovo stave pod "starateljstvo" novih političkih vođa i na taj način ih "iskluče iz političkog procesa, ali na paradoksalan način njihovim vlastitim aktivnim potčinjavanjem". Eksplicite kazano i **novouspostavljeni** sistemi također "uživali u jubilejima, paradama i aplauzima". Dakle "vladavina pomshu aplauza i odobravanja (Lj. Tadić, 1987 str. 98.) .

Dakako prije bi se moglo kazati da je "politička nezrelost za njih bila veoma udobna" (Kant) s obzirom da su upražnjavali političku ketmanologiju i autoritarni stil političke kulture. Društva u tranziciji nisu se oslobodila naturuka i **hipostaze prošlosti** kako bi kreirali i razvijali **način** razmišljanja i ponašanja stavova i vrijednosti koji su imamentni za demokratsku političku kulturu. Izgubili su iz vida relevantnu činjenicu da li "demokratska država može uopšte da opstane u nedemokratskom društvu" (N. Nobio, nav. dj. str. 55) . Jer "krah totalitarnih sistema izazvao je krizu koja je iz temelja potresla sve strukture i institucije, destabilizirala čitav društveni život ponašanje i socijalnih grupa i ljudi, njihov životni standard. . . ljudi su se preko noći našli u novom oslobođenom ambijentu, bez ikakvih prinuda i stega, ali su odjednom izgubili i koordinate za orijentaciju na koje su već decenijama bili navikli. U takvom sklopu nacionalističke snage su pribjele brzom instrumentalizaciji situacije. One su i u širenju šovinizma, nacionalističke diverzije, vidjele glavno sredstvo za osvajanje vlasti i održavanje na njoj" (R. Florian, Etničke krize u post-totalitarnoj Evropi", izdod iz "**Borbe**" od 23. 02. 1993. str. 16, prema Z. Golubović, nav. dj. str. 13.) . Tako da je nastao dugotrajni period neizvjesnosti sa mnogostrukim insuficijencijama bez pravovremenog izlaska iz tog nezrelog političkog prostora i tjeskobe. Stoga je vrlo

važno naznačiti da se "u društvenom razvitku novog vremena" **nastavila sa naslijeđenom praksom** "razvlašćivanja čovjeka" (Lj. Tadić, 1987, str. 16.) .

Prema tome da bi novouspostavljene demokratije mogle funkcionirati "građani demokratskih država moraju zaboraviti instrumentalne korjene svojih vrijednosti i razviti jedan timotični odnos spram svog političkog sistema i načina života. Oni dakle moraju voljeti demokraciju, ne zato što je ona nužno bolja od alterantiva, nego što je njihova (F. Fukujama, nav. dj. str. 387) . Otuda se i nameće pitanje da li su i koliko građani imali priliku da u razvoju novih poredaka budu "upoznati sa političkim sistemom i koji u određenoj mjeri određuju njihove percepcije i njihove reakcije na političke pojave" (Rush, 1992, str. 92, prema B. Axford i dr. nav. dj. str. 50) . Drugo, koliko su političke elite u procesu preobražaja učinile na kreiranju novog koncepta političke socijalizacije i način i modelatitet otklona od već napuštenih "starih političkih vrijednosti običaja i navika" (Isto, str. 53) . Treće, da li je uopšte njihova sveukupna aktivnost rezultirala potrebnoj političkoj participaciji građana u sudjelovanju i formuliranju javnih, ali na prakseološkoj ravni djelotvornih politika koje će doprinijeti razvoju i zamahu "demokratskih funkcija civilnog društva". Jedna od ključnih funkcija je da "suzi ekspanionističke težnje države, ili bar da se odbrani civilni društveni život od nasrtaja i potpune kontrole države i politike nad društvom" (V. Pavlović, nav. dj. str. 86-87) . Ako analiziramo tok demokratizacije, **eksplicite** se nameće zaključak da građanima nije pružena mogućnost da budu upoznati niti su na konzinstentan način pripremljeni, kako na saznavno-teorijskom tako i na prakseološkom području. Izostao je valentan aktivitet političkih predstavnika i njihov politički **altruizam** u obezbjeđenju demokratskog permisivnog civilnog prostora, koji bi građanima omogućio akceptiranje i gradualno razvijanje novih obrazaca društvene svijesti - političke kulture. Dakle i pored formalno-institucionalnog raskida sa političko-kulturološkim naslijeđem nedemokratskih režima, njihova dugogodišnja nataloženost i egzistentnost ostavila je jedan od najdubljih tragova upravo na mentalnom nivou. Tako da su još uvijek primjetne težnje da se "po svaku cijenu gospodari glavama podanika" i da političke elite moraju kontrolirati sadržinu njihove svijesti" i na taj način zadržati "višeslojne naslage auteritarizma, autoritarnih struktura i njima pogodnih oblika političke kulture" (V. Stanovčić, nav. dj. str. 158) . Ozbiljnost ovog pitanja nije tangirala političke strukture vlasti,

ni su promišljali kako u još uvijek kontaminiranom prostoru naznačenih obrazaca, orijentacija i stavova, **odoljeti** i napraviti potreban otklon i izlaz iz koroziviteta totalitarizma i autritarizma, kako bi sami tok društvenih preobražaja, dostigao mnogo brže osnove političko-ekonomske i sigurnosne konsolidacije i stabilnosti. Naprotiv, političko-demokratska institucionalizacija je poslužila kao paravan za prikrivanje rafiniranih pohlepni oligarhijskih preobučeni metoda vladanja. Potpuno je izostala proaktivna planska egzemplifikacija o prevazilaženju i oslobađanju od dugogodišnje socijalizacije u "komunističkom autoritarizmu i volontarizmu" (I. Vujačić, nav. dj. str. 351.) To je između ostalog sve više postojao ograničavajući faktor u oblikovanju novih političkih vrijednosnih pogleda i sudova, te jedne sasvim nove političke osjećajnosti - političke kulture. . . koja nije neposredno vezana ni za djelovanje institucija vlasti, niti pak za druga, aktualna politička opredjeljivanja, ali jeste važno za artikulaciju društveno značajnih pitanja i za način njihovog rješavanja, recimo za dugoročno oblikovanje jedne "demokratske" ili "autaritarne političke prakse" (Silvano Bolčić, Kako iz političke krize, Naše teme, Zagreb, 1989, broj 12, str. 3158) . Osobito, ukoliko znamo da demokracija "nikada ne dostiže tačku homoestatične ravnoteže", pošto nju prate "javna neslaganja o sredstvima i ciljevima, neizvjesnostima, zabune, praznine u političkim, programima, skriveni i otvoreni sukobi" (Dž. Kin, nav. dj. str. 118) . Međutim, najviše se pažnje poklanjalo jačanju politike samodovoljnosti i zatvorenosti, preko direktivističke autoritarne uloge aparata političke vlasti, gdje nisu bile pošteđene niti obavještajne službe. Takva reaktivna i **nekonzistentna** politika dovela je do stvaranja "praznog prostora demokratije" (F. Kaningam, nav. dj. str. 43-44) , "gdje nema velikog straha od države. . . , ali ni stvarne slobode i demokratije" (Z. Vidojević, nav. dj. str. 44) . U taj prazan "politički međuprostor" članovi političke zajednice ulaze bez potrebne političke autonomnosti, ličnog dostojanstva, prihvatajući jednu vrstu naslaga "totalitarne teokratije" (Z. Vidojević, Isto str. 40) , odnosno snažnu vlasti i naglašenu političku moć sa strogo unutrašnjom haotičnom nezrelom i "privatiziranom i korumpiranom" multipartijskom vlašću" (Z. Vidojević, Isto, str. 37) . Iz tih i drugih razloga društva u tranziciji se nazivaju fragmetarna društva, društva nesposobna da pronađu i artikuliraju izgubljeno jedinstvo u različitosti, blokirana, odnosno potisnuta društva - društva koja nemaju političke i druge performanse da oblikuju pristojnu zajednicu "koja ponajmanje sprječava ponajveću mjeru zadovoljstva svojih građana" (E. Bloh, prema, Č. Čupić, nav. dj. str. 47) .

U tom smislu se mogu čuti promišljanja da li se može "žrtvovati malo političke stabilnosti u interesu maksimiziranja uključenja građana u politiku" (B. Axford i dr. nav. dj. str. 127) . Ipak se nekih mogli složiti sa takvim pogledima, osobito što su društva u tranziciji **još uvijek veoma** ranjiva društva u raznim institucionalnim segmentima, pa je svako umanjivanje **krhke** političke stabilnosti u uslovima još nedovršene demokratizacije može uzrokovati sigurnosne i druge implikacije različitog karaktera i intenziteta. **Evidentne su** neizvjesnosti i raznolika anomična ponašanja, osjećaj nesnalaženja, kašnjenje u sveukupnim **prilagođavanjem** novonastalim prilikama "koncentracija vlasti. . . oligarhizacija političkih stranaka, ograničenje javne rasprave, politička kultura koju obilježava netolerancija, nedostatak demokratske političke prakse, a posebno eksplozivitet neizvjesnosti" (Josip Kregar, Nastanak predatorskog kapitalizma i korupcije, Rifin, Zagreb, 1999, str. 105-105) . Eksploziju neizvjesnosti nisu pratila institucionalna regulativna pravila, pa su novouspostavljene institucije počele pokazivati disfunkcionalne tendencije. U tom smislu **je po uzoru na** "ceremonijalne regulacije" nedemokratskih **režima** u "kojem su zakon i ustav shvaćeni samo kao zasada i pokriće za politički voluntarizam" dolazilo do stalnih nesuglasja i antinomija (J. Kregar, Isto, str. 105) .

Međutim, ne mogu se prihvatiti ni promišljanja koja govore da se neka zemlja ne može demokratizirati zato što nema demokratskih tradicija. Kada bi to bilo nužno, tada nijedna zemlja ne bi nikada postala demokratska, jer nema naroda i kulture - "političke kulture" (R. M.) (uključujući i zapadnoevropske) koji nekoć nije imao snažne autaritarne tradicije (F. Fukujama, nav. dj. str. 400) .

POLITIČKA KULTURA I NJEN ZNAČAJ ZA STABILNOST I RAZVOJ DRUŠTAVA U TRANZICIJI

U predhodnom dijelu smo apostrofirali osnovne naznake o vrijednosnom sistemu - sistemu vrijednosti demokratskog društva, **kao i probleme i poteškoće izlaska iz dugogodišnje nedemokratske kulture** koji sa stanovišta funkcioniranja političkog sistema i njegove stabilnosti ima nedvojbenu polivalenciju. S tim u vezi, od izuzetne važnosti predstavljaju obrasci ponašanja građana svake političke zajednice. Naime, članovi svakog društva kroz sistemski, planski i usmjeren dugotrajni proces političke socijalizacije, stječu orijentaciju

politička mjerenja i vrijednosne stavove o politici, političkom poretku, a osobito o političko-kulturalnim odrednicama. Naravno, oni impliciraju "međuzavisnost dvije sfere društvenog života - političkog sistema i kulture, odnosno vezu kulture, strukture i vlasti." (G. Almond, Političko istraživanje kulture - osvrt: prikaz" Treći program broj 86/87, III-IV-1990, str. 66, prema Z. Golubović, Stranputice demokratizacije u postsocijalizmu, str. 53) . **Dakle**, način na koji su povezani normativno-politički, ekonomski i kulturni faktori jednog društva je i diferentia specifica svakog društva i obilježje njegovog socio-kulturnog konteksta" (Jadranka Goja, **Socio-Kulturni aspekti obrazovanja**, Revija za sociologiju, broj 1-2, Zagreb, 1989, str. 706) . Međutim, politika se ne ograničava samo na formalno uspostavljene institucije. Naprotiv "istraživanje političke socijalizacije otvara put proučavanju politike i analizi političkog ponašanja". . . s posebnim akcentom na "promišljanje političkih faktora koji utječu na političko djelovanje." **U tom kontekstu** se "otvaraju zanimljiva pitanja o načinima na koji pojedinci stječu političke nadzore i orijentacije prema političkim objektima" (B. Axford, G. K. Brownina, K. Wugglins, B. Rosamond i J. Turner, nav. dj. str. 65-66) . Otuda je mnogo važno što građani jedne političke zajednice misle o politici, organizaciji pristojnog društva, odnosno njihovi političko-kulturološki dometi u razumijevanju i odnosu spram političkog sistema i procesa koji se odvijaju u savremenom društvu, a koji su od vitalnog i egzistentnog značaja za konsolidaciju vrijednosnog sistema društava u tranziciji.

Time dolazimo do političke kulture" koja daje život i snagu političkim ustanovama i političkim principima" Preciznije kazano "ono polje u kome se ukrštaju i dobivaju svoje značenje složene interakcije privatnog i javnog, partikularnog i univerzalnog" (Milan Podunavac, Princip građanstva i poredak politike, FPN, Beograd, 2001., Predgovor) . Bitno je naznačiti da se i politička kultura u raznim historijskim fazama mijenjala, što je na drugoj strani stvaralo potrebu i obavezu "socijalizacije naraštaja u različite vrijednosne skupine" koji su dostizanjem političke zrelosti u posjedovanju tih skupova vrijednosti" doveli do urušavanja istih i njihova zamjena novom generacijskom političkom kulturom" (B. Axford i drugi nav. dj. str. 82) .

- Na teorijsko-naučnoj ravni postoji mnoštvo promišljanja koja su tretirala "istraživačko polje političke kulture", (M. Podunavac, nav. dj. str. 218) , pa se za nju može kazati da zauzima relaventno mjesto u savremenoj političkoj teoriji. S obzirom da je i na ovom području znanstvenog istraživanja evidentan multiverzum

"politička kultura je postala jedan retorički pasoš sa svim atributima kulturne mode" (Templin) . Na fonu tih stajališta i pokušaja teorijskog **određenja** "ona pripada **korpusu** pojmova u kojima se ukrštaju i harmonizuju uticaji različitih diskurzivnih strategija" (M. Podunavac, Isto) .

Naravno da se ovaj pojam kroz politički razvoj društva razmatrao u okviru opće kulturne paradigme. Tako da nailazimo na zanimljiva i diferentna terminološka određenja i u najranijim segmentarnim zajednicama u kojima su zabilježene i sklonosti ka političkim pitanjima (mores-običaji ili običajnost, njegovanje političke religije, tradicije, mitova, simbola, obrazovanja za jačanje lojalnosti podanika, vaspitanje članova zajednice, rituali itd.) . U kasnijim političkim oprečnim i kontraverznim raspravama prevalirala su ona gledišta koja su predstavljala znanstveno utemeljeni koncept političke kulture. Kraće kazano, evidentna diferentnost i **polivalentnost** emirijskih istraživanja je poslužila za uporedno kritičko promišljanje i oblikovanje političko-kulturoloških obrazaca. Njihova senzibilnost i gradualizam je utirala put ka modernom i holističkom poimanju i razvoju teorije političke kulture. Pojedini autori ističu da je "politička kultura" novi izraz za staru ideju" (D. Kavanagh, prema B. Axfordid, nv. dj. str. 72) , s obzirom na mnoštvo primjera iz historije političke misli koji su doticali fenomen kulture a time i "odnos između poredaka i vrijednosnih sistema kojih podupiru". S tim u vezi je i Platon u djelu Država pisao "znaš dakle, da nužno ima toliko vrsta ljudskih čudi koliko ima vrsta državnih uređenja? ili misliš da državna uređenja nastaju odnekuda iz drva ili kamena, a ne iz ljudskih čudi u državama" Platon, Država, osma knjiga, 544 e) . Na drugoj strani Aristotel je u svojim stavovima o politici i političkoj kulturu "unio taksonomski način mišljenja" fokusirajući se ne samo na institucionalne javne vladavine, nego i na vrijednosne sistema koje svoje puni smisao dobijaju u jačanju "vrlina **civilnosti**, konsenzusa i partnerstva u politici" (B. Axford, nav. dj. str. 73) .

Da bismo mogli govoriti o političkom učešću građana u političkom životu jednog društva (debatama, raspravama, kreiranju relevantnih odluka) neophodno je obezbijediti i očuvati pluralizam i slobodu mišljenja, zašto je potrebno odgovarajuće znanje. Na taj način se stvara "bitna pretpostavka bazičnih konsenzusa u društvu oko osnovnih vrijednosti svojstva politike" (Enciklopedija političke kulture) . **Prema tome**, političko obrazovanje je opredjeljujući činilac za

kreiranje uslova opće zajedničkog i pristojnog življenja u jednom društvu. U tom kontekstu je i Kant naznačio da "kultura prema prvim načelima vaspitanja za čovjeka i građanina nije ni započeta, a kamoli zasnovana" (Enciklopedija političke kulture, Beograd, 1993, str. 831) , dok "Rusou pripada **središnja** uloga u teoriji političke kulture i građanskog treninga". Monteskye Tokvil i Berk su svoja znanstvena promišljanja usmjeravali na "propitivanju složenih odnosa i utjecaja političke tradicije i memorije društva na prirodu i kvalitet političkih ustanova" (M. Podunavac, nav. dj. str. 221) .

Također, jedan od autora koji je na indirektan način pominjao **ideju** o kulturi je Comte sa svojim "konsensusom", zatim možemo navesti Durkheimovu "kolektivnu svijest", držeći da je "društvo nosilac kulture", na temelju čega i "društvenost nastaje u svijesti ljudi". Otuda je i razumljiva reakcija društva na sva društvena neprihvatljiva ponašanja koja veoma naglašeno **vrijedaju** i "određena stanja kolektivne svijesti" (E. Durkheim, 1901, str., 47, prema E. Pusić, nav. dj. str. 35.) . Svakako trebamo spomenuti Weberov koncept "značenja individualnih akcija" (H. EC Kstern, culture as a Foundation Concept for the Social sciences, Journal of Theoretical Politics vol. No. 4. 1996, str. 471-497, prema I. Vujčić, Politička misao broj 4, 1997, str. 111.) . Parsonsov "referentni okvir za djelovanje", se u znanstvenim krugovima definira kao generalna teorija akcije ili teorija djelovanja. Upravo taj okvir za djelovanje implicira **međusubjektivno** djelovanje pojedinaca uokvireno normama "a motivirano ostvarenjem ciljeva, adaptacijom, uglavnom materijalnim uvjetima okoline, reprodukcijom specifične kulture i integracijom zajednice" (E. Pusić, nav. dj. str. 28) . Iz ovoga eksplicite proizilaze tri fundamentalna elementa: socijalni sistem, ličnosti i kulture.

U cilju razumijevanja i funkcioniranja društva Parsons prije svega akcenat daje analizi pojmu "očekivanja" koji vodi u sami centar društvene interakcije" (E. Pusić, nav. dj. str. 213) . On ističe gdje postoji "interakcija, znači i simboli, stječu zajednička značenja i služe kao mediji komunikacije među akterima. Kad se pojave simbolički znaci koji mogu posredovati komunikaciju možemo govoriti o počecima "kulture" (T. Parsons The Social Sistem, The Free Press, Glencoe, II 1951, str. 5) . Za njega su "sistemi kulture" organizirani. . . oko obilježja sistema simboličkog značenja - kodova unutar kojih su strukturirani, posebnih skupova, simbola, kojima se služe i uvjeta njihova korišćenja, održavanja i mijenjanja kao dijelova sistema akcije" (E. Pusić, Isto) .

Društveni sistem je prema Parsonsu početak zajedničkim vrijednostima što u krajnjoj instanci predstavlja i osnovicu društvenog poretka. U tom kontekstu, on dalje navodi: "Budući da je socijalni sistem, sistem procesa interakcije između sudionika, on je struktura odnosa između sudionika. . . sistem je mreža takvih odnosa. Svaki je pojedinac uključen u mnoštvo takvih odnosa interakcije s jednim ili više sudionika komplementarnoj ulozi. Prema tome sudjelovanje pojedinaca u strukturnom odnosu. . . jeste najznačajnija jedinica socijalnog sistema (1963, str. 25 u I. Šiber, 1998, str. 164) . U svakoj interakciji, odnosno u svakom obliku strukturiranja odnosa, između pojedinaca Parsons polazi od pozicije strukture koje nastaju kroz društvenu interakciju ljudi u socijalnom sistemu. Jednom oblikovane i uspostavljene pojedinac ih doživljava kao objektivnu društvenu stvarnost, koja određuje okvirne mogućnosti njegovih aktiviteta. Inače, u Parsonsovoj teoriji društvo je shvaćeno kao sveukupni socijalni sistem, koji sadrži sve funkcionalne mehanizme potrebne za njegovo održanje kao sistema. Dakle, nužna je odgovarajuća usklađenost sistema, sudionika i kreativnog obrasca. To potvrđuje i njegov slijedeći stav: "Budući da socijalni sistem zahtijeva minimum podrške od svakog drugog sistema, znatan dio njihovih sastavnih dijelova mora biti primjereno motiviran da djeluje saglasno zahtjevima svojih uloga, pozitivno u ispunjavanju očekivanja, a negativno prema devijantnim ponašanjima. On mora izbjegavati kako onaj kulturni obrazac koji ne određuje ni minimum zahtijeva, tako i onaj što stavlja nemoguće zahtjeve na ljude i zbog toga dovodi do devijantnosti i konflikta koji onemogućavaju minimum uvjeta stabilnosti razvoja" (Isto, str. 27-28, u I. Šiber str. 164-165) .

Relevantne funkcije svakog socijalnog sistema, od kojih zavisi njihova stabilnost i opstanak prema Parsonsu su: očuvanje upravljačkih obrazaca sistema; orijentacije na ostvarivanju sopstvenih ciljeva; integracije svih elemenata unutar sistema i prilagođavanje - adaptacije u odnosu na okolinu. Ovi pogledi nedvojbeno ukazuju da je Parsons kao jedan od najistaknutijih predstavnika teorije sistema u sociologiji doticao i pitanja kulturološke naravi, što je predstavljalo i značajan doprinos u teorijsko-znanstvenom promišljanju političke kulture.

Ipak kao rodonačelnici, odnosno pioniri političke kulture koji su na sadržajan i plauzibilan način prezentirali fundamentalne pojmove i dimenzije političke kulture su J. Gabriel Almond i S. Verba u knjizi "The civic Culture, Princeton, University Press, 1963) . Oni su u naznačenoj knjizi na cjelovit način ponudili teoriju političke kulture

sa definicijskim određenjem koja implicira "specifične političke orijentacije, odnosno stavove prema političkom sistemu i njegovim djelovima, te stavove prema ulozi svakog pojedinca u sistemu" (G. A. Almond - S. Verba 1963, str. 13) . Dakle "političku kulturu čini mreža orijentacija ka političkom sistemu i političkom ponašanju pripadnika političkog sistema" (Politička enciklopedija, str. 751) .

Almond i Verba u svojoj studiji kao osnovne elemente političke orijentacije koji čine političku kulturu navode kognitivne (saznajne) koji impliciraju znanje o politici; političkom sistemu; afektivne, odnosno osjećaje o političkom, njegovoj ulozi i sposobnostima i evaluative (vrijednosne) koje označavaju mišljenje i sudove o političkim objektima, koji uključuju i kombinaciju vrijednosnih standarda i kriterija, s potrebnim informacijama i osjećajima. Mada pojedini autori ovom klasičnom obrascu proučavanja političke kulture, daju izvjesne primjedbe, ostaje činjenica da su oni u svom znanstvenom promišljanju posebno mjesto dali interakciji između političke kulture i političke strukture, što sa stanovišta stabilnosti i promjena političkih sistema ima relevantno značenje. Ukoliko između njih postoji potrebna korelacija, onda se može govoriti o stabilnosti određenog demokratskog poretka. Da bi naznačeni poredak mogao egzistirati u punoj demokratsko-sigurnosnoj atmosferi potrebna je građanska demokratska politička kultura. Nedvojbeno je da razvoj "stabilne i efikasne demokratske vlade ovisi ne samo o strukturi države i politike: on ovisi o orijentacijama koje ljudi imaju prema političkom procesu-političkoj kulturi - ukoliko politička kultura nije u stanju podržati demokratski sistem, šanse za uspjeh ovog sistema su slabe" (G. Almond - S. Verba, nav. dj. str. 498) . Pomenuta teorijska nastojanja upućuju na značaj političke kulture građana i rukovodećih struktura u održavanju stabilnosti i sigurnosti demokratije.

U svojim daljnim znanstvenim eksplikacijama o **prirodi** i značaju političke kulture, nastojali su dati novi obol u smislu njene djelotvornosti i pružanja podrške demokratskoj politici. S tim u vezi, izdvojili su tri tipa političke kulture i to: participativnu, podaničku i parohijalnu. Oni su prihvatili da se u obnovi demokratske stabilnosti nalazi politička kultura kao amalgam aktivnosti i pasivnosti (podanički i parcipativni element) građana kao i ravnoteža između obaveza i djelovanja vlade" (E. Hejvud, nav. dj. str. 382) . Naznačenu simbiozu su nazvali civilnom kulturom. Veliko zanimanje za znanstvenim promišljanjem sa evidentnim diferentnim, a vrlo često **kontraverznim**

definicijskim eksplikacijama terminoloških pojmovnih određenja doprinijeli su da je "koncept političke kulture našao način da postane sastavni dio rječnika političke nauke i općih načela tumačenja u politici" (M. Podunavac, nav. dj. str. 219) . Polazeći od toga, i uloge **političke** kulture u razvoju i stabilnosti društva, došli smo do relevantnog pitanja, a to su dimenzije političke kulture i oblici njenog ispunjavanja.

Uviđajući neke slabosti ranijih stajališta u poimanju građanske političke kulture u ranijem dijelu sa Verbom ("The civie culture") Almond je kasnije ponudio jedan novi pristup svodeći izučavanje političke kulture na tri osnovne dimenzije i to: kulturu sistema, kulturu procesa i kulturu vladanja. On je smatrao da "kultura sistema" obuhvaća slijedeće: svijest o nacionalnom identitetu, stavove prema legitimaciji režima i njegovim institucijama, te stavove prema legitimaciji i efikasnosti nosioca raznih političkih uloga. Kultura procesa "obuhvatala bi slijedeće: stavove prema "ja" u politici i stavove prema drugim političkim akterima - (povjerenje, kooperativnu kompetenciju isl.) . Kultura vladanja" bi uključila preferencije koje se tiču outputa (posljedica) politike, zapravo odnos prema takvim političkim vrijednostima kao što su socijalna zaštita sigurnost i sloboda" (G. Almond, The Intelctual History of the civie Culture Concept" u G. Almond and s Verba, The Civie Culture - Revisited, Sage, Publication, 1989, str. 28, prema V. Vujčić, nav. dj. str. 134) . Ovom prijedlogu se može dodati još niz drugih subdimenzija, primjereno savremenom demokratskom, otvorenom i civilnom društvu, ali koje ćemo u kontekstu promišljanja na direktan ili indirektan način pominjati u daljim objašnjenjima ovog polja naučnog interesa. Navedeni koncizni stavovi dovode nas do važnog zaključka koji ukazuje da razvoj i stabilnost političke zajednice u znatnoj mjeri zavisi od dostignutog nivoa razvoja demokratske političke kulture. U tom smislu se postavlja pitanje kako dostići takav razvoj demokratske kulture koja će u pluralizmu interesa i mnogostrukim suprostavljenostima uspješno prevladati i **pomiriti** sve oprečnosti koje kočće razvoj demokratskog društva. Jer, ni demokratska vladavina nije statičan sistem. Naprotiv nju karakterišu permanentne dinamične promjene sa nizom izazova i aberacija različitog intenziteta i karaktera. To se naročito ispoljava u društvima koja se nalaze u tranziciji.

U okviru našeg promišljanja važno je još spomenuti i shvaćanje političke kulture američkog politologa L. W. Pyea, koja se ipak sa naučnog gledišta mogu ocjeniti klasičnim pristupom, što svakako ne

umanjuje njegovu naučnu vrijednost. U središtu njegovog interesovanja je odnos između političke kulture i političkog razvoja društva. Svakako da politički razvoj donosi i nove vrijednosti, koje se trebaju odgovarajućim sigurnosnim i drugim mehanizmima štititi, a posebno kada se jedno društvo transformiše u demokratsku vladavinu. Tom procesu značaj obol daje upravo politička kultura sa zajedničkim okvirnim vrijednostima, koje karakterišu savremene države, a na temelju znanstvenih analiza pomenutog autora na primjeru nekoliko zemalja. One se ogledaju u četiri ključna pitanja: "povjerenje ili nepovjerenje; hijerarhija ili jednakost sloboda ili prisila i lojalnost i odanost". (V. Vujčić, Dimenzije političke kulture, Politička misao, Zagreb, 1998, broj 1, str. 123) .

Svaki politički sistem, odnosno njegova sigurnost i stabilnost cijeni se i po modelu i nivou povjerenja koji ima od strane građana, odnosno koliko su oni u poziciji da u demokratsko-sigurnosnim okvirima mogu ostvarivati i štititi svoja osnovna prava i interese. Dakle, potreban je takav ambijent i raspoloženje građana koji će radi ostvarenja zajedničkih interesa stvoriti vezivno tkivo koje će im omogućiti artikulaciju interesa usmjerenih prema organiziranim ciljevima. Svaka erozija povjerenja nedvojbeno utiče na rušenje temeljnih odrednica vrijednosnog sistema, a time i na politički razvoj, što neminovno ukazuje na implikaciju u funkcioniranju i sigurnosnih mehanizama. U direktnoj interakciji sa predhodnim postulatom je odnos vladajućih struktura i građana, odnosno koliko su političke strukture i njihovi izvršni organi organizaciono i funkcionalno spremni i sposobni, te lišeni političkog uticaja, efikasni u sprečavanju svih disfunkcionalnih tendencija koje narušavaju stabilnost sistema. Međutim, odnos između građana i vladajućih struktura, ili način vladanja" (Verba) u svakom društvu su organizaciono i funkcionalno hijerarhizirani, ali sa različitim učešćem i pravima i slobodama građana. Institucije sistema su okvir kojim se uspostavlja organizirana veza između nosilaca političke vlasti (moći) i društvenih snaga u čije ime oni vladaju. On je prema tome, "determiniran osnovnim društvenim odnosima, prirodom fundamentalnih društvenih snaga i njihovih interesa (potreba, zahtjeva) karakterom i oblicima društvene moći" (Miroslav Pečujlić, Pojam i determinante političkog sistema u Politička znanost - predmet i suština, Zagreb, 1974, str. 103) . Prema L. Pyeu, Politička kultura u svom opusu **problematizira** i odnos vlasti i moći. Dakle, uspostavljanjem tih složenih odnosa između građana i političkih subjekata, politička kultura, treba da posreduje

komunikacijskim kanalima preko kojih određene društvene grupe (elite) sa naglašenom moći nastoje ostvariti interese, čime, one postaju dominantna integralno-usmjeravajuća politička snaga sa izrazitim vidom monopolizma, što je svojstveno tradicionalnim i nedemokratskim režimima. Međutim, da bi građani mogli ostvariti svoje interese i živjeti u jednoj uređenoj demokratsko-sigurnosnoj sredini, njima politička demokratska kultura služi kao prodorna snaga i domašaj pomoću koje se eliminiraju osnovne proturječnosti u političko-sigurnosnoj, socijalnoj i ekonomskoj strukturi društva, kao i u drugim oblastima života i rada. Treći aspekt se odnosi na slobodu i prisilu, što je sa stanovišta funkcioniranja demokratske vladavine jedno od temeljnih postulata. Naime, sloboda građana je fundament svakog demokratskog društva. Njegova vrijednost se cijeni po tome koliko su slobode artikulirane u izgradnji koncepta liberalne demokratije. Svaki antiindividualizam, antidemokratizam, autoritarizam sa monopolističkom kontrolom moći, te usmjeravanje društva u cilju oblikovanja i ostvarenja nacionalnih interesa uz glorifikaciju prinude, politički sistem gubi osnovne premise demokratskog poretka, što neminovno dovodi do aberativnih tendencija. Četvrto pitanje se odnosi na odanost - lojalnost prema nacionalnoj državi. Ovaj aspekt je važan iz razloga što se na svjetskoj političkoj sceni i u okvirima nacionalnih država primat daje koncepcijama obezbjeđenja i očuvanja vitalnih nacionalnih interesa. Naznačene esencijalne stavove možemo zaključiti njegovim **stanovištem** da "u svakom funkcionalnom političkom sistemu postoji subjektivno područje politike koje određuje smisao vladavine, disciplinu institucija i društvenu važnost individualnih postupaka. Prema tome, pojam političke kulture pretpostavlja da tradicija nekog društva, **duh** njegovih javnih ustanova, **strasti** i kolektivna razmišljanja njegovih građana kao i stil i način djelovanja njegovih vođa nisu samo slučajni proizvod istorijskog iskustva, već zajedno čine dio smisaone cjeline i konstituišu razumljivu shemu odnosa" (Prema M. Podunavac, nav. dj. str. 230-231).

Naznačeni polivalentni i dosta kompatibilni stavovi pomenutih autora, sa neznatnim **dinstrukcijama**, doprinijeli su kasnije nizu znanstvenih rasprava sa veoma relevantnim priložima o odrednicama političke kulture (političke orjenatacije, modeli političke kulture, tipovi političke kulture, profili političke kulture itd.) pa sve do nastojanja njenog holističkog sistemskog definiranja. Iako se radi o diferentnim pogledima, njihova valentnost je otvorila niz važnih pitanja a time i

naglašeniji interes za dublje i kritičko preispitivanje, kako konvergentnih, tako i onih mišljenja koji su odisali suprostavljenim promišljanjima. Epistemološka **zasnovanost**, značila je i opredjeljujući obol na "unapređenju dijalektičkog pristupa u razumijevanju prave prirode političke kulture i njenih dometa u političkom životu pojedinih zemalja." (Enciklopedija političke kulture, nav. dj. str. 831) . Polazeći od toga politička kultura se definira kao "skup vrijednosti, uvjerenja i stavova unutar kojeg djeluje neki politički sistem" (B. Axford. i dr. nav. dj. str. 502) ; Robert Dal (Dall) ističe da političku kulturu sačinjava mreža individualnih orijentacija prema političkom sistemu. Orijentacije mogu biti pozitivne (aktivne, lojalističke) zatim apatične (neutralne) i najzad otuđujuće" (Enciklopedija, str. 834) , dok Liphart (Lijpart) razmatra političku kulturu na temelju integrativnih osobina. S tim u vezi, on ističe tri tipa političke kulture: centripetalnu (centrifugalnu i tzv. sporazumijevajuću političku kulturu. "

Isto tako politička kultura se definira kao "mreža orijentacije ka političkom sistemu i ponašanju pripadnika političkog sistema" (Politička enciklopedija, str. 751) . ili u smislu političke participacije i ponašanja individua kao građana" (S. White "Political culture and Soviet Politics", Macmillan, London, 1979. p. 17) zatim političke kultura kao "kolektivna memorija političnosti, tj. specifični pogled na osnovne političke probleme i odgovarajuća rješenja" (K. Rohe, "Politička kultura i kulturni aspekt stvarnosti, Treći program str. 77) odnosno kao "internalizacija političkog sistema u svijet mišljenja, osjećanja i vrijednosti članova društva" (J. Grebhart) Politička kultura i civilna religija" Treći program, str. 87, prema Z. Golubović, 1999, str. 53) Pomenuta signifikantna **definijska** gledišta uistinu ukazuju da se politička kultura u okviru jedne političke zajednice "uvijek oblikuje u jednom procesu složene interakcije političke memorije, tradicije društva, duha javnih ustanova, kao i neposrednog iskustva političkih aktera. Ona ima svoju bazu (političku kulturu društva) svoju nadgradnju (političku kulturu diskursa) i svoje srednje nivoe (političke principe) " (M. Podunavac, Isto, str. 233.) Otuda su dva fundamentalna faktora za nastanak političke kulture i to: politička socijalizacija koja predstavlja "proces ili skup procesa putem kojih ljudi uče o politici i usvajaju političke vrijednosti" (B. Axford i dr. str. 502) i politička tradicija koja implicira "ukupnost običaja, ustaljenih shvatanja i standardnog načina ponašanja u političkom životu jedne društvene zajednice (Politička enciklopedija str. 765) .

Na osnovu svega iznesenog mogli bismo kazati da politička kultura kao dio opće kulture jednog društva "obuhvata vrijednost, uvjerenja, stavove, simbole, sklonosti i obrasce ponašanja u odnosu na politiku i politička pitanja, kao i ona pitanja koja se odnose na opće uslove zajedničkog života u jednom društvu i na izbor pravaca i ciljeva ukupnog društvenog razvoja" (Enciklopedija političke kulture, str. 830). Time zadovoljavamo "centralno polje koje markira politička kultura". (Greinfenhagen, prema, M. Podunavac, Isto, str. 229) i ujedno potenciramo relevanciju oblikovanja poželjnog koncepta i razvoja demokratske političke kulture građana. Ona implicira poštivanje određenog poretka, njegovih institucija, pošto su oni preko svojih predstavnika u Parlamentu učestvovali u donošenju Zakona, koji su u funkciji zaštite građana, a time i društva u cjelini. U cilju ostvarenja **naznačenih** uvjerenja i ponašanja, velika je uloga odgoja i socijalizacije građana saglasno novim demokratskim i civilizacijskim stremljenjima. Dakle, neophodan je koherentan sistem obrazovanja za demokratsku političku kulturu sa svim specifičnostima koje prate savremenu društvenu zbilju, uključujući i sve oblike devijantnog ponašanja. Društva koja se nalaze u transformaciji iz totalitarnih u demokratski sistem, posebna sa pažnja poklanja oblikovanju, izgradnji, razvoju i zaštiti temeljnih principa demokratije. Samo građanski i demokratski model političke kulture može stvoriti pretpostavke da građani iskažu potrebnu odanost fundamentalnim vrijednostima demokratije.

U tom smislu je važna "integracija društvenih i političkih institucija", a osobito **koliko** one na prakseloškom području daju potreban obol "građanstvu, građana **inicijativama, udruženjima građana, društvenih pokreta** i drugim asocijacijama civilnog društva koje doprinose "vitalnosti demokratskog političkog sistema". Naznačeni doprinos se sastoji "u uspostavljanju odnosa uzajamnosti i povjerenja, zainteresiranosti za pitanja od zajedničkog i općeg interesa, podizanju tolerancije, uspostavljanju standarda ponašanja u javnom prostoru - jednom riječu u formiranju demokratske političke kulture bez koje političke institucije ne mogu da funkcionišu na zadovoljavajući način" (V. Pavlović, nav. dj. str. 141-142). Dakle, politička kultura u uslovima radikalnih preobražaja (političkih, ekonomskih, kulturnih itd.) sa međusobnim prožimanjem i utjecajima, treba iskazati odgovarajući aktualitet i kreiranjem novog koncepta koji implicira toleranciju, razumijevanje, iznošenje **stavova, uvjerenja** političko-kulturoloških i civiliziranih obrazaca ponašanja, političke socijalizacije itd. Međutim, njeno provođenje umnogome zavisi od

savremene društvene stvarnosti zemalja u tranziciji, političke zrelosti i sposobnosti nosilaca političke vlasti. Samo jedna imenanantna demokratska politička kultura sa svim apostrofiranim referencijama daje šansu uspostavljenim podsistemima društva da u zaštiti i stabilnosti temeljnih vrijednosti zadobiju potrebno povjerenje građana. Bez tog povjerenja niti jedan politički sistem ne može izvršavati svoju funkciju u društvu, s obzirom na pluralizaciju interesa i drugih diferentnih otvorenih i latentnih protivrječnosti koji i danas prate društva u tranziciji.

U tom kontekstu su nužne promjene kada je u pitanju i sigurnosna kultura građana. Ona kao dio društvene kulture treba da omogući autentično, legitimno ostvarenje različitih interesa građana, ali čija se operacionalizacija odvija u okviru ustavno-zakonskih pravila. Ovdje je od suštinskog značenja, kako i na koji način, iz jednog totalitarnog sistema kod građana u demokratskom društvu razvijati novi koncept sigurnosne kulture. Preciznije kazano, kako pronaći model kojim će građanski identitet "moći oblikovati kvalitet javnog života, ojačati civilno društvo, te uspjeh "demokratskih institucija" (Conover, P. J. Citizen Identities and Conceptions of the self, *The Journal of Political Philosophy* Vd, 3, broj 2, 1995, str. 132) .

Znači radi se o sigurnosno-kulturalnom faktoru koji i te kako utiče na stabilnost svakog društva. Jer i sigurnosno kultura je u tijesnoj korelaciji sa razvitokom društva i direktno utiče na odnose i političko ponašanje u jednom sistemu. Time ona služi kao relevantan postulat u oblikovanju i razvoju demokratskog ambijenta u kojem pojedinci učestvuju u donošenju bitnih političkih i drugih odluka, koje su sa stanovišta ostvarenja njihovih krucijalnih interesa od izuzetne važnosti. Međutim, nameće se pitanje promjenjenih političkih i sigurnosnih prilika. Naime, kako se osloboditi od ranijeg ponašanja i egzistiranja pojedinaca u predhodnom socijalističkom sistemu, odnosno osloboditi građane od prejake moći države i onih stega koje su provodili subjekti sistema sigurnosti. Brojna istraživanja koja su izvršena na temu stvaranja pretpostavki za demokratiju u državama koje se nalaze u tranziciji, došlo se do zaključka da su raniji sistemi ostavili duboke tragove u političkoj svijesti građana iz bivših socijalističkih zemalja", te da "talozi" socijalističkog načina mišljenja stvara jake ambivalencije u njihovim političkim osjećajima" (V. Vujičić, *Politička kultura i politička struktura: odnos političke kulture, strukture i demokracije* (Idio) , u *Politička misao*, Zagreb, 1999, broj 1, str. 131) . Pomenute ambivalencije se neminovno odražavaju i na

proces institucionalnog oblikovanja novog pristupa i njegove implementacije u političkoj i sigurnosnoj praksi. Zapravo, radi se o interakcijskim odnosima u kojima sigurnosni aspekt daje neophodan prostor za očuvanje, afirmaciju i razvoj svih postulata demokratskog i civilnog društva. Permanentna i dobra informiranost građana, o svim relevantnim aspektima političko-sigurnosnog karaktera, doprinosi da građani svojim ponašanjem i angažmanom daju veliku potporu operacijama, naročito preventivnog karaktera, koje provode odgovarajući nadležni organi. Sve to doprinosi održavanju stabilnosti društva sa zajedničkim vrijednostima i različitostima, u političkom ambijentu demokratske zakonitosti sa odgovarajućim organizaciono-funkcionalnim i operativnim rješenjima kada je u pitanju odbrambeno-sigurnosna zaštita države. Da zaključimo, samo novi koncept i razvoj političke i sigurnosne kulture u demokratskom društvu, obezbjeđuje preferiranje njegovih vrijednosti u rješavanju unutrašnjih protivrječnosti i omogućuje da se na polju političko-pravnih i drugih odnosa višestruki pluralizam provjerava u neposrednoj demokratsko-sigurnosnoj praksi, promovisanjem svih političko-humanističkih vrijednosti savremenog društva.

ORGANIZIRANI KRIMINAL – DESTABILIZIRAJUĆI FAKTOR U KONSOLIDACIJI I SIGURNOJ STABILNOSTI DRUŠTAVA U TRANZICIJI

Analiza procesa tranzicije (liberelizacija, demokratizacija i konsolidacija) ukazuje na naglašenu "destruktivnu politizaciju političkog života" (Lj. Madžar, Politički i ekonomski faktori korupcije, u sistem i korupcija, Institut društvenih nauka, Beograd, 2000, str. 27.) , što je na drugoj strani uzrokovalo evidentne deregulativne i anomične tendencije, a time i do raznih oblika devijacije koje su u kontinuitetu predstavljale sigurnosno opterećenje u čitavom periodu sveukupnih preobražaja. Prije elaboriranja fundamentalnih odrednica sigurnosnih izazova, nužno implicira nekoliko relevantnih napomena koje se odnose na demokratsko-sigurnosne premise, koje su od ključnog značaja za razvoj svakog savremenog demokratskog društva. S tim u vezi, treba naznačiti i shvatiti da je sigurnost osnovna funkcija svake države, s obzirom da bez odgovarajućeg nivoa sigurnosti ne možemo govoriti o demokratskoj vladavini niti o stabilnosti društva u cjelini. Također, ne možemo govoriti o pravnom poretku bez demokratije i

sistema ljudskih prava i sloboda, niti o sigurnosnoj stabilnosti bez odgovarajućih oblikovanih institucija koje je štite. Prema tome, sigurnost je uslov, potreba i cilj svake društvene zajednice. Dakle, nema organiziranog društva bez unutrašnjih konfliktnih situacija u raznim segmentima, pa je razumljivo potrebno reagiranje društva, kako bi se ostvario potreban nivo zaštite i sigurnosti. To se jedino može postići blagovremenim eliminiranjem svih onih tendencija koje bi dovele u pitanje funkcioniranje pojedinih podsistema u društvu. Međutim, niti jedna država koja je zahvaćena sveukupnim društvenim preobražajima, "ne može sebi dati novu prošlost", ali je pravedno bilo očekivati da će političke elite biti upućene na proaktivno kretanje u "izmjeni budućnosti", "povećanju svojih mogućnosti" na putu ka uspostavi i razvoju u "demokratiju" (Farid, *Budućnost slobode*, Biblioteka Danas, Beograd, 2004, str. 64.) .

Drugi i pored svih neophodnih historijskih uvjeta, "ne može se predvidjeti kada će neka zemlja prihvatiti demokraciju" (Isto, str. 66) , što svakako zavisi od mnogostrukih faktora o kojima smo već dali osnovne naznake. Kada su u pitanju društva u tranziciji trebamo imati na umu da je demokratija jedna , a stepen demokracije i demokratizacija nešto drugo. " (D. Sarteri, 2002, str. 157) . Stoga "ništa tako ne prijeti da ukrije demokratiju kao pretjerivanje sa demokratijom. " (N. Nobu, nav. dj. str. 24.) . Upravo naglašeno destarativno pretjerivanje i "metodističko" ili "velika priča" (Dž. Kini, nav. dj. str. 86.) o toka demokratizacije i konsolidacije dobilo je sasvim drugo političko-sigurnosne implikacije. Na političkoj ravni zavlada je politička "hronična nestabilnost" (Dž. Kini, nav. dj. str. 117.) kroz političke blokade i smetnje, sa "neurednim "" (M. Goše, nav. dj. str. 341.) političko-ekonomskih, patoloških tendencija i drugih oblika devijacija, koje su poprimile ozbiljne sigurnosne konotacije.

Izostala je prakseološka funkcija politike da uz pomoć pravne države oblikuje sigurnosnu politiku i strategiju djelovanja, koja je u funkciji zaštite političkog jedinstva i unutrašnjeg umirenja u jake, i stabilnost ustavnog poretka. Širenjem naznačenih tendencija i diferentnim etološkim odrednicama one su postale ograničavajući i destabilizirajući faktor, političkoj stabilizaciji i gradualnoj konsolidaciji društva u tranziciji. Raskorak i evidentna napetost između političkih snaga koje vuku ka demokratizaciji i onih koje nastoje zadržati ulogu države iz ranijeg perioda, je i paralelizam vlasti i to: ona koja je konstituisana na temelju izbora (država) i druge iza scene koju možemo nazvati "privrednom vlašću" (H. Arent, nav. dj. str. 403) u

kojoj se uglavnom skoncentrisana apsolutna moće i koja je u dobroj mjeri kontrolisala i kočila proces sistemskog pristupa na uspostavljanju neophodnih institucionalnih sigurnosnih i drugih zaštitnih mehanizama. Na taj način se državni aparat uglavnom prikazuje "kao fasada koja skriva i čuva pravu vlast-vlast" (H. Arent, Isto) jedne ili više patrija. Zato se s pravom nameće pitanje da li se može graditi demokratija ako građani "oponomoćuju moralno diskvalifikovane, ali političke neosporne gospodare za prljave poslove upravljanja u realnosti vrijednosti. . . ili će. . . najzad raz odgovorno građanstvo, u kojem se niko neće osjećati obaveznim da se prepusti drugima" (M. Goše, nav. dj. str. 197.) .

U tom kontekstu pojedini autori ističu "kako je uopće originalnu demokratiju stvoriti u uslovima ekonomske i socijalne anarhije i političke nestabilnosti" (A. Solženjicin, nav. dj. str. 15) i kada "danas bolje žive oni koji ništa ne rade" (Isto, str. 8.) ; kada se ne "vidi izlaz iz netalentovane politike. . . i izal iz pljačke i propasti", naglašavajući da "fabriku možeš obnoviti, ali čovjeka koji je upoznao nezarađene rublje nikada nećeš popraviti" (Isto, str. 11) . Naznačene i ostale raznorodne pukotine i neočekivano spori dometi demokratskih preobražaja doveli su do dezi građanstva. Time je "smisao prošlosti" (M: Goše, nav. dj. str. 341) u preobraženom obliku, uz izostajanje potrebnog "stepena svijesti političkih sudinonika" (M. Goše, Isto, str. 187) , kao i druge divergentne devijacije vodili su ka društvenom traumatizmu, politička i ekonomska dezintegracija, osjećaj napuštenosti, socijalna bijeda, neizvjesna budućnost; politička apatija; državni intervencionizam, zadržavanje kolektivističkog mentaliteta; de , medijska kontrola itd. Potcijenjena je opasnost od zadržavanja ranijih recidiva vladanja, pogotovu ako znamo da u zemljama sa dugom demokratskom i sigurnosnom tradicijom, prevaliraju stajališta koja ukazuju da su devijantne prijetnje produciraju razne oblike i izvorište ugroženosti sa dalekosežnim implikacijama na sigurnosnom i zaštitnom području. Zato se može uzeti mišljenje Froma koji je isticao da nas možda svakidašnji način života vodi k povećanoj krizi i nezadovoljstvu s obzirom na višestruke proturječnosti i krize naročito u zemljama tranzicije.

Na drugoj strani nedvojbeno je pristuna "de demokratije", koja je proizvela u pojedinim državama jedan nezgrapni sistem, nesposoban da vlada ili zadobije poštovanje naroda" (F. Zakarija, nav. dj. str. 224.) . Tome je u značajnoj mjeri doprinijela i diferentnost izme "pravih normi i kontrolnih strategija s jedne i percepcije devijantnosti i legitimnih

oblika društvene kontrole od strane zajednice (A. Fatić - čime je kriminal postao "kako stvarna prijetnja, tako i simbol sloma društvenog porekta (John Conklin, *The impact of crime*, Mocmilan, New York, str. 23, prema, A. Fatić, nav. dj. str. 8.) .

Iz navedenog možemo kazati da su politički, sigurnosni, socijalni i ostali interesi građana još uvijek opterećeni brojnim izazovima i raznim oblicima destrukcije, što u krajnjoj instanci implicira entropijske tendencije u funkcioniranju zemalja koje se nalaze u procesu tranzicije. One sve više gube korak i profesionalne sposobnosti u eliminiranju, detekciji i proaktivnom preveniranju svih onih devijacija koje opterećuju sigurnosnu zbilju i na taj način postaju destabilizirajući faktor uzrokujući političko-sigurnosne i ostale krize u raznim oblastima života i rada. U tom kontekstu "politički radikalizam i političko nasilje, koji prati društvene lomove" u društvima tranzicije uspijevaju da usisaju i pojedine pripadnike nacionalnih, profesionalnih i drugih elita, koji na taj način nastoje da sakriju svoju funkcionalnu inferiornost pred novim društvom koje se pomalja. Cijena koju podko društva plaćaju se ogleda u sveopštim socijalnim krizama i pr zaostajanju". Tako da se vrši račvanje centara moći u vidu "koncentričnih krugova ekonomske moći". Dakle, umjesto pluralizacije (umnožavanje) centara ekonomske moći na demokratski način, došlo je do partikulacije (rasparčavanja) jednog jedinog centra te moći, unutar bivših komunističkih država" (A. Fatić, *Novi međunarodni odnosi*, Službeni list SRJ, Beograd, 1999, str. 11-12) . U tim sveukupnim prilikama "kriminalci imaju ono što je "pojedinih političkim elitama potrebno: sposobnost za uspješnu zloupotrebu pravila, propisa i prava, spremnost da to učine za odgovarajuću cijenu i sposobnost da stvore visok nivo ilegalne dobiti u odnosu na bilo koju investiciju novca, moći i na poslijetku političkog kredibiliteta. Ovdje se misli na politički kredibilitet koji vlast dobije na izborima - u saradnji sa kriminalnim organizacijama, taj kredibilitet ima svoju cijenu "tretira se kao ulaganje, odnosno kapital" (A. Fatić, nav. dj. str. 153.) .

Na opće globalnom političkom planu "prve demokratske vlade su bile obilježene fragmentacijom demokratske koalicije koja je izvela tranziciju" i ne shvatanjem "da dolazak demokratije sam po sebi neće riješiti najveće ekonomske i društvene probleme" s kojima su se zemlje u tanziciji suočavale. S druge strane "žilavost problema, ograničenja demokratskog procesa, nedostaci političkih lidera - sve je to izbijalo u prvi plan. Lideri novih demokratija često su isticali reputaciju arogantnih, nekompetentnih, " nezrelih" i "korumpiranih ljudi" S. P. Hantington, nav. dj. str. 145.) .

Alija RAMLJAK¹

**Pogreške u istrazi i presuđivanju u
"krvnim deliktima"
(II dio)**

**Mistakes in Investigation and Judgement in Blood
Delictes
(2nd part)**

Sažetak

Antologijski su izneseni najčešći i krupni uzroci pogrešaka, nastali u toku uviđaja i općenito istražnog postupka. Još više su kobne greške u sudskom presuđivanju. Kao što je evidentno u prezentiranim primjerima, iz forenzične prakse, greške su najčešće ispoljene u toku istrage na što je upozoravao, prije sto i više godina nestor moderne kriminalistike Hans Gross, a kasnije i Edmond Locard, zatim Paul Kirk, ali i mnoge druge lučonoše kriminalističke misli.

Pravilo je da se na greškama uči, ali su one fatalne ako se nevinna osoba osudi. Stara je kriminološka maksima da je bolje sto krivaca osloboditi nego jednog nevinog osuditi. U tom duhu je prezentiran ovaj rad, u namjeri da se dosljedno sprovode istražne radnje, serviraju kriminološke istine, te pravično donose presude.

¹ Dr. sci, redovni profesor na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Ad 3. Problem identifikacije leša ili počinitelja

3. 1 Identifikacija putem identostomatograma

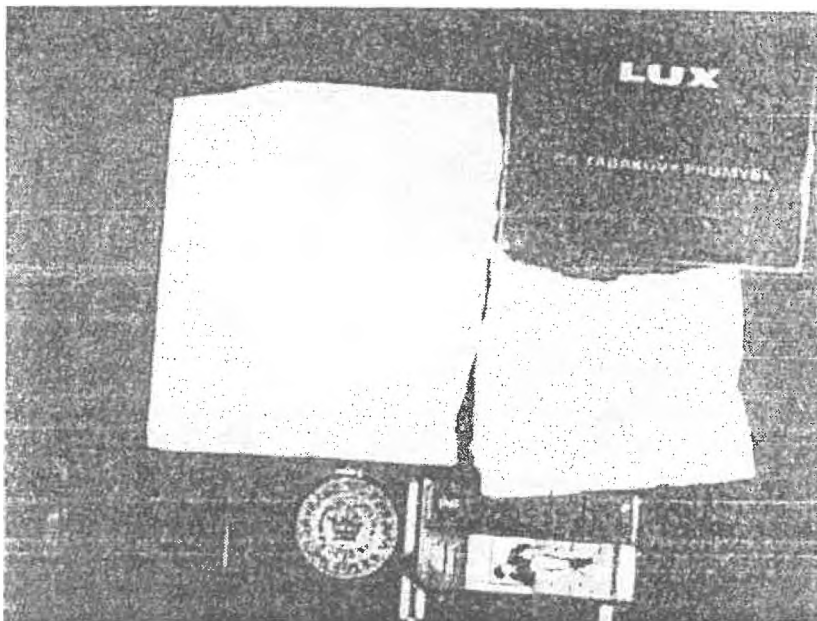
Dokazna vrijednost zubala u identifikaciji bilježi solidne uspjehe unazad više od pola vijeka. Naročito je uspješna primjena identostomatograma kod izgorjelih, raspadnutih i masakriranih leševa. Njegova upotreba je moguća i biće uspješna na osnovu izvršenih zubarskih radova i da se raspolaže sa evidencijom u kartoteci i upoređivanjem sa zubalom u lobanji.

Za naučnu reputaciju stomatogramske metode, u identifikaciji, zasluga je kubanskog eksperta *De Castroverde-a*, sa Univerziteta u Havani. Ovo dragocjeno otkriće De Castroverdea bilo je predmet rasprave na XXI zasjedanju Generalne skupštine Interpolu u Štokholmu, na kojoj je i inaugurirana kao značajna metoda u kriminalističkoj identifikaciji. Metoda je prihvaćena i pokazala se uspješnom u slučajevima avionskih nesreća, pri eksplozijama u rudnicima, izgorjelih leševa, danas vrlo aktuelna u masovnim grobnicama, zatim u okolnostima kada zločinac vrši raskomadavanje leša, posebno prstiju ruku radi onemogućavanja identifikacije daktiloskopijom. U rijetkim slučajevima ubica vrši posipanje leša korozivnim materijalima (koncentrovane kiseline i lužine) , pa su zbrisane papilarne linije na jagodicama prstiju i unakaženo lice. Pri ekshumaciji nepoznatih leševa ili u okolnostima pronalaska ljudskog kostura, bez ikakvih drugih tragova o porijeklu osobe, kojoj pripadaju posmrtni ostaci, u većini slučajeva istražni organi su nemoćni u pogledu utvrđivanja identiteta.

Prikaz našeg slučaja:

29. jula 1967. godine u mjestu Č. u blizini Banja Luke, u uvali potoka pronađen je leš uveliko raspadajućeg nepoznatog muškarca. Pored leša, pronađen je ostatak kutije cigareta "Lux", čehoslovačke proizvodnje, zatim medaljon sa nacionalnim grbom ČSSR i tekstom na češkom jeziku: "Bog čuva Čehe", te odrezak od pretplate na zagrebački "Večernji list", sa poštanskim žigom pošte Foča. Nešto dalje od leša, na strmoj padini gdje su još održani (očuvani) tragovi vučenja, upaljač sa ugraviranom nacionalnom zastavom Čehoslovačke (Slika 9) .

Prsti ruku su jače smežurani, odignute pokožice i djelimično macerirane, pa su prsti, prilikom obdukcije, odsječeni radi prepariranja za uspješniju daktiloskopiju. Nakon prepariranja glicerinom, uspjelo se dobiti otiske prstiju sa sve i jednog prsta. Odmah je raspisana potjernica na državnom nivou, uz priložene otiske prstiju i zamoljeni svi daktiloskopski punktovi širom Jugoslavije, da izvrše poredbu sa istima. Počeli su stizati negativni odgovori. Šta je utvrđeno u toku obdukcije?

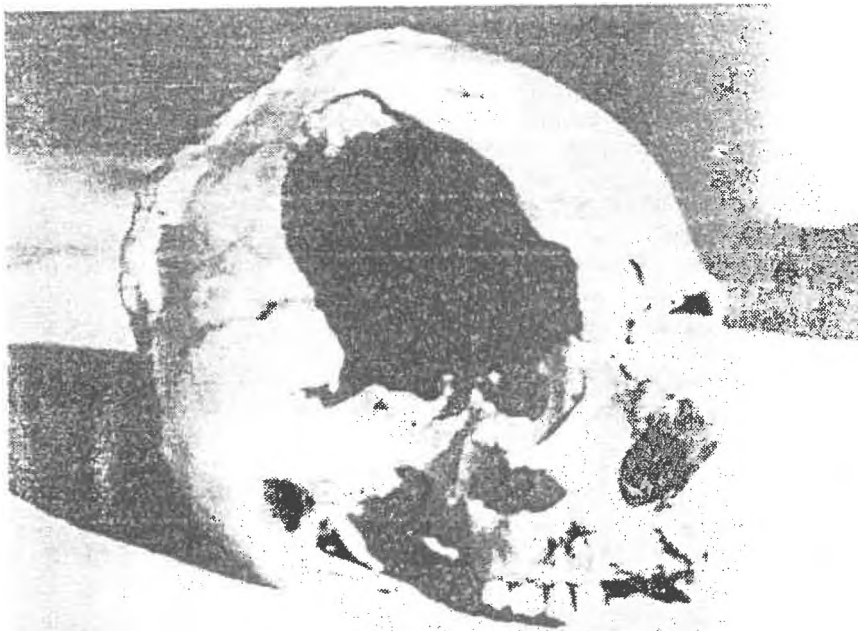

Slika 8 – Sitni „bezbačajni“ tragovi: kutija cigareta „LUX“, upaljač sa zastavom ČSSR, nacionalni medaljon i odrezak pretplate na zagrebački „Večernji list“ sa poštanskim žigom Foče

Leš je opružen i na leđa položen, na kamenitom i neravnom dnu potoka, nogu u koljenima lagano povijenim, a ruku u stranu za 45° zabačenih; prekriven je do kukova potpuno svučanim pantalonama, i to tako brižljivo da svaka nogavica u cijeloj dužini prekriva odgovarajuću nogu, te se pri pregledu čini da su normalno navučene. Hlače su plave boje, prekrivene gusto raspoređenim laroama, na lijevoj nogavici straga iznad kraka zamazane su debljim slojem sasušenog blata za veličinu dlana, a ispod i iznad ovog mjesta, na prostoru dva dlana materijom sličnom kolomasti. U lijevom džepu hlača nalazi se metalni dinar, u desnoj nogavici crvena perlon čarapa. Oko 30 cm iznad glave, na kamenu, jedna na drugu složene crne cipele sa rebrastim džonom; na špicu džonova napis tvornice cipela "Josip Kraš" iz Karlovca. Obje cipele su

bile uredno zašnjiranih pertli, a sa unutrašnje strane desne cipele tamnocrvene prskotine krvi. Ispod desnog ramena kratke gaće od glota, crne i smolastom masom zamazane. Ispod leđa, vrata i glave na većem prostoru i u debljem sloju lokva crnosmolaste kolomasti slična masa, koja najvjerovatnije odgovara izmijenjoj krvi.

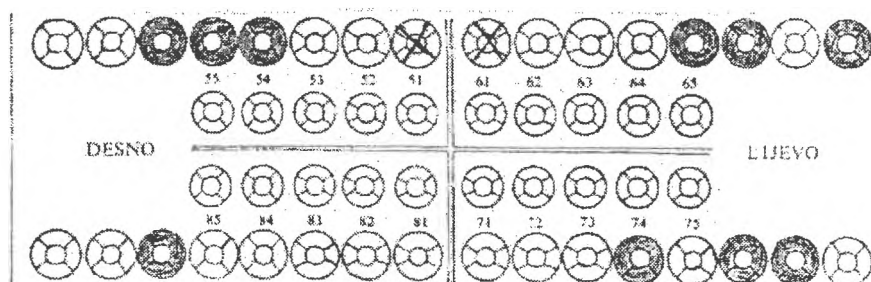
Muški leš dug 176 cm, životne dobi oko 25 godine, dobro razvijene građe i nalazi se u podmakloj fazi truljenja. Koža glave iznad čela za veličinu lista šljive očuvana sa pramičkom kose, kestenjaste boje, dužine do 7 cm. Glava je gotovo odvojena od trupa uslijed raspadanja, a na desnom čeonu – sljepočno – tjemenom nalazi se veći, nepravilno ovalni otvor nastao utisnutim prelomom, promjera, vertikalno 9, 5 cm, na sredini 6, 5-7 cm, zaobljenog vrha na tjemenu širine 2 cm (Slika 10) . Rubovi lomnog otvora su narečkani. U unutrašnjosti lobanje sadržaj veličine muške pesnice, kašast, crnosmolaste mase, obavijen izrešetanom tvrdom moždanom ovojnicom sa brojnim fragmentima. Desna arkada je po sredini, a dijelom i u blizini korijena nosa slomljena. Desna nosna kost i djelimično gornja vilica su slomljeni.

Slika 9 – Opsežan otvor na lobanji nanešen kamenom

Zubalo u donjoj vilici je potpuno očuvano 6 zuba, ali su popravljeni: sa desne strane plombirana je "6", a sa lijeve "4", "6" i "7". U gornjoj vilici nedostaju lijevi i desni "1" (sjekutići), a plombirani su "5" i "6" sa lijeve strane i "4", "5" i "6" sa desne strane (Skica3).

U toku spoljašnjeg pregleda leša, na zemlji ispod lijevog pazuha, položen je bridoviti, romboidne forme kamen, crne boje, čiji su promjeri 9, 5 x 7 cm, i na jednoj njegovoj strani nalaze se 2 pramička impregnirane kose (!) koji se pranjem ne skidaju. Na toj strani je crna, smolasta masa.

Skica 3 – Zubalo stomatoloških radova K. A. (iz stomatološke ambulante u Liberecu)

Na osnovu utvrđenog obdukcionog nalaza i stanja na poprištu smrti, vještak je u zaključku iznio slijedeće tvrdnje:

1. Smrt je nasilna, neposrednog i brzog nastanka, nastupila je usljed razorenja mozga.
2. Destrukcija mozga nastala je direktnom, impresivnom frakturom čeono – sljepoočno – tjemenog predjela na desnoj strani glave.
3. Utisnuti prelom na lobanji nastao je snažnim udarcima težeg tupotvrdog predmeta
4. Povrede su nanesene na mjestu pronalaska leša, o čemu izravno govori velika lokva krvi, izlivena na većem prostoru ispod leša.
5. Povreda se kvalifikuje kao smrtonosna.
6. S obzirom na relativno očuvani krvni podlijev preostalog dijela poglavine, u neposrednoj blizini frakture, zatim masivnog izlivanja krvi ispod leša, kao i izrazite malokrvnosti unutrašnjih organa i gotovo praznih krvnih žila, povrede su zaživotnog nastanka.

7. Prema veličini i formi lomnog otvora na lobanji da se identifikovati oruđe s kojim je povreda nanesena. To je sredstvo poliugaono, bridovito, najvjerojatnije pronađeni kamen ispod lijevog pazuha. Na kamenu je utvrđena veća zamazanost krvlju i na udarnoj plohi dva impregnirana pramička kose. Postoji podudarnost plohe kamena sa otvorom na lobanji.
8. Na osnovu okolnosti slučaja, brojnih tragova na poprištu smrti, te nalaza prije, za vrijeme i nakon usmrćenja smrt je posljedica dejstva zločinačke ruke. Prema tome zasigurno se radi o umorstvu.
9. Napadač (ubica) je prethodno žrtvu doveo u pasivno stanje (onesvještenost) , dovukavši je u skrivenu uvalu potoka (evidentni su tragovi vučenja žrtve!) , gdje joj je potom zadao smrtonosnu povredu kamenom.

Gotovo dva mjeseca nije se znalo za identitet žrtve. Istraga je stajala u mjestu. I neočekivano, dolazi do naglog obrta situacije i munjevitog rasvjetljavanja zločina. Naime, kada je povodom isljeđivanja drugog slučaja nasilne smrti u blizini susjednog mjesta Vrbanje, među saslušanim osobama pozvana i djevojka, osamnaestogodišnja G. D., sasvim slučajno dolazi do značajnog otkrića, koje je isljeđivanju dalo pravilan i siguran tok. I ovo isljeđivanje je vodio isti isljednik, kojem je povjereno vođenje misterioznog ubistva u Č. Ispjednik je uzgred spomenuo mladoj djevojci G. D. ubistvo u Č. i tom prilikom pokazao stvarčice češkog porijekla. Ova je djevojka, naime, oko 21. jula 1967. godine očekivala najavljeni dolazak mladića K. A. iz Čehoslovačke, sa kojim se nekoliko godina zabavljala i dopisivala. U dogovoreno vrijeme čekala je na željezničkoj stanici u B. Luci, ali mladić tada nije doputovao.

Poslije ovog otkrića, odmah je upućeno pismo roditeljim K. A. u mjesto Liberec. Istovremeno preko Nacionalnog biroa Interpola i Ministarstva unutrašnjih poslova ČSSR u Pragu zatražena je pomoć; upućeni su im otisci prstiju nepoznatog leša. Umjesto odgovora na dopis, ubrzo su stigli u B. Luku roditelji K. A. Naslućivali su tragediju koja ih je zadesila. Isti su potvrdili odlazak njihovog sina u posjetu djevojci u Jugoslaviji. Od njih je dobijen detaljan popis stvari, koje je K. A. nosio sa sobom, kao i opis odjeće u kojoj je krenuo na put. Nadalje, dobijeni su i podaci o naravi Antonina, te se između ostalog saznalo da je vrlo neiskusna, sugestibilna i prilično naivna.

Iz Praga je stigao odgovor da daktiloskopija nije u praktičnoj primjeni u Čehoslovačkoj, niti se vodi daktiloskopska evidencija pri uredima za izdavanje ličnih karata. Tako su s mukom dobijeni otisci prstiju postali neupotrebljivi. Istovremeno MUP Čehoslovačke je putem čehoslovačke ambasade u Beogradu, zahtijevao da im se dovezu posmrtni ostaci pretpostavljenog K. A. sa svom isljednom dokumentacijom. Oni su, naime, bili ubijeđeni (taj im je stav i mišljenje dostavljeno od MUP Čehoslovačke) da je najvjerojatnije jugoslovenska UDB-a pripremila K. A. i ubacila ga za špijunažu na Zapadu. Tipična boljševičko – staljinistička paranoična tvrdnja. Naravno, sve traženo je prevezeno do Ambasade ČSSR u Beogradu.

Slika 10. Ubijeni mladić K. A. (državljanin ČSSR-a)

Sudsko – medicinski vještak koji je vršio obdukciju K. A. intuitivno je pretpostavljao neophodnost i mogućnost odontološkog vještačenja. Sa utvrđenim stanjem zubala sačuvane lobanje vršena je komparacija sa stomatološkim nalazom izvršenih zubarskih radova, rađenih 22. 10. 1965 godine kod K. A. rođenog 1944. god. u Liberecu, ČSSR. Pribavljeni nalaz glasi: Kao što se iz sheme jasno vidi u stomatogramu nepoznatog leša nedostaju dva zuba gornje vilice, a što u nalazu K. A. nije slučaj. Stoga je, ponovo izvršen detaljan pregled alveola prva dva nedostajuća zuba i utvrđeno da postoji interdentalna fraktura, odnosno rascjep interdentalnog septuma 1/1 od marginalnog do

apikalnog dijela alveole 1/1. Alveole su deformirane anteroposteriorno, uvjetovano rascjepom interaveolarnog septuma. Postoji nasilno odstranjen vestibularni dio alveole "1" zuba u čitavoj dužini, od marginalnog dijela do apeksa narednog zuba, a alveole su potpuno očuvane.

Mišljenje

1) Kompariranjem stomatološkog nalaza K. A. sa utvrđenim nalazom izvršenih opravki na lobanji leša, u potpunosti se podudaraju opravke tačno određenih zubiju (srađnjeno sa 7 opravljenih zubiju K. A. !). Naknadno je dobijen i nalaz popravljen i ostala tri zuba, u drugoj zubnoj ambulanti, poslije 22. 10. 1965. god. kod K. A. koji se potpuno podudara sa ostalim plombiranim zubima na lobanji nepoznatog leša. Prema tome sa sigurnošću se može utvrditi identitet osobe pripadajućeg leša. *Nepoznati leš ubijenog muškarca, nađen 29. jula 1967. godine kod Č, pripada K. A.*

2) Prva dva zuba ("jedinice") u gornjoj vilici nasilno su odstranjena, s obzirom na postojanje interdentalne frakture i deformiranosti alveola. Nasilno odstranjenje zubiju je izvršeno u isto vrijeme kada i nanošenje smrtonosne povrede, i najvjerojatnije istim tupotvrdim predmetom – kamenom, kojim je i povreda na lobanji nanesena.

Ovom metodom (identostomatogramom) je nepobitno utvrđen identitet ubijenog. Pokrenute su neviđene operativne kriminalističke radnje. Odmah je saslušano sve osoblje voza koje je kritičnog dana bilo u službi, zatim željezničko osoblje stanice u Č. Napokon, od dvojice dječaka, koji su čuvali goveda kritičnog dana, saznalo se da su zapazili crnpu rastog mladića (kasnije se saznalo da je Rom), pristojno obučena, sa fotografskim aparatom preko grudi prebačenim, koji je u rukama nosio kožne torbe. Nadalje, na koži su primjetili tetovirane crteže. Jedna starija žena, u susjednom selu, potvrdila je navode ovih mladića, dopunivši ih sa relevantnim podatkom da je taj mladić svratio u njenu kuću da popije čašu vode. Zapamtila je da je rekao, između ostalog, da je iz Bos. Dubice. Za isljednika je ovaj podatak bio od izuzetne dragocjenosti. Isljednik je znao za podatak da se svi kriminalci iz Bos. Gradiške lažno predstavljaju da su iz Bos. Dubice. Odmah je krenuo za Bos, Gradišku, i u MOS evidenciji tražen je pobliže opisani mladić. Isljednici SUP Bos. Gradiška su odmah

pretpostavili da se radi o Z. I. rođenom 1945. god., dobro poznatom okorjelom kriminalcu. Rekli su da se isti nalazi na kraćem izdržavanju kazne, zbog toga što su ga organi milicije SUP-a u Bos. Šamcu uhvatili u preprodaji stvari, koje je navodno ukrao nepoznatom putniku u vozu. Inspektor SUP B. Luka, odmah je nastavio put za Bos. Šamac, i zaista među stvarima koje su od Z. I. oduzete, identifikovane su stvari K. A. čiji su roditelji dali detaljan opis. Bez okolišavanja Z. I. je direktno stavljen teret za zločin u mjestu Č. On je odmah, bez dvoumljenja i priznao.

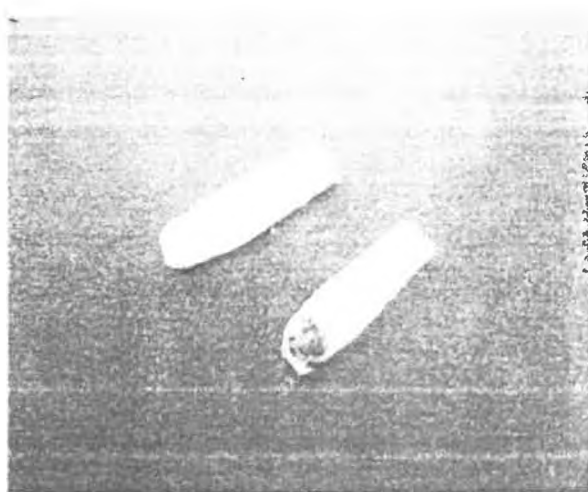
U vozu u Doboju upoznao se sa K. A. Obećao mu je da će ga odvesti do djevojke kojoj se uputio iz ČSSR u goste. Iako brzi voz ne staje u mjestu Č. tog kobnog dana je iznenada zaustavljen. Odmah je K. A. predložio da siđu, jer je navodno odatle put do njegove djevojke G. D najbliži. Uputili su se od željezničke stanice seoskim putem i nakon 700 m pješaćenja kroz šumicu, sjeli su da se malo odmomore. Tada je Z. I. mučki, s leđa počeo udarati K. A. po vratu i glavi. Kad se ovaj onesvjetio, ubica ga je svukao u uvalu potoka i zadao mu smrtonosne udarce kamenom po glavi. Z. I. je od ranije dobro poznat krim. službi, kao višestruki kriminalac, razbojnik, ogrezao u zločinu i krvi. Dva dana prije ubistva češkog državljanina K. A. otpušten je sa izdržavanja kazne u KPD u Foči. Odmah iza ovog gnusnog ubistva, vrši seriju kriminalnih djela i dva razbojništva u Puli.

3. 2. Mikrotragovi ili kontakti tragovi

Pljuvačka je vrsta sekreta prisutna praktično na svakom mjestu, ali je pljuvačku najsvrshodnije tražiti na maramicama, odjeći, kovertama pisama, novčanicama, opušcima cigareta i sl. Aglutinogeni ABO sistema krvnih grupa nalaze se u sekretima. Stoga grupne supstance ABOH imaju fundamentalan značaj u transeologiji, posebno u mikrotragovima, jer ih produciraju žljezde pa se nalaze u svim izlučevinama-sekretima. Još su davne 1926. godine, *Yamakami i Landsteiner* upozoravali da krvne grupe postoje i u tjelesnim izlučevinama. U kriminalističku praksu su uvedeni, sa znatnim zakašnjenjem.

Grupne supstance su hidrosolubilne i lahko se izlučuju u sekretima, npr. pljuvački, u kojoj su i najviše prisutne. Takvih je 80% ljudi i zovu se sekretori (obilježavaju se sa "S") , a osobe koje nelučke -nesekretori (20%) , i obilježavaju se sa "s". Specijalne metode dokazivanja grupnih supstanci baziraju se na adsorpciji. Prema *Berg-u*, sekrete treba tražiti na svim predmetima sa kojima se delikvent (počinio) služio:

- ispljuvak, slina
- čaše, fildžani, pribor za jelo,
- maramice sa tragovima sline,
- koverta,
- novac,
- opušci cigareta.

Slika 11. Inkriminisani opušci

U *krivičnom predmetu* Okružnog suda u B. Luci detaljno je opisano da je u Jajcu, u krugu hemijske industrije "Elektrobosna", dana 11. juna 1966. godine oko 23 h došlo do strašne eksplozije u razvijaju acetilena, od koje je smrtno stradao jedan radnik, a drugi teško povrijeđen. Treći radnik, iz smjene, ostao je nepovrijeđen. U kritično vrijeme acetilenski razvijajući nisu radili, a radnici su bili angažovani oko čišćenja razvijajača.

Zgrada razvijajača acetilena je sagrađena od armirano-betonske konstrukcije, širine 5 m, dubine 8 m i visine 7, 16 m. Njena unutrašnjost je zatečena sva u ruševinama, čitav prostor je prekriven manjim i većim krhotinama salonita, kojim pločama je bila pokrivena

zgrada. Krhotine su padale unaokolo sa krova i na daljinu 6-10 m od zgrade. Svi prozori su izbijenih ramova, a staklo polomljeno. Na 15 m od zgrade nalazi se velika tabla-pano, sa upadljivim štampanim velikim slovima crvene boje: "ACETILEN – PUŠENJE STROGO ZABRANJENO"!

Ispred ulaznih vrata u zgradu razvijača acetilena, nešto više od 3 m udaljenosti od vrata, nađen je **opušak** cigarete. U prostoriji se nalazi alat: 1 čekić, 4 ključa za šarafe, 1 cjevi ključ, 1 majzl, 2 ključa za vanjska vrata, 1 trokutasti i 1 četverouglasti ključ za kasete. Sav pobrojani alat je od legure berilibakra i ne varniči u dodiru sa metalom. Od desnog bočnog zida nalazi se gomila razorenog mozga i nešto dalje krvne prskotine, koje se u produžetku stapaju i čine lokvu krvi. Sa lijeve strane drugog postrojenja razvijača, nađen je drugi **opušak** (Slika 11) . Oba opuška cigareta uzeti su pincetom i stavljeni u dvije koverta, da bi kasnije bili upućeni RSUP BiH radi utvrđivanja krvne grupe putem sekretora.

Posebno je vrijedno napomenuti da sem radnika iz smjene, ne smije niko ulaziti u zgradu razvijača acetilena. Ova se stroga zabrana odnosi i na fabričke stražare. Centralno pitanje u daljnjem isljeđivanju, ove veoma teške nesreće, bilo je utvrđivanje uzroka eksplozije. Tri su mogućnosti dolazile u obzir:

- krivica radnika u smjeni,
- greška u tehnološkom procesu, odnosno propusti tehničke zaštite, i
- "vis maior".

Bezbijednost radnika, koji rade u razvijaču acetilena je potpuna i sigurna ukoliko se radnici striktno pridržavaju upustva, koja važe za rad u ovako opasnoj sredini. Ipak i pored naj rigoroznije zaštite, do pojave eksplozije u razvijaču acetilena može doći u sljedećim slučajevima:

- (1) zbog povišenja pritiska u razvijaču acetilena iznad dozvoljenog, pri čemu dolazi do razlaganja acetilena i snažne eksplozije;
- (2) ukoliko u razvijaču dođe do povišene temperature;
- (3) prilikom čišćenja razvijača može doći do eksplozije zbog varničenja, naročito ako se upotrebljavaju neodgovarajuće alatke;

- (4) unošenje predmeta koji izazivaju vatru ili unošenjem otvorene vatre, kao što su zapaljene cigarete. Ovaj uzrok dovodi do eksplozije smjese acetilen-zraka.

U konkretnom slučaju prve tri mogućnosti uzroka eksplozije se isključuju. Dakle, preostaje četvrta mogućnost i za koju postoje dokazi – pronađena dva opuška cigareta. Do eksplozije dolazi u situaciji kada u prostoriji postoji smjesa zraka i acetilena, u koncentraciji acetilena kod donje granice 2, 3% i gornje koncentracije 82%. Ovakvi uvjeti postoje upravo u momentu kada se razvijač čisti. Tada je eksplozija acetilena od opuška cigarete, apsolutna. Pronađena dva svježa opuška cigareta najvjerovatnije su bili uzrok eksplozije. U zapisničkom saslušanju fabričkog stražara i drugih radnika koji su pritekli u pomoć nakon eksplozije kategorički su isključili da je bilo ko pušio neposredno nakon tragičnog događaja.

Od RSUP BIH Sarajevo, pod br. 03-3930/1 poslije izvršenog vještačenja opuška, dostavljen je sljedeći nalaz:

- dostavljeni opušci bili su oslinjeni pljuvačkom osobe koja ima krvnu grupu A-S (A-sekretor) ;
- isključuje se da su cigarete pušili poginuli L. M. i povrijeđeni J. S., dok se radnik J. J. ne može isključiti, pošto isti ima krvnu grupu "A- sekretor".

Sud je na glavnom pretresu odbacio nalaz vještačenja i oslobodio optuženog, jer po procjeni nalaz vještačenja je samo indicija, a ne objektivni dokaz (!) . Nevjerovatno je i frapantno obrazloženje presude- dispozitiva – donesene na glavnom pretresu u predmetu K57/67 da *"iako osumnjičeni J. J. posjeduje krvnu grupu A-sekretor, a i dva opuška pronađena u razvijaču acetilena imaju istu krvnu grupu (oslinjeni pljuvačkom pušača) , ne može se izvesti zaključak da su pronađeni opušci cigareta bili optuženog i da je imenovani prouzrokovao eksploziju"* (!) . Ko je onda izazvao nesreću i ko je pušio cigarete? S ovim je sud u presuđivanju pokazao krajnje i elementarno nepoznavanje naučne logike. Teško je reći šta je još sudu bilo potrebno servirati, od objektivnih dokaza, pa da donese odgovarajuću i pravičnu presudu. A ona se, zaista, mogla donijeti posmatrajući slučaj kroz kriminalističku optiku identifikacije kontaktnih tragova.

Sud u presuđivanju ne uvažava razlike između stvarnog i mogućeg – akceptirajući materijalnu dokazanost, već se priklanja subjektivnosti logike i donosi presudu onakvu iz kakve proizilazi štetnost po krivični postupak. S tim u vezi, sud je iz **neznanja** (!) u potpunosti zanemario temeljne principe i objektivnu dokazanost. Stoga plediramo na sudske organe da budu mnogo više u toku egzaktnih stručnih i naučnih istraživanja.

3. 3. Identifikacija u masovnim grobnicama putem odjeće i ličnih predmeta

Odjeća je značajan identifikacioni marker. Pritom je neophodno analizirati etikete na odjeći, koji upućuju na proizvođača, oznake praone rublja, brojeve odjeće, materijal od kojeg je izrađena, desen i slično.

Lični predmeti imaju posebnu vrijednost u identifikaciji. Tu se mora biti oprezan u pogledu porijekla ličnih predmeta. Da li su oni stvarno lični? Postoji mogućnost obmanjivanja istražnih organa od strane zločinca. Zločinci to čine da skrenu istragu, ili iz sujevjerja ostavljaju svoje predmete da ne bi bili otkriveni (vidjeti u kazuističkom prikazu pod 3. 1. ovog rada) .

U masovnoj grobnici Lanište II, kod Ključa (grobница sa 188 žrtava) , prilikom iskopavanja 8. oktobra 1996. godine, uz kostur pronađeni su lični predmeti žrtve: naočale, sahat, LK i vozačka dozvola, i glasili su na ime žrtve-kostura (slika 12a) . U drugoj masovnoj grobnici, sa oko 125 žrtava, u okolini Sanskog Mosta, s unutrašnje strane haljine ženskog kostura, sašiven je novac u vrijednosti od 13. 500 DM. Novac je zamotan u adresirani koverat, naslovljen na ime žrtve (slika 12b) .

Slika 12 (a, b) – Lični predmeti žrtava iz masovnih grobnica: (a) LK, vozačka dozvola, sat; (b) novac – strana valuta u vrijednosti 13500 DEM

Ad 4/ Neupućenost (ignorantnost) u psihijatrijsku ekspertizu

Sva saznanja o zločinu, njegovim motivima, mehanizmima i načinu izvršenja, presudan je čin u završnici sagledavanja sudskog procesa – na glavnom pretresu – kriminalnog događaja. Ono se temelji na istražnom postupku, kojim se postiže zaokruženost u prikupljanju objektivnih činjenica. Poseban značaj pridaje se sprovedenom vještačenju forenzične medicine i forenzične psihopatologije, te izvršenom kriminalističkom eksperimentu i obavljenoj rekonstrukciji inkriminisanog događaja.

Danas je, nesumnjivo, utvrđeno, da je vještačenje iz forenzične psihijatrije glavni dokaz kojim se sagledava odgovornost počinioca, ali i žrtve. Međutim, u praksi se ne postupa tako, pa su posljedice veoma štetne i kobne. Iz iznesenih primjera biće jasno šta se sve može u konačnici presuđivanja da uradi.

U prvom prikazanom slučaju biće jasno i vrlo indikativno pokazano do čega može dovesti u presudi nepoštivanje elementarnih zaključaka veoma iscrpne psihijatrijske ekspertize. Zbog špekulacija, koje se do

današnjeg dana povlače, iz neupućenosti ili zlonamjernosti, slučaj petostrukog ubistva i njegovog počinitelja, prikazaćemo u okvirima šireg sagledavanja zločina, *in extenso*, i van zadatih okvira ovog tematskog rada.

4. 1. Bitno smanjena uračunljivost zločinca sa izrečenom smrtnom presudom(!)

Radi se o *Krivičnom predmet K. 10/70* Okružnog suda u Banjoj Luci. Dana 15. oktobra 1970. godine SUP iz Prijedora, hitno i uz dramatičan naglasak, obavijestio je istražne organe Okružnog suda, Okružnog javnog tužioca u B. Luci, a alarmiran je i Međuopštinski SUP B. Luka, da je u Ljubiji, u zaseoku Raljaš, u svojoj kućici pronađena poubijana, izmasakrirana petočlana porodica Ikanović. Glava porodice – Nail – nalazi se, kao gastarbajter u Hagenu, SR Njemačka. Izdat je nalog opće mobilizacije kompletnog sastava SUP Prijedor, uz pripravnost i naknadno uključivanje ostalih SUP-ova u subregionu. Hitno je formirana uviđajna ekipa, pojačana većim brojem kriminalističkih operativaca, i uputila se na lice mjesta. U popodnevnom satima stigla je uviđajna komisija iz Banje Luke. Na licu mjesta već se nalazilo nekoliko patrola milicije. Ljekar vještak ušao je u kućicu, kako bi utvrdio stepen ukočenosti leševa, jer je bilo očigledno da se pet obdukcija, uz prethodno seriozno obavljanje uviđaja, mora odgoditi za sutradan. Sa brežuljka Raljaša radiovezom se stupilo u kontakt sa SUP-om Prijedor i naređeno da se odmah preko Nacionalnog biroa Interpol-a u Beogradu stupi u kontakt i uputi depeša Ministarstvu unutrašnjih poslova SR Njemačke i policije u Hagenu. Ovaj potez je uslijedio nakon pregleda leševa i njihove ukočenosti. Bilo je jasno da su ubistva izvršena noću 13/14 oktobra 1970. godine. Stoga se u depeši tražila provjera alibija Naila Ikanovića, za period od 13. do 15. oktobra, uz naglasak urgentnosti izvršenja policijskih radnji. Zašto baš alibi N. Ikanovića, ? vidjeće se malo kasnije iz veoma uvjerljivih indicija i verzija, koje su se snažno nametnule od samog početka uviđaja. Zaista, ažurna i pedantna njemačka policija nakon pet sati, oko 22 h uputila je depešu sa traženim preciznim odgovorom kriminalističke policije iz Hagen. Izvještaj glasi: *"Po Vašem nalogu policijska patrola odmah je izašla na adresu g. Naila Ikanovića i nije ga zatekla kod kuće. Nakon izvjesnog vremena, nekoliko sati iza toga, ponovo se policija uputila do doma (samačkog) gdje je stanovao i zatekla ga u stanu. Zatražen je pasoš na uvid, odgovorio je Ikanović da je uništen prilikom pranja odijela u hemijskoj*

čistionici. Provjeravajući njegov alibi u dane 13 – 15 oktobra 1970. godine, nije mogao dati tačan i vjerodostojan odgovor i pružiti valjane dokaze. Navodno se u to vrijeme, nalazio u posjeti kod strica u drugom mjestu. Za to nije dao uvjerljive dokaze. Očekujemo Vaše dalje upute i zahtjeve, koje ćemo sa zadovoljstvom izvršiti". Odgovor je bio frapantan i više nego indikativan. Uništen pasoš temeljito čišćenje odijela neuvjerljiv i nedokazan alibi (sic) . To su bile, za početak istrage, vrlo solidne i uvjerljive indicije. U toku noći upućena je nova depeša njemačkoj policiji sa dragocjenim i delikatnim provjerama i upitima. Također, od načelnika Uprave kriminalističke službe RSUP BiH stiglo je upustvo za sutrašnji dan. On ujedno obaviještava da lično stiže iz Sarajeva sa iskusnim kriminalističkim inspektorima RSUP. Te noći, 15/16 oktobra 1970. godine sačinjen je opsežan, veoma sadržajan i iscrpan Operativni plan, koji se stalno nadopunjavao. Razrađene su brojne indicije i verzije, sa prioriternim rješavanjem.

Rano, sutradan 16 oktobra otpočelo se sa uviđajem i obdukcijama leševa ubijenih. Odmah pri ulazu u malom hodniku do vrata, nalazi se leš ubijene domaćice I. Mujesire, položen na desni bok, skvrčen sa glavom oslonjenom na desnu ruku, sav u krvi, obučen u najintimniju odjeću – samo kombine bez gaćica i grudnjaka. Leš se nalazi ispred ulaznih vrata u spavaću sobu (Slika 13) . Uočavaju se brojne povrede na glavi, licu, rukama i nogama, te masivni tragovi krvi u neposrednoj blizini i na lešu. Iz hodnika se ulazi i u drugu, dječiju sobu, u kojoj su u gomili i bez reda povaljani leševi djece (Slika 14) . Na odjeći i na tijelu leševa tragovi krvi, skoncentrisani oko srca. U hodniku se nalaze kesice od bombona, omot od čokolade i kora od banana, koji su djeca uzimala prije spavanja. Ulazna vrata su zatvorena i zaključana ključem sa unutrašnje strane brave. U blizini, na hodniku su nađeni nož jače okrvavljen i sjekira sa debljim slojem sasušene krvi zamazana. Na sjekiri, na krvavom sloju jasni otisci prstiju.

Slika 13 – Položaj leša ubijene M. I.

U dvorištu psećija kućica i na lancu vezan tužni, mali pas "Eskim". Miran je, ne laje, što mu nije običaj prema nepoznatim osobama, kao da naslućuje tragediju njegovih najmilijih. Inače, susjedi iz nešto više udaljenih kuća, su izjavili da kritične noći, a i prethodnih dana, nisu ništa neobično primjetili. Nije se čuo ni lavež, dosta ljutog i osjetljivog psa "Eskima". Inače, svaku noć se javljao lavežom, čak i pri neprimjetnom prolasku mačke. . . Ali, od 13. oktobra on se više ne javlja, posebno ne 13/14 oktobra 1970. godine.

Slika 14 – Leševi djece u spavaćoj sobi

Još dok nisu ni započete obdukcije, sem letimičnog prizora sa leševima, uočeni su značajni kriminalističko – taktički i presudni momenti, koji su i usmjerili pažnju istražnih organa na provjeravanje alibija baš N. Ikanovića, a evo tih krucijalnih poenti, na kojima se sumnja bazira:

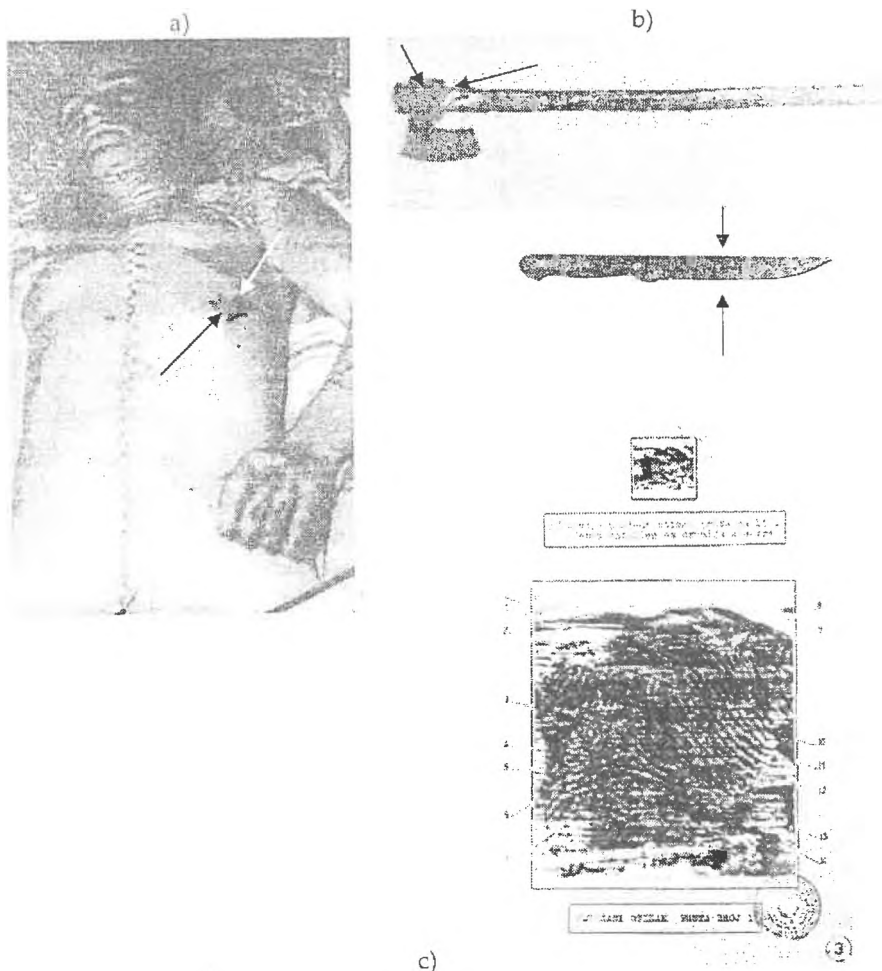
- 1) Vrlo osjetljivi, nemirni i nepovjerljivi pas "Eskim", kritične zgrade, 13/14 oktobra 1970. godine (upravo za vrijeme pokolja) , uopće se ne javlja, cijele noći se ne čuje njegov lavež. Sutradan je samo povremeno cvilio. Dakle, pri dolasku kući monstroznog zločinca, koji će ubrzo potom izmasakrirati 5-članu porodicu, pas se uopće ne oglašava?! **Znači da mu je pridošlica ne samo dobro poznat, već i blizak. Pas tako postupa samo prema gospodaru!**

U toku trajanja Bartolomejske noći, uz strahovite krike, bolne jauke i lupu u trošnoj kućici, pas "Eskim" se ni tada ne oglašava, vjerovatno u smrtnom strahu. U konkretnom slučaju, pas sa svojim nereagiranjem, u veoma dramatičnoj i vrlo uzbudljivoj situaciji, prvorazredna je indicija sa dalekosežnim porukama. Jer, pas je među rijetkim životinjama koje naslućuju zlo seizmološkom preciznošću.

- 2) U kriminalističkoj misteriji ovog slučaja iskrsla je u misaonoj rekonstrukciji – vrlo sugestibilna konstatacija, koja sama za sebe mnogo govori. Naime, leš domaćice Ikanović Mujesire, zatečen je ispred praga ulaza u spavaću sobu, iz koje je vjerovtno izlazila u momentu pogibije. Leš je svučen do najintimnije odjeće – samo u kombine, bez brushaltera i gaćica. *Ovako obučena muslimanka, i to sa sela, pojavljuje se samo pred suprugom, i ni pred kim više!* Nesumnjivo, veoma jaka indicija.
- 3) Tragovi kore od banana i kesice od bombona, te omot od čokolade, sitni su dječiji pokloni koji su konzumirani kritične noći. Može se pretpostaviti ko ih je donio i darivao?
- 4) Ispred kuće utisnuća cipela i tragovi obuće na zidu, prilikom izlaska kroz prozor i silaska niza zid.
- 5) Provjera njemačke kriminalističke policije – nedokazan alibi i indicij uništenja pasoša.

Na leševima su ustanovljene brojne povrede. Kod I. Mujesire gnječano-derane povrede na licu, glavi, ramenima i rukama, neke četvrtastog oblika, koje identificiraju oruđe – ušice sjekire, kojom su nanesene. U 5-om lijevom međurebarnom prostoru duboke ubodne rane nanesene nožem, a penetriraju kroz srce (Slika 15a) . Kod sva tri ženska dječija leša, utvrđene su jedna ili dvije ubodne rane nožem(Slika 16) . Jedino na lešu muškog djeteta utvrđeno je oko 16 povreda svuda po tijelu, i sve su lake, samo je jedna teška u predjelu srca i koja duboko prodire unutra. Lake povrede su nanesene odbijanjem nožem dječaka, koji se na krike i zapomaganje majke stavio u njenu odbranu. ²

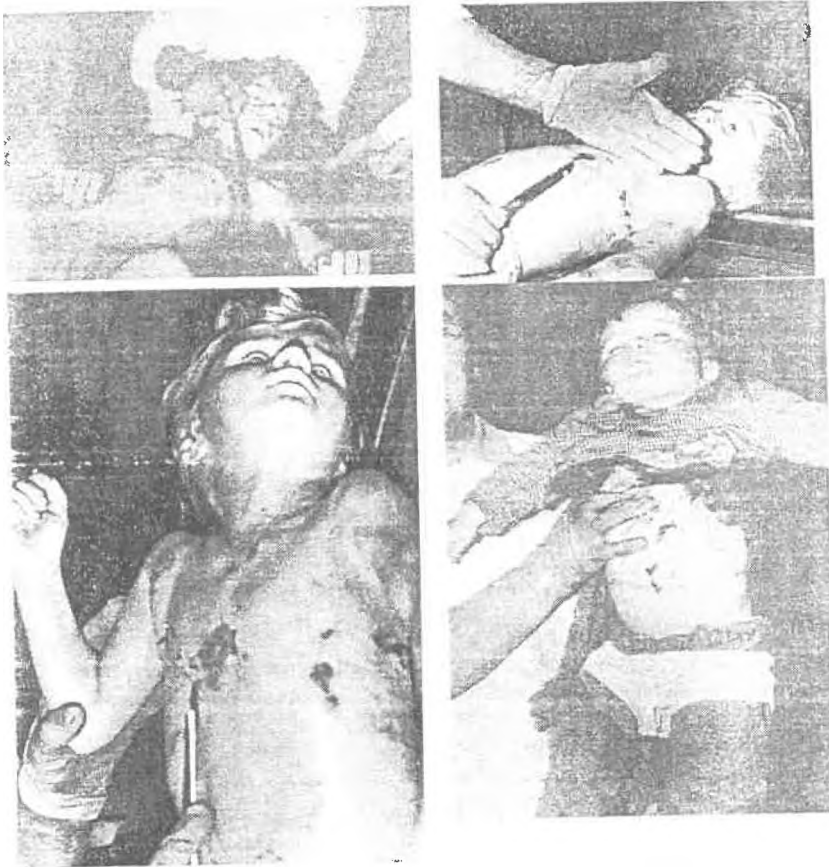
² Depešama su upoznati svi SUP-ovi na prostoru Jugoslavije.U to vrijeme održavao se Jugoslovenski simpozij iz krivičnog prava, u Subotici,pa su sudionici upoznati sa sadržajem depeše.Reagovao je „sa svojim stavom Savezni javni tužilac, u to vrijeme prof.dr Panta Marina,inače profesor Pravnog fakulteta u Skoplju.On je poučen iskustvom iz Makedonije, izjavio da se najvjerovatnije radi o krvnoj osveti,te 16 povreda na lešu muškog djeteta je čin iskaljivanja sadizma i bijesa prema muškom potomku!

Slika 15 (a, b, c) – (a) Povrede na tijelu leša ubijene Mujesire Ikanović ;
 (b) krvavi tragovi prstiju na krvavoj sjekiri i nožu; (c) otisak krvavog
 prsta skinut sa držalice sjekire

U stisnutim šakama umorene Mujesire nađene su krvlju slijepljene brojne vlasi kose, pa i čuperci iščupani sa glave ubice (Slika 17) . U brisu iz rodnice laboratorijski je utvrđeno prisustvo sperme, što ukazuje na neposredno pred smrt izvršeni polni snošaj. Na vratima, kredencu, gramofonu, staklu nađeni su i fiksirani otisci prstiju, čak i na krvavoj sjekiri (slika18) . Pet dana kasnije, nakon uviđaja petostrukog ubistva, ponovo su obavješteni istražni organi Okružnog suda u Banjoj Luci, da je djed Naila Ikanovića-Idriz-obilazeći kućicu u kojoj se odigrao zločin, nađen i on mrtav. Dakle, morala se obaviti i šesta obdukcija. Nije se znalo od čega je umro. Obdukcija je obavljena 22. 10. 1970., a istog dana je doputovao i Nail Ikanović iz SR Njemačke. Dan

ranije on se javio našoj Ambasadi u Bonu i tamo su mu izdali specijalnu vizu i dat mu je novac za putovanje u Jugoslaviju. Naša Ambasada je tako postupila na traženje istražnih organa i načelnika Kriminalističke uprave RSUP BiH. Ambasada je obavijestila istražne organe da Nail Ikanović stiže 22. 10. '70, upravo na dan kada je vršen ponovo uviđaj povodom smrti njegovog djeda Idriza, u već proklesoj kućici u Raljašu. Od državne granice(Jesenice) do Prijedora pratili su ga detektivi. Postojala je bojazan da ne pobjegne u neku latinoameričku zemlju. O tome je kasnije iznosio žalopojke i kajanje. Na željezničkoj stanici dočekali su ga i preuzeli milicioneri i kombijem prebacili do Ljubije. Objasnili su mu tom prilikom da ga na taj način moraju prevesti iz sigurnosnih razloga. Jer se o petorostrukom zločinu ubistva naširoko obavještavala jugoslovenska, evropska, pa i svjetska javnost.

Slika 16. Ubodne rane nožem na leševima djece

U dogovoru načelnika Kriminalističke uprave RSUP BiH, sa nadležnim policijskim organima u Zagrebu, istu večer stigli su u Ljubiju stručnjaci sa poligrafom – *lie detector-om* (na čelu sa slavnim inspektorom Zvonimirom Rosom, kriminalističkim psihologom) . Sutradan je Nail Ikanović podvrgnut poligrafskom testiranju, ali su rezultati ispali negativni, što znači da je bio emocionalno anestetiziran. Po Z. Rosu to se dešava kod hladnokrvnih zločinaca, između 10 i 15 % slučajeva. Nakon ovog rezultata ispitivanja na poligrafu, istražni organi su odlučili da se Nail Ikanović pusti na slobodu, kao nedužna osoba. Taj je prijedlog energično odbacio Okružni javni tužilac u B. Luci (u to vrijeme Dragutin Prerad) , koji je u svom zahtijevu bio istrajan, pa je zločincu određen pritvor od mjesec dana. On je skupa sa vještakom dao izjavu za zagrebački "Večernji list", i to deset dana prije priznanja ubice, da se *"na osnovu prikupljenih tragova, posebno bioloških na licu mjesta, kao nepobitnih materijalnih dokaza, može sa apsolutnom sigurnošću tvrditi ko je petostruki ubica u Raljašu"*.

Slika 17 – Vlasi kose N. I. u šakama ubijene (sporne i nesporne dlake)

U više navrata, u toku obavljenih saslušanja osumnjičenog, on je energično odbijao svoju umiješanost u izvršenju strašnog zločina. Stoga je bilo neophodno da se izvrše operativno-taktičke radnje uz brojne provjere u mjestu privremenog boravka i rada osumnjičenog. Dakle, trebalo je posjetiti mjesto Hagen u SR Njemačkoj, tim više jer su na to upućivale i ozbiljno se nametnule veoma jake indicije. Načelnik RSUP BiH M. N. i viši inspektor M. M. u SSUP u Beogradu, hitno su doputovali u Hagen, SR Njemačka, radi prikupljanja obavještenja. Boravili su 4 dana i uz pomoć viših inspektora kriminalističke policije u Hagenu obavili neophodna prikupljanja dragocjenih obavještenja. Njemačka policija je ustanovila da Ikanović N. nije viđen u Hagenu od 13. 10. '70. u 10 h do 16. 10. '70. u 13. 51 h, kada se javio na posao u fabriku. Za isto vrijeme se nije pojavljivao u domu gdje stanuje. U pogledu nestanka pasoša, Ikanovića Nail je izjavio njemačkoj policiji "da mu je prilikom pranja hlača pasoš potpuno uništen i

da je kasnije zajedno sa novcem ukraden od dvije djevojke, na igranci u kafani "Zagreb" dana 17. 10. Provjerom je ustanovljeno da u bioskopu u dane 13 do 15. 10. '70. nisu bili na programu vestern-filmovi već porno-filmovi. . . Nadalje, od radnika (gastarbajtera iz Prijedora) , koji rade sa N. Ikanovićem da ga nisu vidjeli od 13. 10. do 16. 10. '70., niti u domu gdje stanuje, niti u fabrici u kojoj rade. Radnik G. B. je izjavio da se raspitivao kod radnih kolega za kolegu i rečeno mu je da je N. Ikanović otputovao na 4 dana kod strica u Minhen. Siguran je da N. Ikanović nije bio u domu u dane 13., 14. i 15. 10. '70. Razlog zbog kojeg se radnik G. B. raspitivao za Ikanović Naila su telegrami koji su upućeni Nailu sa grozomornim sadržajem. U četvrtak, 15. 10. '70. na ime Naila Ikanovića i njemu je predat, potom je stigao i treći telegram 16. 10. '70. oko 18. 30 h. Kada mu je G. B. predavao telegram, Ikanović je nezainteresirano rekao "šta je ovo, stalno mi stižu telegrami"? Tom prilikom je nastavio raditi, što je njegove drugove začudilo i zbunilo njegovo ponašanje. Radniku G. B. je poznato da je Nail imao žute pantalone, koje je potopio u vodu zajedno sa jednom košuljom i to u neku kantu za vodu. U nedjelju, 18. 10. '70. čuo je od drugih radnika da su dolazili njemački policajci i raspitivali se za N. Ikanovića. Kasnije su ponovo došli i povelili ga sa sobom. Po povratku iz policije, primjetio je da Ikanović Nail plače, bio je utučen i neraspoložen. Rekao je da je zabrinut za svoje kod kuće. Dalje je ispričao da je bio pitan od njemačke policije, gdje se nalazio u četvrtak, 15. 10. '70. i da ih je on slagao, rekavši da je taj dan bio u domu i pio. Obrati se tada G. B. sa riječima "Jedinio me ti možeš spasiti, ako te ko pita da kažeš da sam ovdje bio i pio, a ako bi to potvrdio, ja bi ti dobro platio za tu uslugu".

Osamnaestogodišnja H. F. iz okolice Sanskog Mosta, izjavila je da se od 24. 09. '70. nalazi u Hagenu gdje je zaposlena. Već sutradan sreća je Naila, kojeg ranije nije poznavala, a već narednog dana došao je pred ženski dom i pitao je da li bi se sa njim htjela zabavljati. Ona na to nije pristala. Početkom oktobra, vraćajući se sa posla sreća je N. Ikanovića, koji ju je pozvao da sjedne na klupu, pa kad je odbila, on je uz prijetnju nožem odvuкао do obližnje šume i tu silovao. Od straha nije ga smjela prijaviti policiji.

U zaključku *Psihijatrijske ekspertize*, koja je urađena na Psihijatrijskoj klinici "Rebro" u Zagrebu, stoji otpusna dg. Psychopathia, te da je motrenik "priprosta i jednostavno strukturirana osoba, koju po nesocijaliziranom načinu ponašanja i dosadašnjem životnom toku treba uvrstiti u grupu psihopata.

Socijalno i kriminalističko značenje psihopatskih osoba naročito se potencira, ako se kod njih razvija i alkoholizam. Prema nekim statistikama 2/3 alkoholičara su psihopati. U tim slučajevima alkoholizam ima simptomatski karakter. Alkohol pojačava i čini uočljivim i one psihopatske simptome, koji inače mogu ostati prikriveni. Psihopate su svjesne svojih postupaka i oni djeluju u skladu sa svojim psihopatskim stavovima i navikama. Njihove su intelektualne sposobnosti u pravilu prosiječno razvijene.

"... U istražnom je postupku utvrđeno, da su motrenik i oštećena imali intimni odnos neposredno pred tragični događaj. Motrenik to potvrđuje svojim iskazom. Radi navedenog može se pretpostaviti, da je između njih iz nekog razloga došlo do konflikta, zbog kojeg je motrenik došao u stanje povišene psihičke napetosti, te je u tom slučaju djelovao agresivno prema svojoj supruzi. Između motrenika i njegove žene godinama su postojali neusklađeni odnosi, a bilo je i direktnih fizičkih razračunavanja... Brojne povrede što ih je motrenik zadao pokojnici upućuju na zaključak, da se on tada vjerovatno nalazio u stanju vrlo jake afektivne napetosti, kao i na vjerovatnost da je ona pružila motreniku neki otpor. – *Navedeni relevantni faktori nisu smanjili njegove voljne i razumne sposobnosti u vrijeme izvršenja djela na štetu Ikanović Mujesire, tako da su njegove sposobnosti shvaćanja značenja tog djela i mogućnosti upravljanja vlastitim postupcima bile uredne -*

Nakon što se obračunao sa ženom i videći šta je učinio, ili uvidjevši da su djeca bila svjedoci tragičnog događaja, on dolazi u stanje još veće psihičke napetosti, koja je mogla izazvati izvjesno suženje svijesti, te u takvom stanju nastavlja da se agresivno odnosi i prema djeci šireći i na njih mržnju i bijes, koji je do tada mogao biti primarno usmjeren prema ženi. U toku ovih zbivanja on se nalazio u kvalitativno drugačijem afektivnom stanju u odnosu na stanje, koje je postojalo u vrijeme prvog delikta. *Faktori prisutni u ovom razdoblju doveli su motrenika do takvog psihičkog stanja, u kojem su sposobnosti shvaćanja značaja počinjenih djela i mogućnosti upravljanja vlastitim postupcima bile bitno smanjene.*

U motrenikovom cijelom ponašanju prije, za vrijeme i nakon delikta, ne nalazi se elemenata sumanutog (psihotičnog) ponašanja. Motrenikovo vladanje i reagiranje tokom tragičnih događaja ima karakteristike psihogene reakcije izazvane nekim vanjskim faktorima.

Kod osoba koje u stanju psihogenih reakcija počine teške i tragične delikte, obično dolazi do razvitka reaktivno depresivnih stanja, i to kad postanu svjesni nastalih posljedica svojih postupaka. Pritom su ispoljene i suicidalne tendence. . . "

Prema prezentiranom nalazu i mišljenju psihijatriške ekspertize, postojala je apsolutna zapreka u izricanju, u presudi, smrtne kazne.

Zbog svega iznesenog o zločinu Naila Ikanovića i tendenci koje je ispoljavao, bilo je očigledno da će izvršiti samoubilački čin. Misleći na tu činjenicu, a i na nalaze koje su utvrdili tokom posmatranja, na izrečenu presudu žustro su reagirali psihijatrijski eksperti, na čelu sa uglednim prof. dr Nikolom Peršićem, iz Zagreba.

Odmah nakon izricanja smrtne presude, iz bezbjednosnih razlog³ , okrivljeni i osuđeni je premješten u Centralni zatvor u Sarajevu, gdje je čekao presudu u drugom stepenu, pred Krivičnim vijećem Vrhovnog suda BiH. U međuvremenu, okrivljeni N. Ikanović je u zatvorskoj ćeliji od čaršafa napravio omču i objesio se o prozorske demire (Slika19) . Iz pisama advokatu mogao se naslutiti planirani suicid, jer iz njihova sadržaja izbijaju očajne i sumorne misli. Samoubilačkim činom ipak je dokazao da je u njemu, kao *homo demonsu* ostalo nešto od tragova (elemenata) *homo sapiens-a* (razumnog ljudskog bića) .

³ Nakon katastrofalnog zemljotresa u B.Luci , znatno je devastiran i Okružni zatvor, pa je sigurnost okrivljenih bila na niskom stepenu.

Slika 18 – Obješeni N. I. u ćeliji Centralnog zatvora u Sarajevu

Pitanje motiva u izvršenju petostrukog zločina-ubistva, kao pokretačka demonska sila, ostalo je nedokazanim i neobjašnjivim. Nametale su se neke bizarne verzije, ali su i one otpale u toku isljeđivanja. Jedna od njih, koja je i najviše dolazila u obzir, bila je "zaljubljenost" u 18-godišnju H. F., koja je, također, otpala u toku istražnog postupka. Postavlja se pitanje da li se uopće može strasno zaljubiti hladnokrvni i bezosjećajni tip ove vrste zločinaca?! Dakle, motiv, ako ga je uopće i bilo, zločinac je tajnu odnio sa sobom.

4. 2. Osuđivani duševni bolesnik.

Radi se o **predmetu K. 111/85** Okružnog suda u Banjoj Luci. Optuženi G. R. (55) zbog krivičnog djela iz čl. 36/II t. 7, nakon sprovedene istrage i obavljenih vještačenja, na glavnom pretresu održanom 20. 09. 1985. godine, doneseno je Rješenje – uz primjenu čl. 63 KZ SFRJ (potpuna neuračunljivost) . Slučaj iz ovog predmeta je veoma znakovit i ilustrativan iz više razloga. Naime, opt. G. R. je počinio krivično djelo

ubistva u povratu. Dva puta je osuđivan i presuđivan i to pravosnažnim presudama. Prvo je osuđen presudom Okružnog suda u Doboju K. 118/61 od 15. 3. 1962. godine, zbog krivičnog djela ubistva u pokušaju (tada čl. 135/I u vezi sa čl. 16 KZ) na kaznu strogog zatvora od pet godina i pravosnažnom presudom Okružnog suda u Banjoj Luci, zbog dva krivična djela ubistva u pokušaju, na jedinstvenu kaznu strogog zatvora u trajanju od devet godina. U obe presude (Okružnog suda u Doboju i Okružnog suda u Banjoj Luci) opt. je bio podvrgnut psihijatrijskom posmatranju, pa je tom prilikom ustanovljeno Neurastenično stanje i konverzivna neuroza, te psihopatija. Nema sumnje psihijatrijsko vještačenje je bilo insuficijentno, po kojem je uračunljivost bila smanjena, ali ne bitno. I u jednoj i u drugoj presudi psihijatrijsko posmatranje je nedovoljno i dijagnostički manjkavo. Primjedba se ne može odnositi na presude, budući su se bazirale na nepotpunom, manjkavom psihijatrijskom posmatranju. Jer je optuženik i tada bio u neuračunljivom stanju, budući je dijagnoza postavljena u trećem suđenju, zločina ubistva. Paranoidnoj šizofreniji je veoma bliska paranoja. Kod njih ne postoji inkohherentan govor ("salata od riječi") niti zbrka misli. Ideje su im sistematizovane. Zbog persekucije (ideje proganjanja) u posmatranju ovih ličnosti ispada da im je nad-ia (Super-Ego) preosjetljivo. Upravo zbog toga postoje velike teškoće i najboljim psihijatrima pri postavljanju dijagnoze paranoidne šizofrenije ili paranoje. Možda i u trećem slučaju zločina –ubistva bi bilo nedijagnosticirano oboljenje da nije G. R. ispoljio psihotične ispade. Naime, prilikom uviđaja, dežurni milicioner u Prnjavoru pokazao je crtež optuženog koji prikazuje krst ukomponovan u petokraku. On je od dežurnih milicionera zahtijevao da mu donesu plavu i crvenu bojicu, što su mu ovi i udovoljili. Dakle, bilo je očigledno da se radi o psihotičnom procesu, pa je daljnji postupak usmjeren u psihijatrijsko vještačenje, koje je bilo odlučujuće u donošenju rješenja.

4. 3. Presuda sa zatvorskom kaznom neuračunljivom ubici

Niti u jednoj prilici sud ne pravi takve greške u presuđivanju, koliko se to dešava sa ignorisanjem ili, blaže rečeno, iz nepoznavanja psihijatrijske ekspertize. Ili, pak, da je psihijatrijska ekspertiza manjkava, do kraja nedorečena. To će se jasno pokazati prilikom iznošenja našeg kazuističkog primjera.

Slika 19a - Štokrla od hrastovine, teške 13, 5 kg sa kojom je zadat udarac u leđa žrtve

Ovdje se radi o *krivičnom predmetu K. 131/73* Okružnog suda u B. Luci. optužen je B. M. iz sela Č. kod Srpcā, da je 30. aprila 1973. godine, u večernjim satima, u dvorištu 70- godišnjeg siromaha S., bez ikakvog razloga i povoda, zgrabio hrastovu štokrlu tešku 13, 5 kg i snažnim udarcem u leđa domaćina, koji zadobivši lomove rebara i prodor vazduha u grudne šupljine, je umro. (Slika 20) .

Pomenutog dana okupilo se oko 30 mještana iz sela, u dvorištu siromašnog starca S., svetkujući prsvoslavni Vaskrs. Pila se u početku rakija (više kao aperitiv) , a potom su nastavili sa pivom. Umjereno se pilo, ali se mnogo jelo. Tako su se provodili cijelog dana, a u predvečerje su se neki poriječkali, nastala je prepirka i gurkanje, ali ne tuča, više kao posljedica zamora cijelodnevним sjedenjem i jedenjem. U jednom momentu, neko iz gomile je zgrabio hrastovu štokrlu i zadao udarac po leđima mršavog i krhkog domaćina. Nakon brze smrti svi gosti su se razišli po kućama.

Slika 19b – Rekonstrukcija događaja i 19c – Leš ubijenog

Sutradan, uviđajna komisija Okružnog suda i SUP-a B. Luka, pristupili su licu mjesta, i obavili uviđaj, a potom i obdukciju leša, izuzeli hrastovu štokrlu, ali se nije moglo ni nazrijeti ko je izvršilac ovog zločina. Tek uveče, za vrijeme rekonstrukcije, učinjena je postavka gostiju i redosljed položaja koji su imali u momentu delikta. U tom času je B. M. počela drhtati ruka, a bio je i uznemiren. Na sugestibilno pitanje, koliko je udaraca zadao oštećenom? tog momenta je priznao da je zamahnuo samo jednom. To je bilo priznanje i dokaz da je otkriven počinitelj zločina. Nisu postojali ni uzroci niti motivi takvog postupanja M. B. jer se na početku i u prvi mah prihvatilo "ubistvo bez motiva".

Nakon priznanja osumnjičenog, vještak je iscrpnom anamnezom došao do saznanja da opt. M. B. boluje od aktivne tuberkuloze pluća i da je pod tretmanom tuberkulostatika (Eutizon i Ethambutol, a ranije je liječen PAS-om i Streptomycin-om) . Kritičnog dana uzeo je lijekove, sa ordiniranim dozama. Inače ne uzima alkohol, to se dešava samo za vrijeme praznika i vjerskih svetkovina.

Na glavnom pretresu lekar-vještak je uputio zahtjev sudu da se optuženi M. B. podvrgne psihijatrijskoj opservaciji. Ujedno je sugerirao neophodnost izvođenja psihijatrijskog eksperimenta. Eksperiment je urađen u Okružnom zatvoru u Banja Luci po psihijatru, inače sudskom vještaku. Optuženom je dato piće (rakija i pivo) , u istim količinama, kao i u vrijeme tragičnog događaja. Predhodno su mu dati i tuberkulostatici. Sat vremena nakon uzetih lijekova i konzumiranog alkohola i hrane, optuženi M. B. postao je upadljivo psihomotorno nemiran, a ubrzo potom skače sa stolice, laktovima obara obadva stražara, a zatim se okomi na psihijatra i počeo ga rukama daviti. Bio je izvan sebe, djelujući izbezumljeno. Dakle, bilo je očito da se kod optuženog M. B., u eksperimentu, radilo o simptomima akutnog dilirijuma. Međutim, u psihijatrijskoj ekspertizi, vještak-psihijatar je iz neshvatljivih razloga dao mišljenje da se radilo *o bitno smanjenoj uračunljivosti*, a bilo je sasvim jasno da je u pitanju potpuna neuračunljivost u smislu čl. 13/I, i bez potrebe izricanja mjera bezbjednosti obaveznog čuvanja i liječenja u zavodskim ustanovama. Dovoljno je samo optuženog upozoriti da ne smije uzimati alkohol, osobito ne skupa s tuberkulostaticima.

Inače, lekar-vještak je na glavnom pretresu dao objašnjenje ponašanja optuženog M. B. Suština njegovog zločinačkog postupanja je sadržana u sinergističkom djelovanju tuberkulostatika i alkohola zajedno. Uz to, tuberkulozni bolesnici su nestabilne, neuravnotežene i veoma senzibilne ličnosti, zbog prirode bolesti, a još više usljed direktnog toksičnog djelovanja *tuberkulina* (toksin, Koch-ovih bacila) na mozak. Sinergističko svojstvo tuberkulostatika i alkohola dovodi do akutnog patološkog reagiranja (akutnog delirijuma) .

DISKUSIJA

Uviđaj u smrtnim slučajevima predstavlja najdelikatniju radnju u istražnom postupku. U ovim slučajevima radnje moraju biti sinhronizovane, sistematične, svestrane i iscrpne, te sa kriminalističkog aspekta obavljene u duhu naučnog pristupanja i istraživanja. A i mogućnosti kriminalističke tehnike su savršene i zahvaljujući toj činjenici su veoma uspješne. Stoga su istražni organi dužni da obave uviđaj po svim kautelama savremene nauke i prakse. U tom smislu je u pravu ugledni američki kriminalista **Paul Kirk**, koji insistira i naglašava da, zahvaljujući savremenom napretku kriminalističkih istraživanja moguće je objasniti i riješiti svaku pa i najsloženiju kriminalističku enigmu. Posebno otkrićima mikrotragova i metodama kojima se oni pronalaze. S tim u vezi spomenuti kriminalistički naučnik, eksplicitno naglašava da svaki neriješen predmet je veliki propust kriminaliste koji ga rješava. Takve inspektore treba odstraniti iz ovog osjetljivog i delikatnog posla.

U prezentiranim kazuističkim primjerima se primjećuje da se greške najviše ispoljavaju u toku uviđajnih radnji, pa se kao takve moraju u samom začetku otkloniti. Posebno se ovo odnosi na uviđaje koji se ne vrše zajednički, timsko usklađeno istraživanje, već pojedinačno svaki za sebe, po principu "usamljenih strijelaca", onda su greške neminovne. Svaka indicija ili verzija moraju se zajednički analizirati, vrednovati i kao takve prihvatiti ili odbaciti.

Greške u optužnici i presudi, na glavnom pretresu, su upravo rezultanta nepotpunog, loše obavljenog uviđaja. Sve greške su mahom posljedica takvog postupanja istražnih organa. Stoga se mora apostrofirati činjenica da je *sistematična, sinhronizovana, analitički prosuđivana radnja, rezultat timskog i korektno izvršenog uviđaja, u svim smrtnim slučajevima, od forenzičnog značaja!* U tome su svi kriminalistički naučnici jedinstveni i saglasni. Počev od Hans Gross-a, Edmond Locard-a pa do Paul-a Kirk-a. Oni stavljaju naglasak na dosljednom sprovođenju istražnih radnji. Samo takve su garant uspješnosti u rješavanju "krvnih delikata". Dosljedno obavljen uviđaj će rasvijetliti delikt i uspješno okončati sudski postupak, sve do zadovoljavajućeg presuđivanja. U tome ima kriminalističko uporište-arhimedovsku tačku oslonca!

Pod uviđajnim radnjama "krvnih delikata" podrazumjeva se u potpunosti sagledavanje radnje delikta, istražujući način izvršenja djela, umišljaj, motive i uzroke koji su doveli do smrtnog ishoda (*exitus letalis-a*). Na početku uviđaja mora se utvrditi tačan identitet žrtve (*zločin je više od pola riješen kad se identifikuje žrtva*), istražujući sve elemente i karakterne crte u личности počinioca. Nekad je identitet leša nepoznat, pa je zbog toga bezuspješno istraživanje delikta. Iz naših prikaza jasno se sagledava krucijalan značaj utvrđivanja identiteta žrtve, počinioca ili oruđa odnosno oružja s kojim je povrijeđivanje naneseo. Postupak identifikacije je omogućen brojnim metodama, počev od ličnog opisa, odjeće, ličnih predmeta, daktiloskopije, krvnih grupa, pa sve do identostomatograma i DNK metode.

Pored forenzičke obdukcije ništa manja je vrijednost i psihijatrijske ekspertize. Ona se odnosi na počinioca i njegovo duševno stanje, a time i odgovornost za počinjeno djelo, *in tempore criminis*. Stoga sudsko vijeće mora psihijatrijskoj ekspertizi pokloniti veliko povjerenje, jer u suprotnom mogu nastati teške i nepredvidive greške. U našim prikazanim slučajevima to se nesumnjivo očitavalo. Sem toga i psihijatrijska ekspertiza mora biti savršena, kao rezultat minucioznog posmatranja i istraživanja. Pogreške psihijatrijske ekspertize, u toku opservacije, posebno dolaze do izražavanja u graničnim slučajevima ili sa slučajevima sa sumanutim sindromom – u paranoji i paranoidnoj šizofreniji. Nepotpuno dijagnosticirana duševna oboljenja mogu se pokazati kobnim po njene nosioce, jer se time poigrava sa najvećom svetinjom – slobodom! U jednom predmetu postoji psihijatrijski nalaz, ali površno urađen pa je počinioc i osuđen. Kod iste osobe, u drugoj prilici, zbog pokušaja ubistva, psihijatrijsko viještačenje nije ni traženo, pa je kao takav suđen, izdržao je višegodišnji zatvor. Tek u trećem slučaju izvršenog ubistva donijeto je rješenje o obaveznom čuvanju i liječenju u zavodskoj ustanovi. Rješenje se bazira na psihijatrijskoj ekspertizi kojom je utvrđena paranoidna šizofrenija. Naravno, ova dijagnoza je postojala i u vrijeme predhodna dva zločina, kada je donesena osuđujuća presuda. Kao duševno bolesna osoba osuđen je i kao takav izdržao kaznu.

Plediramo na sudske organe da mnogo više budu au courant egzaktnih naučnih zbivanja. Potrebno je biti dovoljno s nečim upoznat da bi se ono moglo shvatiti, razumjeti i njime koristiti, jer *Ratio et causas rerum et consecutiones videt* (= razum vidi i uzroke stvari i njihove posljedice).

Lada SADIKOVIĆ¹

Dobro upravljanje u Bosni i Hercegovini²

Good Governance in Bosnia and Herzegovina

Sažetak

Pitanje dobrog upravljanja unutar jedne države posebno je postalo aktuelno u današnjem vremenu kada je država, uz klasične funkcije koje je vršila tokom devetnaestog stoljeća, prihvatila i brojne nove obaveze i zadatke u oblasti ekonomije, socijalne politike i regulacije tržišta. Država u Evropi već poodavno nije „noćni čuvar“ poretka, nego je institucija koja je duboko angažovana u svim dinamičnim ekonomskim i drugim socijalnim promjenama. U Evropi danas djeluju socijalne države koje svakom svom članu osiguravaju elementarne ekonomske i druge uvjete za život dostojan čovjeka.

Zahtjev za dobrim upravljanjem karakterističan je za novije doba razvoja demokracije i političkog sistema u Evropi. Sve je vidljivije nastojanje vladinih i nevladinih organizacija, akademskih i stručnih krugova te najšire političke javnosti da u okvirima postojeće strukture ustavnih i drugih političkih i pravnih institucija osiguraju dobro upravljanje. To dobro upravljanje praktično znači da država i sve druge političke institucije – posebno političke partije - uspješno ostvaruju sve one elementarne ekonomske, kulturne i brojne druge ciljeve koji su sadržani u ustavima savremenih evropskih država i koji su uopće karakteristika naše civilizacije.

¹ Dr. sci., docentica na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

² Konferencija «Dobro upravljanje, povratak i reintegracija», 18. – 20. maj 2005. Hotel «Terme», Sarajevo

Pitanje dobrog upravljanja unutar jedne države posebno je postalo aktuelno u današnjem vremenu kada je država, uz klasične funkcije koje je vršila tokom devetnaestog stoljeća, prihvatila i brojne nove obaveze i zadatke u oblasti ekonomije, socijalne politike i regulacije tržišta. Razvijene države u Evropi već poodavno nisu „noćni čuvari“ poretka, nego institucije koje su duboko angažovane u svim dinamičnim ekonomskim i drugim socijalnim promjenama. U Evropi danas djeluju socijalne države koje svakom svom članu svog društva osiguravaju određene elementarne ekonomske i druge uvjete za život dostojan čovjeka.

Ova nova pozicija države u sferi ekonomskih i drugih društvenih odnosa došla je kao posljedica sve snažnijih zahtjeva pojedinaca i asocijacija iz sfere tzv. civilnog društva da se država angažuje na ostvarivanju njihovih interesa. Još je grčki filozof Tukitid iz drugog stoljeća prije nove ere izjavio: „Interesi su ono što povezuje pojedince i države“. Ti interesi su, međutim, danas posebno prisutni u politici posredstvom brojnih asocijacija koje se staraju o ostvarivanju različitih političkih, ekonomskih, humanih i drugih ciljeva društva.

Iskustva savremenog razvoja pokazuju, da je dobro upravljanje moguće postići samo u uvjetima kada postoji savremeno uređena pravna, demokratska i socijalna država kao što je to slučaj, naprimjer u Danskoj. Uvid u situaciju koja vlada u Evropi pokazuje da država više nigdje nije „samostalna radionica zakona“, niti je to država koja stvara mali broj dugovječnih zakona. Jako se, naime, povećao broj traženja iz sfere društva da se propisima države – i to centralnih, regionalnih i lokalnih organa jednako – rješavaju zahtjevi ekonomske i druge naravi putem donošenja novih ili promjenama već postojećih zakona, pa se usljed toga dinamizirala i osnažila pravna regulacija. Ta situacija postala je još složenija onda kada su evropske države uspostavile različite oblike integracija kao što su Savjet Evrope, Evropska unija i sl. Usljed toga države su pristale da, uz sve veći broj domaćih propisa, prihvate i brojne međunarodne konvencije čineći od njih, na taj način, integralni dio unutrašnjeg pravnog sistema. Tako je Švicarska Konfederacija, između 1977. i 1995. godine zaključila 1075 međunarodnih ugovora i uključila ih u vlastiti pravni sistem tako da se prema odluci Federalnog suda u slučaju sukoba između međunarodnog i nacionalnog prava – priznaje superiornost međunarodnog prava.

U takvim okolnostima svakako da problem dobrog upravljanja postaje sve složeniji, pa je potrebno da se, uz spomenutu aktivnu ulogu države, osjeti i daleko veće angažovanje građana i njihovih različitih organizacija. To dobro upravljanje apsolutno je nemoguće osigurati ukoliko se ne osnaži utjecaj civilnog društva na sve procese stvaranja i primjene zakona i drugih odluka. Ako se dobro upravljanje ogleda u primjeni „univerzalnih principa kao što su participativan rad državne uprave, nepristrasnost u pružanju usluga, usluge orijentirane ka građanima, transparentnost i odgovornost, profesionalizam, jednakopravnost, te efikasnost i ekonomičnost“ – kao što to stoji u Anketi o radu državne uprave na svim nivoima vlasti Bosne i Hercegovine³, onda je očito da se svi ovi zahtjevi ne mogu ostvariti bez intenzivnog učešća građana i društvenih subjekata u cjelini.

Uvid u stanje upravljanja u razvijenim evropskim državama pokazuje da je upravljanje više efektivno tamo gdje postoji više društvenih aktera koji se intenzivno, svakodnevno i sistematski bave pitanjem funkcioniranja osnovnih demokratskih, političkih i pravnih institucija. U stvari, sve te brojne asocijacije predstavljaju podsticajne snage savremene sve dinamičnije politike i demokratskog života. A politika u cjelini gledano u osnovi je proces stvaranja zakona i drugih pravnih akata kojima se uređuju odnosi među ljudima kroz rješavanje njihovih zahtjeva i otklanjanje svih mogućih konflikata koji nastaju na tim osnovama. Savremeno doba traži savremene instrumente politike i savremene puteve političke komunikacije između čovjeka i vlasti. Društvene organizacije koje se stvaraju na ovaj način postepeno se sve više pretvaraju u „grupe za pritisak“ na državu i sve njene institucije. To svakako ima svoje dobre strane, ali primjetno je da taj proces pretvaranja interesnih grupa u grupe za pritisak svakako dodatno usložnjava ostvarivanje svih onih već spomenutih univerzalnih principa koji karakterišu dobro upravljanje.

Može se govoriti da postoji dobro upravljanje tamo gdje imamo razvijenu mrežu društvenih i političkih institucija koje vrše presudan utjecaj na funkcioniranje države i, u mnogim slučajevima, predstavljaju kriterij njenog dobrog funkcioniranja. Ovdje se prije svega misli na političke partije koje, prema svojoj vokaciji učestvuju u borbi za osvajanje i vršenje vlasti u okviru moderne predstavničke demokracije.

³ „UNDP“, CSSC Program, april 2003. godine, str. 3

Međutim, uspješno funkcioniranje političkih institucija ne bi bilo moguće nigdje ostvariti bez aktivne uloge sve brojnijih interesnih asocijacija, pri čemu se naročito misli na sindikate. Istraživanja političkog života pokazuju da se funkcija interesnih asocijacija u najvećoj mjeri podudara sa realnim zanimanjem, očekivanjima i ciljevima savremenog čovjeka.

Dobro upravljanje predpostavlja i postojanje različitih humanističkih asocijacija koje se, za razliku od političkih partija i interesnih grupa, bave isključivo realizacijom određenih moralnih, humanih i drugih vrijednosti. Principi koji ističu te asocijacije obično su korektiv djelovanju svih onih ostalih asocijacija koje djeluju sa pozicija osvajanja vlasti ili pak ostvarivanja partikularnih ekonomskih i sličnih interesa.

Najzad, dobro upravljanje u društvu i društvom uopće ne bi bilo moguće ostvariti u evropskim demokratskim državama, bez danas sve naglašenije uloge medija i uopće javnog mišljenja. Zahtjevi koji proizlaze iz javnog mišljenja izražavaju u najvećoj mjeri opći interes društva i kao takvi, osnova su za savremenu bogatu ekonomsku i upće socijalnu zakonodavnu djelatnost. Posebno je važno naglasiti da javno mišljenje izražava i Kriterije osnovnih vrijednosti jednog društva.

Ako se, međutim pokuša istražiti upravljanje u našem sadašnjem bosanskohercegovačkom političkom sistemu onda se mora odmah naglasiti da BiH nema ove već spomenute osnovne političke, demokratske i socijalne predpostavke za dobro upravljanje. Nažalost, odmah se mora poći od konstatacije da naša država nema savremeni ustav koji bi bio povoljan okvir za djelovanje države ali i za participaciju građana u funkcioniranju državnih institucija. Ustav Bosne i Hercegovine je - kao što je to dobro poznato - donijet kao jedan od aneksa (Aneks IV) Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Radi se o ustavu koji očito ima prelazni karakter i kao takav nije pogodan za ostvarivanje zahtjeva i univerzalnih principa koji se odnose na dobro upravljanje u Evropi.

Naime, sasvim je realno predpostaviti da će teškoće koje se pokazuju u sferi upravljanja u Evropi biti daleko naglašenije u Bosni i Hercegovini s obzirom na okolnost da već sam ustav stvara velike teškoće u uspostavljanju odgovornosti osnovnih državnih institucija prema građanima, asocijacijama građana i društvu u cjelini. Analiza ustava

koju je izvršila Venecijanska komisija⁴ pokazuje da se već iz postojeće strukture osnovnih državnih institucija (Parlamentarne skupštine, Predsjedništva i Vijeća ministara) i procedura njihovog djelovanja javljaju velike teškoće za ostvarivanje bilo kakvog uspješnog oblika upravljanja u društvu. Posebno se ističe, da same ustavne institucije stvaraju brojne oblike diskriminacije ljudi i drugih oblika kršenja ljudskih prava.

Problem je posebno ozbiljan kada se zna da je naša država ratificirala Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava, te tako postala članica „evropskog javnog poretka“. Iako je naime Ustav Bosne i Hercegovine prihvatio Evropsku konvenciju kao dokument koji se direktno primjenjuje i ima prednost nad svakim drugim pravom u našoj državi, vidljivo je da već sam Ustav odstupa od tog principa u čitavom nizu svojih rješenja kojima se uređuje sistem upravljanja. U tom pogledu posebno je indikativno da taj ustav sadrži brojne odredbe kojima se vrši diskriminacija građana po etničkom, vjerskom i rasnom osnovu, što je suprotno članu 14. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava.

Mišljenje Venecijanske komisije, Balkanske komisije i brojne druge analize koje su tokom posljednjih deset godina izvršene u zemlji i inozemstvu ukazuju na brojne slabosti i anahronosti uređenja države pri čemu se najčešće spominju nedovoljna ovlaštenja centralnih vlasti, preklapanje uloga Predsjedništva i Vijeća ministara te izrazita slabost državne uprave.

Ustav Bosne i Hercegovine sadrži relativno ograničen broj nadležnosti među kojima su vanjska politika, vanjskotrgovinska politika, carinska politika, monetarna politika predviđena članom VII, finansiranje institucija i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine, politika useljavanja, izbjeglica i azila, kao i donošenje propisa o tome, provođenje međunarodnih i međuentitetskih krivičnihopravnih propisa, uključujući i odnose sa interpolom, uspostavljanje i rad zajedničkih međunarodnih komunikacijskih sredstava, regliranje međuentitetskog transporta i kontrola zračnog prometa. A onda se dodaje da «sve

⁴ Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenja Visokog predstavnika, CDL-AD (2005.) 004

vladine funkcije i ovlasti koje nisu po ovom Ustavu izričito dodijeljene institucijama Bosne i Hercegovine pripadaju entitetima». ⁵

Daljnja slabost države evidentna je takođe i u njenoj finansijskoj ovisnosti o entitetima pošto je određeno da Federacija osigurava dvije trećine prihoda a Republika Srpska jednu trećinu prihoda potrebnih za budžet, osim ako se prihodi ne prikupljaju na način kako je utvrdila Parlamentarna skupština. Ustavni sud je pri tome jedina državna institucija koja je eksplicitno predviđena na nivou države. ⁶

Ustavna ovlaštenja države Bosne i Hercegovine su izuzetno nedovoljna. Ovdje se upravo očituje slabost nadležnosti države Bosne i Hercegovine jer se one ne mogu porediti sa ovlaštenjima koje imaju ostale evropske regionalizirane i federativne države kao što su Italija, Španija, Švicarska, Belgija, Austrija, Njemačka i dr. gdje su na centralnom nivou koncentrisana velika zakonodavna ovlaštenja, gdje postoji jaka izvršna vlast, snažni finansijski resursi i sudovi koji uspješno osiguravaju poštivanje zakona.

Međutim, Ustav Bosne i Hercegovine ipak sadrži nekoliko odredbi koje bi mogle dodatno povećati nadležnosti države Bosne i Hercegovine. Pored odredbi o ljudskim pravima, slobodnom kretanju roba, usluga, kapitala i ljudi (član 1 tačka 4) , odredbe da Predsjedništvo može omogućivati međuentitetsku saradnju (član 3 tačka 4) , najznačajnija je mogućnost dodatnih nadležnosti predviđena članom 3 tačka 5. ⁷ Nadležnosti države već su proširene na osnovu ovih odredbi. I Venecijanska komisija je takođe dala doprinos proširenju nadležnosti države usvajanjem mišljenja «o potrebi za pravosudnom institucijom na nivou države Bosne i Hercegovine»⁸, «o

⁵ Član 3 tačka 1. Ustava BiH

⁶ Član 8. tačka 3. Ustava BiH

⁷ «Dodatne nadležnosti –

a) Bosna i Hercegovina će preuzeti nadležnosti u onim stvarima u kojima se o tome postigne saglasnost entiteta; stvarima koje su predviđene Anksima 5 do 8 Općeg okvirnog sporazuma; ili koje su potrebne za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine, u skladu sa podjelom nadležnosti među institucijama Bosne i Hercegovine. Dodatne institucije mogu biti spostavljene prema potrebi za vršenje ovih nadležnosti.

b) U periodu od šest mjeseci od stupanja na snagu ovog Ustava, entiteti će početi pregovore s ciljem uključivanja i drugih pitanja u nadležnost institucija Bosne i Hercegovine, uključujući korištenje izvora energije i zajedničke privredne projekte».

⁸ CDL-INF (1998.)017

nadležnosti Bosne i Hercegovine o pitanju izbora»⁹ i «o opsegu nadležnosti Bosne i Hercegovine na polju migracije i azila»¹⁰. No iz svega proizilazi da široko tumačenje državnih nadležnosti ima jasna ograničenja.

Dodatne nadležnosti države Bosne i Hercegovine do sada su bile vidljive u područjima odbrane i obavještajnog rada što je regulirano u članu 3 tački 5 stav (a) , gdje se navodi da će Bosna i Hercegovina preuzeti nadležnost u onim stvarima koje su neophodne za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine te na poljima indirektnog oporezivanja i pravosuđa gdje je konačno Visoki predstavnik igrao odlučujuću ulogu. To se posebno odnosi na poslove odbrane, policije i slično.

U cjelini gledano država Bosna i Hercegovina nema onaj kapacitet ovlaštenja koji bi joj omogućio ostvarenje ciljeva jedne savremene države i koji bi joj, uz ostalo, omogućio pristup evropskim integracijama. Evropska unija traži takve državne institucije koje će biti u stanju da sa neophodnim znanjem i stručnošću zajednički rješavaju širok spektar pitanja koja pokriva Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju i drugi sporazumi. Sigurno je da Evropska unija neće pregovarati sa dva entiteta, nego isključivo sa državom, pri čemu je i Venecijanska komisija mišljenja, da «u ovom trenutku državni nivo nije u stanju da djelotvorno osigura poštivanje obaveza zemlje u odnosu na Savjet Evrope i međunarodnu zajednicu uopće. U pogledu EU, nezamislivo je da bi Bosna i Hercegovina mogla sa sadašnjim ustavnim aranžmanima ostvariti stvarni napredak. Evropska unija neće imati razumijevanja za kašnjenje, neodlučnost i nesigurnost koju podrazumijeva višestrukost vlasti». ¹¹

Da bi se uspostavilo dobro upravljanje u Bosni i Hercegovini – što znači uspješno vođenje poslova jedne moderne države - potrebne su očito brojne radikalne promjene u strukturi i funkcioniranju osnovnih državnih organa. Upravo zato, nije nimalo slučajno što je nedavno Savjet Evrope u Rezoluciji 1384/2004., utvrdio čitav niz zadataka koje

⁹ CDL-INF (1998.)016.

¹⁰ CDL-INF (1999.)006.

¹¹ Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenja Visokog predstavnika, CDL-AD (2005.) 004, str. 12

putem ustavnih promjena mora obaviti država Bosna i Hercegovina. Naime, Savjet Evrope je u prvi plan istakao potrebu da država Bosna i Hercegovina bude funkcionalna savremeno uređena država. Prvo što je u tom pogledu istaknuto u Rezoluciji 1384 jeste da „državne institucije moraju biti ojačane na račun institucija na entitetskom nivou“. U toj Rezoluciji posebno se naglašava da snage Bosne i Hercegovine treba da odrede, vremenski plan, uvjete i parametre ustavne reforme kako bi se postiglo potrebno snaženje i osposobljavanje države Bosne i Hercegovine koja mora biti snažna, moćna i funkcionalna kao i ostale evropske države – članice Savjeta Evrope.

Slijedeći te ideje očito je da će biti potreban sveobuhvatan prijenos nadležnosti entiteta na državu, i to ne samo zakonodavnih ovlaštenja nego i ovlaštenja izvršnih tijela i finansijskih resursa. Shodno tome, Venecijanska komisija smatra «da je neizostavna revizija državnog Ustava da bi se ojačale nadležnosti države. Član 10 Ustava predviđa proceduru za njegovu izmjenu što traži i konsenzus većine u sva tri konstitutivna naroda. A interes svih naroda u Bosni i Hercegovini za evropske integracije bi trebao omogućiti postizanje konsenzusa. ¹²»

Kao i sve zemlje u tranziciji Bosna i Hercegovina se suočava se teškim ekonomskim problemima koje je moguće riješiti samo uz djelovanje jake i efektivne vlade. Međutim, ustavna rješenja nisu uspostavljena tako da omogućće jaku i efektivnu vladu. Jedan od najvećih problema za Bosnu i Hercegovinu jeste nemoć da se uspostavi ravnoteža između potrebe da se zaštite interesi svih konstitutivnih naroda s jedne strane i potrebe za efikasnom vladom s druge strane. Ustav Bosne i Hercegovine sadrži odredbe koje osiguravaju interese konstitutivnih naroda i to: a) veto na osnovu vitalnog interesa u Parlamentarnoj skupštini, b) dvodomni sistem i c) kolektivno Predsjedništvo na etničkom nivou. Kombinirani efekat ovih odredbi otežava situaciju vlade i čini prosto nemogućom njenu uspješnu funkciju.

Veto na osnovu „vitalnog nacionalnog interesa“ predviđen je u Ustavu Bosne i Hercegovine kao mehanizam koji osigurava da se niti jedna odluka neće donijeti protivno interesima bilo kojeg „konstitutivnog naroda“. U praksi, međutim, procedura veta na osnovu nacionalnog interesa postala je ozbiljna blokada za donošenje zakona i drugih

¹² Ibidem, str. 12

odluka. Ako, naime, većina poslanika tri konstitutivnih naroda proglaše neku od predloženih odluka parlamentarne skupštine kao destruktivnu po vitalni interes njihovog naroda, onda, da bi takva odluka bila usvojena za nju mora glasati većina bošnjačkih, srpskih i hrvatskih poslanika. Većina poslanika drugog naroda može dati prigovor na pozivanje na ovu klauzulu. Tada je predviđena procedura usaglašavanja i na kraju odluku donosi Ustavni sud u pogledu proceduralne regularnosti pozivanja na nju. Ustav ne definira pojam veta na osnovu vitalnog interesa za razliku od entitetskih ustava koji daju pretjerano široku definiciju, usljed čega se javlja opasnost od blokade donošenja odluka, što je suprotno svim principima "dobrog upravljanja".

Ustav Bosne i Hercegovine u članu IV predviđa dvodomni sistem i to Predstavnički dom i Dom naroda, oba sa istim ovlaštenjima. Dvodomni sistemi su karakteristični za složene države gdje je svrha drugog doma da osigura jaču zastupljenost manjih entiteta. No u Bosni i Hercegovini je ovo posve drugačije: u oba doma dvije trećine članova dolaze iz Federacije Bosne i Hercegovine, s razlikom da su u Domu naroda iz Federacije zastupljeni samo Bošnjaci i Hrvati a iz Republike Srpske Srbi. Osnovna funkcija Doma je po Ustavu da ustvari bude dom gdje će se koristiti veto na osnovu nacionalnog interesa.

Uloga Doma naroda je po mišljenju Venecijanske komisije samo negativna, kao doma za veto, gdje članovi vide odbranu interesa svoga naroda kao svoj isključivi zadatak bez staranja o uspjehu zakonodavnog procesa. Venecijanska komisija stoga predlaže ukidanje Doma naroda i premještanje korištenja veta na osnovu vitalnog interesa u Predstavnički dom, što bi uskladilo procedure i omogućilo usvajanje zakona bez ugrožavanja legitimnih interesa bilo kog naroda čime bi bio riješen i problem diskriminatornog sastava Doma naroda.

13

Ustav Bosne i Hercegovine u članu 5 predviđa kolektivno Predsjedništvo sa jednim bošnjačkim, srpskim i hrvatskim članom te rotirajućim predsjedavanjem. Praksa je svuda u Evropi pa i svijetu da takvu funkciju lakše vrši jedan čovjek. U Bosni i Hercegovini je na vrhu izvršne vlasti već jedno tijelo tipa kolegija Vijeće ministara, i postojanje drugog takvog tijela donosi rizik od dupliciranja procesa

¹³ Ibidem, str. 15

odlučivanja pri čemu je jako teško razlučiti ovlaštenja ta dva tijela. Predsjedništvo ili nema potrebno tehničko znanje kakvo normalno imaju ministarstva ili mu treba stručno osoblje čime se stvara dodatni nivo birokratije. Pošto ovakva situacija čini nefunkcionalnim i neefikasnim i Predsjedništvo i Vijeće, postoji opće mišljenje da bi najbolje rješenje bilo da se izvršna vlast koncentrira u Vijeću ministara kao kolegijalnom tijelu, u kojem su zastupljeni svi konstitutivni narodi. U tom slučaju s obzirom na multietničku situaciju u državi, jedan predsjednik bi se birao indirektnim izborom u Parlamentarnoj skupštini sa većinom i po pravilima etničke rotacij, čime bi se osiguralo povjerenje svih građana i naroda u Bosni i Hercegovini.

Predloženo rješenje uključivalo bi i znatno ojačanu ulogu Vijeća ministara koje bi preuzelo veći dio ovlaštenja Predsjedništva. To bi svakako vodilo uklanjanju komplikacija i kontradikcija unutar sadašnjeg sistema gdje postoji već spomenuti rizik od dupliciranja nadležnosti i to odgovornosti Predsjedništva za izvršavanje odluka Parlamentarne skupštine po članu 5 tačka 3 stav (e) i odgovornosti Vijeća ministara za izvršenje politika i odluka državnog nivoa po članu 5 tačka 4 stav (a) . Pri tome bi se svakako uskladili i finansijski aranžmani. U skladu sa trenutnim ustavnim aranžmanom budžet mora proći četiri instance i to Vijeće ministara, Predsjedništvo i oba doma Parlamentarne skupštine, dok Parlamentarna skupština prima izvještaje o rashodima države Bosne i Hercegovine od Vijeća ministara i o rashodima Predsjedništva od Predsjedništva

U zaključku izvještaja¹⁴ se navodi da mehanizmi donošenja odluka na nivou Bosne i Hercegovine nisu efikasni i racionalni već teški i sa previše mogućnosti za blokiranje donošenja bilo koje odluke. Uz eventualno (mada nerealno) ukidanje veta na osnovu nacionalnog interesa, kriteriji bi trebali biti ograničeni i uz kvalifikaciju. Uz sve to bi trebalo ispitati i omjer u kojem je moguće uskladiti zakonodavne i izvršne strukture. Jer, ako je loše strukturirana izvršna vlast na nivou države Bosne i Hercegovine onda je logično i sasvim prirodno očekivati da će se javiti velike teškoće u funkcioniranju državne javne uprave.

¹⁴ Ibidem, str. 17

Dobru upravu prema Anketi o radu državne uprave na svim nivoima vlasti Bosne i Hercegovine karakteriše primjena nekoliko univerzalnih principa među kojima su participativan rad državne uprave, nepristrasnost u pružanju usluga, usluge orijentirane ka građanima, transparentnost i odgovornost, profesionalizam, jednakopravnost, te efikasnost i ekonomičnost.¹⁵

Participativan rad državne uprave odnosi se na rad koji uzima u obzir mišljenje građana i privrednika te donosi odluke koje su od koristi i za građane i privrednike te rad državnih organa. U tom smislu Komitet ministara Savjeta Evrope uputio je zemljama članicama Savjeta Evrope Preporuku o podsticanju učešća građana u javnom životu na lokalnom nivou.¹⁶

Preporuka o učešću građana u javnom životu je nastala kao najvažniji rezultat aktivnosti Koordinacionog komiteta za demokraciju na lokalnom i regionalnom nivou još od 1988. godine na osnovu kojih je već objavljen i izvještaj koji se bavi ovim pitanjem. Cilj preporuke je da se onim koji kreiraju politiku ponudi skup razumljivih savremenih principa i smjernica, koji će služiti kao zajednička osnova za aktivnosti zemalja članica Savjeta Evrope u ovoj oblasti, koja ima vitalan značaj za razvoj demokracije.

Pitanje učešća građana u javnom životu zaokuplja već dvadeset pet godina pažnju kako Komiteta ministara Savjeta Evrope i međuvladinog sektora tako i Parlamentarne skupštine i Kongresa lokalnih i regionalnih vlast Evrope (CLRAE) . U dosadašnjim preporukama je istaknuta potreba da se unaprijedi i ubrza komunikacija između građana i njihovih predstavnika, da se poboljšaju mogućnosti učešća posebno onih građana koji se teže aktiviraju u javnom životu, da se dozvoli veći uticaj u sferi planiranja u lokalnoj samoupravi, odlučivanja o strateškim pitanjima od značaja za lokalnu zajednicu i lokalnu životnu sredinu te da se podstakne učešće stranaca u javnom životu.¹⁷

¹⁵ «Anketa o radu državne uprave na svim nivoima vlasti BiH», UNDP, CSSC Program, April 2003., str. 3

¹⁶ Preporuka br. Rec (2001.) 19 Komiteta ministara upućena zemljama članicama Savjeta Evrope o podsticanju učešća građana u javnom životu na lokalnom nivou usvojena 6. decembra 2001. godine na 776. sastanku zamjenika ministara

¹⁷ Preporuka Komiteta ministara br. R (81) 18 kao i Konvencija o učešću stranaca u javnom životu lokalne zajednice, koja je stupila na snagu 1. maja 1997. godine

Današnje interesovanje za učešće građana u životu lokalne zajednice ukazuje na povezanost između neposrednog učešća građana u procesima odlučivanja i funkcionisanja predstavničke demokratije. Potrebno je, s tim u vezi naglasiti da demokratija na lokalnom nivou nije nepromjenljiva te da rješenja koja se u jednom trenutku čine kao najbolja već u drugom trenutku ukazuju na potrebu da se preispitaju u kontekstu stalnih društvenih promjena i sve većih potreba i očekivanja građana. Ovdje se nameće pitanje koliko je stvarno sposobna lokalna zajednica da preuzme ulogu koja joj je dodijeljena, kakav je kvalitet odnosa građana i njihovih lokalnih odbornika te koliki je stepen učešća građana u procesu političkom odlučivanja na lokalnom nivou. Iskustva članica Savjeta Evrope po ovom pitanju pokazuju izvjesno opadanje zainteresiranosti javnosti za politiku, širenje opšte apatije u pogledu politike, teškoće u povećanju uključivanja građana u javni život kroz forme neposrednih konsultacija, sve manje učešće u procesima odlučivanja te slabosti institucija predstavničke demokratije na lokalnom nivou koje umanjuju uspješnost funkcionisanja, otvorenosti i odgovornosti u sistemu.

Upravo u cilju postizanja napredka u učešću građana u životu lokalne zajednice potrebno je – kako se to u Preporuci ističe - razmotriti sve veći uticaj odlučivanja ne na nacionalnom nego na globalnom nivou. Mnoge činjenica zapravo ukazuju na to da osjećanje identiteta i pripadnosti kod mnogih ljudi ima lokalnu dimenziju. Većina problema imaju svakako i lokalni i regionalni karakter pa se stoga politika na lokalnom nivou ne promatra izolovano nego kao dio šireg procesa i to upravo širenja lokalnih mreža i njihovog povezivanja sa regionalnim, nacionalnim i internacionalnim mrežama. Iz svega proizilazi zaključak da učešće građana na lokalnom nivou ostaje i dalje važno ali je vidljivo da će se forme tog učešća neizbježno mjenjati. Mnoga druga pitanja poput javne sigurnosti, ekonomskog razvoja, socijalne zaštite, zaštite okoline i mnogih drugih imaju važnu lokalnu dimenziju na kojima se angažuje lokalna samouprava. Navedena pitanja će i dalje predstavljati bazu za učestvovanje građana u javnom životu na lokalnom nivou.

Učešće građana u životu lokalne zajednice značajno ovisi od ekonomskog standarda, većinskog dijela populacije. Iz toga proizilazi da socijalna država sa svojim službama i dalje zauzima ključno mjesto u životu većine ljudi. Pravi izazov za većinu razvijenih društava predstavlja upravo nastojanje da se privuku najugroženiji građani da

učestvuju u javnom životu na lokalnom nivou. A upravo građani postaju sve selektivniji u izboru ciljeva koji bi ih motivirali za daljnji angažman što – kako se to u Preporuci naglašava - nikako ne ukazuje na nestajanje duha zajednice, nego prihvatanje različitih interesovanja i veće spremnosti ljudi da „misle svojom glavom“.

Ovdje se takođe javlja i pojam demokratske kulture koja je zapravo način da se građanin, što je moguće više, na svjestan i odgovoran način, angažira u svim poslovima društva i države. Ukoliko se participaciji građana ne bi posvetilo dovoljno pažnje, bilo da se radi o učešću građana i privrednika u radu organa državne uprave ili aktivnog angažmana u svim poslovima društva i države, suočili bi smo se s tim «da građanin bude indiferentan prema aktivnostima države, vodeći računa samo o svojim interesima i ciljevima te da bude putem indoktrinacije, propagande i na sličan način, mehanički integritan u državu, kao prosti dio njene snažne mašinerije, bez pune i prave svijesti o onom čemu služi i kuda ga vodi ta mašinerija, kao što je to bio slučaj u modernim totalitarnim sistemima»¹⁸.

Prema svemu navedenom princip participativnog rada državne uprave, pored mogućnosti većeg učešća i uticaja građana i privrednika, treba svakako da obezbjedi unapređenje rada te donošenje kvalitetnijih odluka na zadovoljstvo i građana i privrednika. Nepriistrasnost u radu državne uprave treba da obezbjedi jednak pristup uslugama ali i jednak tretman od strane državnih službenika bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost. Usluge uprave moraju biti orijentirane ka građanima, što se prije svega odnosi na obavezu organa državne uprave da u potpunosti zadovolji potrebe i građana i privrednika.

Više je nego očigledno da prema principu transparentnosti i odgovornosti donošenje odluka u organima državne uprave mora biti dostupno javnosti upravo radi uspostavljanja i jačanja povjerenja građana i privrednika u organe vlasti. Javnost uprave već u prvo vrijeme kapitalističko-demokratskih pokreta smatrala se – kako to naglašava I. Festić - jednom od osnovnih garancija prava građana te da su već kapitalističko-demokratske revolucije postavile ovaj zahtjev radi prekida sa tajnom vlasti monarha. No, I. Festić dalje ističe da ova

¹⁸ Lada Sadiković, «Ljudska prava i demokratska kultura građana s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu», Kultura ljudskih prava, Beogra 2002., str. 105

javnost kao i političke slobode za koje se ona bori, ima u vidu apstraktnog građanina i apstraktan odnos između uprave i pojedinca, a ne takav odnos u kome će pojedinci, građani uticati i vršiti kontrolu nad upravom». ¹⁹

Princip transparentnosti i odgovornosti jedan je od važnih faktora i za sprječavanje korupcije. To svakako potvrđuje i tvrdnja da «javna uprava, i vertikalno (od najnižeg do najvišeg nivoa) i horizontalno (unutar jednog pravnog nivoa), zbog direktne veze sa građanstvom *lakmus* je preko koga se mjeri stepen involviranosti korupcije u cjelinu političkog sistema». ²⁰

Profesionalizam u radu organa državne uprave najviše se odnosi na stručnu edukaciju tj. stručnu osposobljenost službenika organa državne uprave. Profesionalizam je u Anketi UNDP-a o radu državne uprave rangiran kao «najvažniji prioritet za poboljšanje kako bi se postigla 'dobra uprava'»²¹.

Potreba za stručnom edukacijom u Bosni i Hercegovini, u smislu profesionalnosti državnih službenika općenito se može grupirati u tri skupine i to: a) klasična naobrazba: znanje i stručnost vezani za pitanja zakonodavstva i finansijskog menadžmenta; b) upravljanje promjenama: znanje i stručnost koji se odnose na koncipiranje reforme i implementacije specifičnih izazova jednog tranzicijskog perioda u postratnoj situaciji; c) znanje i stručnost vezani za europske integracije. ²² Princip profesionalnosti obuhvata takođe i moralnost tj. etičnost te adekvatan kulturni nivo u opshodnju sa građanima i privrednicima.

Princip jednakopravnosti se odnosi na sve uposlenike organa rada državne uprave u pogledu odluka o zapošljavanju novih službenika ili odluka koje se tiču onih koji su već zaposleni. Princip jednakopravnosti prije svega ukazuje na to da se takve odluke striktno moraju zasnivati na postignutim rezultatima ili stručnoj osposobljenosti službenika, a ne praksom korištenja poznanstava ili već uspostavljenih kontakata.

¹⁹ Mustafa Kamarić, Ibrahim Festić, Upravno pravo, Sarajevo, 2004. godine, str. 128

²⁰ Studija percepcije korupcije 2004., Bosna i Hercegovina, Transparency international Bosna i Hercegovina, str. 65

²¹ «Anketa o radu državne uprave na svim nivoima vlasti BiH», UNDP, CSSC Program, April 2003., str. 17

²² Obuka državnih službenika u kontekstu reforme javne uprave, UNDP, mart/ožujak 2004. godine, str. 9

Efikasnost i ekonomičnost svakako je jedan od principa koji najviše zaokupljaju našu pažnju. Organi državne uprave bi prije svega trebali da građanima ali i privrednicima obezbijede brzo, efikasno i ekonomično pružanje usluga te rješavanje svih mogućih problema koje pojedinac u današnjem modernom vremenu upućuje državi. To obuhvata sve organizacione aspekte, stručnu edukaciju te individualni menadžment što bi doprinjelo postizanju efikasnosti i ekonomičnosti rada organa državne uprave. Princip efikasnosti takode podrazumijeva i pružanje kvalitetnih usluga u zakonom predviđenim rokovima te prethodnu pripremu neophodnih informacija i formulara.

Jedan od važnih preduslova ostvarivanja efikasnosti i ekonomičnosti u radu organa državne uprave je načelo zakonitosti. Efikasnost drukčije postavljena – kako to ističe I. Festić - značila bi, s jedne strane, bezakonje, a s druge strane dovela bi do djelatnosti uprave koja postaje sama sebi svrha, nezavisno od prava i interesa građana i pravnih lica. Takva 'efikasnost' dovela bi ubrzo do «izolacije i birokratizacije upravnog aparata, njegovog porasta i pravne nesigurnosti građana». ²³

Kako bi se efikasnost i ekonomičnost u radu organa državne uprave povećala neophodno je uzeti u obzir nekoliko aspekata. Na prvom mjestu treba svakako uočiti i otkloniti kako dupliciranje nadležnosti tako i procedure koje su neefikasne. Naredni korak bi bio racionalizacija i pojednostavljivanje postupaka u samom radu organa državne uprave kako bi se ubrzalo provođenje planiranih aktivnosti i smanjio obim poslova sa kojima se kasni. Završna faza bi svakako obuhvatila i pitanje finansijskih resursa, koji bi se nakon eventualne uštede uložili u daljnju obuku i edukaciju službenika državne uprave.

Trenutna situacija u javnom sektoru po pitanju navedenih potreba – kako se to navodi u analizi UNDP-a – zahtijeva 'neodložno djelovanje' te 'hitno postizanje' relevantne stručnosti i praktičnog znanja kako bi se unaprijedio nivo usluga koje se pružaju građanima te kako bi se obezbjedio neposredan pozitivan efekat na kvalitet obavljanja posla od strane državnih službenika. ²⁴

²³ Mustafa Kamarić. Ibrahim Festić, Upravno pravo, Sarajevo, 2004. godine, str. 127-128

²⁴ Obuka državnih službenika u kontekstu reforme javne uprave, UNDP, mart/ožujak 2004. godine, str. 9

I zaista istraživanje koje je radio UNDP pokazuje da, «kad se izjašnjavaju o radu javne uprave, svega 23% građana ima pozitivno mišljenje, 52% nije zadovoljno a 25% je neodlučno²⁵, dok se od prioriteta za poboljšanje u oblasti dobre uprave 'profesionalizam' za građane izdvaja kao prioritet broj jedan, jednakopravnost i nepristrasnost dijele drugo mjesto²⁶, pri čemu anketirani privrednici naglašavaju potrebu za konkretnim poboljšanjem u pružanju usluga. Oni traže državnu upravu koja će sve više uzimati u obzir njihove interese, u većoj mjeri ih uključivati u odlučivanje i podići stepen profesionalizma u pružanju usluga uopće. »²⁷ Zanimljivo je da su državni službenici u istoj anketi na prvo mjesto kao i građani istakli profesionalizam, da bi ostala mjesta zauzeli nepristrasnost, jednakopravnost, orijentacija ka građanima, transparentnost i odgovornost. »²⁸

U Izvještaju o stabilizaciji i pridruživanju iz 2003. godine se naglašava da «ako Bosna i Hercegovina želi postići napredak, mora razviti stabilnu, na jasnom pravnom okviru zasnovanu, efikasnu, profesionalnu i nezavisnu javnu upravu». ²⁹ Nažalost, ocjene Vlade Bosne i Hercegovine iznijete u dokumentu «Reforme javne uprave» iz marta 2003. godine nisu nimalo optimistične. Vlada je upravu ocijenila kao sporu i nepredvidivu pri čemu se troši previše javnih sredstava. Uprava je, kako se to dalje navodi «višeslojna, sa (nekad suprostavljanim) birokratijama na državnom, entitetskom, kantonalnom, te općinskim nivoima. Sistem naknada nije jasan i standardiziran a zaposleni su nestručni i neosposobljeni da odgovore na nove izazove koje će donijeti Sporazum. U upravi, kao i vladi, ograničena je sposobnost strateškog planiranja i koordinacije. Te slabosti su dodatno opterećene prošlošću, u kojoj su vlade javnu upravu doživljavale kao nešto čime ne raspolažu. Koncept profesionalne, nepolitične državne službe zapošljavanja i napredovanja koji se temelji na iskustvu i kvalitetima, teško se prihvata i uspostavlja. Još uvijek postoji neadekvatna zaštita od miješanja politike u javnu upravu. Štaviše, nezavisnost treba

²⁵ «Anketa o radu državne uprave na svim nivoima vlasti BiH», UNDP, CSSC Program, April 2003., str. 23

²⁶ Ibidem, str. 27

²⁷ Ibidem, str. 35

²⁸ Ibidem, str. 42

²⁹ Izvještaj o stabilizaciji i pridruživanju iz 2003. godine, str. 9

izbalansirati sa odgovornošću. Mada je Zakon o sukobu interesa taj koji pruža prvi temelj, još uvijek nema jasnog pravnog okvira koji utvrđuje odgovornost i uspostavlja sisteme podnošenja računa unutar državne službe». ³⁰

Ako Izvještaj o stabilizaciji i pridruživanju iz 2003. godine uporedimo sa Izvještajem koji je nastao godinu dana poslije zapažamo da rezultati i nisu baš ohrabrujući. U Izvještaju iz 2004. godine se navodi da «konsolidacija ministarstava i agencija na nivou države ide sporo, pri čemu su pravilnici ministarstva usvojeni, ali je regrutacija uposlenika ograničena i zasad usmjerena na nivo viših državnih službenika. I pored imenovanja generalnog sekretara Vijeća ministara malo je napredka postignuto u uspostavljanju funkcionalnih drugih vladinih službi. Budžetska ograničenja za 2004. godinu će negativno utjecati na zapošljavanje i angažiranje službenika, a time i na operativni kapacitet, dok sva nova ministarstva i agencije imaju probleme u identifikaciji odgovarajućih prostora. Ipak, ponešto ide i u pozitivnom smjeru kao što su aktivnosti određenih ministarstava u izradi zakona – uz međunarodnu pomoć kao i koordinacioni sastanci između ministarstva koji su se počeli održavati, ali koordinacija između države i entiteta te Distrikta Brčko i dalje je slaba. Nema još uvijek dokaza da je učinak vlade i Parlamenta značajno poboljšan. Kašnjenja od strane Vijeća ministara u izradi i dostavljanju zakona Parlamentu i to cijelom nizu ključnih zakona, čini se da su simptom nerazvijenih upravljačkih kapaciteta i političkih razlika unutar Vlade».

Ono što dalje možemo primijetiti kada se govori o pozitivnim pomacima jeste primjetna odlučnost države Bosne i Hercegovine da ostvari državni Akcioni plan implementacije prioritetnih reformi (iako je jedan broj reformi dijelom implementiran) . No, i dalje su vidljiva neslaganja između državnih i entitetskih vlada oko finansiranja novih državnih institucija te kao posljedica toga nije usvojen državni budžet za 2004. godinu što je dovelo do kašnjenja i usporavanja reforme i odložilo usvajanje objedinjenog plana rada Vlade za 2004. godinu.

U Bosni i Hercegovini je sve više vidljiva potreba da se razvije svijest o potrebi daljnjeg razvoja administrativnih kapaciteta. Značajan korak u tom pravcu učinjen je usvajanjem Zakona o državnoj službi na nivou

³⁰ Izvještaj Komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju iz 2003. godine, str. 9

države i entiteta, kojim se uspostavlja pravni okvir za javnu upravu (dok je u RS i na državnom nivou implementacija ovih zakona već odmakla, u Federaciji BiH, gdje je inače zaposleno 70% svih javnih službenika u BiH³¹, posao implementacije ovog ključnog zakona tek predstoji) . Stvorene su Agencije za državnu službu³², započela je revizija državnih službenika na državnom nivou, i primjetno je opće opredjeljenje koje će dovesti do efikasne, nediskriminatorne i finansijski podnošljive uprave. Kao nastavak aktivnosti stvorena je jedna međuvladina Radna grupa na nivoima države i entiteta (ali do sada sa praktično ograničenim rezultatima) .

Bosna i Hercegovina je takođe na sastanku Vijeća za implementaciju mira, održanom u martu 2003. godine, preuzela na sebe da razradi sveobuhvatnu strategiju reformi javne uprave (RJU) za cijelu zemlju do jeseni 2004. godine³³. Strategija treba da bude definirana u skladu sa dokumentom «Reforma javne uprave - naš program» koji su predstavnici Savjeta Ministara BiH i entitetske vlade usvojili na sastanku Upravnog odbora RIS-a (Brisel 2. marta 2003.) , a koji je odredio sljedeće prioritete:

- uspostaviti ekonomičniju i bolje organizovanu javnu upravu,
- obezbjediti u kontekstu reforme javne uprave, da poreski prihodi budu trošeni ekonomično i transparentno,
- uspostaviti profesionalnu državnu službu, sastavljenu po principu ravnopravne zastupljenosti,

³¹ BiH: Od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti, Svjetska banka, str. 39

³² Agencija za državnu službu (ADS) – kako Bosne i Hercegovine, tako i republike Srpske (RS) – djeluju od februara 2003. godine, odnosno oktobra 2002. Međutim, rukovodioci Agencije Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) imenovani su tek u martu 2004. godine nakon mjeseci neslaganja između vladajućih partija. Sama Agencija još ne funkcioniše. Još uvijek na svim nivoima ima politički motiviranih u državnoj službi.

³³ «Reforma javne uprave – naš program», Upravni odbor RIS Brussel, 28. mart 2003. godine - U skladu sa odlukama Savjeta za implementaciju mira (RIS) koji je na sastanku 28. marta podržao dosadašnje aktivnosti na reformi javne uprave u BiH i svojio dokument «Reforma javne uprave», koja će koordinirati i nadgledati sve aktivnosti u ovoj sferi sa posebnim zadatkom da se do jeseni 2004. detaljno razradi strategija reforme javne uprave u cijeloj BiH i donese akcioni plan za njenu realizaciju. Osnovni cilj je stvaranje kvalitetne, ekonomične, pouzdane, i transparentne javne uprave u cijeloj BiH, sa stručnom i profesionalnom državnom službom na svim nivoima. Strategiju za ispunjavanje ovog cilja treba da izrade zajednički svi nivoi vlasti u BiH, nakon opsežne javne rasprave i analize potreba zemlje u ovoj oblasti. Posebno je značajno da budu konsultovani građani, poslovni ljudi i predstavnici civilnog društva. Već započete reforme treba ubrzati, a pripremljene planove uključiti u izradu strategije reformi javne uprave do jeseni 2004. godine.

- obezbjediti funkcionisanje javne uprave u skladu sa najboljom praksom Evropske unije, i
- obezbjediti da javne usluge budu zasnovane na kvalitetu i prilagođene potrebama građana.

U tom kontekstu, uspostavljen je BH koordinator, međudržavna radna grupa (MVRG) i jedan broj radnih grupa koji bi se redovno sastajali. U 2003. godini, tri premijera su potpisala Memorandum o razumijevanju (MoR) sa Evropskom komisijom o formiranju Upravnog odbora za funkcionalnu reviziju, koji će vršiti sistematske i funkcionalne analize te potom, do jeseni 2004. godine sačiniti Akcioni plan RJU-a. Ispunjavanje reformskih ciljeva RJU-a svakako će otvoriti neka teška pitanja organizacije državne službe u cijeloj Bosni i Hercegovini. Da bi se postigla djelotvorna administrativna reforma, neophodni su efikasno vođstvo Bosne i Hercegovine te jasne strateške smjernice». ³⁴

Srednjoročna razvojna strategija Bosne i Hercegovine (PRSP 2004. - 2007.) navodi da se «Bosna i Hercegovina nalazi pred ubrzanjem implementacije važnih reformi i pred velikim poslom u vezi sa približavanjem EU. Uspjeh u realizaciji ovih zadataka zavisice od toga koliko brzo bude sprovedena reforma javne uprave i koliko brzo bude uspostavljena profesionalna i obučena javna administracija na svim nivoima. Sa druge strane, potreba za fiskalnom konsolidacijom budžeta svih nivoa vlasti u BiH čini reorganizaciju javnih službi hitnim poslom. »³⁵ Istraživanje rađeno od strane ESI-a iz 2003. godine pokazuje zanimljiv podatak da unutar same administracije broj zaposlenih (4, 5 - 5% stanovništva) je u okviru prosjeka u zemljama centralne i istočne Evrope, sa prosjekom od oko 6, 9%³⁶, ali su plate u javnoj administraciji veće nego u ostatku ekonomije³⁷ i daleko nadmašuju prosjek zemalja u tranziciji (vidjeti Okvir za fiskalne reforme) .

Jedna od prioritarnih aktivnosti prema srednjoročnoj strategiji je vršenje funkcionalne analize uprave na svim nivoima vlasti. Kako se dalje navodi, reforma javne uprave u BiH posebno je složena i teška jer

³⁴ Izvještaj o stabilizaciji i pridruživanju 2004. godine, str. 4-5

³⁵ Srednjoročna razvojna strategija Bosne i Hercegovine - PRSP (2004.-2007.) str. 161

³⁶ Istraživanja rađena od strane ESI (Bosnia and Herzegovina Public expenditure and explosive debt, 2003.)

³⁷ Istraživanja rađena od strane ESI (Europea Stability Initiative), oktobar 2003.

su raspoložive informacije o dosadašnjem stanju u administraciji nepotpune i nepouzdana. Za uspješno planiranje i praćenje sprovođenja reformi treba sprovesti funkcionalnu analizu (functional review) na svim nivoima vlasti, da bi se utvrdilo sadašnje stanje i mogle definisati oblasti i vrste potrebnih reformi.

Uz sve ne treba zaboraviti da je prije svega potrebno takođe nastaviti sa tekućim aktivnostima u vezi sa implementacijom zakona o državnoj službi, aktivnostima u reformi sektora odbrane i unutrašnjih poslova te ojačati administrativne kapacitete BiH za evropske integracije³⁸

U uvjetima već spomenute neadekvatne strukture osnovnih ustavnih institucija teško je očekivati da javnost može stvoriti potrebni uvid u djelovanje vlasti, što je onda vrlo pogodno tlo za nastanak korupcije na svim nivoima vlasti. Prema procjeni Svjetske banke koja je izvršena na osnovu zahtjeva vlasti Bosne i Hercegovine skoro sve tri grupe (građani, državni službenici i biznismeni) ukazali su na prisutstvo korupcije. Više od pola je uvjereni da je korupcija široko rasprostranjena. Ovo svakako ozbiljno ukazuje na to, da je koncept dobrog upravljanja u Bosni i Hercegovini (baziranog na partnerstvu između javne uprave, privatnog sektora i građanskog društva) u velikoj mjeri ugroženo nedostatkom povjerenja prema javnom sektoru.

Spomenute slabosti Ustava Bosne i Hercegovine i uopće našeg političkog sistema, svakako da su se vrlo nepovoljno odrazile i na učešće građana u upravljanju svojom državom. Po pravilu, sve državne odluke u Bosni i Hercegovini donose se bez ozbiljne mogućnosti aktivnog učestvovanja građana, pa se tako cijelo njihovo učešće u vlasti završava onog momenta kada se izaberu predstavnici naroda. Situacija nije mnogo bolja ni na lokalnom nivou.

Poseban problem u upravljanju društvom čini okolnost da profesionalni politički kadar nije dovoljno izgrađen, iskusan i školovan, što se odnosi svakako i na političke partije. Političke partije objektivno, još uvijek nisu u stanju da pomažu građanima da svoje vrlo raznovrsne i brojne ciljeve dovedu u vezu sa interesima društva u cjelini. Političke partije jo uvijek ne uspijevaju da objedine i formuliraju savremene ciljeve bosanskohercegovačkog društva. Prema «Studiji percepcije korupcije Bosne i Hercegovine iz 2004. godine» građani

³⁸ Srednjoročna razvojna strategija BiH – PRSP (2004. – 2007.), april 2004. str. 161-162

smatraju da je korupcija najrasprostranjenija upravo u političkim strankama. U studiji se navodi da «takva prepoznatljivost političkih stranaka nije dominantno rezultat političke korupcije u samim strankama, već precizno razumijevanje zakonodavne i izvršne vlasti kao produženih ruku političkih stranka. Dakle prepoznavanje korupcije u političkim strankama istovremeno je indiciranje korupcije i u vladama, ministarstvima, parlamentima, općinskim i drugim upravama». ³⁹

Ako u našem društvu ne postoji spomenuti, danas uobičajeni principi dobrog upravljanja, onda je posve razumljivo što država nije efikasna u ostvarivanju interesa građana, a što se posebno ogleda u činjenici da ekonomija stagnira a ljudska prava nisu zaštićena. Neefikasnost vlasti u Bosni i Hercegovini opisana je na sljedeći način:

- projekat i djelovanje sistema uprave je birokratsko i nekorisno,
- procedure su više nego komplicirane i uzimaju puno vremena,
- umjesto da već imaju papire i informacije (na primjer razna odobrenja i potvrde) građani tek moraju da ih skupljaju,
- nizak razvojni nivo informacionog sistema i primjene informacione tehnologije u radu uprave općenito (nema uspješnijih pokušaja da se promovira e-upravljanje) ,
- nerazvijen sistem menadžmenta ljudskih resursa, nedovoljno profesionalno kvalificirani uposlenici, profesionalni standardi i kriteriji dolaze tek iza političkih kriterija,
- i konačno nema dokaza koji bi pokazao da je bilo koja uprava na bilo kojem nivou već dostigla kvalitet standarda ISO 9001:2000 koji široko garantira primjenu principa dobrog upravljanja⁴⁰.

Problem neefikasnosti nije moguće prikazati na izlaznoj tački tj. prema građanima. Ali je moguće vidjeti koliko javni sektor košta Bosnu i Hercegovinu upravo iz razloga što su ukupni troškovi sastavni dio procjene efikasnosti. Dakle, javni sektor u Bosni i Hercegovini je veoma skup, značajno skuplji nego u drugim tranzicijskim zemljama što je više nego dobar pokazatelj njegove neefikasnosti.

³⁹ «Studija percepcije korupcije Bosne i Hercegovine», Trasparency International Bosna i Hercegovina 2004., str. 69

⁴⁰ „Millenium Development Goals“, str. 27

Dobro upravljanje predstavlja dakle uspješno djelovanje lokalne samouprave koje je i jedan od preduslova za «funkcionalnu evropsku državu». ⁴¹ Evropsku povelju o lokalnoj samoupravi država Bosna i Hercegovina je potpisala 12. jula 2002. godine. Lokalna samouprava – kako se to ističe u članu 3 Povelje – podrazumijeva pravo i osposobljenost lokalnih organa vlasti da, u granicama zakona, reguliraju i rukovode znatnim dijelom javnih poslova, na osnovu vlastite odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva. Cilj Evropske povelje o lokalnoj samoupravi je «da se ispravi manjkavost zajedničkih evropskih standarda za ocjenu i zaštitu prava lokalnih organa vlasti koji su najbliži građanima, te da se građanima pruži mogućnost efikasnog učešća u donošenju odluka koje utječu na njihov svakodnevni život». ⁴² Države potpisnice se u Povelji obavezuju da će primjenjivati osnovna pravila kojima se garantira politička, administrativna i finansijska samostalnost lokalnih organa vlasti. Povelja o lokalnoj samoupravi zaista izražava uvjerenje da se stepen samouprave, koji uživaju lokalni organi vlasti, može smatrati «testom prave demokracije».

Evropska povelja o lokalnoj samoupravi posebno naglašava vitalni doprinos lokalne samouprave demokraciji, efikasnoj upravi i decentralizaciji vlasti te ističe važnu ulogu lokalnih organa vlasti u izgradnji Evrope. Svakako da je posebno važna i potreba da lokalni organi vlasti budu organizirani na demokratski način i da uvažavaju široku autonomiju. Povelja se sastoji iz tri dijela:

«Prvi dio sadrži suštinske odredbe koje postavljaju principe lokalne samouprave. U njemu se navodi potreba za ustavnim i zakonskim temeljem lokalne samouprave, zatim se definira koncept i uspostavljaju principi za karakter i širinu ovlasti na lokalnom nivou. Ostalim članovima štiti se djelokrug lokalnih vlasti, osiguravajući pritom da one uživaju autonomiju u smislu njihove administrativne strukture i pristupa nadležnom osoblju, definirajući uvjete neophodne za izbornu funkciju na lokalnom nivou. Dva osnovna člana imaju za cilj ograničavanje administrativnog nadzora nad aktivnostima lokalni organa vlasti i osiguravaju da na raspolaganju imaju adekvatna finansijska sredstva, pod uvjetna da se ne umanjuje njihova osnovna autonomija. Ostale odredbe u ovom dijelu Povelje odnose se na pravo lokalnih organa vlasti na saradnju i

⁴¹ Predgovor za publikaciju Evropske Povelje o lokalnoj samoupravi, Sarajevo januar 2003.

⁴² Evropska povelja o lokalnoj samoupravi, str. 21

formiranje udruženja, kao i na zaštitu lokalne samouprave kroz pravo na korištenje sudsko-pravnih sredstava.

Drugi dio sadrži razne odredbe koje se odnose na opseg obaveza koje su strane preuzele. U skladu sa namjerom da se osigura realna ravnoteža između zaštite osnovnih principa i fleksibilnosti koja je neophodna za uzimanje u obzir zakonskih i institucionalnih osobenosti zemalja članica, ovim dijelom se stranama omogućava da razgraniče odredbe Povelje od njih koje su za njih obavezujuće. To je, stoga, kompromis između priznanja činjenice da lokalna samouprava utječe na strukturu i organiziranje same države, što je i najvažnije pitanje za vladu, s jedne strane, i s druge, cilja zaštite minimalnih osnovnih principa koje svaki demokratski sistem lokalne uprave treba poštivati. Osim toga, obaveze strana mogu se naknadno preuzeti, kad god je eliminirana relevantna prepreka.

Treći dio teksta sadrži završne odredbe koje su odgovarajuće odredbama koje su obično sadržane u konvencijama utvrđenim pod pokroviteljstvom Vijeća Evrope. »⁴³

Evropska povelja o lokalnoj samoupravi predstavlja prvi multilateralni pravni instrument za definiranje i zaštitu principa lokalne autonomije, kao i jedan od stubova demokratije kojeg Savjet Evrope, u skladu sa svojom funkcijom, brani i razvija. Stoga se možemo nadati da «Evropska povelja predstavlja suštinski doprinos zaštiti i jačanju zajedničkih evropskih vrijednosti». ⁴⁴

U skladu sa svim što je dosad navedeno neophodno je spomenuti i projekat pod nazivom «Procjena upravljanja u Bosni Hercegovini» koji je sproveden od Evropske inicijative za stabilnost (ESI) na inicijativu Odjela za međunarodni razvoj Ujedinjenog Kraljevstva (DFID). U izvođenju projekta koji je trajao više od dvije godine učestvovao je tim međunarodnih i bosanskohercegovačkih analitičara. Nakon osamnaest mjeseci proučavanja efikasnosti bosanskohercegovačkih institucija na različitim nivoima vlasti – kako se to navodi u sažetku Procjene upravljanja u Bosni i Hercegovini – zaključak je da je dominantna osobina vlasti u Bosni i Hercegovini njihova pasivnost kada su suočeni sa ovom socijalom i ekonomskom krizom.

⁴³ Ibidem, str. 21-22

⁴⁴ Opće napomene o Evropskoj povelji o lokalnoj samoupravi, str. 22

Evropska inicijativa za stabilnost uočila je nedostatke sa kojima se susreće bosanskohercegovačka vlast među kojima se posebno izdvajaju vakuum kredibilnih politika u najkritičnijim područjima razvoja, nedostatak čvrstih informacija ili bilo kakvih stvarnih analiza problema, nedostatak informacija o promjenama koje se dešavaju u bosanskohercegovačkom društvu što se u najvećoj mjeri odnosi na popis stanovništva, trošenje javnog novca na održavanje vlastitih institucija umjesto ulaganja u održavanje i razvoj infrastrukture i daljnja potreba za međunarodnom pomoći da rješava svoje razvojne probleme. Nadalje, Bosna i Hercegovina se mora suočiti sa svojom teškom ovisnošću o međunarodnoj pomoći, dok u isto vrijeme mora početi vraćati strani dug, koji će prema Svjetskoj banci porasti na 'eksplozivnu' stopu u toku nekoliko narednih godina ako ekonomski rast ne krene. Ovo je – kako se to dalje navodi u sažetku Procjene upravljanja u Bosni i Hercegovini – kritičan trenutak za vlasti u Bosni i Hercegovini. Ukoliko Bosna i Hercegovina ne uspije da razbije bosanskohercegovački krug nerazvijenosti, uskoro će shvatiti da će mnoge institucije izgrađene u poslijetarnoj eri postati ekonomski neodržive i da će se proces izgradnje države susresti sa svojim najozbiljnijim izazovom do sada.⁴⁵

Bosna i Hercegovina se suočava sa dvostrukim nepovoljnim nasljedstvom «rata i socijalizma» što bi bilo izazov i za najefikasnije vlasti, no nije veći zarobljenik svoje prošlosti od drugih zemalja u regiji od kojih mnoge uspješno rješavaju slične probleme uz pomoć Evropske unije, pa se u Procjeni upravljanja u Bosni i Hercegovini posebno ističe sljedeće:

«Ako se počne fokusirati na funkciju vlade, a ne samo na njenu formu, Bosna i Hercegovina može zaustaviti krug opadanja i početi zacrtavati svoj put naprijed. Ali, da bi ovo učinila, Bosna i Hercegovina će morati prevazići jedno od najširih i najtežih naslijeđa svoje prošlosti, koje mi nazivamo 'autoritarno iskušenje'. Autoritarno iskušenje je nepovjerenje u demokratski proces i preferiranje vlade 'stručnjaka' koji su izolirani od ljudi kojima bi trebali služiti. To je tendencija da se očekuje od ljudi izvana da rješavaju probleme bosanskohercegovačke probleme, a ne da se nađe lokalno rješenje za problem. Demokracija je zamršen

⁴⁵ Procjena upravljanja u Bosni i Hercegovini, ESI – European Stability Initiative Berlin – Brussels – Sarajevo, DFID – Department for International Development, Sažetak, str. 3

proces, koji zavisi od stalnih pregovora i kompromisa. Međutim, to je jedini sistem za koji znamo koji može natjerati vladu da odgovori na potrebe ljudi». ⁴⁶

Iako je demokracija «jedini sistem upravljanja naših država» - kako se to ističe u Pariškoj povelji za novu Evropu od 21. novembra 1990. godine – potrebno je naglasiti da «za upravljanje u demokratskom društvu, nije dovoljno da se izgradi demokratska država, nego je potrebno da se pažnja usmjeri na samo društvo, ili pak na čovjeka kao pojedinca koji čini to društvo. Uz angažiranje države potrebno je angažiranje ljudi u toj politici, i to u svim društvenim sferama i sredinama, jer se upravo tu osjećaju najbolje efekti političkog djelovanja države. »⁴⁷

Najzad, kao zaključak se može istaći, da je za uspostavljanje principa dobrog upravljanja u BiH potrebno, umjesto provizornog Daytonskog Ustava donijeti ustav prema modelu moderne evropske parlamentarne države. Taj ustav bi trebao da, u prvom redu, na posve demokratski način, osnaži centralni nivo vlasti države Bosne i Hercegovine kao što je to danas slučaj sa svim drugim evropskim državama kao potpisnicama Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i članicama „evropskog javnog poretka“. Na taj način, bilo bi moguće na savremen način urediti odnos između zakonodavne i izvršne vlasti što je osnov za uspostavljanje odgovornosti, transparentnosti i efikasnosti. Novi ustav bi bio osnova za skladno vertikalno uređenje države u kojem bi se, uz centralnu vlast, našlo i pravo mjesto regionalne i lokalne vlasti. Ideal „dobrog upravljanja u evropskim državama pa time i u BiH – traži da svi akteri procesa donošenja i ostvarivanja zakona i drugih odluka budu na nivou tog zahtjeva. To onda znači razvijen sistem političkih partija, postojanje konstruktivne opozicije, aktivniju ulogu sindikata, pluralizam medija, angažovanje asocijacija humanističke vokacije i, naravno, razvijeno javno mišljenje koje bi bilo kriterij političkog ponašanja i osnovnih vrijednosti u bosanskohercegovačkom društvu.

⁴⁶ Ibidem, str. 5

⁴⁷ Lada Sadiković, «Ljudska prava i demokratska kultura građana s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu», Kultura ljudskih prava, Beograd 2002., str. 117

Summary

The question of the good governance within the state became very actual in this time when the state, with classical functions which has been executing during the 19th century, accepted numerous new obligations and tasks in field of economy, social politics and market regulation. For quite a long time European state is not "night keeper" of the order, but the institution which is deeply engaged in all dynamic, economic and others social changes. Today in Europe exists social states, which all their citizens provide elementary economical and other conditions for worthy human life

Literatura

- Anketa o radu državne uprave na svim nivoima vlasti BiH, UNDP, CSSC Program, April 2003.
- Bosna i Hercegovina: Od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti, Svjetska banka
- Evropska povelja o lokalnoj samoupravi
- Istraživanja rađena od strane ESI (Bosnia and Herzegovina Public expenditure and explosive debt, 2003.)
- Izvještaj Komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju iz 2003.
- Izvještaj o stabilizaciji i pridruživanju iz 2004.
- Lada Sadiković, «Ljudska prava i demokratska kultura građana s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu», Kultura ljudskih prava, Beogra 2002.
- Millenium Development Goals
- Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenja Visokog predstavnika, CDL-AD (2005.) 004
- Mišljenje CDL-INF (1998.) 016.
- Mišljenje CDL-INF (1998.) 017.
- Mišljenje CDL-INF (1999.) 006.
- Mustafa Kamarić, Ibrahim Festić, Upravno pravo, Sarajevo, 2004.
- Obuka državnih službenika u kontekstu reforme javne uprave, UNDP, mart/ožujak 2004.
- Predgovor za publikaciju Evropske Povelje o lokalnoj samoupravi, Sarajevo januar 2003.

- Preporuka br. Rec (2001.) 19 Komiteta ministara upućena zemljama članicama Savjeta Evrope o podsticanju učešća građana u javnom životu na lokalnom nivou usvojena 6. decembra 2001. godine na 776. sastanku zamjenika ministara
- Preporuka Komiteta ministara br. R (81) 18 kao i Konvencija o učešću stranaca u javnom životu lokalne zajednice, koja je stupila na snagu 1. maja 1997.
- Procjena upravljanja u Bosni i Hercegovini, ESI – European Stability Initiative Berlin – Brussels – Sarajevo, DFID – Department for International Development, Sažetak
- Srednjoročna razvoja strategija Bosne i Hercegovine - PRSP (2004. -2007.)
- Studija percepcije korupcije 2004., Bosna i Hercegovina, Transparency international Bosna i Hercegovina

Asim ŠAKOVIĆ¹

**Finansijske istrage i konfiskacija imovine stečene
krivičnim djelom u BiH u saglasnosti sa evropskim
standardima i zakonskom regulativom**

**Financial Investigation and Confiscation of Property
Gained by Criminal Act in B&H in Accordance with
European Standards and Legislative**

1. UVOD

U toku 2003 i 2004-te godine u Bosni i Hercegovini, u oblasti zakonske regulative na suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije, i u tim okvirima i na finansijske istrage i konfiskaciju imovine stečene od krivičnih djela, urađeno je relativno mnogo.

Donesen je Krivični zakon Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH, br. 3. od 10. februara 2003. god.) i Zakon o krivičnom postupku BiH (Službeni glasnik BiH, br. 3. od 10 februara 2003. god.) koji između ostalog tretiraju i konfiskaciju imovine stečene od krivičnih djela, donesen je novi Zakon o sprečavanju pranja novca (Službeni glasnik BiH, br. 29/04) , a isto tako, u toku je priprema novog Zakona o finansijskoj policiji, u skladu sa Evropskim iskustvima, koji treba da zamijeni postojeći Zakon o finansijskoj policiji (Službene novine

Novi Zakon o sprečavanju pranja novca (Službeni glasnik BiH, br. 29/2005. god.) , koji sadrži 43 člana, donesen je na osnovu dosljedne implementacije:

¹ Dr. sci, vanredni profesor na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Bečke konvencije i Konvencije iz Palerma, 40-preporuka FATF-a za sprečavanje pranja novca, Specijalnih preporuka FATF-a za finansiranje terorizma, Direktiva Evropske unije za finansiranje terorizma, Direktive EU za prevenciju od upotrebe finansijskog sistema u pranju novca 91/388 i Direktiva EU 2001/97 koja zamjenjuje Direktivu 91/308.

Na osnovi Zakona o sprečavanju pranja novca u 2005. god. donesen je Pravilnik o podacima, informacijama, dokumentaciji, metodama i identifikaciji i minimumu drugih pokazatelja neophodnih za efikasno sprovođenje odredbi Zakona o sprečavanju pranja novca (Službeni glasnik BiH, br. 17/2005.).

Uporedo sa time se sprovode i institucionalne reforme u svim državnim organima za sprovođenje gore navedene zakonske regulative. Tako na primjer, u okviru Ministarstva sigurnosti BiH, formirana je Agencija za istrage i zaštitu, Obavještajno-sigurnosna Agencija BiH i Obavještajno-finansijski odjel.

Pored toga na nivou Države postoji Državna granična služba i Uprava za indirektno oporezivanje.

Važno je istaći, da je u toku konstituisanje ovih institucija, popunjavanje kadrovima i prenos nadležnosti na nivo Države BiH.

U sprovođenju zakona iz oblasti finansijskih istraga i konfiskacije, bitna je međuinstitucionalna saradnja nadležnih institucija, kao što su Obavještajno sigurnosna Agencija, Agencija za istrage i zaštitu, Obavještajno-finansijski odjel, Državna granična služba, Uprava za indirektno oporezivanje, Poreske uprave Entiteta i Distrikta Brčko, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Distrikta Brčko, Tužilaštva, Sudovi i Državna komisija za sprečavanje korupcije.

Obzirom na gore navedeno, u narednom periodu treba da se posveti više pažnje praktičnom sprovođenju zakonske regulative od strane nadležnih institucija, sa ciljem da se na vrijeme uoče eventualni nedostaci u svakom pogledu, kako zakonski tako i institucionalni i operativni.

2. ZAKONSKA REGULATIVA

A) U pogledu postojeće zakonske regulative, koja je regulisala oblast konfiskacije imovine stečene od krivičnih djela, potrebno je istaći da je u Krivičnom zakonu BiH, glava 12. od člana 110. do 112, predviđeno oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, koja se sastoji od novca, predmeta od vrijednosti i svake druge imovinske koristi koja je pribavljena krivičnim djelom, uz predhodno donesenu sudsku odluku (član 110.)

Ukoliko oduzimanje nije moguće, počinitelj će se obavezati na isplatu novčanog iznosa srazmjerno pribavljenoj imovinskoj koristi (član 111. stav 1.)

Imovinska korist pribavljena krivičnim djelom može se oduzeti od lica na koje je prenesena, bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrijednosti, ako je ono znalo ili moglo znati da je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom (član 111. stav 1.)

Kada je imovinska korist pribavljanja krivičnim djelom sjedinjena sa imovinom stečenom na zakonit način, takva imovina može biti predmet oduzimanja ali u mjeri koja ne prelazi procijenjenu vrijednost imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom (član 111. stav 2.) .

Prihod ili druge koristi iz imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, ili iz imovine u koju je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom pretvorena ili iz imovine sa kojom je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom sjedinjena, mogu biti predmet mjera navedenih u članu 111. na isti način i u istoj mjeri kao i imovinska korist pribavljanja krivičnim djelom (član 111. stav 3.) .

Ukoliko je pribavljena imovinska korist za pravno lice, može se oduzeti najmanje polovina imovine ili veći dio imovine ili cjelokupna imovina (član 133.) .

U glavi 19-krivična djela korupcije i krivična djela protiv službene i druge odgovorne funkcije od člana 217. do 218. predviđeno je oduzimanje primljenog dara ili imovinske koristi u slučaju primljenog dara i drugih oblika koristi (član 217.) i oduzimanje primljenog dara ili imovinske koristi kod davanja dara i drugih oblika koristi (član 218.) .

Ove odredbe važe samo za funkcionere, službena lica i odgovorna lica u javnim preduzećima i drugim pravnim licima sa državnim kapitalom, što je veliki nedostatak, ovim nisu obuhvaćena druga lica, odnosno u zakonskoj regulativi nije u cijelosti tretiran institut – porijeklo imovine. Ovaj nedostatak je jako izražen, znajući da se u praksi, platni promet u BiH, oko 50% vrši u gotovinskom platnom prometu, a ne preko ovlaštenih institucija za vršenje platnog prometa.

Pri tome, mora se istaći, da u oblasti finansijskih istraga ne postoji zakonska odredba, za dokazivanje imovinske koristi stečene krivičnim djelom.

Pored toga, u narednom periodu, u najskorije vrijeme, potrebno je uspostavljanje zakonskih i podzakonskih odredbi, kako bi se pokrile i ove zakonske praznine.

U glavi 18. (član 209. i 210.) pranje novca i poreske utaje, predviđeno je oduzimanje novca i imovinske koristi pribavljene učinjenjem krivičnog djela.

B) Postupak oduzimanja imovine i imovinske koristi i privremeno oduzimanje predmeta regulisano je Zakonom o krivičnom postupku BiH. U članovima od 73. do 76, kao i u članovima od 392. do 397. i u članu 386.

Pored postojanja zakonske regulative ne postoje odredbe u odnosu na postupak (za nadležne institucije za sprovođenje finansijskih istraga i oduzimanja imovine) do informacija od čega se sastoji imovina, prihoda, vlasništva na pokretnoj i nepokretnoj imovini, hartije od vrijednosti i sl.

Ove informacije mogu se dobiti od nadležnih općinskih organa i geodetskih uprava, kao i Poreskih uprava za drugu imovinu kako pokretnu tako i nepokretnu, mogući problem predstavlja ne ažuriranje informacija.

Postupak do informacija za posjedovanje akcija, hartija od vrijednosti i izvršenih transakcija na Berzi hartija od vrijednosti trebaju biti transparentni i da se podaci dobivaju brzo.

Postupak do informacija za bankarski sistem se ostvaruje po sudskoj naredbi, a u Zakonu za sprečavanje pranja novca striktno su određeni propisi sa prijavljivanje sumnjivih transakcija od strane subjekata za sprovođenje ovih transakcija, kao i svaki gotovinski transfer u iznosu iznad 30. 000 KM, kao i prilikom više međusobno povezanih transakcija čija vrijednost iznosi ili prelazi 30. 000KM.

U okviru ovog Zakona predviđene su privremene mjere, koje se sastoje u privremenoj obustavi transakcije za koju postoji osnov za sumnju u pranju novca ili finansiranje terorističkih aktivnosti, privremenu zapljenu novca ili imovine.

Pri postojanju osnovane sumnje za učinjeno krivično djelo pranja novca ili finansiranje terorizma Finansijsko-obavještajni odjel dužan je tužiocu dostaviti pismeno obavještenje sa potrebnom dokumentacijom.

Sudija za prethodni postupak može, na prijedlog Tužitelja narediti preduzimanje i drugih potrebnih radnji, kako bi se omogućilo utvrđivanje i pronalaženje nezakonito pribavljene imovine i prikupljanje dokaza o tome.

U hitnim slučajevima Tužitelj može odrediti mjere da banka dostavi podatke o bankovnim depozitima i drugim finansijskim transakcijama i poslovima te osobe na dan naredbe. O poduzetim mjerama, Tužitelj odmah obavještava sudiju za prethodni postupak koji može u roku 72 sata izdati naredbu. U slučaju da sudija za prethodni postupak ne izda naredbu, Tužitelj će podatke vratiti bez prethodnog otvaranja.

Sud može riješenjem narediti pravnoj ili fizičkoj osobi da privremeno obustavi izvršenje finansijske transakcije za koju postoji osnovana sumnja da pretstavlja djelo, ili da je namjenjena učinjenju krivičnog djela, ili prikrivanju dobiti ostvarene krivičnim djelom.

Sud će odrediti da se finansijska sredstva namjenjena za transakciju i gotovinski iznosi novca domaće i strane valute privremeno oduzmu, pohrane na poseban način i čuvaju do okončanja postupka.

U Zakonu o krivičnom postupku BiH omogućena je primjena posebnih istražnih radnji (čl. od 116. do 118.) protiv osobe za koju postoje osnovi sumnje da je sama ili sa drugim osobama učestvovala ili učestvuje u činjenju krivičnog djela, ako se na drugi način ne mogu pribaviti dokazi ili bi njihovo pribavljanje bilo povezano sa nesavjesnim teškoćama.

U cilju obezbjeđenja po sudskoj odluci konfiskacije Sud može u bilo koje vrijeme u toku postupka donijeti na prijedlog Tužitelja privremenu mjeru oduzimanja imovine koja se ima oduzeti po KZ BiH, mjeru zaplijene ili drugu neophodnu privremenu mjeru kako bi se spriječilo korištenje, otuđenje ili raspolaganje tom imovinom, saglasno članovima 73. do 76.

Oduzimanje imovinske koristi, pribavljene krivičnim djelom se određuje sudskim riješenjem donesenim u presudi u kojoj se izvršilac oglašava krivim (čl. 396.) a u slučaju kada postoje faktičke ili pravne prepreke za vođenje krivičnog postupka protiv drugog lica, sud će na prijedlog tužitelja, sprovesti poseban postupak za oduzimanje.

C) Nadležnost nad imovinom i predmetima, za koje je sud donio rješenje za privremeno oduzimanje ili oduzimanje je u okviru suda, odnosno ista se stavljaju pod nadzor suda, koji treba da obezbijedi njihovo čuvanje.

Obezbjeđenje nad nepokretnom imovinom se vrši stavljanjem na hipoteku, dok se pak zapljena novčanih sredstava vrši po nalogu i čuvaju se u sefu ili se deponuju na poseban način bez prava na raspolaganje, zašto sud do nadležne institucije dostavlja rješenje za zapljenu odnosno zamrzavanje.

U zavisnosti od prirode zapljenjenih predmeta sud može da donese rješenje za prodaju predmeta, a novac od prodaje se uplaćuje na račun BiH.

Sa izmjenama zakonske regulative u pogledu finansijskih istraga i konfiskacije i zaplijene imovine, potrebno je u najskorije vrijeme, da se stave u zakonske okvire i pravila za rukovanje, održavanje, nadzor i upravljanje sa oduzetom i zaplijenjenom imovinom, a ujedno da se odredi i nadležna institucija za održavanje zaplijenjene imovine.

Ujedno, potrebno je da se reguliše i podjela oduzete imovine, svakako po podmirenju imovinsko-pravnog zahtjeva oštećenog.

U odnosu na ovo potrebno je da se prikupe iskustva od drugih pravnih sistema, s ciljem što brže pripreme zakonskih odredbi.

D) Zaštita oštećenog je predviđena u članu 112. Krivičnog zakona, kao i u članu 198. Zakona o krivičnom postupku, prema kojem u presudi kojom optuženika proglašava krivim, Sud može oštećenim dozvoliti imovinskopravni zahtjev u cjelini ili mu može odrediti imovinskopravni zahtjev djelimično, a za ostatak ga uputiti na parnicu.

Ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdanu osnovu ni za potpuno ni za djelimično presuđivanje, Sud će oštećenika uputiti da imovinskopravni zahtjev da u cjelini može ostvariti u parnici.

Oštećeni koji je u krivičnom postupku u pogledu novog imovinskopravnog zahtjeva upućen na parnički postupak može tražiti da se namiri iz iznosa oduzete vrijednosti ako pokrene parnični postupak u roku od šest mjeseci od dana pravomoćnosti odluke kojom je upućen na parnični postupak i ako u roku od tri mjeseca od dana pravomoćnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtjev zatraži namirenje iz oduzete vrijednosti.

Oštećeni koji u krivičnom postupku nije istaknuo imovinskopravni zahtjev, može zahtjevati namirenje iz oduzete vrijednosti, ako je radi utvrđenja svog zahtjeva pokrenuo parnični postupak u roku od tri mjeseca od dana saznanja za presudu kojom se oduzima imovinska korist, a najdalje u roku od dvije godine od pravomoćnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi i ako u roku od tri mjeseca od dana pravomoćnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtjev zatraži namirenje iz oduzete vrijednosti.

E) Međuinstitucionalna saradnja je regulisana zakonima iz ove oblasti i sa zakonima koji važe iz svake od nadležnih institucija pojedinačno.

Saradnja i razmjena treba da se odvija između Obavještajno-sigurnosne Agencije BiH, Državne Agencije za istrage i zaštite, Finansijsko-obavještajni odjel, Uprave za indirektno oporezivanje na nivou BiH, zatim Ministarstva za unutrašnje poslove-Odjel za organiziran kriminal Entiteta, Finansijske policije Entiteta, Poreske uprave Entiteta.

I pored toga, potrebno je podizanje nivoa saradnje i razmjene informacija sa organizovanjem zajedničkih seminara, specijalno na temu finansijske istrage i konfiskacija imovine stečene krivičnim djelima. Na ovim seminarima poželjno je da prisustvuju i predstavnici sudova i tužilaštva.

F) U slučajevima koji su regulisani međunarodnim dogovorima i konvencijama koji su ratifikovani u saglasnosti sa Ustavom BiH, sud donosi rješenje za priznavanje i izvršavanje zahtjeva od drugih država za zapljenu i zamrzavanje, oduzimanja i podjelu imovine koja potječe od krivičnog djela. I u tom pogledu potrebno je organizovanje obuke, seminara i radionica na višem nivou.

3. INSTITUCIONALNI OSNOV

U pogledu institucionalnih nadležnosti istražnih organa u BiH, u posljednje dvije godine je urađeno dosta, a preostaje u narednom periodu da se sprovede u cjelini reforma u sudskom sistemu.

Naime, u ovom periodu u okviru Državne Agencije za istrage i zaštitu započeo je sa radom Finansijsko-obavještajni odjel za sprečavanje pranja novca čija je uloga da prima, prikuplja, evidentira, analizira, istražuje i prosljeđuje Tužiocu informacije, podatke i dokumentaciju primljenu u skladu sa zakonom i drugim propisima BiH o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorističkih aktivnosti, ostvaruje međunarodnu saradnju na polju sprečavanja i istrage pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti.

Isto tako, u okviru Državne Agencije za istrage i zaštitu, formiran je Kriminalističko-istražni odjel koji radi na otkrivanju i istrazi krivičnih djela iz nadležnosti Suda, pronalaženju i hapšenju počilaca tih krivičnih djela i njihovom dovođenju Tužiocu, radi na sprečavanju krivičnih djela, pruža operativnu pomoć Finansijsko-obavještajnom odjelu, prikuplja obavještenja i podatke o krivičnim djelima, prati i analizira sigurnosnu situaciju i pojave koje pogoduju nastanku i razvoju kriminaliteta, organizira i obavlja kriminalističko-stručne poslove.

Sa formiranjem Finansijsko-obavještajnog odjela i Kriminalističko-istražnog odjela na direktan način započinje da se obrađuje finansijski aspekt krivičnih djela, što se ogleda «traganje za novcem» i dobijena nezakonita materijalna korist, odnosno započinje da se vodi jedna aktivna finansijska istraga.

U BiH formirana je Uprava za indirektno oporezivanje koja je nadležna i ovlaštena da: Obavlja provjeru, ograničenu provjeru i kontrolu poreskih obveznika indirektnih poreza; Sprečava, otkriva i istražuje Carinske i poreske prekršaje i krivična djela i druge prekršaje i krivična djela vezana za indirektno oporezivanje; Obavlja postupak prinudne naplate; Podnosi prijave za pokretanje postupka i prijave za privredni prijestup; Uprava je jedini organ koji se bavi kretanjem roba na granicama BiH; Uprava je ovlaštena da potpisuje ugovore o saradnji u pogledu poreskog upravljanja i poštivanja propisa o indirektnom oporezivanju sa drugim organima javne uprave bilo kojeg nivoa u BiH; Uprava je, osim toga, ovlaštena da saraduje sa poreskim i carinskim upravama u inostranstvu, u skladu sa uslovima propisanim u sporazumu između BiH i stranih zemalja i međunarodnih organizacija.

U BiH formirana je Obavještajno-sigurnosna agencija koja je odgovorna za prikupljanje, analiziranje i distribuciju obavještajnih podataka u cilju zaštite sigurnosti, uključujući suverenitet, teritorijalni integritet i ustavni poredak BiH.

U okviru Tužilaštva BiH formirano je specijalno odjeljenje za organizovani kriminal.

U okviru Federalnog Ministarstva Finansija funkcionišu Finansijska policija i Poreska uprava.

U okviru Federalnog Ministarstva za unutrašnje poslove, formiran je Odjel za organizovani kriminal.

U ovom kontekstu nadležnih institucija treba da se spomene i Državna komisija za sprečavanje korupcije.

Sve ove institucije preuzimaju mjere i aktivnosti, ali nedostaje saradnja u prikupljanju dokaza na jednom mjesto, i ukoliko postoji osnovana sumnja, da se obavjesti Tužilaštvo.

Svakako, neizbježna je saradnja između Odjela za organizovani kriminal, Poreske uprave, Uprave za indirektno oporezivanje, Finansijsko-obavještajnog odjela, Kriminalističko-istražnog odjela i Državne komisije za sprečavanje korupcije. Saradnja uglavnom nije dobra i postoji mišljenje o preklapanju u radu od nadležnosti između institucija u pogledu finansijskih istraga.

U okviru postojećih zakona, treba uvesti metode za dokazivanje prihoda kako: Metod za neto vrijednost, metod za troškove, metod za bankarske depozite, metod za procentualnu maržu i metod za posebne stavke.

Metodi za dokazivanje treba da predstavljaju sistematiziranu cjelinu u postupcima koji su utvrđeni u važećim zakonskim propisima u cilju utvrđivanja zakonskih prihoda u finansijskom poslovanju za subjekte. Metodi bi se koristili za dobivanje dokaza preko analiza na već prikupljenim materijalnim dokazima za konkretan predmet, što proizilazi ili ukazuje na konkretno krivičnopravno postojanje.

Metodi za dokazivanje prihoda se koriste u slučaju kada fizičko ili pravno lice: ne prijavljuje cjelokupni prihod za oporezivanje; neistinito ili lažno prikazuje troškove; lažno prikazuje nabavku robe; lažno prikazuje porezna oslobađanja i povlastice; ne evidentira narudžbe za robu, usluge i imovinu; ne evidentira proizvodnju; sačinjava fiktivne dogovore za plate, proviziju i dividendu; prikriva dobit od kirije ili honorara; zloupotrebljava budžetska sredstva, sredstva od javnih fondova, državnih zajmova ili javnih nabavki; zloupotrebljava vršenje javnih ovlaštenja ili od javnog interesa ili sa pranjem novca legalizira prihod od krivičnih djela.

Metodi za dokazivanje prihoda se primjenjuju na poreske obveznike koji posjeduju imovinu ili raspolazu sa ogromnim sredstvima od poreza, odnosno posjeduju imovinu i sredstva koja potječu od prihoda za koja je utvrđen ili ne dovoljno utvrđen porez u skladu sa zakonom.

Potrebno je još jednom da se spomene nedostatak nadležnih institucija koje bi rukovale i upravljale sa oduzetim predmetima, imovinom i sredstvima budući da trenutna nadležnost koju ima sud ne bi mogla da zadovolji sve aspekte oduzimanja imovine (npr. oduzeta firma i upravljanje sa firmom nakon oduzimanja).

Isto tako, u radu institucija postoji nedostatak kompletnih baza podataka, za što treba poduzeti mjere da bi se riješio ovaj problem (nedostatak evidencije za pravna lica i sl.)

Polazeći od kvantuma podataka sa kojim u ovom trenutku raspolažu pojedini organi i institucije (Ministarstvo za finansije, Zavod za geodetsku upravu i dr.) potrebno je na većem nivou međusobno informatičko povezivanje sa jedinstvenim pristupom za razmjenu istih i na duži period stvoriti regionalnu mrežu za razmjenu informacija, koji se odnose na djelo od organizovanog kriminala, i u tom pogledu razmjena podataka i informacija koji se odnose na finansijske istrage.

U tom pogledu, potrebno je uspostaviti specijalni organ koji treba da raspolaže sa informacijama i donijeti zakon o zaštiti ličnih podataka.

Svakako u ovoj fazi institucionalnih i zakonskih reformi, radi efikasnijeg sprovođenja finansijskih istraga i konfiskacije imovine, potrebno je da se organizira obuka za stvaranje profesionalnih kadrova spomenutih institucija, uključujući i sudije i tužioce iz ove oblasti.

Imajući u vidu nove zakonske izmjene i institucionalne reforme, sasvim je normalno da se u praktičnoj primjeni finansijskih istraga i konfiskacije javljaju prepreke, koje treba da se eliminišu. Ovdje se misli na prepreke tehničke prirode, gdje je od velikog značaja međuinstitucionalna saradnja, pri razmjeni informacija i drugih vidova saradnje.

U svakom pogledu zakonska regulativa zahtijeva od institucija da sprovedu finansijske istrage i konfiskaciju na način kako je propisano zakonom. Međutim, ne treba da se zanemari potreba za uspostavljanje dogovora o saradnji, kojom se rješavaju problemi tehničke prirode i uspostavlja efikasan sistem sprovođenja kompleksne finansijske istrage paralelno sa krivičnom istragom.

Pri rješavanju operacionalizacije pitanja korisno bi bilo (u zavisnosti od slučaja do slučaja) formirati multisciplinarnu grupu rukovođenu od tužioca, u čiji sastav bi bili inspektori iz Odjeljenja za organizovani kriminal, finansijske policije, finansijsko-obavještajnog odjela, Kriminalističko-istražnog odjela, carina, Poreske uprave i dr. bitno je spomenuti potrebu, da se redovno održavaju sastanci, radi dobre saradnje i zajednički rješavaju problemi na korektan način.

Isto tako, sa stanovišta područja, veliki broj kriminalnih aktivnosti ima međunarodni karakter, radi čega je potrebna međunarodna saradnja na ovom planu, stalno da se održava i da se produbljuje sa ciljem dobrih rezultata u finansijskim istragama i konfiskaciji imovine stečene od krivičnih djela, a u slučaju velikih i kompliciranih slučajeva međunarodnih razmjera, može da se formira i međunarodna multidisciplinarna grupa.

Seriøzan pristup finansijskim istragama i konfiskaciji može da proizvede pozitivne rezultate, kako na smanjenje kriminaliteta kompletne aktivnosti, tako i na pozitivan utjecaj na privredne tokove i na povećanje životnog standarda.

Na kraju, treba istaći, da je potrebno da se izvrše još neke zakonske izmjene i dopune, u kojima bi trebalo obuhvatiti porijeklo imovine, podjelu oduzete imovine i formiranje specijalizovane institucije, koja bi upravljala sa oduzetom imovinom.

Azra ADŽAJLIĆ-DEDOVIĆ¹

Zakonit i kriminalan pobačaj

Legal and Criminal Act of Abortion

Sažetak

Reproduktivna prava obuhvataju određena ljudska prava koja su priznata na međunarodnom nivou i međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima. Ova prava se zasnivaju na priznavanju osnovnog prava svih parova i pojedinaca da slobodno i odgovorno odlučuju o broju i rasporedu svoje djece, zatim da imaju imformacije i sredstva da tako i učine, kao i da imaju pravo na najviši standard spolnog i reproduktivnog zdravlja. Ravnopravni odnos između žena i muškaraca u pitanjima spolnih odnosa i reprodukcije uključuju puno poštovanje integriteta osobe, međusobno poštovanje, slaganje i djeljenje odgovornosti za spolno ponašanje i njegove posljedice. Izvršenje zakonitih i kriminalnih pobačaja otvara pitanje povrede ili kršenja elementarnog ljudskog prava – prava na život nerođenog djeteta, zbog čega u ovom radu želimo istaći da zakonit pobačaj treba da predstavlja izezetak od pravila, a ne pravilo, tj. treba da se poduzima samo u izuzetnim slučajevima, jer je abortus ili protivpravan prekid trudnoće krivično djelo prema krivičnopravnoj regulativi u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: reproduktivno zdravlje, pravo na odlučivanje vezano za reprodukciju, pravo na život nerođenog djeteta, legislatio

Uvod

Žene imaju pravo na najviši mogući standard fizičkog i mentalnog zdravlja. Zdravlje je stanje ukupne fizičke, mentalne i društvene dobrobiti i nije samo odsustvo bolesti i invalidnosti. Žensko zdravlje

¹ Mr. sci, viši asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

uključuje i njihovu emocionalnu, društvenu i fizičku dobrobit i određeno je socijalnim, političkim i ekonomskim kontekstom njihovog života, kao i biološkim faktorima. Glavna prepreka da žene postignu najviši mogući standard zdravlja je neravnopravnost, i između muškaraca i žena i između žena u različitim geografskim regionima, društvenim klasama i nacionalnim skupinama. U mnogim zemljama, pogotovo u nerazvijenim i zemljama u razvoju, smanjena sredstva za zdravstvo i u nekim slučajevima strukturalne prilagodbe zdravstvenog sistema pogoršavaju sistem javnog zdravstva. Pored toga, privatizacija zdravstvenog sistema, bez odgovarajućih garancija za univerzalan pristup jeftinom zdravstvu, dalje umanjuju raspoloživost zdravstvenih usluga. Dominacija siromaštva i ekonomska zavisnost kod žena, njihovo iskustvo o nasilju, negativni stavovi o ženama i ženskoj djeci, rasni i drugi oblici diskriminacije, ograničena moć koju žene imaju nad svojim spolnim i reproduktivnim životom i nedostatak uticaja na odlučivanje su društvena realnost koja ima negativne posljedice na njihovo zdravlje. Zdravlje je od osnovne važnosti za vođenje produktivnog i ispunjenog života, i pravo svih žena da kontrolišu sve aspekte svog zdravlja, posebno svoju plodnost, je od osnovne važnosti za njihovo osnaživanje.

Reproduktivno zdravlje je stanje kompletne fizičke, mentalne i socijalne dobrobiti i nije samo odsustvo bolesti i invalidnosti, u svim pitanjima vezanim za reproduktivni sistem i za njegove funkcije i procese. Reproductivno zdravlje stoga implicira da ljudi budu u stanju da imaju zadovoljavajući i bezbjedan spolni život i da imaju sposobnost reprodukcije i slobodu da odluče da li, kada i koliko često da to čine. Implicitna su u ovom zadnjem uslovu prava muškaraca i žena na informiranost i na pristup bezbjednim, efikasnim, pristupačnim i prihvatljivima metodama planiranja porodice po svom izboru, kao i drugim metodama po svom izboru za regulisanje plodnosti, a koji nisu protivzakoniti, kao i pravo pristupa odgovarajućim zdravstvenim uslugama koje će omogućiti da žene bezbjedno prođu trudnoću i porođaj, te dati paru najbolju šansu da dobiju zdravo dijete.

Zakonit pobačaj

Pobačaj ili abortus je prijevremeno prekidanje trudnoće koje je prouzrokovalo uništenje ploda. Pobačaj može biti spontan (prirodan) ili provociran (izazvan) .² Legalni ili zakonit pobačaj regulisan je Zakonom o uslovima i postupku za prekid trudnoće, na osnovnu ustavom utvrđenog prava čovjeka da slobodno odlučuje o rađanju djece, s tim da se ovo pravo može ograničiti samo radi zaštite zdravlja i života žene. Legalni prekid trudnoće može se vršiti isključivo u zdravstvenim ustanovama, i ako je riječ o maloljetnoj trudnici samo uz saglasnost roditelja ili staroca. Do navršenih deset nedjelja od začeća, pobačaj se može izvršiti na zahtjev trudnice bez obzira iz kojeg se razloga ona odlučila na prekid trudnoće. Poslije deset nedjelja, a najkasnije do navršenih dvadeset nedjelja od začeća, pobačaj se može vršiti samo po odobrenju posebne ljekarske komisije, i to samo u slučajevima kada postoji jedna ili više medicinskih, eugeničkih, kriminalno-političkih ili socijalno-ekonomskih indikacija. Poslije dvadeset nedjelja pobačaj se može izvršiti samo izuzetno i to zbog postojanja medicinskih indikacija ili kada je u pitanju zdravlje ili život žene ili djeteta.

Kriminalan pobačaj

Vršenje pobačaja bez opravdanih razloga je štetna društvena pojava, poznata u svim periodima ljudske historije. Štetnost ove pojave ogleda se u neposrednoj opasnosti po zdravlje žene, a pobačaj ima odraza i na odražavanje nataliteta, jer vršenje provociranih pobačaja negativno utiče na normalan porast stanovništva.³

Upravo iz ovih razloga, u većini evropskih zemalja, pobačaj ili abortus nedozvoljen je i kažnjiv kao krivično djelo protiv života i tijela. Dakle, posmatrano sa pravnog aspekta, osoba koja usmrti dijete za vrijeme poroda ili izravno nakon njega, pa i otac djeteta, ne čini privilegirano ubistvo čedomorstvom, već kvalificirano krivično djelo teškog ubojstva usmrćenjem djeteta. Radnje kojim se suzbijaju kriminalni

² Grupa autora, Pravna enciklopedija II, Savremena administracija, Beograd, 1985., str. 1129.

³ Grupa autora, Pravna enciklopedija II, Savremena administracija, Beograd, 1985., str. 1129.

pobačaji uglavnom su u većini evropskih zemalja represivnog karaktera. U Bosni i Hercegovini zakonodavac je pobačaj ili abortus okvalificirao kao krivično djelo protivpravnog prekida trudnoće i to: čl. 171. Krivičnog zakona Federacije BiH, čl. 154. Krivičnog zakona Republike Srpske i čl. 168. Krivičnog zakona Brčko Distrikta čl. 168., i za ovo krivično djelo moguće je izreći kaznu zatvora od tri mjeseca do 8 godina. O protivpravnom prekidu trudnoće prema našoj krivičnopravnoj regulativi možemo govoriti u tri slučaja i to: ukoliko se prekid trudnoće vrši sa pristankom žene, ali protivno propisima o prekidu trudnoće, zatim ako se protivpravni prekid trudnoće vrši bez pristanka trudne žene i na kraju, ukoliko je usljed bavljenja prekidom trudnoće nastupila teža posljedica po zdravlje ili život žene. Osim ovog krivičnog djela, postoji u našoj krivičnopravnoj regulativi i krivično djelo čedomorstva čl. 169. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, čl. 151. Krivični zakon Republike Srpske i čl. 166. Krivičnog zakona Brčko Distrikta, koji može izvršiti samo žena i to prije poroda i neposredno nakon poroda, a za ovo krivično djelo poropisana je zatvorska kazna od jedne do pet godina zatvora.

Objekt zaštite je kako vidimo kod oba krivična djela ne samo život ploda, već i tjelesni integritet trudnice, njeno zdravlje i plodnost ili reproduktivno zdravlje žene. Pravno pitanja koje proizilazi iz ovih krivičnih djela jeste sukob interesa ili dva elementarna ljudska prava - prava na život nerođenog djeteta i prava na slobodno odlučivanje o broju poroda ili pobačaja na koja jednako imaju i žena i nerođeno dijete. Ova pitanja predmet su moralnih, etičkih, pravnih i drugih rasprava i na njih do sada niko nije jasno i adekvatano odgovorio, ali je bez obzira na činjenicu da li nam je prioritet prvo ili drugo pravo jasno da su represivne mjere najgori način rešavanja društvenih problema, zbog čega se u ovom radu i zalažemo za dostupnost drugih sredstava pomoću kojih će žene planirati i usmjeravati svoj život. Radi toga je promoviranje ili javna kampanja za upotrebu sredstava kojim se sprječava neželjena trudnoća, te jeftina, dostupna i kvalitetna zdravstvena usluga za sve bosnanskohercegovačke žene, jedina i prava, i to preventivna mjera, kojom se želi ne samo zaštititi spolno i reproduktivno zdravlje svih žena u Bosni i Hercegovini, već i bosnanskohercegovački natalitet, koji je prema trenutnim statističkim podacima bitno ugrožen.

Zaključno razmatranje

Zabrinjavajuće je saznanje da su u Kantonu Sarajevo – Državna klinika, u 2004. godini, na 100 poroda izvršena 54 abortusa, što statistički posmatrano ukazuje na činjenicu da više od 50% žena ne samo da nije planiralo porodicu, već su i pored neodgovornog odnosa prema sebi, svom zdravlju i budućnosti, ponovno izbjegle odgovornost zbog toga što su oduzele pravo na život nerođenom djetetu. Naravno, sve su one imale jake lične razloge, i to u većini slučajeva socialno-ekonomske prirode, zbog kojih se nisu odlučile za rađanje, već abortus. Bez namjere da ove žene kritiziramo ili sudimo o njihovim postupcima, pitamo se: Kako je moguće da u zemlji u kojoj je protivpravan prekid trudnoće krivično djelo, više od 50% trudnica svake godine izabere upravo abortus kao najbolju odluku ili sredstvo za rješenje «neželjene trudnoće»? Zatim, da li su svi izvršeni abortusi, koje su odobrile ljebarske komisije i izvršeni u skladu sa zakonom ili zakonskim pobačajem? I zašto se žene, prema rezultatima prethodnog istraživanja, u većini slučajeva u Bosni i Hercegovini, biraju upravo abortus kao najbolji metod ili rješenje kako za «neželjenu trudnoću», tako i za «planiranje porodice»?

Razlozi za odabir abortusa kao najboljeg rješenja su mnogobrojni, ali ćemo mi za ovaj rad istaći samo one koji su prema nama najznačajniji, i to:

1. neupućenost i neformiranost ženske populacije u Bosni i Hercegovini
2. nedostupnost kontraceptivnih sredstava
3. plaćanje ili participacija u troškovima svih medicinskih usluga
4. nepostojanje državne strategije u vezi sa natalitetom u Bosni i Hercegovini.

Upravo iz navedenih razloga, a u skladu sa obavezama koje je država Bosna i Hercegovina preuzela ratifikacijom Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) i Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979) , naša Vlada dužna je pomoći porodici, obezbjediti posebnu zaštitu majke i posebno zaštitu djecu. Također je ova Vlada dužna osigurati dostupnost zdravstvenih usluga koje se tiču planiranja porodice. Radi svega navedenog, a u skladu sa Pekinškom deklaracijom, neophodno je hitno poduzeti sljedeće akcije:

1. unaprjeđivati istraživanja i širiti informacije o zdravlju žena - počevši od osnovnog obrazovanja, koje mora u svojim nastavnim programima ugraditi predmet seksualnog odgoja, do medija koji će u određenim vremenskim razmacima obavještavati građane o akcijama i projektima ili mjerama koje je država poduzela kako bi educirala bosanskohercegovačku ženu;
2. povećati sredstva i pratiti dalji rad na zdravlju žena – što podrazumjeva besplatnu zdravstvenu uslugu kako po pitanju kontracepcije, tako i po pitanju poroda ili abortusa u Bosni i Hercegovini;
3. poboljšati pristup ženama, u svakoj fazi njihovog života, odgovarajućim, pristupačnim i kvalitetnim službama za zaštitu zdravlja – od savjetovališta za reproduktivno zdravlje žena, do pristupačnih, jeftinih, dostupnih i kvalitetnih zdravstvenih usluga za svaku ženu u svakom trenutku;
4. jačati preventivne programe za unapređenje zdravlja žena – od seksualnog odgoja do inicijativa ili programa nevladinog sektora s ciljem da se i ženama i muškarcima obezbjedi da mogu sticati znanje o svom zdravlju, spolnosti i reprodukciji.

Sve navedene akcije podrazumjevaju uvećanje budžetskih sredstava koja je neophodno odvojiti za primarno zdravstvo i socijalne usluge, uz adekvatnu podršku sekundarnom i tercijarnom nivou, kako bi se ispunile preuzete obaveze iz međunarodnih dokumenata koja se odnose na prava žena i ravnopravnost među spolovima i zaštitilo reproduktivno zdravlje žene, što će se i sada, a i u budućnosti bitno odraziti na bosanskohercegovački natalitet. Bez naroda, kao osnovnog elementa državnosti, nema niti države, a bez zdrave bosanskohercegovačke žene u budućnosti ne bi bilo Bosne.

Bibliografija

Četvrta svjetska konferencija o ženama, *Pekinška deklaracije i Platforma za akciju* (1999) , Sarajevo: OSCE – Odjel za administraciju i Odjel za demokratizaciju.

Grupa autora, *Pravna enciklopedija II* (1985) , Beograd: Savermena administracija.

Horvatić Željko, *Riječnik kaznenog prava* (2001) , Zagreb: Masmedia.

Modly Duško i Korajlić Nedžad, *Kriminalistički rječnik* (2002) , Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Zakon je objavljen u "Službenim novinama FBiH", broj 36/03 od 29. jula 2003. godine, a stupio na snagu 1. avgusta 2003. godine

Krivični zakon Republike Srpske, Zakon koji je objavljen u "Službenom glasniku RS", broj 49/03 od 25 juna 2003. godine, a stupio je na snagu 1. jula 2003. godine

Krivični zakon Brčko Distrikta, Zakon je objavljen u "službenom glasniku BD BiH", broj 10/03 od 24. juna 2003. godine, a stupio je na snagu 1. jula 2003. godina

Jasmin AHIC¹
Adis ŠEČIĆ²

Obavještajno sigurnosna agencija BiH (OSA) (Prikaz)

Intelligence Security Agency B&H (ISA) (Overview)

Sažetak

Namjera autora je da prikažu zakonske osnove, kao i samo utemeljenje Obavještajno - sigurnosne agencije BiH, te da ih kroz kritičko promišljanje postave u okvir postdaytonske Bosne i Hercegovine. Lustracijski proces, te „mentalna“ tranzicija (iz jednopartijskog-ideološkog u višepartijski demokratski sistem) su osnovne karakteristike ovog rada koji nastoji da prikaže i evaluira kvalitet osnovnih pretpostavki važnih za efikasan rad jedne ovakve specifične državne službe.

Glavne riječi: obavještajna služba, lustracijski proces, tranzicija

UVOD

Obavještajno-sigurnosni sistem bi trebao da predstavlja najjaču branu svim vidovima ugrožavanja sigurnosti i ustavnog poretka u demokratskom društvu. Od Daytona do danas Bosna i Hercegovina kao specifična državna zajednica imala je specifično sigurnosno-obavještajno uređenje. Ono što je specifično za Bosnu i Hercegovinu i što je čini posebnom jeste djelovanje obavještajnih komponenti i njihovi ciljevi. Naime, nekadašnje djelovanje obavještajne službe RS

¹ Mr. sci, viši asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

² Apolvent na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

stvorilo je osnovu za opravdanu zabrinutost glede njenih interesa. Ova služba ostvarivala je tijesnu vezu sa kriminalnim strukturama u Srbiji i RS-u, a nikad prekinute komandne veze sa obavještajnim centrima u Srbiji obavještajnu službu RS-a karakterisali su malignom u odnosu na državne interese i jačanje BiH u: političkom, ekonomskom, sigurnosnom i svakom drugom pogledu.

Nasuprot obavještajne službe u Republici Srpskoj, u Federaciji Bosne i Hercegovine djelovala je Federalna obavještajno-sigurnosna služba (FOSS) koja je bila opterećena nasljeđem iz prošlosti. Nerazjašnjene aktivnosti iz prošlosti su teret koji je nosila bošnjačka komponenta Federalne obavještajne službe. Neshvatajući značaj profesionalnog ustrojstva obavještajno-sigurnosnog sistema, vlasti BiH su gubile dragocijeno vrijeme, te su na sigurnosnom planu nesvjesno stvorili raj za djelovanje obavještajnih službi drugih zemalja koje su imale interes da djeluju na području teritorija BiH, i čije je djelovanje bilo prije svega usmjereno na oblikovanje mišljenja naroda u našoj zemlji, a što je imalo za cilj jačanje utjecaja matičnim zemljama tih obavještajnih službi na:privredu, politiku i sve druge aspekte političkog života u Bosni i Hercegovini!

Ovo je sve imalo za posljedicu stavljanje naše zemlje u potčinjeni položaj, prije svega u ekonomskom pogledu: podmićivanjem političara, diskreditacijom i uništavanjem domaće proizvodnje i odvrćanjem potencijalnih ulagača iz trećih zemalja. Sve ovo je imalo direktnog utjecaja na stanje sigurnosti u BiH, te je u konačnici rezultiralo stvaranjem jedne jake i zajedničke obavještajno-sigurnosne agencije na teritoriju BiH koja može zaštititi državne tajne u svim oblastima života i rada društva, kao i doći u posjed istih tih tajni drugih država.

OBAVJEŠTAINA DJELATNOST

Cilj obavještajne djelatnosti je sticanje uvida u stanje, mogućnosti i namjere zemalja koje predstavljaju objekat obavještajnog istraživanja. Pribavljanje ovakvih obavještenja predstavlja složen posao, jer su ona u svim zemljama zaštićena i dobro čuvana tajna. Iz tog razloga savremene obavještanje službe, u izvršavanju svojih zadataka moraju da se koriste reznovrsnim tajnim sredstvima i metodama. Obavještajna

aktivnost prema inostranstvu je permanentna, sa jače ili slabije izraženim intenzitetom što zavisi od raznih motiva. Objektivne mogućnosti za ovu djelatnost je veće, ukoliko su razvijeni odnosi među državama, dok se subjektivne mogućnosti potenciraju utoliko više ako su interesi među državama oprečniji. Djelatnost obavještajnih službi progresivnih zemalja može biti motivirano borbom za napredak: potpomaganje naprednih snaga i pokreta, suzbijanje reakcionih stremljenja. Nasuprot ovome, djelatnost obavještajnih službi može biti motivirana i reakcionarnim stremljenjima: potpomaganje nazadnih snaga, te razbijanje naprednih pokreta. U skladu s tim motivi, vidivo, metode obavještajne djelatnosti su uvjetovani raznim ciljevima koji se mjenjaju ovisno od konkretnih potreba u datom momentu³. Predmet obavještajnog interesovanja svodi se na određenu zemlju ili grupu zemalja pri čemu se prioritet daje onoj zemlji od koje prijeti eventualna opasnost ili u kojoj se namjerava proizvesti određena promjena u okviru tog realiteta.

Proces obavještajne djelatnosti predstavlja ciklus, čije su osnovne faze:

- planiranje
- prikupljanje
- obrada
- dostavljanje

Planiranje obavještajne djelatnosti se zasniva na konkretnim zahtjevima, potrebama nadležne institucije i raspoloživim podacima.

Prikupljanje podataka je neprekidan i složen proces, koji podrazumjeva korištenje više različitih izvora informacija. Prikupljanje podataka predstavlja najznačajniju fazu u procesu obavještajne djelatnosti.

Obrada podataka obuhvata:

- razvrstavanje
- analizu i upoređivanje
- ocjena svih prispjelih obavještenja

³ M. Abazović. „*Državna bezbjednost, uvod i temeljni pojmovi*“ Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo 2002.godine.str.53

Dostavljanje podataka kao završna faza obavještajnog procesa, predstavlja ustupanje određenih podataka neposrednim korisnicima, za čiji račun je u osnovi obavještajni proces organizovan.

KONTRAObAVJEŠTAJNA DJELATNOST

Sistem kontraobavještajne službe, kojim se ne suprotstavlja djelatnostima stranih obavještajnih službi, možemo razlikovati u širem i užem smislu. U užem smislu taj sistem obuhvata samo potrebu, specijaliziranu kontraobavještajnu službu i njen je zadatak otkrivanje organizirane tajne neprijateljske djelatnosti stranih obavještajnih službi.

U širem smislu kontraobavještajni sistem pored specijalizirane, obuhvata i niz drugih službi, organa, ustanova i organizacija. Zadatak kontraobavještajne službe sastoji se u njenom suprotstavljanju svim vidovima obavještajne i druge neprijateljske djelatnosti⁴.

Znači ova djelatnost se odvija na sopstvenoj teritoriji i ima zaštitni karakter, zbog čega se naziva defanzivnom obavještajnom službom ili službom sigurnosti. Kontraobavještajna služba zadužena je za otkrivanje i onemogućavanje rada stranih obavještajnih službi u sopstvenoj zemlji. U izvršavanju zadataka ove službe angažuju na različitim osnovama veliki broj ljudi različitog stručnog profila koji potiču iz različitih društvenih i nacionalnih grupa. Čitav taj konglomerat u sklopu kojeg se nalaze vrhunski političari, intelektualci te školovani obavještajni radnici naziva se snagama obavještajne službe.

Kategorije obavještajnih grupa:

- lični sastav obavještajne službe
- tajni saradnici
- politički emigranti
- studijske grupe
- politički prijatelji

⁴ Abazović.M.ibidem.str.55

PREDUVJETI I GENEZA NASTANKA OSA-e

S obzirom na zaostavštinu iz prošlosti i imajući u vidu da su obavještajno-sigurnosne službe iz prošlog sistema bile u službi jedne partije i vodile se jednoumljem, jako je bitna demokratska kontrola sigurnosno-obavještajnih službi, a osobito imajući u vidu da živimo u podmeblju na kojem je rat trajao više godina. Službe koje su postojale u post-daytonskoj BiH bile su formirane na razini naroda što je predstavljalo neodrživ oblik rada obavještajnih službi imajući u vidu dugoročne i cjelokupne interese države BiH jer je činjenica da ako na teritoriju jedne države postoji više sigurnosnih službi, one se otrgnu nadzoru i rade jedna protiv druge⁵.

Iz svega navedenog proizišla je nužno organizacija obavještajne službe na nivou države BiH, jer je to jedini način da obavještajne službe budu od interesa i služe svim građanima naše zemlje na cijelom njenom teritoriju. Organizovanje ovakve službe jeste i jedan od preduvjeta integracije države BiH u Partnerstvo za mir, a nakon toga i u Euroatlantske integracije. Odlukom Visokog predstavnika za BiH, Paddyja Eshdowna, od 30. 05. 2003. godine uspostavljena je nova obavještajna služba pod nazivom "Obavještajno-sigurnosna agencija BiH" čije će uspostavljanje ubrzati integraciju BiH prema Evropskoj uniji, a sa čijim će početkom djelovanja prestati da funkcioniiraju entitetske obavještajno-sigurnosne agencije.

OPŠTE ODREDBE O OBAVJEŠTAJNO-SIGURNOSNOJ AGENCIJI

Obavještajno-sigurnosna agencija je osnovana 22. 03. 2004. godine. Ova agencija je po zakonu odgovorna za: prikupljanje, analiziranje i distribuciju obavještajnih podataka u cilju zaštite bezbjednosti, suvereniteta, teritorijalog integriteta i ustavnog poretka BiH.

Agencija treba da obavlja svoje dužnosti u skladu sa odredbama Ustava BiH, uključujući i odrebe Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenih protokola, te međunarodne ugovore i sporezume koje je BiH potpisala ili im je pristupila.

⁵ Abazović.M. Okrugli sto o elementima sigurnosne politike,CSS,Sarajevo,11/2001

"Situacija u BiH na planu sigurnosti zahtjeva hitno donošenje dokumenata o sigurnosnoj politici koji treba biti odraz sigurnosnog stanja u državi"⁶.

"Vijeće ministara mora da ponudi dokument sigurnosne politike, na njega daje saglasnost Predsjedništvo BiH, a nakon toga takav dokument ide u Parlament BiH gdje treba da se donese dokument sigurnosne politike"⁷.

U sastav OSA-e ulaze civilne obavještajno-bezbjedonosne institucije koje su ranije djelovale u Federaciji BiH i u RS-u.⁸

Nadležnost OSA-e je na cijelom teritoriju BiH kao i van BiH a njeno sjedište je u Sarajevu.⁹

Agencija se u potpunosti finansira iz državnog budžeta.

DUŽNOSTI I ZADACI AGENCIJE

Agencija je odgovorna za prikupljanje obavještajnih podataka u vezi sa prijetnjama po bezbjednost BiH kako unutar tako i van BiH, njihov analiziranje i prenošenje ovlaštenim funkcionerima i tijelima navedenim u čl. 6. st. 5. ovog Zakona kao i za prikupljanje, analiziranje i prenošenje obavještajnih podataka s ciljem pružanja pomoći službenim licima kako je definisano ZKP BiH budući da radnici agencijemaju ovlaštenja.¹⁰ Svaka komunikacija između Predsjedništva i Agencije biti će usmjerena isključivo preko predsjedavajućeg Savjeta ministara BiH, a Predsjedništvo BiH neće, bilo kolektivno ili svaki član pojedinačno, davati instrukcije ili na bilo koji drugi način usmjeravati rad generalnog direktora, zamjenika generalnog direktora ili bilo kojeg zaposlenika Agencije osim glavnog inspektora.

⁶ Masleša Ramo, Teorije i sistemi sigurnosti, predavanja, 03/2005.god.

⁷ Masleša Ramo, Teorije i sistemi sigurnosti, predavanja, 03/2005.god.

⁸ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, čl.2

⁹ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, čl.3

¹⁰ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, čl.5

Dalje se kaže da Predsjedavajući koordinira aktivnosti Agencije i obezbjeđuje smjernice u pogledu bezbjedonosno-obavještajne politike. On nadzire rad Agencije i snosi političku odgovornost za njen rad.

"OSA treba odrediti prioritete svoga rada prema Zakonu o OSA-i (pranje novca, korupcija, trgovina ljudima, narkotici, obavještajne prijetnje, trgovine djecom, trgovine ljudskim organima...) , nakon toga se radi na problemu godinu dana prikupljaju se informacije a na temelju operativnog istraživanja donosi se plan strategije borbe protiv kriminala za godinu dana. To je dinamičan dokument i može se mjenjati u toku godine u ovisnosti od zahtjeva na sigurnosnom planu. OSA treba da pruža potporu svim ostalim Agencijama za provedbu Zakona na teritoriji BiH. ¹¹

PARLAMENTARNI NADZOR

Predstavnički dom i Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH zajednički osnivaju bezbjedonosno-obavještajnu komisiju za nadzor nad Agencijom. Bezbjedonosno-obavještajna komisija sastoji se od dvanaest članova, po šest iz svakog Doma.

Kandidati koji su predloženi za članstvo u Komisiji prolaze bezbjedonosnu provjeru koju vrši Agencija. Za dobijanje bezbjedonosne dozvole za rad u ovoj Komisiji uslove propisuju kolegiji oba Doma Parlamentarne skupštine BiH. Na čelu Komisije se nalazi Predsjedavajući koji je izabran iz reda članova Komisije i on mora biti član stranke zastupljene u jednom od domova Parlamentarne skupštine BiH koja nije dio vladajuće koalicije. Članovi Komisije kandiduju se u skladu sa principom proporcionalne zastupljenosti političkih stranaka u Predstavničkom domu. u Komisiji su zastupljena sva tri konstitutivna naroda.

"Komisija održava sjednice najmanje dva puta godišnje"¹².

Sjednice Komisije su zatvorene za javnost osim ukoliko Komisija ne odluči drugačije.

¹¹ Masleša Ramo, Teorije i sistemi sigurnosti, predavanja, 03/2005. god.

¹² Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH. čl.19

Član 20. ¹³kaže da ukoliko sigurnosno-obavještajna Komisija ima osnovane sumnje da Agencija obavlja svoje dužnosti na nezakonit način, Komisija može provesti istragu tokom koje može ispitivati uposlenike u Agenciji i imati pristup relevantnoj dokumentaciji Agencije.

Ukoliko Komisija utvrdi da je rad Agencije nezakonit ona može pozvati Predsjedavajućeg odnosno generalnog direktora da poduzme potrebne mjere i pokrene ispitivanje odgovornosti. Predsjedavajući odnosno generalni direktor obavezan je da obavjesti Komisiju o rezultatima tog ispitivanja. Članovi Komisije su obavezni čuvati tajnost informacija koje se tiču službenih tajni, a u koje su imali uvid u svojstvu članova Komisije. Ova obaveza ostaje na snazi i nakon njihovog prestanka rada u Komisiji. Kada to ocjeni potrebnim za zaštitu javnog interesa, Komisija može da odluči da oslobodi obaveze čuvanja tajne i ta odluka zahtjeva saglasnost najmanje osam članova ove Komisije. Komisija utvrđuje procedure u pismenoj formi u cilju sprečavanja neovlaštenog otkrivanja svih povjerljivih informacija koje se dostavljaju Komisiji. Ni jedan službenik Komisije ili Parlamentarne skupštine ne može dobiti pristup ni jednom povjerljivom podatku ukoliko:

- se to lice nije u pisanoj formi i pod zakletvom obavezalo na poštivanje sigurnosnih pravila Komisije kako tokom tako i nakon prestanka radnog odnosa u Komisiji ili Parlamentarnoj skupštini,
- to lice nije prošlo sigurnosnu provjeru i dobilo dozvolu kako je utvrdila Komisija u konsultaciji sa generalnim direktorom Agencije.

UNUTRAŠNJE RUKOVOĐENJE I KONTROLA

Agencijom rukovodi generalni direktor koji ima svog zamjenika. U rukovođenju Agencijom, generalnom direktoru i njegovom zamjeniku pomažu direktori koji rukovode organizacionim jedinicama kao i savjetnici. Generalni direktor i njegov i njegov zamjenikimenuju se na mandat od četiri godine koji se može obnoviti jednom. Generalni direktor odgovoran je za profesionalno, zakonito i blagovremeno izvršavanje aktivnosti Agencije. On također ima prava i dužnosti koje su nabrojane u Zakonu o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji.

¹³ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH

ZAPOŠLJAVANJE U AGENCIJI

Struktura zaposlenih u Agenciji generalno odražava nacionalnu strukturu stanovništva BiH prema popisu iz 1991. godine. Za prijem u radni odnos u Agenciji nije obavezan javni konkurs.¹⁴

Zaposleni ne mogu biti članovi političkih partija, primiti instrukcije od političkih partija ni obavljati bilo kakvu dodatnu aktivnost za koju se plaća naknada ili drugu javnu ili profesionalnu dužnost nespojivu sa radom u Agenciji. Zaposlenici ne smiju bez saglasnosti generalnog direktora javno istupati ili komentirati rad Agencije, ili pružati neovlaštenim licima informacije u vezi sa podacima, dokumentacijom, kontaktima, namjerama,

Saznanjima ili osobljem Agencije. Zaposlenici u Agenciji ne smiju koristiti nekretninu u vlasništvu izbjeglice niti stan za koji je podnesen zahtjev za povrat stanarskog prava kao ni stan koji je zakonski određen da bude korišten kao alternativni smještaj. Povreda odredbi ovog člana predstavlja razlog za otkaz¹⁵. Ono što je bitno za buduće diplomirane kriminaliste koji imaju asperacije za upošljavanje u Agenciji predstavlja obaveza Agencije da svojim uposlenicima obezbjedi troškove obrazovanja u vezi sa stručnim usavršavanjem¹⁶.

PRAVA I OBAVEZE ZAPOSLENIKA U AGENCIJI

Zaposlenici u Agenciji izvršavaju zadatke na koje su raspoređeni u skladu sa ovim i drugim relevantnim Zakonima i propisima uz poštovanje principa sadržanih u Ustavu BiH. Zaposlenici snose ličnu odgovornost za izvršavanje zadataka Agencije utvrđenu Zakonom. Kad uposlenik smatra da je primio nezakonitu naredbu svoju zabrinutost u pogledu nezakonitosti saopštava naredbodavcu. Ako naredbodavac ponovi naredbu uposlenik traži pismenu potvrdu iste. Ako i dalje ima određene rezerve uposlenik prosljeđuje naredbu rukovodiocu naredbodavca i o istom obavještava glavnog inspektora. Uposlenim može i da odbije izvršenje naredbe za koju smatra da predstavlja KD prema KZ BiH. Zbog istog uposlenik ne može biti disciplinski kažnjen osim ako glavni inspektor tu radnju ne smatra neosnovanom.

¹⁴ Zakon o obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, čl.37

¹⁵ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, čl.45

¹⁶ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, čl.53.st.e

MEĐUNARODNA SARADNJA AGENCIJE

U cilju ispunjavanja svojih dužnosti u skladu sa ovim Zakonom, Agencija može uz odobrenje Predsjedavajućeg, zaključivati sporazume sa bezbjedonosnim i obavještajnim agencijama stranih zemalja. Na osnovu međunarodnih sporazuma, Agencija može surađivati sa stranim bezbjedonosnim i odgovarajućim službama u cilju razmjene podataka, zajedničkog obavljanja aktivnosti koje spadaju u nadležnost rada Agencije, te u cilju uspostavljanja tehničke i obrazovne suradnje.

PRIKUPLJANJE INFORMACIJA

Agencija je ovlaštena da prikuplja, analizira, čuva i distribuira obavještajne podatke nadležnim tijelima unutar BiH na način koji je u skladu sa Ustavom BiH, ovim Zakonom i drugim relevantnim državnim zakonima. Agencija može prikupljati samo informacije za koje se može pretpostaviti da su potrebne za obavljanje njenih dužnosti¹⁷. Tokom istraga, čije je provođenje odobrio generalni direktor, Agencija ima ovlaštenja da prikuplja informacije:

- iz svih javno raspoloživih izvora
- od drugih tijela i institucija u BiH
- mjerama fizičkog praćenja na javnim mjestima
- mjerama praćenja na mjestima koja nemaju javni karakter
- mjerama pretresa pokretne i nepokretne imovine
- mjerama praćenja elektronskih medija
- upotrebom drugih izvora za koje se vjeruje da mogu obezbjediti informacije potrebne Agenciji

Praćenje na mjestima koja nemaju javni karakter, praćenje telekomunikacija, kao i pretres imovine bez pristanka vlasnika ili lica koje privremeno zauzima tu imovinu, može se vršiti samo u slučajevima za koje je dobijeno prethodno ovlaštenje od predsjednika suda BiH ili sudije suda BiH. Tajno prikupljanje podataka odmah se obustavlja kad je ostvaren cilj u nalogu, kada se iz njihove daljnje upotrebe ne očekuju dodatni rezultati, i kada je postavljeni rok za završetak istekao bez produžavanja¹⁸.

¹⁷ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, čl.72.čl.73.

¹⁸ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, čl.77

Zabranjeno je prikupljanje informacija o licima na osnovu njihovog nacionalnog ili rasnog porijekla, vjerskig ubjeđenja, seksualnog ponašanja ili političkih uvjerenja, članstvo u udređenom pokretu ili organizaciji koja nije propisana Zakonom.

Informacije koje Agencija čuva i koje su označene kao povjerljive ili tajne mogu se otkriti samo uz odobrenje generalnog direktora Agencije¹⁹.

Agencija je dužna obavjestiti građanina, na njegov pismeni zahtjev da li su pokrenute mjere prikupljanja podataka protiv njega i da li Agencija vodi evidenciju koja sadrži njegove lične podatke i da mu, na njegov zahtjev, tu dokumentaciju o prikupljenim podacima stavi na uvid.

Zaposlenici u Agenciji sa višom školskom spremom koji su raspoređeni na radno mjesto za koje je potrebna visoka školska sprema, ne mogu ostati na tom mjestu duže od dvije godine od osnivanja Agencije²⁰.

Agencija se osniva i počinje sa radom 01. 05. 2004. godine, a sve druge civilne obavještajno-sigurnosne službe koje su radile u BiH prema Zakonima F BiH i RS-a, prije stupanja na snagu ovog Zakona, ukidaju se od 01. 05. 2004. godine sa danom stupanja na snagu Zakona o OSA-i.

ZAKLJUČAK

Danas svaka država ima uspostavljenu obavještajnu službu. Vrijednost date države opredjeljuje predmet rada obavještajnih službi, koje moraju biti: visoko obrazovane, uspostavljene na zakonskim osnovama, te svoju funkciju obavljati u skladu sa Zakonom i drugim podzakonskim aktima. Bosna i Hercegovina je formiranjem jedinstvene obavještajno-sigurnosne agencije (OSA-e) dobila mnogo na planu organiziranja do sada rascjepkanog i suprotstavljenog obavještajnog sektora na svojoj teritoriji. Redefiniranje ciljeva rada dosadašnjih entitetskih obavještajnih službi (FOSS, OS RS-a) doprinosi stabilnim pretpostavkama za rad Obavještajno-sigurnosne agencije BiH (OSA-e).

¹⁹ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, čl.87

²⁰ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, čl.99

Obavještajno-sigurnosna agencija BiH sigurno će na ovako utemeljenoj zakonskoj regulativi doprinjeti na stvaranju bolje sigurnosne situacije u BiH, te uspostavljanju vladavine Zakona.

Imajući u vidu gore navedeno, ne treba ni u kom smislu zaboraviti da jedna od osnovnih pretpostavki za uspješan rad OSA-e, jesu visokoobrazovani kadrovi, te profesionalan odnos uposlenika Agencije prema svim dužnostima koje obavljaju kao uposlenici iste, a u prvom redu, to treba da se odnosi na neminovno razdvajanje već poslovično dobrih veza Obavještajno-sigurnosnih službi sa aktuelnim političkim strukturama, te zaostavštinom djelatnika ovih službi iz prošlog (jednopartijskog) sistema, kada su ove službe imale bitno drugačije interese i metode rada nego što to danas imaju sve moderne Obavještajno-sigurnosne službe na svijetu, što se prvenstveno odnosi na mentalnu transformaciju ovih kadrova koja je danas neminovna preduvjet za uspješno izvršavanje zadataka koji se postavljaju pred obavještajne kadrove.

U kontekstu iznesenog, a znajući koliki utjecaj obavještajne službe mogu imati na kreiranje situacije u državama smatramo da je u interesu BiH da obavještajni i kontraobavještajni kadrovi budu mlade, visokoobrazovane i kriminalistički profilirane osobe koje nisu opterećene politikom, niti motivirane bilo kakvim interesima osim profesionalnih.

Sagledavajući situaciju iz okruženja, cijenimo da je to jedini način i put da država Bosna i Hercegovina ostvari neophodne preduslove za uključivanje u integracijske procese.

Summary

Author's intention is to overview legal framework, and establishment of Intelligence Security Service of BiH, and to set the Service, throughout critic thinking, in context of post-Dayton Bosnia and Herzegovina. Lustration process and "mental" transition (from one party-ideological to multy party democratic) is the core of this article, which seeks to show and evaluate quality legal framework extremely important for efficient work this specific kind of state security service.

Key words: intelligence service, lustration process, tranzition

LITERATURA

- **Abazović D. Mirsad**, „*Državna bezbjednost, uvod i temeljni pojmovi*“
Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo 2002. godine
- **Ahić J.**, «*Nova dimenzija na jugoistoku Evrope-Pakt Stabilnosti*»,
magistarska teza, Atina, 2000.
- **Masleša R.**, „*Teorije i sistemi sigurnosti*“, Magistrat, Sarajevo 2001.
godine
- **Masleša R.**, «*Policija –Organizacija i funkcioniranje u demokratskom
društvu*», Sarajevo, 1999.
- **Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj službi BiH**, sl. novine 12/2004.
- [www. search. epnet. com](http://www.search.epnet.com)

Nebojša TEOFILOVIĆ¹
Nedžad KORAJLIĆ²

Korupcija i pranje novca kao oblici organizovanog kriminaliteta

Corruption and Money Laundering as Forms of Organized Crime

Sažetak

Korupcija i pranje novca omogućavaju uspostavljanje i održavanje određenih veza između političkih, odnosno državnih struktura i kriminalnih grupa ili organizacija.

Kada se ova izrazito negativna društvena pojava manifestuje na globalnom nivou postoji realna opasnost da može doći do ugrožavanja bezbednosti na nacionalnom i međunarodnom planu.

Ključne reči: korupcija, pranje novca, organizovani kriminalitet, krivična dela.

I UVODNE NAPOMENE

Sve društvene pojave nastaju, menjaju se i prestaju pod određenim političkim, ekonomskim, istorijskim i drugim društvenim uslovima. U datim uslovima oni imaju svoje uzroke. To se odnosi i na korupciju i pranje novca.

¹ Dr. sci, naučni saradnik, Policijska akademija, Beograd.

² Mr. sci, viši asistent, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

Korupcija i pranje novca su univerzalni društveni fenomeni, a njihovo sprečavanje predstavlja jedan od vodećih izazova savremenih demokratskih promena. Kada se javlja u političkom i društvenom životu kod građana i u javnosti stvara se uverenje da bez korupcije, odnosno pranja novca društvo ne može da funkcioniše i da je to sasvim normalna i prihvatljiva društvena praksa. Ova krivična dela se vešto prikivaju i teško uočavaju zahvaljujući pomoći i podršci koju pružaju birokratija, tehnokratija i plutokratija datog društva.

U najširem značenju ove pojave (**korupcija i pranje novca - napomena autora**) mogu se definisati kao najopasniji vidovi privrednog (ekonomskog kriminaliteta) . U poslednje vreme mnogi autori korupciju i pranje novca povezuju neposredno sa organizovanim kriminalitetom. Pri tome, kada se uspostavi sprega korupcije, pranja novca i drugih oblika organizovanog kriminaliteta, onda to predstavlja jedan od društveno najopasnijih vidova kriminala, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom planu.

Korupcija i pranje novca ne samo što ugrožavaju ekonomske temelje društva, nego narušavaju i osnovne vidove državne vlasti i duhovne nadgradnje društva (zakonodavnu, sudsku, upravnu i političku delatnost države i njene ciljeve, kao i vaspitno-obrazovnu, kulturnu, bezbednosno - zaštitnu, zdravstvenu i socijalnu politiku države) . Zbog toga je neophodno postojanje eksplicitno, jasno izražene političke volje vladajućih političkih partija i vođa, da svesno i planski kratkoročnim, srednjoročnim i dugoročnim planovima, programima i prognostikom kriminaliteta, odnosno aktivnostima, merama prevencije i represije, energično, u skladu sa ustavnim poretком spreče, otkriju i suzbiju korupciju i pranje novca, odnosno svedu ovu izrazito negativnu pojavu u društveno prihvatljive okvire.

II OSNOVNE KARAKTERISTIKE KORUPCIJE I PRANJA NOVCA

a) Istorijat i definicija korupcije

Etimološki pojam "korupcija" potiče od latinskog izraza "corruptio"³ što znači pokvarenost, ucena, izopačenost, podmitljivost, potlačivanje službenih lica, moralna pokvarenost.

Korupcija postoji u društvu od davnina i kao podmićivanje prisutno je tokom cele pisane istorije društva i države.⁴

Ona se kao praksa i ozbiljan problem u svakom društvu spominje još u Starom Zavetu. Tako da, uprkos upozorenju Mojsija od strane Boga u Bibliji "Nemoj uzimati mito koji oslepljuje mudre i preokreće reči pravednika", potkupljivanje službenika (carinika, policijaca, službenika u administraciji) česta su pojava u svim društvima.⁵

I stari Grci i Rimljani suočavali su se sa ovom negativnom društvenom pojavom, pa su imali pravila, odnosno zakone u cilju njenog sprečavanja i suzbijanja. Takođe, korupcija bila je prisutna i kod Ilira i Makedonaca, a u Kartagini državne funkcije su dobijali oni koji daju mito.⁶

Poznato je da je Ciceron bio sramežljiv i vrlo slavloljubiv, ali je uvek imao duboko preziranje za novac, i kao pretor i prokonzul bio primer nekoristoljublja i humanosti. To je bio jedan razlog zbog kojeg je, i

³ - The New Encyclopaedia: Vol.2. Britannica, Chicago, 1994, p. 509/coruptio, corruptio, corruptela, corruptus

- Mala enciklopedija, Beograd, Prosveta, 1975., Corruption ili Venalite (francuski), bribing, briberu (engleski), mito, podmićivanje, brib-a-ble podmitljiv.

- Vujaklija Milan, 1980., Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, korupcija - lat. corruptio - pokvarenost, kvarnost, izopačenost, razvrat, potkupljivanje, podmićivanje, kvarenje, ukvarivanje, truljenje, raspadanje, krivotvorenje (spisa, mere, tega i sl.).

⁴ Siptomatično je da prve krivične prijave koje sankcionišu podmićivanje javnih službenika u Evropi potiču tek od 1810. godine, kada su po prvi put unete u francuski Napoleonov zakon (Code Penal)

⁵ Đurić, D. (2000), Korupcija destimuliše privredni razvoj, Sistem i korupcija, Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja, Beograd, str. 118.

⁶ Polibije "Istorije", Matica srpska, Novi Sad, II. 2. VI 56.

pored svih nedostataka, bio u svoje doba najveća figura rimskog Senata.⁷

Veliki antički filozof Aristotel je često znao reći da "najveći zločini nisu izvršeni radi pribavljanja, nužnog nego suvišnog". U svom epohalnom delu "Politika" kritikuje spartanski sistem eforeje (činovnici sa izvršnim i sudskim ovlašćenjima) "jer to je kod njih vlast koja ima pravo odluke u najvažnijim pitanjima, a svi efori biraju se iz naroda, tako da često u upravnom telu ulaze vrlo siromašni ljudi, koji su upravo zbog tog siromaštva potkupljivi. To se pokazalo nekoliko puta u prošlosti, a pokazalo se u naše vreme... Nekoliko efora podmićenih novcem, upropastili su celu državu onoliko koliko su mogli."⁸

Čudesnoj moći novca nije odoleo ni Apostol, koji je izdao sina Božjeg, Isusa Hrista. Naime, "jedan od Dvanaestorice, koji se zove Juda Iskariotski, ode prvosveštenicima i reče: Šta ćete mi dati, pa ću vam ga izdam? A oni mu odrediše trideset srebrnika".⁹

Negde oko 407 godine, posle smrti oca, Mundžuka - Atilu je njegov stric, kralj Rugila, poslao kao dete taoca u Ravenu, na dvor Honorija, cara Zapadnog rimskog carstva. Već kao dete - talac, Atila je zapazio da samo mali procenat poreza stiže do trezora Carstva, zbog velike pohlepe evnuha i ministara koji su nadgledali ubiranje poreza. Korumpirani službenici koristili su novac koji je pripadao Carstvu da kupe uticajne položaje na Honorijevom dvoru. Oni nisu plaćali porez na svoja nepošteno stečena lična bogastva, dok su ostali Rimljani bili opterećeni previsokim porezima. Prezrevši to što je video u carskoj palati, Atila se zakleo da nikada neće dopustiti da se među Hunima razvije korupcija. Držeći se svoje zakletve, kada je postao kralj, Atila je bio odgovoran i pošten; nikada nije svoju ličnu dobrobit stavljao ispred dobrobiti Huna. Bio je kralj koji nije uživao u luksuzu.¹⁰

Za vreme renesanse, firentinski sekretar i građanin, Nikolo Makijaveli ističe da republike doživljavaju čak i više nego drugi režimi svoje izopačenje. Uzrok tom izopačenju je u sebičnosti i gramzivosti ljudi

⁷ Dučić, J. (1998), Blago cara Radovana, Dereta, Beograd, str. 363-364

⁸ Aristotel (1960), Politika, Kultura, Beograd, 1270b

⁹ Novi Zavet: Po Mateju 26, Izdanje biblijskog društva, Beograd, str.58.

¹⁰ Robert, V. (1995), Tajne pobeđivanja Atila Hunske, Novi Sad, Global Book, str. 27, 28, 51-52.

koji, iako žive u organizovanom, civilizovanom društvu, uvek žele za sebe prigrabiti više nego što im pripada. Isto tako, po Makijaveliju, do korupcije dovodi moralna degradacija, loše vaspitanje i loša vera. ¹¹

Tokom Španske inkvizicije poslednja kazna mogla je da bude i novčana. Takve kazne ubrzo su se pretvorile u skandale, jer su inkvizitori često tražili ogromne sume novce. S obzirom da se inkvizicija (istraživanje u organizaciji crkvenih vlasti) finansirala novcem i dobrima koje su uzimali od žrtava, to su potplaćivanje i korupcija ostale široko rasprostranjene. Tako je inkvizitor Kordobe 1499. godine bio osuđen zbog prevare i iznuđivanja novca, a i naslednik mu je vrlo brzo krenuo njegovim stopama. Uprkos svojoj zakletvi na siromaštvo, Vrhovni inkvizitor, dominikanski fratr Tomas de Torkvemada prikupio je ogromno bogatstvo za sebe. ¹²

Francuski politički mislilac i filozof, Šarl Monteskije, smatra da je svaka vlast sklona zloupotrebi i da se zloupotrebljava sve dok ne naiđe na granice, te da je zato moramo ograničiti (obuzdati) drugom vlašću.

¹³

U Engleskoj, u XVIII veku, termin **korupcija** pored kvarenja vlasti identifikovan je i sa podmićivanjem. "Lični" doprinos korupciji u ovoj zemlji dao je veliki filozof i pravnik Frensis Bekon. Naime, po dostizanju najvišeg pravničkog položaja u Engleskoj, lorda Kancelara, uhvaćen je da je 28 puta primio mito. Branio se ovako "obično primam mito od obe strane, tako da prljav novac ne može da utiče na moje odluke". Parlament nije prihvatio ovaj "argument" smenio ga je i poslao u zatvor.

Tako da se potvrđuju reči iz pisma koje je 03. aprila 1877. godine, Englez Džon Dalberg, odnosno lord Akton uputio biskupu Mandeli Krajtonu da "vlast ima tendenciju da kvari, a apsolutna vlast apsolutno kvari". Komentarušući stavove lorda Aktona, Karl Fridrih u svom delu "Konstitucionalizam (ograničavanje i kontrola vlasti) " ističe da svaka vlast kao "forma bogatstva" korumpira, jer umnožava mogućnosti za sebične aktivnosti.

¹¹ Grubiša, D. (1985), Nikolo Makijaveli, Izabrano djelo, Prvi svezak, Globus, Zagreb, str. 38-39.

¹² Tvis, M. (2004), Najveći zlotvori u istoriji muškarci i žene, Politika, Beograd, str. 89.

¹³ Monteskije, Š. (1989), O duhu zakona, Filip Višnjić, Beograd, str. 175.

Da je korupcija sistemska tvorevina, potvrđuje i Tomas Džeferson, američki politički mislilac, koji kaže "ljudska priroda je ista na svim stranama Atlantika i na nju će uticati isti uzroci. Protiv korupcije i tiranije se moramo boriti prije nego nas ona zadesi. Bolje je držati vuka van ograde nego verovati da neće upotrebiti svoje zube i čeljusti kad jednom uđe unutra".¹⁴

Razvojem savremene države, korupcija pored toga što se smatra da je moralno štetna, predstavlja i uzrok neefikasnosti države. Pri tome se kao najznačajniji oblici korupcije javljaju davanje i primanje mita, nepotizam (zapošljavanje rođaka), kronizam (dodeljivanje poslova svojim pristalicama) i zloupotreba službenog položaja, odnosno funkcije u privatne svrhe.

Od devedeset godina prošlog veka veoma su rasprostranjene korupcija i prevare na finansijskom tržištu kao posledica izostanka primene finansijske etike, etičkih vrednosti i principa. Tako, prema podacima Saveznog biroa za borbu protiv kriminala SR Nemačke, građani se u ovoj zemlji pljačkaju sa 40 milijardi nemačkih maraka godišnje, što čini čak 70% njenog godišnjeg budžeta. O tome, veoma upečatljivo je govorio Barry Robinson, zamenik predsednika Citybanke, 1999. godine, na Konferenciji o korupciji i prevarama, organizovanoj od strane Britanske bankarske asocijacije "tokom proteklih 5-10 godina svedok sam eksplozije visokog obima korupcije i prevara sa "novim proizvodima" kod kojih su šeme zasnovane na dokumentaciji osmišljenoj da zavodi novine, redovni krivac za to... zaposleni u bankama pomažu kriminalce, bilo zbog pretnje, bilo zbog mita... neke šeme na čelu sa finansijskim savetnicima, advokatima, računovođama, često naivno (ali to nije uvek slučaj), i onda vidimo da su opasnosti znatno uvećane."¹⁵

Korupcija se obično pojavljuje u vezi sa pohleplom koja predstavlja osnovni oblik sklonosti lica ka koruptivnoj praksi. Ona se naročito pojavljuje prilikom osiromašenja javnih službenika, raspadanjem i

¹⁴ Vukotić, V. (2000), Ekonomski sistem i korupcija, Sistem i korupcija, Institut društvenih nauka -Centar za ekonomska istraživanja, Beograd, str. 23.

¹⁵ Ristić, Ž. (2000), Korupcija, prevare i druge zloupotrebe etike na finansijskim tržištima, Sistem i korupcija, Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja, Beograd, str. 128.

transformacijom političkih i privrednih sistema, tokom izdvajanja i raspadanja pojedinih zemalja (SFRJ, SSSR i drugih socijalističkih zemalja) , zatim za vreme rata i posleratnog perioda, prilikom promene političkih i državnih funkcionera itd. Isto tako, globalizacija i globalna tranzicija stvaraju povoljne uslove za korupciju širom sveta. ¹⁶

Međutim, kada se korupcija javlja u političkom i društvenom životu kod građana i u javnosti stvara se uverenje da bez nje društvo ne može da funkcionise i da je to sasvim normalna i prihvatljiva društvena praksa.

S obzirom da je sprečavanje, otkrivanje i suzbijanje korupcije jedan od vodećih izazova savremenih demokratskih promena, već na početku "borbe" protiv ove negativne društvene pojave nastaje problem. Naime, do današnjeg dana u svetu, u naučnoj i stručnoj literaturi ne postoji jedinstvena, opšteprihvaćena definicija korupcija. Međutim, vremenom su se "iskristalisale" dve definicije koje se najviše upotrebljavaju, i to: Tancijeva i Svetske banke.

Najobuhvatniju definiciju ponudio je Vito Tanci, prema kome korupcija postoji ukoliko dođe do namernog narušavanja principa nepristrasnosti pri donošenju odluka u cilju prisvajanja neke pogodnosti. Nasuprot ovoj definiciji, u poslednje vreme, veoma često se koristi operativna definicija Svetske banke, prema kojoj je "korupcija" zloupotreba javnog položaja radi ostvarivanja privatne koristi.

Ova definicija (**Svetske banke- napomena autora**) isključuje mogućnost korupcije u privatnom sektoru, već izvor korupcije vezuje za državu i njene izvršne organe, kao i na državni intervencionizam. S obzirom da je korupcija u javnom sektoru po svojim dimenzijama i posledicama daleko opasnija, većina naučnika, autora i istraživača

¹⁶ Prema Izveštaju Transparency International za 2004. godinu, Državna zajednica SCG nalazi se u grupi visoko korumpiranih zemalja. Nalazi se na 97 mestu od 145 rangiranih država, sa indeksom percepcije korupcije 2,7 - na skali od 0 do 10, pri čemu se visoko korumpiranima smatraju one sa indeksom ispod 4. Međutim, u odnosu na 2000-tu godinu kada je indeks korupcije iznosio 1,3, a 2003. godine 2,3 ,može se reći da je u SCG došlo do blagog pada korumpiranosti, ali je to još uvek daleko od društvene prihvatljivosti.

bavi se korupcijom u javnom sektoru, odnosno pod okriljem države.¹⁷ Međutim, iako ne postoji "anđeoska vlast" - bez korupcije, ona je manja u otvorenim društvima, gde je dat prostor slobodnoj inicijativi, odnosno smanjenju intervencionizma države i svih vrsta arbitrarnosti u privrednom životu. U ovakvim sistemima postoji velike institucionalne mogućnosti da opozicione partije i javno mnjenje otkrivaju i razobličavaju sve nedozvoljene aktivnosti vladajućih partija, kao i "zaštićenih" pojedinaca.

b) Pojam i faze pranja novca

Termin "pranje novca" nastao je u trećoj deceniji prošlog veka u SAD za vreme prohibicije, odnosno za vreme zabrane točenja i prodaje alkoholnih pića. Tada su kriminalci zarađeni novac od ilegalne proizvodnje i krijumčarenja alkoholnih pića prikazivali kao zaradu koju su ostvarivali u lancu svojih perionica za pranje automobila i rublja. U vezi sa ovom pojavom, novinari su počeli da upotrebljavaju izraz "pranje novca", koji je kasnije preuzela i kriminološka nauka.

Pranje novca je prateća pojava organizovanog kriminaliteta, ali i drugih oblika kriminalnog delovanja koje učinocima donosi ogromnu protivzakonitu i imovinsku dobit, jer se novac koji je stečen kriminalnom delatnošću putem "pranja" legalizuje, pa se na ovaj način stiče mogućnost da se koristi u legalne tokove.

Kao i kod korupcije, u naučnoj i stručnoj literaturi ne postoji jedinstvena definicija u vezi sa "pranje novca". Međutim, iako tekstualno različite, one su u suštini slične, a u pojedinim delovima, čak i identične.

Tako se kod nas, pod pranjem novca u smislu Zakona o sprečavanju pranja novca¹⁸, smatra polaganje novca stečenog obavljanjem nezakonite delatnosti (siva ekonomija, trgovina oružjem, drogom,

¹⁷ Grupa autora - Zbornik radova (2001), Korupcija u Srbiji, Centar za liberalno demokratske studije, Beograd, str. 10-13.

¹⁸ Savezni Zakon o sprečavanju pranja novca donet je septembra 2001. godine, a primenjuje se od 01.jula 2002. godine. U IV delu, pod nazivom "Kaznene odredbe", u članu 27. predviđeno je posebno krivično delo, bez naziva, koje predstavlja inkriminaciju pranja novca.

psihotropnim supstancama i dr.) na račune kod banaka i drugih finansijskih organizacija i institucija ili uključivanje na drugi način tog novca u legalne finansijske tokove - koje domaća i strana fizička i pravna lica vrše radi obavljanja dozvoljene privredne i finansijske delatnosti.

U Zakonu su posebno navedeni postupci kojima se omogućava pranje novca, i to:

- prikrivanje ili utaja porekla novca ili prikrivanje mesta gde je novac uložen, prikrivanje namene korišćenja imovine i svih prava koja proističu iz obavljanja zabranjene delatnosti;
- zamena ili prenos imovine koji proističu iz obavljanja zabranjene delatnosti;
- sticanje, posedovanje ili korišćenje imovine koja proističe iz zabranjene delatnosti;
- prikrivanje, kod svojinske transformacije preduzeća, nezakonito stečene društvene imovine i društvenog kapitala.¹⁹

Veoma značajna i često navođena kod mnogih autora je i definicija Ujedinjenih nacija, koja smatra da je "pranje novca" proces koji prikriva ilegalne profite bez ugrožavanja kriminalaca koji žele da ostvare koristi od takvih prihoda. To je dinamični proces u tri faze koji zahteva: prvo, pokretanje fondova koji su u direktnoj vezi sa kriminalom; drugo, prikrivanje tragova da se zavara istraga, i treće, ponovo stavljanje novca na raspolaganje kriminalcima pri čemu je geografsko i poreklo zanimanja skriveno iz vidokruga.

Veoma često se raznim kriminalnim aktivnostima ostvaruju enormo velike zarade u novcu, koje nastoje da se prikažu da potiču iz legalnih poslova. Želja za sticanje profita osnovni je motiv izvršenja krivičnih dela, kao što su: trgovina narkoticima, protivzakonito uterivanje duga, nedozvoljena trgovina oružja, krijumčarenje alkohola i duvana, piraterija, ucene i prevare. Pojedinci i kriminalne grupe sa tako stečenim profitom, koji se naziva "vruć" novac, nastoje da ga prikažu da potiče iz legalnih poslova, što podrazumeva njegovo "pranje".

¹⁹ Na osnovu Zakona o sprovođenju Ustavne povelje Državne zajednice SCG, od 04. februara 2003. godine, nadležnost u oblasti pranja novca preneti je na države članice. U vezi s tim u Srbiji je uspostavljena Uprava za sprečavanje pranja novca, koja je u sastavu Ministarstva finansija.

Naime, da bi tako stečen novac mogao nesmetano da se koristi on mora biti legalizovan, odnosno "oprano", pa zbog toga prljav novac prolazi kroz račune tzv. offshore pravnih lica, banaka i investicionih fondova, "hawalu",²⁰ trgovina automobilima i vrednosnim hartijama, korespondentne račune i sl.

Postoje veliki broj različitih tehnika pranja novca. Međutim, zajedničko obeležje im je da novac prolazi kroz tri faze: **plasiranje (ulaganje) ; uslojavanje (prikriivanje) i integracija.**

U prvoj fazi, **ulaganja (plasiranja)** "vruć" novac se uvodi u legalni finansijski sistem, tako što se uplaćuje na bankovne račune, obično pod izgovorom nekog legalnog posla, gde se plaćanje obavlja u gotovom novcu, kao na primer: kazina, menjačnice, butici, picerije, restorani, galerije, antikvarnice i drugi biznis u zemlji i inostranstvu.²¹ Pri tome, kada se novac stvoren kriminalnim aktivnostima pomeša sa onim koji je proizvod zakonitog poslovanja, smanjuje se mogućnost brzog otkrivanja "vrućeg" novca.

Ilegalno stečeni novac može biti uplaćen u banku na više načina, kao na primer, u manjim iznosima ili ispod zakonskog cenzusa, zatim uplatom "vrućeg" novca kao da je ostvaren od zakonitog poslovanja i osnivanjem lažnih tzv. "fantomskih firmi" koje ne posluju već samo služe kao sredstvo za uplatu "keša" na račune u bankama.

U novije vreme zabeleženi su slučajevi ulaganja novca u kupovinu preduzeća sa finansijskim problemima čiji računi treba da posluže samo kao tzv. "bojler" računi gde će se plasirati novac prethodno deponovan na račune kod raznih finansijskih institucija.

Svrha faze **prikriivanja (uslojavanja)** je da se utvrđivanje traga i praćenje aktivnosti pranja novca učini znatno težim za otkrivanjem od strane nadležnih organa.

²⁰ Hawala je alternativni sistem za slanje novca po kome se prenos novca van finansijskog sistema vrši uz poverenje da će onaj kome dajete novac isporučiti isti na dogovorenu adresu. Pošto transakcije u velikoj meri nisu registrovane ovaj sistem koriste "perači" novca, ali i finansijeri terorizma da novac prebace i operu brzo i skriveno. Ovaj način transfera novca je vrlo primamljiv, jer su troškovi prebacivanja mali, a i anonimnost može biti zagarantovana.

²¹ Ljutić, B. (2003), Suprostavljanje pranju novca u Evropskoj uniji, Pravni informator, br.5, Beograd, str. 33-36

Pretvaranjem "vrućeg" novca u bankarski depozit, sledi njegovo prikrivanje, koje se ostvaruje prebacivanjem sredstava sa jednog računa na što više računa raznih banaka u svetu i drugih finansijskih institucija. To znači da se novac premešta mnogobrojnim transakcijama sa ciljem da se prikrije bilo kakva veza između novca i kriminalne aktivnosti od koje potiče. Isto tako, i offshore računi investicionih i penzionih fondova predstavljaju pogodnu osnovu za prikrivanje novca.

Perači novca veoma često osnivaju firme u inostranstvu, koje se pojavljuju u ulozi dobavljača, a one šalju lažne ili uvećane fakture finansijskim institucijama gde je prljavi novac deponovan. Pri tome nema razmena roba i usluga (ponekad se vrši samo simbolično), a jedino što se kreće je novac koji se prividno prebacuje van zemlje radi obavljanja legalnih poslova.

Osim što se u fazi prikrivanja "vrućeg" novca obavi veliki broj transakcija da bi se prikrilo njegovo poreklo, kupuju se polise osiguranja, daju pozajmnice, kupuje skupocena roba, umetničke slike, zlatni nakit, devize, "fjučersi"²² i slično.

U fazi integracije, prljavi novac je već opran i on ponovo ulazi u legalne ekonomske tokove, tako da novčana sredstva izgledaju kao normalni prihodi biznisa. Popularan način investiranja novca stečenog kriminalom u legalne tokove je kupovina restorana, poslovnih zgrada, stanova, skladišta, taksi služba, diskoteka, kazina i slično. Da bi ovakve novčane transakcije bile stručno obavljene kriminalci, odnosno "kontroverzni biznismeni", "tajkuni", "oligarsi" itd. angažuju advokate i podmićuju bankarsko osoblje.

Nelegalno stečenim novcem kriminalci sebi i svojoj porodici obezbeđuju visok društveni status i tako stižu mogućnost da se "druže" sa političarima. Istovremeno, pojedini političari su na njihovom platnom spisku, pa tako "novopečeni" bogataši učestvuju u političkom životu zemlje, obezbeđujući svoje interese na najvišem društvenom nivou.²³

²² "Fjučers" je reč na engleskom kojom se označava ugovor kao transakcija koja uključuje ugovor o kupovini i prodaji roba ili hartija od vrednosti na određeni datum u budućnosti po ceni utvrđenoj ugovorom.

²³ Magazin o korupciji "Puls" - Pranje novca, jul-avgust 2004, Centar za menadžment, Beograd, str.1-6.

Prljav novac može da potiče iz različitih nedozvoljenih aktivnosti, kao na primer, nedozvoljena proizvodnja i trgovina, krijumčarenje, poreska utaja, zloupotreba službenog položaja, špijunaža i dr. Praktično, taj novac može da potiče od svih krivičnih dela kojima se ostvaruje protivpravna imovinska korist.

Pranje novca kao fenomen ne pojavljuje se odvojeno od drugih društveno štetnih pojava, tako da njemu pripada mesto koje odgovora opštem stanju kriminaliteta u jednom društvu. Međutim, ovaj vid kriminaliteta, zbog toga što ima određene specifičnosti, čini ga različitim od drugih. Pre svega, pranje novca je mnogo prisutnije u onim državama u kojima postoji deficitarnost određenih roba na tržištu ili gde su poreska opterećenja suviše visoka. Isto tako, karakteriše ga velika prilagodljivost aktuelnim promenama na tržištu (robno i finansijsko).

Učesnici u pranju novca koriste znanja finansijskih stručnjaka, vrše falsifikovanje poslovno – finansijske dokumentacije čime se lažno prikazuje novac koji je stečen krivičnim delima, da bi se kasnije taj novac prikazao kao zakonito stečen i tako plasirao u domaće ili međunarodne poslove. Na ovaj način, novac koji potiče iz nezakonitih poslova i koji je zbog toga "prljav", narednim nezakonitim aktivnostima koje podrazumevaju određene transakcije se "pere", tako da se na kraju ciklusa pojavljuje kao zakonit, odnosno "čist", a time i upotrebljiv za legalne finansijske transakcije na tržištu.

"Pranje novca" ne koriste samo kriminalne organizacije, već se njima služe i državni organi. Opšte poznata stvar je da obaveštajne službe na svetu na ovaj način finansiraju svoje tajne operacije. Tako, na primer, Robinson tvrdi da je američka CIA najveći "perač" novca svih vremena i da ona za to koristi mnoštvo mehanizama. Pri tome novac se pere u preko pet stotina raznih organizacija, od kojih ni jedna nije neposredno povezana sa Vladom.

Za pranje novca najčešće se koriste liberalni bankarski sistemi, koji nisu pod neposrednom kontrolom državnih organa. Međutim, za ove svrhe služi i tzv. "podzemni" bankarski sistem koji je izvan kontrole države i njenih institucija. Potraživanja koja potiču od nedozvoljenih radnji u okviru jedne nacionalne privrede mrežom "podzemnog bankarstva" stavljaju se na raspolaganje nekoj grupi u zemlji. Ove aktivnosti obavljaju se uz poverenje anonimno i bez pisanih tragova, često uz korišćenje porodičnih, plemenskih i etničkih veza. U kreiranju ovog oblika pranja novca posebno

su se istakli Kinezi, zbog čega se on naziva "fen - čien", što znači – **leteći novac**. Novac se u ovim slučajevima podiže uz **pokazivanje ugovorenog znaka** ili uz **izgovaranje dogovorene reči**.

Veliki doprinos "pranju novca" dali su i ruski tajkuni (bogataši), kao što su Berezovski, Hodorkovski, Abramovič, Magilevič i drugi, koji su se pojavili posle raspada SSSR-a.²⁴ Posebno je interesantna ruska afera u vezi sa "pranjem novca", poznata pod nazivom "kriza banke Njujorka". Naime, britanske vlasti koje su istraživale finansijske aktivnosti IE –OK, obavestile su FBI o sumnjivim finansijskim aktivnostima u Banci Njujorka. Postojalo je 3500 stranica transakcija za jedan račun na ime "Beneh" kompanije kojom je rukovodio jedan Rus. Istražitelji su otkrili da je "Beneh" povezan sa YBM Magnex, industrijskim magnatom sa sedištem u Njutonou, Pensilvaniji, koji je funkcionisao za pranje novca za Magileviča.²⁵

U junu 1999. godine, YBM Magnex priznao je krivicu u Federalnom okružnom sudu u Filadelfiji za zaveru i proneveru. Banka Njujorka odgovorila je na ovaj skandal suspenzijom dve ruske radnice. Obe su bile viši službenici u bančinoj istočno – evropskoj ekspozituri i udate za "biznismene". Jedna od dve radnice bila je Nataša Garfinkel Kagalovski, koja se nekoliko godina ranije udala za Konstantina Kagalovskog, bivšeg ekonomskog savetnika ruske vlade. Kagalovskovo naimenovanje za potpredsednika druge po veličini ruske naftne firme, YUKOS OIL, podrazumevalo je bliske veze sa Eurobankom – Banque commerciale pour l Europe du Nord, od koje je 78% u vlasništvu Centralne banke Rusije. Eurobanka je bila centar istrage u pogledu pranja 1, 4 do 50 biliona američkih dolara kroz račun Fimaca, off - shor kompanije sa sedištem u Džerziju, kojom upravlja i kontroliše Eurobanka iz svojih sedišta u Francuskoj.

²⁴ Ruski pisac Govoruhin u svom delu "Velika kriminalna revolucija - ima li Rusija budućnosti?", govori o katastrofalnim razmerama korupcije u Rusiji. U njemu kaže da su "krijumčari postali svi: od traktoriste do direktora vojne industrije, od prvog čoveka administracije (nedavno razrešenog od dužnosti) do pastira koji se uspešno prekvalifikovao do vodiča za krijumčara". I malo dalje "sada je biti član mafije isto kao ranije biti uvršćen u odred kosmonauta. Uvažavanje je isto."

²⁵ Magilevič je za vreme istrage "šaljivo" i osiono izjavio: "Jednom sam slučajno oprao 5 američkih dolara koje sam ostavio u džepu košulje. Moram reći da su izgledali čistiji nakon toga".

III ODNOS KORUPCIJE, PRANJA NOVCA I ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

Sprega korupcije i organizovanog kriminaliteta predstavlja jedan od društveno najopasnijih vidova kriminala, kako na nacionalnom i tako i na međunarodnom planu. Naime, korupcija predstavlja važan segment organizovanog kriminaliteta, šta više, moglo bi se reći da je ona često kamen temeljac aktivnosti kriminalnih organizacija. Njen opšti uticaj na vršenje poslova javnih službi (kao na primer, prilikom izdavanja ličnih dokumenata, carinske službe, poreske uprave i dr.) mogu olakšati sve vrste aktivnosti obmane uključujući, pre svega, razne oblike trgovine na međunarodnom nivou.

Istovremeno, korupcija štiti kriminalce u određenom stepenu, jer javni službenici koji bi trebalo da istražuju aktivnosti na polju organizovanog kriminaliteta ili da doprinose takvom istraživanju u pojedinim slučajevima su i sami korumpirani. Za tu svrhu kriminalne organizacije koriste "posebne" novčane fondove koji im omogućavaju da nude mito - kojem je teško odupreti se, jer po njihovom shvatanju "svaki javni službenik ima svoju cenu".

Korupcija se veoma često pojavljuje kao način koji u izvršenju kriminalne delatnosti koristi organizovani kriminalitet u cilju uspostavljanja i održavanja kriminalnih veza sa uticajnim pojedincima u političkim strukturama, državnim organima i drugim oblastima društva. Pri tome, organizovani kriminalitet prodire do određenih centara političke, privredne i finansijske moći, a njegovim šefovima omogućava sticanje moći i daje "viši" društveni status. Iz toga slede "beneficije" da mogu da vrše uticaj na političke i državne organe (policiju, pravosuđe, carinu i dr.) i na taj način obezbeđuju nelegalnu aktivnost kriminalnih organizacija.

Kada se jednom sklopi sporazum između javnih službenika i kriminalaca, službenici postaju njeni klijenti, pre svega, u smislu finansijske podrške i fizičke zaštite. Istovremeno, kriminalna organizacija postaje klijent korumpiranog službenika u smislu administrativnog favorizovanja i zaštite informacija. Međutim, kada bilo koja strana, a obično se radi o javnom službeniku pokuša da izađe iz odnosa, dolazi do problema, jer izlazak bilo koje strane iz klijentskog odnosa dovodi onu drugu u potencijalnu opasnost. Tako,

na primer, ako javni službenik koji je pomagao da se opere novac zarađen krivičnim delom i zauzvrat primio "usluge" od organizovanog kriminaliteta odluči da izađe iz koruptivnog odnosa dovodi u opasnost čitavu organizaciju, pa takav službenik često biva i ubijen.

Uz pomoć korupcije, šefovi iz oblasti organizovanog kriminala se preko sredstava masmedija predstavljaju javnom mnjenju kao poslovni i pošteni građani, odnosno "ljudi od poverenja", u najgorem slučaju kao "kontroverzni biznismeni". Međutim, izrazi "mafijaši", "ratni profiteri", "špekulanti" i slično od strane predstavnika "sedme sile" se veoma retko upotrebljavaju, ili iz straha od osвете ili zbog njihove korumpiranosti.

Politička korupcija predstavlja osnovni i najopasniji vid korupcije na koju se oslanja i pomoću koje se širi koruptivna praksa u svim segmentima privrednog i društvenog života. Najizraženija politička korupcija je u pravosuđu i državnoj upravi.

Svakako najveća pretnja postoji ako su zaposleni u sudstvu i policiji skloni podmićivanju i zloupotrebi službenih ovlašćenja. Kada su sudije sklone podmićivanju, postoji opasnost po čitav pravni poredak, jer sudije su često ti koji se staraju da u državi vladaju zakoni. Međutim, ako imamo korumpiranog sudiju, pravda je daleko. U sudskom procesu bolje prolazi onaj koji više plati, jer sudija tumači zakon kako nalaže moć novca, zatim pod pritiskom otkaza, unapređenja ili neke druge usluge. Tom prilikom veoma često se postupa po nalogu tzv. "telefonskog prava", jer sudije su postavljene po partijskoj liniji, ne sude po zakonu, već po maksimi "ne treba se držati zakona ko pijan plata", odnosno po nalogu svojih političkih mentora.

S druge strane, ako je policija korumpirana sloboda i život nisu zaštićeni, jer lica se mogu pritvarati ili oslobađati po volji političkih moćnika. Pri tome se vrlo često dešava da policija štiti kriminalca, a ne građanina, odnosno na slobodu se bez realnog pravnog osnova puštaju višestruki kriminalci, a pritvaraju pošteni građani.

Međutim, kada je u pitanju politička sfera, veoma pogodno tlo za korupciju jesu političke partije i njihovi lideri, naročito u vreme predizbornih aktivnosti. Naime, tokom izborne kampanje partijama su potrebna velika finansijska sredstva, pa mnogi poslovni ljudi, odnosno

“biznismeni” koriste ovu situacije i pod vidom legalnih donacija vrše potkupljivanje političara, koji kada dođu na vlast imaju obavezu da im se revanširaju.

U situacijama kada sudstvo i javna bezbednost postanu korumpirani, država se nalazi samo korak pred onim što se naziva **zarobljena država** tj. stanjem u kojem su ne samo pojedine službe i agencije, već i sam vrh vlasti, dakle kompletna država u raljama korupcije.²⁶ Za razliku od ovog termina, stručnjaci Svetske banke kao sinonim za visoko korumpirane države koriste naziv **"zarobljeno društvo"**. Ovakav model "društvenog uređenja" karakteriše monopol finansijskih oligarhija "iz senke", koje imaju direktnu kontrolu nad političkim partijama, vojskom, policijom i bezbednosnim službama, svoje poslanike u parlamentu, moć da donose zakone i uredbe u svoju i korist svojih monopola, utiču na sudske odluke i "u rukavicama" ili "podzemnim sredstvima" organizovano pljačkaju nacionalne resurse. Tako, primera radi, zbog korupcije u vladinim nabavkama godišnje se izgubi 400 milijardi dolara širom sveta. Iz ovoga se vidi da su razmene korupcije ogromne i enormo smanjuju sredstva neophodna za obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i smanjenje siromaštva u zemljama u razvoju, ali i u ekonomsko razvijenim društvima.²⁷

Pranje novca je prateća pojava organizovanog kriminaliteta, kao i drugih oblika kriminalnog delovanja, a prema stepenu društvene opasnosti spada u njegov najopasniji vid, jer pogađa vitalne temelje nacionalne privrede. Ova kriminalna delatnost učinocima donosi ogromnu protivzakonitu imovinsku korist, jer se putem pranja novca, taj isti novac koji je stečen kriminalnom delatnošću legalizuje, pa se na taj način stiče mogućnost da se koristi legalno u procesu proizvodnje, trgovine, platnog prometa itd.

Veoma često se pranje novca vrši kao deo organizovanog kriminaliteta i tada se kao organizatori tih aktivnosti javljaju lica u “belim okovratnicima”, odnosno kako ističe E. SUTHERLAND, lica sa prestižom i visokim društvenim statusom u okviru zanimanja koje obavljaju.

²⁶ Milenko Popović, “Ekonomska analiza korupcije”, časopis “Bezbednost”, MUP R Srbije br. 3/03

²⁷ Magazin “Security” (2004), *Korupcija - tamničar bez lica*, decembar, Bat Atisak, Beograd, str. 9-13.

Kriminalitet "bele kragne" i "belih rukavica", kako se još naziva, pre svega, vrši se iza kulisa, na osnovu izvođenja većih poslovnih transakcija i manipulacija. Učinioci kriminaliteta "belog okovratnika", koji pripadaju vladajućim slojevima društva nazivaju se "velikanima lopovluka" i imaju znatan uticaj na zbivanja u vlasti i politici.

Profesionalni kriminalci se veoma često, u cilju organizovanja pranja novca, povezuju stvarajući grupe, bande i druge grupe, koje imaju uporište u policiji, pravosuđu i među političarima, odnosno "pljačkaškim snagama u političkom životu".²⁸

U vezi s tim, Dilvin Glifits, direktor Radne grupe za finansijske mere protiv pranja novca (FATF), kaže da "iako preciznih podataka nema neke procene govore da se godišnje "opere" 300 milijardi dolara i zatim pušta u promet gotovo u svim delovima sveta".

Isto tako, i eksperti na Konferenciji Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminala i tretiranju prestupnika koja je održana maja 1995. godine u Kairu, bili su jedinstveni u mišljenju da, svake godine stotine milijarde dolara širom sveta posle "pranja" dospeva u legalni promet i prei da ugrozi legitimno poslovanje, posebno na svetskim finansijskim tržištima. Osim toga, upozorili su da ovaj novac vraća ekonomsku moć organizovanom kriminalu i pruža mu veće mogućnosti za korumpiranje političkog sistema.

Korupcijom i pranjem novca kriminalci stiču ugled, moć i uvećavaju svoj profit težeći krajnjem cilju, odnosno preduzimanju i kontroli celokupnog finansijskog i privrednog sistema. U takvoj situaciji država nema "problema" sa kriminalom, jer kriminalne organizacije poseduju i kontrolišu državu.²⁹

²⁸ W. Reless "The Crime Problem" New York, 1950.

²⁹ Sicilijanska mafija, koju su uglavnom predstavljala braća Cuntrera (Paolo i Pasquale), je 1980. godine kupila karipsko ostrvo Arubu, a s njim i hotele, zemlju, banke, policiju, carinske službenike i državnu birokratiju. U tom razdoblju sicilijanska mafija, odnosno braća Cuntrera, duboko se ukorenila u Venecueli i ujedinala sa kolumbijskim kartelima koji deluju na globalnom nivou. Kolika je ekonomska moć sicilijanske mafije, neka nam posluži podatak da je 1992. godine uvezla više od 200 tona droge u Evropu, na čemu je zaradila oko 10 milijardi dolara.

Jordan David (2000), "Politika i droga - prljav novac i demokratske države", AGM, Zagreb, str. 109, 187 i 222.

Korupcija i pranje novca se vrlo često skrivaju pomoću "tamne brojke" koja je plod nevidljivosti i prikrivenosti, a posebno činjenice da se ova krivična dela teško blagovremeno uočavaju i vešto prikrivaju kroz obilatu pomoć i podršku koju pružaju, birokratija, tehnokratija i plutokratija datog društva.

Posledice ove kriminalne delatnosti su velike i teško se otklanjaju. Naime, rezultati kriminalne delatnosti se odražavaju na sve sfere kako domaće, tako i međunarodne privredne delatnosti, tj. u sferi proizvodnje, razmene (prometa) , raspodele i potrošnje. One direktno utiču na smanjenje političke i ekonomske moći svakog društva, pa i nacije, a istovremeno razaraju osnovne moralne vrednosti koje je moderna civilizacija odavno prihvatila (slobodu, pravdu, jednakost, ravnopravnost i dr.) i uzrokuju siromaštvo i duhovnu bedu, dok prevratnički i krajnje reakcionarno vuku moderna društva nazad, stvarajući od njih države siromašnih, prelivajući sav novostvoreni višak vrednosti u ruke malobrojne elite, odnosno plutokratije i transnacionalnih kompanija.

U međunarodnom, nacionalnom, ekonomskom i pravnom poretku, dobrim delom zbog uticaja političke korupcije i pranja novca stvara se privid da se u tom poretku, odnosno međunarodnim odnosima sve dešava na principima jednakosti i ravnopravnosti, ali iza te pravne jednakosti krije se duboka ekonomska nejednakost društva, koja se vremenom ne smanjuje, već povećava.

Korupcija i pranje novca se u svim državama smatra krivičnim delom koja šteti ekonomiji jedne zemlje, nacionalnom ugledu i čini je nestabilnom za ulaganje. U većini zemalja, a naročito u zemljama zapadne demokratije preovlađuje mišljenje, a i pravilo, da svi javni službenici moraju biti dobro plaćeni kako bi i na taj način bili lojalni samo državi. Isto tako, isključena je mogućnost da javni službenik na bilo kom nivou prima novac ili bilo kakve poklone za posao koji obavlja kao državni ili javni službenik.

Korupcija i pranje novca ne predstavljaju problem samo jedne države, to je sve više multinacionalni problem. Da bi se sprečila, otkrila i suzbila ova izrazito negativna društvena pojava potrebno je da se uspostavi stalna međudržavna saradnja i razmena informacija o: "fantomskim firmama", peračima novca, kriminalcima, organizovanom kriminalitetu i slično.

Borba protiv korupcije i pranja novca u nacionalnim i internacionalnim razmerama veoma je kompleksna i zahteva korišćenje posebnih sredstava i metoda, kao i iznalaženje novih. Konkretan problem predstavlja što se korupcija retko javlja u čistom obliku (davanje i primanje mita i sl.) . Mnoga dela korupcije kriju se u nekim drugim krivičnim delima ili različitim formama delovanja, koja na prvi pogled izgledaju sasvim legalna. Pored toga, krivična dela korupcije i pranja novca teško se otkrivaju, a ona koja su otkrivena teško se dokazuju materijalnim i drugim dokazima validnim za sud. Iz svih tih razloga, kada su u pitanju krivična dela korupcije i pranja novca kod nas i u svetu imamo visok izražen procenat tzv. "tamne brojke", tj. broja neotkrivenih i neprijavljenih krivičnih dela i učinilaca.

U većini razvijenih zemalja na različite načine se vodi borba protiv korupcije i pranja novca. Pokušava se sa davanjem većeg značaja ovoj društveno – negativnoj pojavi, oštrim kaznama, određivanjem šta službena lica mogu, a šta ne mogu da čine, razotkrivanjem delatnosti gde može doći do korupcije i pranja novca, otkrivanjem poslova koji se nisu mogli realizovati na zakonit način, pooštrenom kontrolom određenih institucija, uspostavljanjem efikasnijih mehanizama novčane kontrole i drugo.

Međutim, i pored svih preduzetih mera, ni jedna država ne može da kaže da je iskorenila korupciju, odnosno njen najopasniji vid političku korupciju, niti da je sprečila pranje novca, već samo da je uspela da ih ograniči na nivou društvene opasnosti koja se može tolerisati.

IV UMESTO ZAKLJUČKA

Kao najznačajniji faktor koji opredeljuje snagu za sprečavanje, otkrivanje i suzbijanje korupcije i pranja novca je da postoji eksplicitna, jasno izražena politička volja i odlučnost vladajućih političkih partija.

Korupcija i pranje novca su posledica neefikasnog funkcionisanja institucija sistema, tako da borba protiv ovih društveno negativnih pojava predstavlja i borbu za reformu institucija, odnosno samo sa boljim i efikasnijim institucijama možemo se suprostaviti korupciji i pranju novca i podići životni standard građana.

Rešenje za problem korupcije ponudio je i Peter Eigen iz međunarodne - nevladine organizacije "Transparency International" koji kaže: "Kvalitetan život u budućnosti, za milione ljudi širom sveta zavisice od upornosti i uspešnosti borbe protiv korupcije".³⁰

Kada se radi o korupciji, pranju novca i drugim zloupotrebama na finansijskom tržištu potrebno je permanentno obrazovanje i striktna primena etike i etičkih principa od strane svakog pojedinačnog učesnika na ovom tržištu, kao i stalna briga državne, monetarne i zakonodavne vlasti u cilju sprečavanja, otkrivanja i suzbijanja ovih nedozvoljenih aktivnosti.

Da bi se korupcija i pranje novca u našoj zemlji predupredilo i svelo na što manji nivo potrebno je da se izgradi novi pravni i institucionalni sistem na osnovama privatne svojine, ekonomskih sloboda, otvorenog tržišta i konkurencije uz poštovanje principa javnosti i transparentnosti, odnosno da se izvrši potpuna demokratizacija društva i pređe na tržišnu privredu.

U kontekstu toga, u Srbiji je neophodno što hitnije usvojiti strateški dokument o dugoročnoj i održivoj koncepciji borbe protiv korupcije, odnosno Nacionalnu strategiju za borbu protiv korupcije Republike Srbije, čiji je osnovni cilj smanjenje korupcije i postizanje visokog nivoa antikorupcijske kulture u Srbiji.

Istovremeno, ne treba zanemariti da se uspešna borba protiv korupcije i pranja novca posebno vrednuje u procesu pristupanja zemalja Evropskoj uniji, kao i pri proceni usaglašenosti sa standardima Saveta Evrope.

Rezime

Korupcija i pranje novca direktno utiču na smanjenje političke i ekonomske moći svakog društva, pa i nacije, a istovremeno razaraju osnovne moralne vrednosti koje je moderna civilizacija odavno prihvatila (slobodu, pravdu, jednakost, ravnopravnost i dr.) . Posledice ovih kriminalnih delatnosti su siromaštvo i duhovna beda, jer krajnje reakcionarno vuku moderna društva unazad.

³⁰ Peter Eigen, "New Rules of the Game", Newsweek". 01. 02.1999., p.40

S obzirom da korupcija i pranje novca ugrožavaju vitalne vrednosti u okviru jedne države, ali i na međunarodnom planu, sve države su zainteresovane za suzbijanje ovih negativnih pojava u društvu, o čemu govore mnogobrojni međunarodni naučni skupovi posvećeni ovim temama. Bez obzira na svu zainteresovanost, njihovo efikasno suzbijanje je veoma težak zadatak.

Danas je nemoguće uočiti državu koja je u potpunosti suzbila korupciju i pranje novca. Čak šta više, smatra se da ove negativne društvene pojave u većini savremenih država postoje u mnogo većem obimu nego što zvanične evidencije to pokazuju, što u stvari znači da je kod ovih oblika organizovanog kriminaliteta veoma izražena tzv. "tamna brojka".

Neefikasnosti u suzbijanju korupcije i pranja novca doprinosi i "žilavost" organizovanog kriminaliteta, kao jedne od njegovih osnovnih fenomenoloških karakteristika. Ova osobina se ogleda u "sprezi" između određenih kriminalnih struktura i pojedinih ekspanziona državnih vlasti. Što je ta "spreza" čvršća i razgranatija, to su pokušaji suzbijanja ovih oblika organizovanog kriminaliteta sve neuspešniji.

Efikasno suzbijanje korupcije i pranja novca podrazumeva poznavanje uslova i otkrivanje svih kriminogenih faktora koji doprinose njihovom nastajanju i razvoju. Na osnovu toga treba planirati preventivnu i represivnu delatnost, što bi omogućilo određenu kontrolu nastanka i razvoja ovih oblika organizovanog kriminaliteta i sprečavanje pojave novih oblika.

Imajući u vidu negativne posledice korupcije i pranja novca i ostalih oblika organizovanog kriminaliteta na nacionalnom i međunarodnom planu, nesporno je da treba da postoji eksplicitna, jasno izražena volja i odlučnost svih odgovarajućih međunarodnih organizacija, da kroz bilateralnu, regionalnu i univerzalnu saradnju, svesno i planski, dugoročnim i srednjoročnim aktivnostima na preventivnom i represivnom planu, energično u skladu sa pozitivnim propisima svoje države, spreče, otkriju i suzbiju korupcija, pranje novca i druge oblike organizovanog kriminaliteta, ili ih ograniče na nivou društvene opasnosti koja se može tolerisati.

LITERATURA:

1. **Aristotel:** "*Politika*", Kultura, Beograd, 1960.
2. **Vuković, S. :** "*Korupcija i vladavina prava*", Institut društvenih nauka, Draganić, Beograd, 2003.
3. **Grubiša, D. :** "*Nikolo Makiaveli*", Izabrano djelo, prvi svezak, Globus, Zagreb, 1985.
4. **Grupa autora:** Zbornik radova – "*Korupcija u Srbiji*", Centar za liberalno-demokratske studije, 2001.
5. **Grupa autora :** Zbornik radova - "*Sistem i korupcija*", Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja, Beograd, 2000.
6. **Govoruhin, S. :** "*Velika kriminalna revolucija - ima li Rusija budućnosti?*", Filip Višnjić, Beograd, 1995.
7. **Dučić, J. :** "*Blago cara Radovana*", "Dereta", Beograd, 1998.
8. **Ignjatović Đ. :** "*Organizovani kriminalitet*", Policijska akademija, Beograd, 1998.
9. **Jovanović M. :** "*Pranje novca – ekonomija kriminaliteta*" – Zbornik radova, Srpsko udruženje za krivično pravo, Beograd, 1996.
10. **Jordan, D. :** "*Politika i droga, Prljavi novac i demokratske države*", AGM, Zagreb, 2000.
11. **Krivokapić, V. :** "*Prevenција kriminaliteta*", Policijska akademija, Beograd, 2002.
12. **Korž P. V. :** "*Korupcijske veze organizovanih kriminalnih grupa i organizacija – kriminalistička analiza*", Bezbednost br. 6/2002, Beograd.
13. **Ljutić, B. :** "*Suprotstavljanje pranju novca u Evropskoj uniji*", Pravni informator, broj 5/2003, Beograd.
14. **Magazin o korupciji - "Puls":** *Pranje novca*, Centar za menadžment, Beograd, jul - avgust 2004.
15. **Magazin Security,** "*Korupcija- tamničar bez lica*", Bat Atisak, Beograd, decembar 2004.
16. **Meško G., Dobovšek B. :** "*Policijska prevencija korupcije – analiza pojava oblika korupcije i promene filozofije policijske organizacije*", Zbornik radova "Mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta", Policijska akademija, Beograd, 2002.
17. **Monteskije, Š. :** "*O duhu zakona*", Filip Višnjić, Beograd, 1989.

18. **Novi Zavet**, Izdanje biblijskog društva, Beograd
19. **Popović M.** : "*Ekonomska analiza korupcije*", Bezbednost br. 3/03, Beograd, 2003.
20. **Polibije**: "*Istorije*", Matica srpska, Novi Sad.
21. **Robert, V.** : "*Tajne pobeđivanja Atile Huskog*", Novi Sad, Global Book, 1995.
22. **Rekless W.** : "*The Crime Problem*", New York, 1950
23. **Tvis, M.** : "*Najveći zločinci u istoriji, muškarci i žene*", Politika, Beograd, 2004.
24. **Teofilović, N., Jelačić, M.** : "*Politički aspekti korupcije i pranja novca*", NBP, br. 2/2003, Policijska akademija, Beograd
25. **Teofilović, N., Jelačić, M.** : "*Neki spoljnopolitički aspekti korupcije i pranja novca*", NBP, br. 1/2004, Policijska akademija, Beograd
26. **C. de Rover.** : "*Služiti i štiti*", Međunarodni komitet crvenog krsta, Ženeva, 1998.
27. **Fridrih, K.** : "*Konstitucionalizam*" (ograničavanje i kontrola vlasti), CID, Podgorica, 1996.
28. **Škulić, M.** : "*Organizovani kriminalitet - pojam i krivičnoprocesni aspekti*", Dosije, Beograd, 2003.

Kemal BRKIĆ¹

Neki aspekti rukovođenja u policiji

Some Aspects of Management in Police

UVOD

Policijske strukture u Bosni i Hercegovini se nalaze u stadiju važnih reformskih promjena. Stvaraju se materijalni, kadrovski, organizacijski i dr. preduslovi kako bi policijske snage mogle ispuniti sve veće obaveze i zahtjeve građana i javnosti, te odgovoriti izazovima vremena u kojem se brzo živi. Reforma obuhvata najrazličitije segmente i organizaciju, sertifikaciju, desertifikaciju, registracijske procese, automatsku obradu podataka, koji zajedno predstavljaju cjelinu. Kao veoma značajan segment reforme označava se novi poduzetnički duh. Riječ je o sasvim novoj filozofiji koja će afirmirati i educirati policiju za što bolje pružanje usluga građanima i zajednici, pa se s pravom može govoriti o novoj socijalnoj funkciji policije i njihovih menadžera. Tranzicija, kao sveobuhvatan proces ne sublimira samo navedene segmente promjena, već se inoviraju i nove sfere kao što su: etička komponenta policijskog zvanja, unutrašnje revizije i kriminalističko-obavještajni poslovi itd. S obzirom na ustavnu i zakonsku obvezu, u složenim i napetim odnosima koje često nameću pitanja temeljne naravi, a ponekad zahtijevaju i promjenu orijentacije, razvitak rukovodnih sposobnosti doprinosi boljem funkcionisanju organizacije kao cjeline. Policija se smatra organizacijom uspostavljenom na pružanje usluga. Bolja usluga zajednici je tipičan moto za policijske snage i njihove rukovodioce. Policijske snaga bez rukovodilaca ne mogu se uspješno boriti protiv različitih pojava oblika kriminala ili

¹ Mr. sci. Zeničko-dobojski kanton, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Načelnik policijske uprave Olovo

realizirati osnovne funkcije: zaštitu života i imovine u jednoj zajednici, razvijati različite vidove saradnje i partnerstva, implementirati novu filozofsku orijentaciju u policiji: socijalno-preventivnu. Nema organizacije bez rukovodioca. Posao rukovodioca je da organizira i rukovodi radom drugih radnika.

Rukovođenje se obično definira kao proces obavljanja poslova uz pomoć drugih. Policija se smatra organizacijom usmjerenom na pružanju usluga, a bolja usluga zajednici je tipičan moto za policijsku snagu. Pravilno rukovođenje snagama smanjuje prekomjerno korištenje dragocjenih resursa i povećava zadovoljstvo u zajednici.

2. KONCEPT RUKOVOĐENJA

Postoji vjerovatno onoliko definicija rukovođenja koliko i knjiga o ovoj temi. Mnoge definicije su relativno sažete i jasno razumljive. Rukovodeće strukture u policiji karakteriše povećana odgovornost kakvu je teško identifikovati u drugim zanimanjima. Odluke koje kontinuirano i svakodnevno donose policijski rukovodioci i drugi policijski službenici neposredno utiču na ljude koji žive i rade u zajednici kojoj služe²

U tom pogledu u posljednje vrijeme prilično brzo evoluirala su shvatanja da je temelj poslušnosti u upravi (policiji) "legalnost" tj. prihvatanje određenog normativnog sistema koji implicira odnos viših i nižih u policiji kao profesionalni odnos u službi općeg cilja. Kada je lanac tako započet između formalnog naređivanja i rukovođenja, nužna je dalja identifikacija sa organizacijom i njenim osnovnim ciljevima³

Policajska organizacija svojom strukturom i u toku realizacije općih i posebnih zadataka i akcije stvara situacije i slučajeve koje same po sebi, bez naredaba i uputstava nameću svakom članu onakvo ponašanje kakvo odgovara organizacionoj ulozi profesije. Upravo ponašanje svakog policajca izraz je njegove specijalnosti iz uloge koja mu je dodijeljena i isforsirana. U takvoj situaciji rukovodilac postaje

² Steven L. Rogers: "Policija 21. stoljeća" – Izbor 1-2/2000

³ Eugen Pusić: "Nauka o upravi" - Zagreb

nositeljem jedne reducirane funkcije u grupi, organizaciji, koordinativne funkcije. ⁴

Rukovodilac je jednostavno ona uloga u grupi kojoj je imputirana uloga spajanja i povezivanja⁵. Novija shvatanja općenito definiraju rukovođenje, kao proces obavljanja poslova uz pomoć drugih. Policija se smatra organizacijom usmjerenom na pružanje usluga. Bolja usluga zajednici je tipičan moto za policijsku snagu. Pravilno rukovođenje snagama smanjuje prekomjerno trošenje dragocjenih resursa i povećava zadovoljstvo u zajednici. Stoga ova usmjerenost na pružanje usluga nominovana je u terminu građani kao korisnici usluga i policijska organizacija i osoblje kao davaoci usluga. S pravom, policijski rukovodioci, kao aktivni agensi veza među ljudima na organizovanom radu, moraju shvatiti da obje strane, građani i policijsko osoblje su afirmirajuće komponente koje se moraju respektirati da bi se postigao uspjeh i stabilnost u okviru zajednice.

Zasigurno jedan od primarnih preduslova uspjeha djelatnosti rukovodioca, naročito u skali zadataka i ciljeva u vezi sa samom policijskom organizacijom jeste prenošenje poslova i ovlasti ili delegiranje. Delegiranjem se smatra način prenošenja ovlasti i posla na druge, ali i kao decentralizaciju u aktivnostima, nagrađivanja poslova, obvezama i odgovornošću. Rukovodilac mora imati dovoljno smjelosti i povjerenja u svoje saradnike da na njih delegira i prenosi ovlasti (ovlaštenja) koja su im nužna za efikasno izvršavanje zadataka organizacije. U protivnom, neće imati dovoljno vremena za osnovnu funkciju: da planira, da misli unaprijed, da kritički percipira organizacijski i svoj lični rad. ⁶

Nema dvojbe da je personalno rukovođenje formalno i neformalno odlučivanje veoma složena i delikatna za atmosferu, moral i razvoj kadrova (ljudskih resursa) u policijskoj organizaciji.

Savremenom policijskom rukovodiocu najviše vremena oduzimaju poslovi u vezi s personalnim odnosima. To su objektivno i najvažniji zadaci sa akcentom na odgoj, obuku i uzdizanje (etičko, komunikacijsko i profesionalno) .

⁴ Eugen Pusić: "Nauka o upravi" - Zagreb

⁵ Eugen Pusić: "Nauka o upravi" - Zagreb

⁶ Eugen Pusić: "Nauka o upravi" - Zagreb

Uprkos obimnoj literaturi koja je posvećena pitanju rukovođenja u policiji, ona još uvijek ostaje misteriozan pojam. Trenutačne kvalitete rukovođenja su jako uočljive i evidentne, stimulativne i podložne progresivnosti.

Na temelju dosadašnjih teorijskih, ali i praktičnih analiza ono je u biti i dalje neshvatljivo. Sigurno je da mađu osnovne zahtjeve rukovođenja spadaju organizacine i upravljačke sposobnosti, a u posljednjih nekoliko godina uočen je pravi iskorak naprijed u pogledu visokog obrazovanja u policiji, ali i podizanju općeg nivoa obrazovanja i usavršavanja. Tako vještina rukovođenja kao dio kadrovskih resursa postaje kolosalan uvjet u rukovođenju. Postoje i drugi elementi kao što je iskustvo iz kojeg jasno izvire i samopouzdanje, ističe se i važnost istančanog "osjećaja odgovornosti za posao" kao posebne kvalitete u policiji. To su te takozvane neshvatljive i nevidljive kvalitete proizašle iz određenog iskustva za poslove za koje su policijski službenici, relativno, visoko vrednovani.

Prije skoro 100 godina sociolog Frederick Taylor je definirao rukovođenje kao " znati tačno šta želite da ljudi urade i osigurati da oni to urade na najbolji i najjeftiniji način". To je takodje definirano kao umjetnost i nauka obavljanja poslova putem drugih. Rukovođenje je mnogo složeniji proces nego što bi se moglo zaključiti samo na osnovu ove definicije. Osnovni zadatak rukovođenja jeste da na sistemski, kontinuiran, dinamičan i zakonit način, uz korištenje međusobno povezanih koncepcija, načela, javnih i legalnih metoda, tehnike i taktike rukovođenja, planski i odgovorno usmjeravaju aktivnosti svih nižih organizacionih jedinica u pravcu ostvarenja konkretno postavljenih ciljeva i zadataka, saglasno zahtjevima i potrebama nadležnih struktura vlasti. Trebamo razviti definiciju rukovođenja koja bolje odslikava prirodu njegove složenosti i izazova. Rukovođenje je možda najbolje shvaćeno iz perspektive obezbjeđivanja resursa. Sve organizacije koriste četiri važna resura iz njihovog okruženja: **ljudski, finansijski, fizički i informacijski**. Ljudski resursi uključuju talenat za rukovođenja i rad. Finansijski resursi su sredstva upotrebljena od organizacije za finansiranje trenutnih i dugoročnih akcija. Fizički resursi uključuju materijal, uredske i servisne prostorije i opremu. Informacijski resursi su raspoložive baze podataka potrebne da bi se donijele efektivne odluke. Rukovodioci su odgovorni za kombiniranje i kordinaciju ovih

različitih resursa da bi se postigli ciljevi organizacije. Na primjer, načelnik lokalne policije (rukovodilac) mogao bi upotrijebiti svoje policajce (ljudski resursi) vladinu donaciju (finansijski resursi) postojeće policijske stanice, vozila i radio opremu (fizičke resurse) i detaljnu statistiku o kriminalu, novinske komentare (informacijski resursi) da počne obiman program prevencije kriminala u gradu. Naravno, osiguranje dobrog rukovođenja u policije je veoma presudno za civilno društvo. U tom kontekstu konkretan zadatak rukovođenja je da drži ravnotežu, pravo i slobodu, dostojanstvo i blagostanje pojedinca, sigurnost i stabilnost zajednice u cjelini.⁷

Kako rukovodioci kombiniraju i koordiniraju različite vrste resursa? Oni to rade provodjenjem četiri osnovne rukovodne funkcije ili aktivnosti: planiranje i donošenje odluka, organiziranje, vodjenje i kontroliranje. Rukovođenje može biti definirano na slijedeći način:

Rukovođenje je skup aktivnosti (uključujući planiranje i donošenje odluka, organiziranje, vodjenje i kontroliranje) vodjeno pomoću resursa organizacije (ljudski, finansijski, fizički i informacijski) usmjereno na postizanje ciljeva organizacije na efikasan i efektan način.

Zadnja fraza u ovoj definiciji je izuzetno važna jer to naglašava osnovnu svrhu rukovođenja – da se osigura da su ciljevi organizacije postignuti na efikasan i efektan način. Pod efikasan misli se na mudru upotrebu resursa i na opravdanu potrošnju sredstava. Pod efektan misli se na donošenje pravih odluka i njihovo uspješno implementiranje. U organizacionom smislu preovladava linijski (hijerarhijski) sistem rukovođenja sa elementima kooperativnosti. Radi se o rukovođenju sa strogo centralizovanim organizacionim principima. Pošto se aktivnost usmjerava i vodi sa jednog mjesta "vrha", to zahtijeva naglašenu univerzalnost, obrazovanost, visoku profesionalnost, stručnost i autoritet rukovodnog radnika⁸. Krucijalan problem u današnjoj situaciji rukovođenja policijom je evidentan nedostatak dvosmjerne komunikacije. Transparentnost svih mjera rukovođenja kroz stalnu komunikaciju sa mogućnošću povratne veze, bitan je elemenat kooperativnog sistema rukovođenja. Stoga,

⁷ Ian Watt: "The police journal" – London 1989.

⁸ Ramo Masleša: "Teorije sigurnosti" - Sarajevo

rukovođenje mora biti i zadovoljstvo. Frustrirani pretpostavljeni nisu dobri rukovodioci policije. Prema tome, problem ne leži u autoritativnom, već u nedovoljnom rukovođenju, a djelimično se uopće ne rukovodi⁹.

Sa ovim osnovnim razumjevanjem rukovodjenja, definiranje izraza rukovodilac postaje relativno jednostavno:

Rukovodilac je onaj čija je osnovna odgovornost da provodi proces rukovodjenja. Tačnije rečeno rukovodilac je neko ko planira i donosi odluke, organizira, vodi i kontroliše ljudske, finansijske, fizičke i informacijske resurse.

Današnji rukovodioci se suočavaju sa mnoštvom interesantnih i izazovnih situacija. Prirodna kompliciranost izvrsne funkcije rukovodilaca postavlja ogromne zahtjeve njihovom radnom vremenu. Povećana složenost prouzrokovana brzim društvenim i tehnološkim promjenama, državnim ili vladinim i pritiskom javnog mjenja i ogromna raznolikost drugih situacionih razvitaka, postavlja trajni izazov na ledja rukovodstva. Apsolutno je neophodno za mudrog rukovodioca da bude što bolje pripremljen da se nosi za zahtjevima profesije. Posao rukovodioca je nepredvidiv i pun izazova, ali je takodje pun prilika za pravljanje pozitivnih razlika.

Mnoge karakteristike koje doprinose kompleksnosti i neizvjesnosti proizilaze iz okruženja u kojem organizacija funkcioniše. Okruženje znači resursi (ljudski, finansijski, fizički i informacijski) upotrebljeni od strane organizacije da bi se pružile usluge. Veoma je važno da rukovodioci razumiju ovo okruženje. Faktori okruženja se uvijek mijenjaju i rukovodilac mora efektivno reagovati na ove promjene. Potrebno je detaljno znanje o snagama okruženja. Rukovodilac bi trebao biti sposoban da prilagodi svoje osoblje i sredstva promjenama u okruženju. Jasno razumijevanje ciljeva koje želi da postigne i resursi potrebni za postizanje tih ciljeva su osnovna briga. Rukovodilac ima zonu odgovornosti, aktivnosti ili funkcije za što je on odgovoran.

⁹ Gerhard Wettschereck: "Kriminalistik br. 3. – 1987

3. PROCES RUKOVOĐENJA

Ranije smo napomenuli da se rukovođenja sastoji iz četiri osnovne funkcije: planiranje i donošenje odluka, organizovanje, vođenje i kontroliranje.

Planiranje i donošenje odluka: Odredjivanje toka akcija

U svojoj najjednostavnijoj formi, planiranje znači postavljanje ciljeva organizacije i odlučivanje kako ih ostvariti na najbolji mogući način. Donošenje odluka, dio procesa planiranja, uključuje odabiranje toka akcije iz niza alternativa. Planiranje i donošenje odluka pomaže održavanje rukovodne efektivnosti radeći kao vodič za buduće aktivnosti. Planiranje je mentalan proces koji zahtijeva upotrebu sposobnosti kao što je imaginacija, predviđanje i zdravo rasudjivanje. Ukoliko plan nije dobro osmišljen doći će do gubitka vremena, napora i novca zbog dupliranja kapaciteta i preklapanja poslova i odgovornosti. Pravilna raspodjela ljudskih i materijalnih resursa pomoći će da se postignu željeni ciljevi. Plan omogućava rukovodiocu da osmisli i vidi budućnost u sadašnjem vremenu. Ovo dopušta zamišljanje budućnosti i preduzimanje koraka da se ta budućnost kreira.

Većina planova takođe dijele ove zajedničke elemente:

- Cilj i udaljenost cilja
- Procjena okruženja
- Procjena organizacione snage i slabosti
- Procjena postojećih i potrebnih resursa
- Serija zadataka koji će voditi organizaciju ka postizanju cilja
- Mehanizam za mjerenje progresa

Cilj mora biti mjerljiv tako da vi možete znati da li ga postizete ili ne. Kad god je to moguće planirajte ciljeve izražene u numeričkim vrijednostima ili procentima kako bi prikazivali povećanje ili smanjenje. Neki ciljevi ne mogu biti mjereni numerički, ali se moraju jasno postaviti.

Vremenski ograničen cilj ima rok. Rok motiviše one koji moraju dostići cilj. To proizvodi hitnost i energiju. Rokovi su također vezani jer većina planova specificira da se izvjesni zadaci moraju završiti do određenog datuma da bi se postigao cilj.

Ciljevi bi trebali biti realno postavljeni-misli se dovoljno veliki da inspirišu ljude, ali i dovoljno realni da bi bili ostvarivi. Mali ciljevi neće inspirisati nikoga ali veliki ciljevi predstavljaju izazov. Veliki ciljevi stvaraju osjećaj misije. Taj osjećaj misije proizvodi motivaciju. Motivacija proizvodi energiju i opredjeljenje potrebno da se dostignu najbolji rezultati.

Dakle, ciljevi su najmoćniji kada su "SMDRV"¹⁰.

Organiziranje: Koordinacija aktivnosti i resursa

Jednom kad je rukovodilac postavio cilj i razvio realan plan, sljedeća rukovodna funkcija je da organizuje ljude i druge resurse neophodne za provodjenje plana. Posebno organiziranje znači usklađivanje aktivnosti i resursa tako da su oni u najefektnijoj sprezi. To zahtijeva raspodjelu posla među policajcima. Operativne funkcije su dalje podijeljene na odjele, sekcije i individualne zadatke. Za ovu svrhu rukovodilac može upotrijebiti organizacione šeme, priručnike, opise poslova, postojeća pravila, standardna pravila rada, zakone i slična pomagala. Linija komandovanja između osoblja mora biti jasno definirana kroz proces prenosa ovlaštenja. Jedna važna stvar u organiziranju operacija je da li bi poslovi trebali biti centralizovani ili ne.

Jednom kad je posao distribuiran između autorizovanih odjela, stručni kadrovi bi trebali biti angažovani za svaki posao. Ovom osoblju bi se morala obezbjediti potrebna oprema i drugi uvjeti koji će im omogućiti da efikasno izvrše svoje zadatke. Organiziranje znači obezbijedivanje osoblja koje treba da uradi posao sa svim resursima neophodnim da se ostvare planirani ciljevi i politika.

¹⁰ SMDRV – ovo riječ predstavlja akronom ili vještačku skraćenicu sastavljenu od početnih slova: S – specifičnost, M – mjerljivi, D – dostižni, R – realni, V – vremenski ograničeni

Vođenje: Odnosi sa osobljem

Treća osnovna rukovodna funkcija je vođenje. Neki ljudi smatraju vođenje najvažnijom i najizazovnijom od svih rukovodnih aktivnosti. Vođenje je umjetnost uticanja na ljude tako da se dobije njihova dobrovoljna poslušnost, povjerenje i saradnja da bi se ostvarila misija. Vođenje je proces upotrebljen da bi ljudi radili zajedno i unaprijedili interese organizacije. Sposobni rukovodioci se koriste podrškom radnika koji zapravo žele da rade za njih i teže da pomognu takvim rukovodiocima da ostvare svoje zamisli. Vođenje znači usmjeravanje, motiviranje i nadgledanje osoblja dok rade. To uključuje izdavanje naređenja i instrukcija, usmjeravanje i upućivanje podređenih ka ciljevima, motivirajući ih da efektivno doprinose postavljenim ciljevima i nadgledajući ih da bi se osiguralo da oni rade na željeni način. To takođe uključuje ohrabrivanje profesionalnosti i individualne inicijative barem do nivoa individualnih potencijala. To ne bi trebalo uključivati ono što se zove mikro rukovođenje ili se zadržavati na suviše detaljnom ocjenjivanju rada podređenog osoblja. Ljudima se mora dozvoliti sloboda mišljenja i sloboda samostalnog preduzimanja akcija (kreativnost) da bi se unaprijedio razvoj profesionalnih sposobnosti.

Kontroliranje: Nadgledanje i ocjenjivanje aktivnosti

Finalizacija rukovodnog procesa je kontroliranje ili nadziranje organizacijskog procesa da bi se ostvarili ciljevi. Kako organizacija tendenciozno napreduje ka postignuću ciljeva, rukovodioci implicitno nadziru proces kako bi osigurali da individualni elementi funkcioniraju na takav način da se na odredište stigne u tačno određeno vrijeme. Kontroliranje protežira efektivnost i produktivnost potrebnu za uspješno rukovođenje. Opće pravilo koje se primjenjuje je tu kako bi se definirao standard izvedbe za svaki tip posla u kontekstu kvantiteta, cijene, kvaliteta i vremena. Za policijske standarde, nužno je osigurati da se zadaci projiciraju sa prioritetima zajednice, duhom i slovom zakona. Operaciona kontrola je jedna od važnih funkcija policijskog rukovođenja, jer uključuje procjenu i poboljšanje djelovanja koje osiguravaju da prioriteti misije budu realizovani. Prema tome, planiranje i organizacija su beznačajni bez razvoja kontrolnih mehanizama da bi se vodilo i reguliralo izvršenje posla.

Uticaji sredine:	Planiranje i		Postignuti ciljevi:
Ljudski resursi	donošenje	Organiziranje	Uspješno
Finansijski resursi	odluka		
Fizički resursi	Kontroliranje	Vođenje	Efektivno
Informacijski resursi			

4. VRSTE RUKOVODILACA

Rukovodioci mogu biti razlikovani prema nivou kojeg imaju u organizaciji.

Najuobičajenije gledište podrazumijeva tri osnovna nivoa: visoki, srednji i rukovodioci prvog stepena.

Rukovodioci visokog stepena: Rukovodioci visokog stepena čine relativno male grupe izvršioca koji rukovode cjelokupnom organizacijom. Rukovodioci visokog stepena postavljaju organizacione ciljeve, sveobuhvatne strategije i operativne politike. Oni službeno predstavljaju organizaciju prema vanjskom okruženju formalno se sastajući sa drugim vladinim službenicima, neformalnim liderima unutar zajednice i kolegama iz drugih nadležnosti. Posao rukovodioca visokog stepena je često kompleksan i različit. Oni donose odluke u pogledu podrške opštoj slici odijela i zajednice. Oni obično rade dugo i većinu svog vremena provode putujući, na sastancima, i razvijajući šeme strateškog planiranja.

Rukovodioci srednjeg stepena: Rukovodioci srednjeg stepena su primarno odgovorni za implementaciju politika i planova koji su razvijeni od strane rukovodioca visokog stepena, kao i za nadziranje i koordiniranje aktivnosti rukovodioca nižeg stepena. Oni koordiniraju rad nadzornih organa. Rukovodioci srednjeg stepena su neophodni da povežu više i niže nivoe organizacije i da implementiraju strategije koje su razvijene na vrhu.

Rukovodioci prvog stepena: Rukovodioci prvog stepena nadziru i koordiniraju aktivnosti zaposlenih djelatnika. Pozicije poput ove su često prve koje obnašaju službenici koji postaju rukovodioci iz ranga djelatnog osoblja. Za razliku od rukovodilaca visokog i srednjeg stepena, rukovodioci prvog stepena većinu svog vremena provode nadzirući podređene.

5. OSNOVNE RUKOVODNE ULOGE I VJEŠTINE

Bez obzira na nivo njihovog područja odgovornosti unutar organizacije, svi rukovodioci moraju igrati određene uloge i iskazivati izvjesne vještine ako žele biti uspješni. Ovakav rukovodilac radi izvjesne stvari, zadovoljava određene potrebe u organizaciji i ima izvjesne odgovornosti.

Rukovodne uloge

Prema Henriju Mincbergu, savremeni rukovodioci igraju deset različitih uloga koje se mogu podijeliti na tri osnovne kategorije: interpersonalne, informacione i one koje se tiču donošenja odluka.

Interpersonalne uloge: Postoje tri interpersonalne uloge koje su svojstvene poslu rukovodioca. Prvo, od rukovodioca se često traži služba u formalnom svojstvu poput vođenja stranaka na večeru, prisustvovanje ceremonijama i slično. Radi se o tzv. manifestacionim ulogama. Od rukovodioca se takođe traži da djeluje kao lider izabirajući, trenirajući i motivirajući podređene. U ovom kontekstu, riječ je o ulogama koje se karakteriziraju kao edukativna i stimulativna. Rukovodilac formalno ili neformalno pokazuje podređenima kako uraditi određene stvari, i kako očuvati profesionalnu kompetenciju i raditi pod pritiskom. To su rutinirane uloge rukovodioca. Rukovodioci mogu imati i ulogu veze. Ova uloga uključuje djelovanje kao koordinator ili veza među ljudima, grupama ili organizacijama. Po svom obilježju protežiraju kao konektivne. Na primjer, policija i grupe u zajednici se slažu da sarađuju po pitanju prevencije kriminala. Predstavnici iz svake grupe se redovno sastaju kako bi koordinirali nove poduhvate. Na taj način oni služe kao vezni igrači svojih grupa vrijednih poštovanja.¹¹

¹¹ Alvah Dickerson: IPTF – Dobož, 2000.

Informativne uloge: Tri informativne uloge, prirodno su proistekle iz interpersonalnih uloga, koje su upravo bile prodiskutovane. Proces izučavanja ovih uloga stavlja rukovodioca na stratešku tačku da sakuplja i širi informacije. Prva informativna uloga jeste uloga posmatrača, onog koji aktivno istražuje informacije koje mogu biti od značaja. Rukovodilac propituje podređene, gotovo uvijek je spreman percipirati i autorizovati sve koji mu determiniraju informacije i pokušava akumulirati informacije. Rukovodilac je, takođe implicate i emiter i dispečer informacija onima kojima su nužno potrebne. Kada su uloge posmatrača I emitera posmatrane zajedno, rukovodilac se pojavljuje kao značajna karika u organizacionom lancu komunikacije. Treća informativna uloga je fokusirana na eksternu komunikaciju, formalno povjerava informacije ljudima izvan zajednice ili organizacije.¹²

Uloge donošenja odluka: Rukovodiočeve informativne uloge tipično vode ka ulogama donošenja odluka. Informacija stečena od strane rukovodioca, a kao rezultat vršenja informativne uloge ima glavni utjecaj na važne odluke koje on ili ona donose. Mintzberg je identificirao četiri uloge donošenja odluke. Prvo, rukovodilac ima ulogu poduzetnika, dobrovoljnog inicijatora promjena ili onog koji razvija nove ideje za inovacije. Drugo, on ima ulogu onog koji razriješava nesporazume, rješavajući konflikte između dva podređena. Treća uloga u donošenju odluka je uloga dodjeliooca izvora. Kao dodjelilac izvora, rukovodilac odlučuje o tome kako će resursi biti distribuirani, i koje individue ili timovi će oformiti najbolje radne timove. Ovo zahtijeva razmatranje i prerade budžetnih zahtijeva. Četvrta uloga kod donošenja odluke je uloga pregovarača. U ovoj ulozi rukovodilac pristupa pregovaranju sa drugim grupama ili organizacijama kao predstavnik organizacije kojoj služi. Ovo uključuje i posredovanje u nesporazumu između dvoje podređenih ili pregovaranje sa drugim odjelom ili sekcijom po pitanju dodatne pomoći.

¹² Ansar Uddin Khan Pathon: IPTF – Doboj, 2000.

Vještine rukovođenja

I pored ispunjavanja brojnih uloga, rukovodioci takođe trebaju jedan broj specifičnih vještina kako bi uspjeli. Jedna klasična studija rukovodilaca je identificirala tri važna tipa vještina rukovođenja: tehnički, interpersonalni i konceptualni. Dijagnostičke vještine su takođe preduslov uspješnom rukovođenju.

Tehničke vještine: Tehničke vještine su neophodne vještine kako bi se izvršile ili razumijele specifične vrste posla koji se obavlja u jednoj organizaciji. Policajci imaju tehničke vještine neophodne za njihovu profesiju. Osnovne tehničke vještine mogu se razviti pohađanjem priznatih studijskih programa na obrazovnim institutima. Iskustvo se stiče kroz stvarne poslovne situacije. Tehničke vještine su izuzetno važne za rukovodioce prvog stepena. Rukovodioci provode većinu svog vremena trenirajući podređene i odgovarajući na pitanja o problemima vezanim za posao. Oni moraju znati kako obavljati zadatke koje dodjeljuju onima koje nadziru ako nastoje biti efektivni rukovodioci.

Interpersonalne vještine: Rukovodioci značajno vrijeme provode u kontaktu sa ljudima kako unutar tako i izvan organizacije. Zbog ovog očiglednog razloga, rukovodilac takođe treba i interpersonalne vještine – sposobnost da komunicira, razumije i motivira individue i grupe. Kako se rukovodioc penje na organizacionoj ljestvici, on mora biti sposoban da se slaže sa podređenima, jednakima i onima na višim nivoima organizacije. Radi mnoštva uloga koje rukovodioci moraju ispunjavati, rukovodilac mora takođe biti sposoban da radi sa javnošću (strankama) kao i sa podređenima i nadređenim službenicima. Jedan od razloga posjedovanja izvrsne interpersonalne vještine je da bi se motiviralo zaposlene i inspirirala njihova lojalnost i predanost rukovodiočevoj viziji organizacije.

Konceptualne vještine: Konceptualne vještine ovise o rukovodiočevoj sposobnosti da misli apstraktno. Rukovodioci treba da imaju mentalnu sposobnost da razumiju sveobuhvatnu djelatnost organizacije i okruženje unutar nje, da razumiju kako se svi dijelovi organizacije uklapaju zajedno, i da posmatraju organizaciju kao komponentu cjelokupne zajednice. Ovo im omogućava da misle strateški, da gledaju u krupnom planu i da donose opšte bazirane odluke koje će služiti cjelokupnoj zajednici, kao i njihovim organizacijama.

Dijagnostičke vještine: Uspješni rukovodioci takođe posjeduju dijagnostičke vještine ili vještine koje im omogućavaju da vizualiziraju najpodesniji odgovor na datu situaciju. Fizijatar dijagnosticira pacijentovu bolest analizirajući simptome i određujući njihov mogući uzrok. Slično tome rukovodilac može dijagnosticirati i analizirati problem u organizaciji, studirajući njegove simptome, a nakon toga razvijajući rješenja.

Na primjer, rukovodilac je primjetio da jedan odjel ima visoku fluktuaciju zaposlenih. On je dijagnosticirao situaciju i došao do zaključka da je fluktuaciju uzrokovala jedna od tri stvari a to su: nezadovoljstvo platom, dosadan posao ili niži rukovodilac sa slabim interpersonalnim vještinama. Nakon provedenog informativnog razgovora sa nekoliko zaposlenih on je zaključio da je problem u slabim interpersonalnim vještinama nižeg rukovodioca. Rasporedio je nižeg rukovodioca na poziciju koja zahtijeva manje interakcije s ljudima i problem fluktuacije zaposlenih je uskoro nestao. Sposobnost da dijagnosticira omogućila mu je da definiše problem, prepozna njegove moguće uzroke, fokusira se na najdirektniji problem, i na koncu ga riješi.

Uopšteno, rukovodioci prvog stepena trebaju više ovisiti o svojim tehničkim i interpersonalnim vještinama, a manje na konceptualnim i vještinama dijagnosticiranja. Visoki rukovodioci teže da pokažu obratnu kombinaciju sa jačim naglaskom na konceptualnim i vještinama dijagnosticiranja, i nešto manjom ovisnosti o tehničkim i interpersonalnim vještinama. Za rukovodioce srednjeg stupnja više se zahtijeva jednaka zastupljenost svih vještina.

6. KVALITETI RUKOVODIOCA

Danas postoji značajna redukcija policijskih kadrova sa srednjim činovima na području i situacijama koje zahtijevaju učešće u javnim neredima. Dobra komunikacija je nužna za uspješno komandovanje i vlast nad sredstvima komuniciranja i stalno provođenje upravljanja je na visokoj razini što je također drugi atribut rukovođenja. Dakle, za uspješno rukovođenje kao najvažnij element može se uzeti samopouzdanje, zasnovano na visoko profesionalnim standardima i podršci svakom policijskom službeniku. Ali ne smiju se zanemariti ni

samopouzdanje zasnovano na personalnim i individualnim karakteristikama. U novije vrijeme ističe se novo polje kvaliteta u policijskoj djelatnosti. Riječ je o etici u visokom policijskom obrazovanju, ali i nižem, kako u profesionalnom smislu, tako i u odnosu na društvo u cjelini. Stoga je i etika postala jezgro policijske profesije, pa se opravdano može govoriti i o etici policijskog zvanja.

Policijski rukovodilac danas, kao i svaki policijski službenik mora kultivirati sposobnost da osjeti zrak promjena u društvu koje direktno utiču na policijske zadatke. On mora podjednako služiti svim ljudima i slojevima društva. Po tome policija je policija svih ljudi, a ne partija I klasa, frakcija ili izraz drugih podređenih interesa koji tvrde da su ljudi.¹³

Pored svega, policijski rukovodilac mora imati imaginaciju u smislu oživljavanja dinamičnih promjena koje pulsiraju svijetom i vremenom. Upravo kao što ne postoji usko definisana ograničenja o predodbi policije, tako će policijski rukovodioci po svom nadzoru biti slobodno prihvatljivi i posjedovaće širok raspon znanja.

Policijska služba je zaista uvijek podvrgnuta pogledima javnosti i težnjama da se postignu više, nikad nema konca. Ono što ostaje, bez obzira na moguće daljne promjene u regrutiranju uzoraka i kontrole u korijenu jeste notorna činjenica da je policijska služba nužni zaštitnik društva. Istaknuto rukovođenje u policijskoj službi je od primarne važnosti, kao i požrtvovanost, etičke i visoko profesionalne kvalitete svakog policijskog službenika bez obzira na njegov čin.

Lični kvaliteti: Glavni zadatak rukovodioca je da obezbjedi da osoblje obavi posao što je moguće efikasnije i ekonomičnije. U cilju efikasnog obavljanja svog zadatka, rukovodioci treba da imaju nekoliko ličnih kvaliteta. Oni uključuju sposobnost vođenja, zdravo rasuđivanje, taktičnost, samo-suzdržljivost, hrabrost, lično razumijevanje podčinjenih, dobru vještinu komuniciranja, sposobnost uvjeravanja, entuzijazam za povjereni zadatak i moralni karakter, osjećaj za pravdu i fer-plej, inicijativu, tačnost, prijatan način ophođenja i razumijevanja za ljudsku prirodu. Sa većinom ovih kvaliteta smo ili rođeni ili se oni razvijaju u toku sazrijevanja karaktera i ličnosti, a neki od njih mogu da se nauče ili poboljšaju kroz praksu i učenje.

¹³ Ian Watt: "The police journal" – London 1989.

Obrazovanje i obuka: Rukovodilac treba da ima zdravu obrazovnu osnovu. Teško je postaviti pravilo oklopnjače na standarde obaveznog obrazovanja. Spoznaja o socijalnom, ekonomskom i političkom okruženju bi bila od velike koristi u procjenjivanju ponašanja podčinjenih. On bi trebao da bude dobro obučan u policijskim sistemima i procedurama i tekućim unapređenjima policijske opreme i drugih oruđa za obavljanje zadatka. U našim uslovima kao afirmativni, izdefinisani su sistemi obuke autorizovani od strane UN IPTF misije. Takvi su programi ICITAP-a, međunarodni program pomoći kriminalnim istragama, tranzicioni programi, ljudsko dostojanstvo, programi demokratskih promjena u policiji i drugi programi.

Iskustvo: Dobar rukovodilac bi trebao da ima široku i raznovrsnu osnovu preprofesionalnog iskustva. Samo iskustvo ne garantuje uspjeh rukovodioca, iako iskustvo na poslu i spremi, kao vezano i kroz karijeru (napredovanje), iskusna osoba može sa više pouzdanja da se bavi problemima koji iskrsnu.

Profesionalni interesi: Da bi bio uspješan, policijski rukovodilac bi trebao da zna o profesionalnim publikacijama i na drugi način treba da bude u toku sa najnovijim trendovima u kriminalnim aktivnostima i sa mjerama koje se razvijaju za suzbijanje istih. Ovo je koristan metod za razvijanje novih ideja i doprinosi budućem razvoju tehnika za efikasno provođenje zakona. Može se govoriti kao dokapitalizaciji znanja (mada je ovaj segment minoran u odnosu na razvoj tehničkih i informacionih tehnologija, pluraliteta medija svih vrsta).

Prema tome, dobrog rukovodioca možemo odrediti kao osobu koja je u stanju poticati svoje službenike da brinu o dobrom obavljanju policijskih poslova i da dobro služe zajednici.¹⁴

¹⁴ Ivan Čehok - Petar Veić: "Etika policijskog zvanja" - Zagreb

LITERATURA

1. Eugen Pusić: "Nauka o upravi",
2. Milan Jukić: "Rukovođenje i organizacijsko ponašanje",
3. Ramo Masleša: "Teorije sigurnosti"
4. Ramo Masleša: "Policija",
5. Bogoljub Milosavljević: "Nauka o policiji",
6. Gerhard Wettscherech: "Frustrirani pretpostavljeni nisu dobri rukovodioci policije",
7. Ivan Čehok – Petar Veić: "Etika policijskog zvanja",
8. Ansar Uddin Khan Pathan: "Priručnik za obuku", IPTF Doboj,
9. Wietze Hoekstra: "Chief Co-locator" EUPM Zenica,
10. Ian Watt: "The police journal",
11. Steven L. Rogers: "Policija 21. stoljeća",
12. Milan Vujaklija: "Riječnik stranih riječi"

Halid GANIJA¹

Uticaj društvenih promjena na pojavu zločina razbojništava i razbojničkih krađa u F BiH

Influence of Social Changes on Appearance of Crime in Federation of Bosnia and Herzegovina

S a ž e t a k

Zločini razbojništva i razbojničke krađe u Federaciji Bosne i Hercegovine u periodu 1997. – 2004. nalaze se u stalnom porastu. To su teški zločini protiv života i imovine i u strukturi opšteg kriminaliteta imaju znatan uticaj. Njihovi uzroci su brojni i različiti i u mnogome ovisni od promjena u društvu. Globalizacija ekonomskih i drugih odnosa u svijetu nije mimoišla društvenu zajednicu Bosnu i Hercegovinu koja je uz to bila suočena sa agresivnim i brutalnim ratom koji je trajao od 1992. –1995. i koji je imao za posljedicu niz promjena u društvenim odnosima koji su pogodovali razvoju općeg, ali i posebnih vidova zločina. Tu spadaju siromaštvo, otuđenost, razorena porodica, bezperspektivnost, škola i još mnogi drugi. Ovaj rad je pisan sa namjerom da podstakne njihovo istraživanje.

Ključne riječi: zločin, zločinac, društveni sistem, društvene promjene, zakonska regulativa i pravna praksa, razbojništvo i razbojničke krađe

Kriminalitet je negativna društvena pojava koja ima svoje brojne i raznovrsne uzroke, pa se zbog toga može konstatovati da je u bliskoj i čvrstoj vezi sa društvenim promjenama, jer ljudsko društvo nije statična pojava. Ono ima svoju povijest, dinamično je i stalno je u promjenama. Tako je i sa kriminalom koji je njegov stalni pratilac. To je razlog više za održivost naše teze da društvene promjene utiču na stanje opšteg i posebnog kriminala u ljudskoj zajednici.

¹ Mr. sci.

Nemaju sve promjene u društvu isti značaj, niti isti ili sličan stepen uticaja na kriminalitet. Na njegov rast utiču negativne promjene u društvu kao što su: ekonomske krize, siromaštvo, alkoholizam, pretjerana ovisnost od narkotika, nezaposlenost, rasizam, nacionalšovinizam i slično.

Rat i ratni sukobi predstavljaju ozbiljnu društvenu promjenu koja pogoduje porastu kako opšteg tako i posebnih vrsta kriminala. Bosna i Hercegovina prije nego što je na nju izvršena agresija u aprilu 1992. godine, a po nekima 1991. kada su agresorske snage napale selo Ravne, bila je prosperitetna ekonomska zajednica u kojoj je nacionalni dohodak iznosio 2429 dolara po glavi stanovnika i u kojoj su vladali zakoni jednaki za sve. Rat je trajao 4 godine i iza sebe je ostavio teške posljedice kako po državnu zajednicu tako i po najveći dio njenih građana. Rezultat toga jeste da je Bosna i Hercegovina danas najsiromašnija zemlja u Evropi. To su negativne društvene promjene koje su podsticajno djelovale na porast kriminaliteta u ratu, ali i poslije rata. Unutar njega mi ukazujemo posebno na zločine razbojništva i razbojničkih krađa u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: FBiH) u periodu 1997. – 2004. godina. O ovome će biti govora u daljem tekstu ovog rada. No prije toga treba imati u vidu da istraživati promjene u društvu i njihov uticaj na kriminal znači, kako je to konstatovao prof. dr. Milan Milutinović sa Univerziteta u Beogradu, «raspravljati o pitanju uzroka i uslova kriminalnog ponašanja. To treba da odgovori na pitanje – kako dolazi do zločina kao pojedinačnog ponašanja i njegove masovne pojave u konkretnom društvu, kako se formiraju ličnosti delikventa (negativna socijalizacija) koji objektivni uslovi omogućavaju i izazivaju to ponašanje. To je područje izučavanja korijena kriminaliteta (opšti uslovi) i neposrednih učinilaca (tzv. kriminogenih faktora²) ».

Sa navedenim shvatanjem prof. Milutinovića nije se teško složiti zbog toga što u kriminološkoj, sociološkoj, ekonomskoj literaturi, filozofiji uopće i pravnoj praksi nije sporno da zločin ima svoje uzroke, povode i faktore. Nekad to može da bude jedan uzrok ili faktor, nekad njih više, među kojima je jedan faktor vodeći. Ili, kako navodi doc. dr. Hasan Balić sa Univerziteta u Sarajevu, ona su najčešće u sticaju.

² Prof.dr. Milan Milutinović, *Kriminologija sa osnovama kriminalne politike i penologija*, «Savremena administracija», Beograd, 1976. str.28

Globalizacija svijeta nastala kao ekonomska potreba u drugoj polovini XX vijeka u prvim godinama trećeg milenija dobila je na intenzitetu. To nije moglo mimoići BiH, našu bivšu zajedničku državu SFRJ, Sovjetski Savez i šire regione Balkana. Sve te zemlje prolaze mukotrpan i težak put ekonomske tranzicije vlasništva i transformacije političkog sistema. Za njih se može konstatovati da su to najsiriromašnije zemlje u regionu i da su zemlje sa visokom stopom kriminala.

Bosna i Hercegovina je dio tog svijeta. Kako kriminal nema granice, žilav je i pokretljiv to je razumljivo da se iz tih regiona prenio i u BiH. To se naročito odnosi na «nove oblike kriminala» kao što su trgovina ljudima, organizovana prostitucija, terorizam i drugi. Za njih bi se moglo reći da su «uvozne» promjene u strukturi zločina u BiH. Ovome doprinosi i neprirodna podjela suverene države BiH koja se, po Dejtonskom mirovnom sporazumu koji je napisan u Dejtonu (SAD) u novembru 1995. godine, a parafiran u Parizu 14. decembra 1995. godine, sastoji iz dva dijela (entiteta) FBiH, Republika Srpska (u daljem tekstu: RS) i Distrikta Brčko. Rezultat toga je da zločinac iz RS pređe u FBiH ili Distrikt, tamo učini razbojništvo, razbojničku krađu ili neki drugi zločin, i mirno se vrati u RS gdje se na njega gleda blagonaklono jer je to učinio drugima. Nisu isključeni i suprotni slučajevi. To je razlog za ozbiljan zaključak da postojeći politički sistem i njegovo ustavno uređenje jesu negativne društvene pojave koje pogoduju nastanku zločina sa jedne strane i nemogućnosti efikasnog otkrivanja i kažnjavanja njihovih izvršitelja i saučesnika sa druge strane. Tako su nastale i promjene u statusima građana – bosanskih Srba i bosanskih Hrvata – koji skoro masovno imaju dvojno državljanstvo što im omogućava da pređu u Republiku Hrvatsku ili Saveznu državu Srbiju i Crnu Goru, i izbjegnu krivično gonjenje u Bosni i Hercegovini. Postoje i slučajevi kada osuđeno lice u BiH poslije izrečene presude pređe u susjednu državu koja kasnije po Ustavu ne može da izruči drugoj zemlji svog državljanina.³ Sve su to ozbiljni problemi koje je promjena u društvenim odnosima donijela BiH i predstavljaju ozbiljnu smetnju u radu na suzbijanju zločina koji traže da budu istraženi i naučno objašnjeni. Ovaj rad pisan je sa namjerom da podstakne takve i slične djelatnosti, da inicira tješnju vezu i saradnju između nauke i prakse. Multidisciplinarni pristup je neophodan na što posebno ukazuje i nastavni plan i program studija na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu.

³ Presuda Suda BiH Anti Jelaviću

Zašto je važno istraživati uticaj promjena u društvu na zločine razbojništva i razbojničke krađe, sa posebnim osvrtom na FBiH? Po našem mišljenju za to postoji više razloga. Oni se ipak mogu svrstati u dvije osnovne grupe. Jedna se odnosi na domen legislative a druga na pravnu praksu.

Krivično pravo je pozitivno pravo te je, kako konstatuje uporedna analiza krivičnog zakonodavstva u FBiH, Republici Slovenije, Austriji, Švajcarske, Njemačke, Italije i pravnih rješenja SAD pokazuje da su data rješenja u biti slična ili ista. To se u prvom redu odnosi na opis radnje izvršenja zločina. U kriminološkoj literaturi to se naziva «biće zločina». ⁴ Šta se pod tim podrazumijeva skoro da je jedinstveno mišljenje u udžbeničkoj literaturi krivičnog prava. Odstupanja su moguća u propisivanju zapriječenih kazni što je sasvim razumljivo. Jer ako se ima u vidu da je zakon izraz «volje vladajuće klase» kako su tvrdili marksisti ta teza do danas nije napuštena. Onda je logično da nacionalna zakonodavna tijela imaju u vidu sve to i sagledavaju kako se kroz propisanu kaznu i zastrašivanjem od njenog izvršenja može preventivno uticati na suzbijanje ovih zločina. Tako je i Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine članom 289 je odredio razbojništvo kao krivično djelo i propisao:

(1) Ko upotrebom sile protiv neke osobe ili prijetnjom da će izravno napasti na njezin život ili organ oduzme tuđu pokretninu s ciljem da njenim prisvajanjem pribavi sebi ili drugom protupravnu imovinsku korist ili da je protupravno prisvoji,

kazniće se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(2) Ako je krivičnim djelom iz stava 1. ovog člana neka osoba s umišljajem teško tjelesno ozlijeđena, ili je to krivično djelo učinjeno u sastavu grupe ljudi, ili ako je upotrebjeno oružje ili opasno oruđe

učinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje pet godina.

(3) Ako je pri učinjenju krivičnog djela iz stava 1. ovog člana neka osoba s umišljajem usmrćena,

Učinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

⁴ A.Stajić, N.Srzentić, Krivično pravo – opšti dio «Savremena administracija» Beograd

Takođe, član 288. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine je odredio i razbojničku krađu i propisao:

- (1) Ko je zatečen pri učinjenju krivičnog djela krađe, pa s ciljem da ukradenu stvar zadrži, upotrijebi silu protiv neke osobe ili prijetnju da će izravno napasti na njezin život ili tijelo, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.
- (2) Ako je krivičnim djelom iz stava 1. ovog člana neka osoba s umišljajem teško tjelesno ozlijeđena, ili je to krivično djelo učinjeno u sastavu grupe ljudi, ili ako je upotrebjeno oružje ili opasno oruđe, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje pet godina.
- (3) Ako je pri učinjenju krivičnog djela iz stava 1. ovog člana neka osoba s umišljajem usmrćena, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

Uporedbom krivičnih zakona SAD, Švicarske, Njemačke, Austrije, Italije, Slovenije i Republike Hrvatske možemo u pogledu krivičnog djela razbojništva i razbojničke krađe utvrditi sličnosti, ali i razlike kako u opisu krivičnog djela, tako i u zaprijećenim kaznama i kvalifikatornim okolnostima izvršenja djela. Tako se u paragrafu 249. Njemačkog krivičnog zakona i paragrafu 142. krivičnog zakona Austrije susrećemo s obilježjima krivičnog djela razbojništva, a u paragrafu 252. Njemnačkog krivičnog zakona i paragrafu 131. Austrijskog krivičnog zakona s obilježjima djela razbojničke krađe koja su podudarna s opisom tih krivičnih djela u našem krivičnom zakonu.

U Austrijskom krivičkom zakonu je za osnovni oblik izvršenja krivičnog djela razbojništva propisana kazna lišenja slobode od 1 – 10 godina, a u Njemačkoj najmanje 1 godina.

Interesantno je napomenuti da je i njemački i austrijski krivični zakon predvidio i neku vrstu privilegovanog razbojništva. Tako je u paragrafu 249. stav 2. Njemačkog krivičnog zakona i u paragrafu 142. stav 2. Austrijskog krivičnog zakona predviđena kazna lišenja slobode od 6 mjeseci do 5 godina za manje teške slučajeve razbojništva. Prema paragrafu 142. stav 2. Austrijskog krivičnog zakona radiće se o manje teškom slučaju razbojništva, dakle o nekoj vrsti privilegovanog delikta razbojništva, ako

nije došlo do primjene značajnije sile, ako je sila bila usmjerena na oduzimanje predmeta manje vrijednosti, ako djelo nije imalo značajnih posljedica, a nisu ostvarena ni obilježja koja bi upućivala na zaključak da se radi o «teškom razbojništvu».

Za razliku od našeg i Njemačkog krivičnog zakona (paragraf 252.) Austrijski krivični zakon (paragraf 131.) vrednuje kriminalnu težinu osnovnog djela razbojničke krađe znatno blaže nego kriminalnu težinu razbojništva, te predviđa za osnovni oblik izvršenja razbojničke krađe tek kaznu lišenja slobode u rasponu od 6 mjeseci do 5 godina.

Od njemačkog, austrijskog i našeg krivičnog zakona razlikuje se u pogledu krivičnog djela razbojništva rješenje usvojeno u krivičnom zakonu Švicarske. U članu 139. Švicarskog krivičnog zakona data su, naime, kako obilježja razbojništva, tako i razbojničke krađe, a prema opisu krivičnog djela ono je dovršeno čim neko primjeni silu prema nekoj osobi ili ozbiljnom prijetnjom ugrozi život ili tijelo u namjeri da oduzme neku stvar ili da oduzetu stvar u krađi zatečen zadrži, dok u takvom slučaju po našem krivičnom zakonu, te njemačkom i austrijskom, postoji tek pokušaj izvršenja krivičnog djela razbojništva.

Talijanski Krivični zakon (Enciclopedija, v. X) u članu 628. razlikujemo dva krivična djela razbojništva:

- a) pravo razbojništvo koje postoji kada « bilo tko nasiljem ili prijetnjom, otimanjem dođe u posjed tuđe stvari i tako sebi ili drugome stvori protupravnu dobit» i
- b) nepravo (lažno) razbojništvo postoji kada « osoba koristi nasilje ili prijetnju nakon oduzimanja stvari kako bi sebi ili drugima osigurala posjed otete stvari ili kako bi sebi ili drugima osigurala izbjegavanje krivičnog progona i nekažnjavanja».

Prema definiciji američkog Ministarstva pravosuđa (Uniform Crime Reports, 1986, prema Sheley, 1991, 143) razbojništvo je oduzimanje ili pokušaj oduzimanja bilo čega vrijednog iz brige, zaštite ili kontrole jedne ili više osoba i to primjeno sile ili prijetnjom silom i zastrašivanjem žrtve.

Krivični zakon Republike Slovenije (Uradni list, 1994, 3481) sadrži krivično djelo razbojništva (rop) u članu 231. i razbojničke krađe (roparska tatvina) u članu 214. Posebno je specifična odredba stava 2.

razbojništva i razbojničke krađe koja predviđa teži kvalifikovani oblik ukoliko je počinitelj s umišljajem išao na prisvajanje stvari velike vrijednosti.

Krivični zakon RH u članu 175. predviđa kaznu zatvora do 1 godine za neprijavljivanje pripremanja krivičnog djela za koje se može izreći 5 godina zatvora ili teža kazna, a djelo bude pokušano ili izvršeno.

U članu 200 KZRH predviđena je kazna zatvora do 1 godine za osobu koja se s drugim dogovori za izvršenje određenog krivičnog djela za koje se može izreći 5 godina zatvora ili teža kazna.

Kaznom zatvora od 3 mjeseca do 5 godina kaznit će se prema članu 201 KZRH tko organizira grupu ili bandu koja ima za svrhu izvršenje krivičnih djela za koje se prema zakonu može izreći 5 godina zatvora ili teža kazna. Pripadnik grupe ili bande kaznit će se zatvorom do 1 godine.

Sušтина je u tome da se iz propisane kazne za to djelo vidi da su to objektivno posmatrano teški i složeni zločini.

Sa praktične strane istraživanja društvenih promjena i njihov uticaj na zločine razbojništva i razbojničke krađe stvara širok prostor rasvjetljavanja zamagljenih vidika o tome što je to čovjek, i kako on tražeći pouzdani odgovor na to pitanje služi se jezikom simbola i otkriva vlastiti svijet, o čemu je nezaobilaznu studiju napisao prof. dr. Hidajet Repovac sa Univerziteta u Sarajevu.⁵ Taj vlastiti svijet je naš mali sadašnji svijet stješnjen u FBiH u kojoj je (kako se vidi iz tabele 3) kriminalitet u stalnom porastu, kako opšti tako i posebni zločin razbojništva i razbojničke krađe.

Ono što posebno zabrinjava u Federaciji Bosne i Hercegovine je evidentan broj slučajeva razbojništva izvršenih od strane maloljetnih osoba, kako mladih maloljetnika tako i starijih maloljetnih lica čiji je trend rasta takođe uočljiv.

⁵ Hidajet Repovac – Sociologija simboličke kulture «Magistrat», Sarajevo, 2003. str. 7

Ilustracije radi daćemo prikaz stanja i kretanja maloljetnih učinitelja krivičnih djela razbojništava u Kantonu Sarajevo za period 1997 – 2004⁶ (Tabela 1.) , kao primjer najvećeg i glavnog grada Bosne i Hercegovine gdje se potvrđuje teza da je ovo pojava posebno prisutna u većim gradovima. Takođe vidljivo je da u posmatranom periodu ona ima stalan rast.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
6	9	20	12	6	28	44	71

Tabela 1.

Ono što posebno zabrinjava, kada su u pitanju maloljetni učinitelji krivičnih djela, jesta veliki broj povratnika u činjenju krivičnih djela i u stalnom je porastu. (Tabela 2.)

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
112	104	96	120	128	140	114	151

Tabela 2.

Kriminalitet mladih nesumnjivo predstavlja društveni problem koji ne zaobilazi ni jedno društvo, bez obzira na njegov stadij razvoja ili tranzicije. Činjenica je da je Bosna i Hercegovina izašla iz rata, te da ekonomske, socijalne i političke i dr. prilike u njoj predstavljaju pogodan ambijent za širenje devijantnih ponašanja mladih. Ozbiljna posljedica je uvlačenje u kriminogeno ponašanje velikog broja mladih, stvaranje maloljetničkih bandi, profesionalizacija u kriminalu, jer kad dijete sa 12 godina, kao krivično neodgovorno, time počne da se bavi, onda sa 25 ili 30 postaje vrhunski profesionalac, opasan za zajednicu. Tako profesionalizacija u kriminalu postaje realna pojava.

Važno bi bilo istražiti mogu li se uzroci razbojništva objasniti lošim materijalnim uslovima učinitelja, siromaštvom, nezaposlenošću i boravkom u kriminalnoj sredini. Koliki je uticaj alkohola i alkoholizma učinitelja te zloupotrebe droga i drugih opojnih sredstava u izvršenju razbojništva? Zašto se učinitelji razbojništva odlučuju na izvršenje upravo djela koje je zakon propisao kao mnogo teže i društveno opasnije od krađe?

⁶ Podaci uzeti iz Službenih evidencija MUP-a Kantona Sarajevo i MUP-a FBiH

Takođe je bitno proučavanje kriminalne prošlosti povratnika osuđenih za razbojništvo da bi se spoznalo jesu li u prošlosti izvršili imovinske delikte, djela protiv života i tijela ili druga krivična djela i delikte huliganskog tipa.

Bez obzira na potrebu spomenutog istraživanja jedno je sigurno, razbojnik je izuzetna kriminalna ličnost kojoj nije strano kriminalno ponašanje, recidivizam, agresivnost do brutalnosti, velika količina kriminalne energije; neprilagođenoj ličnosti asocijalnog i antisocijalnog karaktera, a kojoj je strana osnovna socijalizacija, a samim tim i resocijalizacija.

Kriminalitet razbojništva i razbojničke krađe u svijetu je u stalnom porastu (npr. u razdoblju od 1986 do 1990. u odnosu na razdoblje 1980. - 1985. povećan je za 47%) , a u ukupnoj strukturi svjetskog kriminaliteta učestvuje s 5 do 6%.

M. Eisner (1994:18) u studiji o utjecaju razvitka ekonomskih struktura na kriminalitet iznosi da su u svim evropskim zemljama razbojništva rasla brže od ukupnih stopa kriminaliteta. Razbojništvo je npr. poraslo deseterostruko od ranih 50-tih godina u svim evropskim zemljama koje je autor upoređivao. Iako je u Federaciji Bosne i Hercegovine veći porast stopa razbojništva od porasta ukupne stope kriminaliteta treba istaći da je kriminalitet razbojništva u FBiH skoro stalno učestvovao u ukupnoj strukturi kriminaliteta oko 2%.

Različite institucije u društvu koje se bave kriminalitetom prilaze mu s različitih stajališta, pa shodno tome imaju i različite evidencije o stanju i kretanju kriminaliteta. Pri tome treba uvažavati činjenicu da kriminalitet, posebno organizovani, ima svjetske trendove i da oni utiču i na nacionalna kretanja. Raspon kriminaliteta razbojništva kreće se od nekoliko razbojništava (npr. Jordan, Qatar, Seychelles, Tonga) , preko nekoliko stotina razbojništva godišnje (npr. Austrija, Češka, Slovačka, Danska, Fidži, Izrael, Irska, Madagaskar, Nepal, Norveška, Pakistan, Poljska, Senegal) , te nekoliko hiljada (npr. Australija, Bangladeš, Finska, Francuska, Honduras, Italija, Japan, Korea, Filipini, Švedska, Tajland, Engleska, Venecuela) , do nekoliko stotina hiljada razbojništava godišnje (SAD) .

Na osnovu rezultata druge i treće ankete UN o kretanju kriminaliteta (UN..., 1993.) možemo sagledati obim i strukturu kriminaliteta u svijetu u razdoblju 1975. - 1990. godine.

U strukturi ukupnog poznatog kriminaliteta u svijetu razbojništva su u razdoblju 1975. -1980. godine učestvovala s 5%, u razdoblju 1980. - 1986. godine sa 6%, a u razdoblju 1986. - 1990. s 5%. (Third United Nations., 1990)

Za evropske zemlje najiscrpniji podaci o razbojništvu prikupljeni su za Skandinavske zemlje (Yearbook., 1993.) Skandinavske zemlje zabilježile su u razdoblju od 1985 do 1989. godine veliki porast razbojništava (Norveška 60, 7%; Finska 36, 9%; Švedska 35, 3%; te Danska 14, 7%) .

U Federaciji Bosne i Hercegovine razbojništva, moglo bi se reći, nisu masovna djela ali oni predstavljaju značajan i interesantan segment kriminaliteta. Razbojništva su značajna jer dovode do neposrednih materijalnih šteta, ali mogu dovesti do psihičkih i fizičkih posljedica za žrtvu.

Na prostoru FBiH osnovne iskustvene baze podataka o kretanju kriminaliteta a samim tim i krivičnih djela razbojništva i razbojničke krađe su evidencije, dokumentacija i statistika Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva pravde. One omogućavaju dolaženje do osnovnih deskriptivnih informacija i o razbojništvu. Centri za socijalni rad takođe mogu ponuditi određene podatke a posebno kada su u pitanju maloljetni učinitelji krivičnih djela razbojništva i razbojničke krađe, čije učešće u izvršenju ovih krivičnih djela je vrlo često (Tabela 1.) . Sve ovo još nije dovoljno za krajnji i valjani zaključak bez sudske statistike.

U osmogodišnjem razdoblju 1997. - 2004. godine, na području Federacije Bosne i Hercegovine prijavljeno je ukupno 144. 985 krivičnih djela. Od toga se 69% odnosilo na imovinska krivična djela, među kojima su i razbojništva i razbojničke krađe.

Godina	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	Ukupno
Broj krivič. djela	12.385	14.050	15.173	18.319	17.926	18.550	21.542	27.040	144.985
Razbojništvo	77	99	109	104	114	176	416	632	1.727
Razboj. krađe	10	28	31	19	45	24	68	43	268

Iz prikazane tabele jasno je vidljiv porast kriminaliteta u FBiH, tako da smo u 1997. godini imali ukupno 12.385 izvršenih krivičnih djela, a 2004. godine 27.040, što je više nego duplo ili 218,3 %.

Takođe, krivična djela razbojništva i razbojničkih krađa su u konstantnom porastu, iz prikazane tabele se da uočiti da je 1997. godine izvršeno 77 krivičnih djela razbojništva, a 2004. godine 638, što je više od 8 puta ili 820,8 %.

Iz policijske prakse o prijavljenim i obrađenim zločinima razbojništva i razbojničke krađe po našoj ocjeni da se obuhvatnije otkriti široka lepeza promjena u društvu koji su u uskoj vezi sa tim zločinima i zločinima uopšte kao i drugim patološkim pojavama u društvu. U centru svega je izvršilac zločina. To je ljudsko biće na kojega djeluju različiti kriminogeni faktori u koje spadaju: siromaštvo, bezperspektivnost, otuđenost, nemogućnost zaposlenja, razorena i osiromašena porodica, nedostatak socijalnih fondova za zbrinjavanje i liječenje mladih, iznemoglih i starih osoba. Sve ove faktore i još neke druge kao što je na primjer školska sprema i obrazovanje uopće moguće je istraživati kroz analizu ličnosti učinioca zločina, zličinačkih grupa i izrečene kazne. Za takav projekat potrebni su statistički podaci do kojih je moguće doći na osnovu pravosnažnih sudskih presuda.

Mi ih nismo koristili, i to je samo jedan od razloga više što ovaj rad nema osobinu istraživanja konkretnog slučaja već podsticaj i namjere da se u budućnosti to učini.

LITERATURA

1. A. Stajić, N. Srzentić, Krivično pravo – Opšti dio, «Savremena administracija», Beograd
2. Babić, V; Lj. Mikšaj-Todorović (1988) Relacije između ranije delikventne aktivnosti mladih počinitelja krivičnih djela i poduzetih socijalno zaštitnih intervencija. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu i Zavod za socijalni rad grada Zagreba. Zagreb
3. Bakić Ibrahim, Sociologija nasilja, Dom štampe, dd Zenica, 1997. godine
4. Cajner, I. (1993) Razlike u obiteljskim prilikama između ranije neprijavljenih i ranije prijavljenih počinitelja razbojništava ili razbojničke krađe, Kriminologija i socijalna integracija, Fakultet za defektologiju, Zagreb, Vol. 1, br. 2
5. Hidajet Repovac, Sociologija simboličke kulture, «Magistrat», Sarajevo, 2003.
6. Mejovšek, M (1995) Povezanost između nekih osobnih obilježja osuđenih za kaznena djela razbojstva i razbojničke krađe i prognoze uspjeha resocijalizacije. Kriminologija i socijalna integracija, Zagreb, 3. godište, br. 1
7. Milan Milutinović, Kriminologija sa osnovama kriminalne politike i penologija, «Savremena administracija», Beograd,
8. Sinanović O. i dr; Ovisnost o drogama – uzroci i posljedice, prevencija i liječenje – Multidisciplinarni pristup, Tuzla, 2001. godina

Mevludin MUSTAFIĆ¹

Politika SAD prema terorizmu

USA Policy Toward Terrorism

Sažetak

Rad prikazuje politiku SAD prema terorizmu. Globalna borba protiv međunarodnog terorizma se u radu prikazuje kao rat za nove teritorije i kolonije iz kojih će se crpiti prirodna bogatstva napadnutih zemalja, ponajprije nafte. Navode se primjeri, potkrijepljeni američkim političkim analitičarima, da je SAD "vodeća teroristička zemlja" u svijetu koja provodi nasilje izvan normi međunarodnog prava, diplomacije i rata i tako ostaje van domašaja bilo kojih međunarodnih krivično-pravnih normi prema kojima bi trebala biti, kao u slučaju Nikaragve, osumnjčena za međunarodni terorizam. Ujedno, SAD su jedina zemlja na svijetu koja je od Svjetskog suda osumnjčena za provođenje međunarodnog terorizma, a koji se i danas provodi u još transparentnijim primjerima, a sve to pod okriljem globalne antiterorističke aktivnosti u svijetu.

Ključni pojmovi: politika, terorizam, međunarodni terorizam, stigmatizacija.

Poslije 11. septembra tema broj jedan u svim svjetskim medijima je postala terorizam i "rat protiv Osovine Zla", kako su to američki zvaničnici nazvali. Rat protiv globalnog svjetskog problema terorizma, ili, bolje reći, osvetnički rat koji vode zapadne zemlje, a u prvom redu Sjedinjene Američke Države (SAD) i Velika Britanija, pretvorio se, može se to slobodno reći, u rat protiv islamskih zemalja koje se optužuju za učešće i finansiranje svjetskih terorističkih organizacija. Teroristički napadi izvedeni u septembru 2001. godine na Svjetski trgovački centar (WTC) i Pentagon, izazvali su u svijetu zgražanje i

¹ Mr. sci.

zaprepaštenje zbog svoje siline i beskupuloznosti. Stotine miliona ljudi su putem malih ekrana direktno pratili događaje od 11. septembra 2001. godine. Šokantnost, zaprepaštenje i nevjerovanje zbog žestine napada i neshvatljivog načina i sredstava upotrijebljenih u napadu, izazvali su zaprepaštenje i prenerazili svakoga ko se našao pred malim ekranima i pratio zbivanja u Njujorku. Spektakularne slike aviona koji su letjeli i udarili u nebodere WTC-a i rušenje istih kao kula od karata, svakoga su dovele u situaciju neshvatanja kako se nešto tako može desiti, a posebno kada se ima u vidu da se to dešava najmoćnijoj svjetskoj nuklearnoj velesili. Direktna prenos ovih događaja je primorao izvještače da, suočeni sa efektom iznenađenja, vrše puki opis činjenica koje su odmah bile poznate i da se, pri tom, uopće nije moglo voditi računa o posljedicama svega što se dešavalo.

Nakon saznanja o tragičnim posljedicama ovog neviđenog terorističkog akta, uslijedio je medijski rat protiv terorizma podržan političkom propagandom, u početku protiv terorističke organizacije "Al Qaida" na čelu sa Osama Bin Ladenom, da bi se to pretvorilo u otvorenu segregaciju prema pripadnicima islamskih zemalja, i na kraju, a to traje i danas, i intervencijama vojnih snaga NATO pakta sa SAD i Velikom Britanijom na čelu. Najprije je izvršen osvetnički ratni pohod snaga "Alijanse" na Avganistan, a zatim na Irak, uz prijetnje ostalim islamskim zemljama da će se i one naći na udaru osvetničke "Alijanse" i njenih vojnih potencijala. Ako se ne isključi mogućnost da je Irak i posjedovao oružje za masovno uništenje i da to SAD sigurno znaju, onda ostaje otvoreno pitanje zašto te podatke nisu dali na uvid UN-u i njihovim kontrolorima u Iraku. Da li zato, što će eventualno učiniti, kad budu potpuno spremne za "preventivni rat", ili zato, što je bilo važnije sačuvati od javnosti svoje obavještajne aktivnosti, metode i izvore, nego da obavijeste svijet u opravdanost svojih sumnji?

Objašnjenje je dosta jasno i logično. Da su obavijestili javnost o svojim namjerama za vođenje rata, tada to ne bi bio "preventivni ili rat protiv terorizma", već obični, klasični napadački rat SAD protiv "diktatorskog" režima koji je vladao u Iraku. Bile su to samo pripreme za rat kako bi se zagospodarilo iračkim naftnim izvorima.

Evropa se najprije "podigla" na noge iz moralnih razloga, ali nakon intervencije SAD i njenih napada na Evropsku Uniju i njeno "nejedinstvo", Velika Britanija je otvoreno stala uz SAD, i Bush i SAD

su mogle otpočeti osvetnički rat "protiv terorizma" Kako to često biva, javnost je tek nedavno saznala da su Iračani početkom 2003. godine bili shvatili da se više ne može manipulirati međunarodnom zajednicom i do pred sam rat su tražili načina kako da ga izbjegnu. Njihova obavještajna služba je raznim kanalima poručivala Amerikancima da više nemaju oružja za masovno uništavanje, da su spremni za borbu protiv međunarodnog globalnog terorizma, da žele pomoći u postizanju mira između Izraela i Arapa, da će im dati prvenstvo za iskorištavanje naftnih izvora, da prihvataju američko učešće u razoružavanje Iraka itd., itd. Sve ove poruke je prenosio "libansko-američki poslovni čovjek, maronit Imad Hage, a s američke strane je u tim dodirima sudjelovao tadašnji predsjednik savjetodavnog Vijeća za politiku odbrane, Richard N. Perle. Po izjavama ovog dužnosnika pregovore je prekinula CIA i nije došlo do susreta između vodećih iračkih političara i obavještajnih dužnosnika Tariqa Aziza i Tahira Habbusha s američkom stranom. Predsjednik Bush je 30. ožujka odobrio otpočinjanje rata vjerujući kao i većina neokonzervativaca, da će Iračani dočekati Amerikance kao osloboditelje i da će u Bagdadu brzo biti uspostavljena demokracija kao primjer za sav Bliski Istok. Kao da se zaboravila, npr. Njemačka nakon II svjetskog rata! Naime, iako je Hitlerov režim bio strašni totalitarizam, većina je Nijemaca konac rata doživjela ne kao oslobođenje, nego kao poraz. Isto se tako zaboravilo da je za uspostavu demokracije u zapadnom dijelu Njemačke trebalo mnogo godina savezničke vojne okupacije."² SAD ni u jednom momentu do danas nisu pružile ni jedan uvjerljiv dokaz da Irak posjeduje ili da je posjedovao, ili, pak i dalje razvija i proizvodi oružje za masovno uništenje. Ni prije započinjanja rata protiv Iraka oni nisu uputili eksperte UN-a na prava mjesta, a kada bi nako od njih i ustvrdio da ne postoje takvi pogoni, to je za javnost ostajala tajna koju je znao samo predsjednik Bush. Danas se te prijetnje upućuju drugim islamskim zemljama. U prvom redu su tu Iran i Sirija, a zatim i ostale islamske zemlje.

Terorizam nije nikakva nova svjetska pojava. On postoji od kada postoji i ljudsko društvo, a njegove korijene možemo pratiti kroz historiju vrlo lako, ali je kao svjetski problem u demokratskom sistemu "isplivao" na površinu svjetske javnosti u XX stoljeću kroz razne političke terorističke organizacije, da bi svoj medijski bum doživio 11.

² www.slobodnaevropa.org

septembra. Terorizam se u kriminologiji shvata kao "akt terora učinjen u ime i za račun neke organizacije ili grupe (političke) , ili je od nje promovisan ili prihvaćen. "³ Da li će se govoriti samo o terorizmu ili političkom terorizmu, potpuno je svejedno jer se u kriminologiji ovi pojmovi shvataju kao pleonazmi. Ipak, napomenimo da uzroci terorizma leže "u ideološkim, političkim i ekonomskim protivrečnostima savremenog sveta.... Spoljni uzroci leže u protivrečnostima međunarodnog ekonomskog poretka, agresiji, okupaciji, kolonijalizmu i mešanju u unutrašnje stvari drugih država. "⁴ (podvukao M. M.) . Upravo podvučeno je postalo kamen temeljac američke politike prema islamskim zemljama u borbi protiv terorizma, ali i protiv svih drugih zemalja u čiju se unutrašnju politiku SAD miješaju već decenijama.

Da se terorizam nije pokazao u svjetlu u kojem se pokazao pri napadima na SAD, i da nisu u pitanju upravo SAD, na terorizam bi se i danas gledalo kao na tercijalni svjetski problem, a nikako primarni. Napad na SAD, nuklearnu velesilu i zemlju koja ulaže u vojnu industriju i bezbjednost više nego sve ostale industrijski i vojno jake zemlje, zemlju koja ima pretenzije da bude "svjetski policajac" i koja želi da vodi globalnu svjetsku politiku, bio je dovoljan da se upravo ona (SAD) okrene protiv takvog terorizma, ali ovoga puta su vlasti SAD stigmatizirale islamske zemlje kao nosioce terorističkih aktivnosti u svjetskim razmjerama.

Apsurdno je i ničim opravdano terorizam vezati za jednu zemlju, narod ili pak region, jer terorizam nema svoje mjesto prebivališta. On se dešava svakodnevno, na svakom mjestu i u svakom vremenu, on se ne može ograničiti na jedan segment, vrijeme i prostor jer je univerzalan, svjetski problem kojim se bave mnogobrojne međunarodne organizacije, nacionalne i međunarodne policije itd. Ako se terorizam i može locirati u vremenu i prostoru, onda su upravo SAD vodeća teroristička zemlja, a to nije teško potvrditi i dokazati. Mediji su ti koji su terorizam, nakon napada na SAD, stavili u prvi plan i uz političku propagandu, pokrenuli i medijski rat protiv

³ Željko Nikač, Transnacionalna saradnja u borbi protiv kriminaliteta, Europol i Interpol, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003, str.43.

⁴ Dimitrijević V., Terorizam, Radnička štampa, Beograd, 1985, str. 173, Preneseno iz: Željko Nikač, Transnacionalna saradnja u borbi protiv kriminaliteta, EUROPOL i INTRPOL, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003, str. 44.

terorizma, kao da terorizma nije bilo prije napada 11. septembra. Svakodnevna iskustva nam govore i ukazuju da savremena civilizacija živi u vremenu učestalih terorističkih aktivnosti. Novi oblici ispoljavanja međunarodnog terorizma⁵ dobijaju sasvim novu dimenziju. Bitne razlike u oblicima ispoljavanja, koji su uvjetovani razvojem nauke, tehnike i tehnologije, ali i razlikama društveno-ekonomskih, političkih, pa i historijskih korijena nastanka, daju nam za pravo da možemo govoriti o savremenom terorizmu kao krucijalnom fenomenu današnjice. Prije 11. septembra, većina onih koji su pisali o terorizmu govorili su da je opasnost od terorizma zanemarujuća u odnosu na svakodnevne opasnosti kojima je izloženo društvo, država, pa i pojedinac. Minimizirali su opasnost od terorizma, dok su obični ljudi, na neki način, bježali od te i takve minimizacije i pokušavali taj problem staviti na pravo mjesto. Pošto su ih na to često "tjerala sredstva javnog informisanja koja su uveličavala opštu opasnost, političari su nastojali da odgovore na implicitan ili eksplicitan poziv na zaštitnu akciju"⁶, ali su te akcije uvijek izvođene post festum, dakle, tek nakon izvedenog terorističkog čina i gotovo nikada nisu davale očekivane rezultate. To je samo potvrđivalo da je on nepredvidiv i da je borba protiv terorizma donkihotovska, da se on može pojaviti u svakom momentu i na svakom mjestu, da je dio svakodnevnice, ali da se prije samog čina terorizma ne može predvidjeti ili suzbiti. Još početkom XX stoljeća jedan je tajni agent pisao: "Pokušaj napada na jednu krunisanu glavu ili predsjednika je na izvjestan način vrlo senzacionalna, ali ne koliko je nekada bio. On je prodro u opšte poimanje o postojanju šefa države... Hajde sad da izlijemo gnjev na-recimo-crkvu. Užasno na prvi pogled, nema sumnje, ali ipak se ne tako djelotvorno kao što bi pomislio prostodušni čovjek. Bez obzira na to koliko je revolucionarni i anarhistički u začetku, bilo bi dovoljno budala da takvom gnjevu daju karakter vjerske manifestacije. A to bi odvratilo pažnju od naročito uznemirujućeg značaja koji želimo pridati tom činu... Ne možete dugo računati na njihove emocije, bilo sažaljenja bilo straha. da bi iole uticao na javno mnijenje, bombaški skandal mora nadmašiti osvetničku ili terorističku

⁵ Međunarodni terorizam određuje se u najmanje dva sadržaja: 1. Kao terorizam sa internacionalnim reperkusijama i 2. Kao nasilnički čin izvan prihvaćenih normi diplomacije i rata. – Zvonimir Šeparović, *Kriminologija i socijalna patologija*, Narodne novine, Zagreb, 1987, str. 117.

⁶ Charles Townshend, *Terorizam*, Šahinpašić, Sarajevo, 2003., str. 2.

namjeru. On mora biti čisto destruktivan. ”⁷ Da destrukcija mora biti temeljna oznaka terorizma pokazuju i napadi na WTC u Njujorku, kada se terorizam uspeo do prve tačke političkog dnevnog reda i kada je čitav svijet bio šokiran, zaprepašten i kada je zanijemio nad tom destruktivnošću. Međutim, kada su u pitanju islamske zemlje, destrukcija nije važna. Važno je nametnuti silu, važno je da se zna ko je ”gazda” i ko drži sve konce u rukama. Nije mali broj slučajeva ubistava šefova država ili vlada u svijetu, raznih ministara, vođa određenih nacionalnih, vjerskih ili kulturnih pokreta, dizanja u zrak raznih objekata od vojne, političke ili ekonomske važnosti... svakodnevno se negdje na zemlji dešava po neki teroristički napad. Jedan od ciljeva terorizma, prema B. Jenkinsu, a koji su SAD vrlo često primjenjivali, jeste i to da ”terorizam može biti usmjeren na izravno izazivanje represije, odmazde i protuterora, što može voditi na kraju, padu nepopularne vlade ili režima”⁸ (u praksi su poznati slučajevi terorističkih akcija specijalnih vojnih i policijskih jedinica SAD u svijetu kojima su rušene vlade koje nisu ”slušale” Bijelu kuću) .

Međutim, u pogledu definisanja pojma terorizma postoji jedna *aporija*, jer je izuzetno teško razlikovati i praviti distinkciju između terorizma i krivičnog djela ili vojnog djelovanja. Pojam ”terorista” nikada nije i neće prihvatiti niti pojedinac niti neka grupa, a etiketiranje ovim pojmom određene grupe se vrši samo od strane država ili vlada. Poimanje terorizma u ovom smislu je dvostruko. S jedne strane, oni koji su pripadnici određene političke, religijske, kulturne itd., grupacije obično sebe nazivaju ”oslobodiocima” ili ”borcima” za određene ideje i vlastita nastojanja u postizanju određenih ciljeva, a s druge strane, države sve te i takve pojedince i grupacije nazivaju ”teroristima” koji nemaju određenu političku podršku i koji koriste kriminalne načine i sredstva djelovanja. Protivzakonita sredstva i metodi djelovanja određenih grupa i pojedinaca, obično se od strane država ili vlada nazivaju terorističkim aktima, ali se ti akti i djelovanja podvode pod krivične zakone određene zemlje i prave razni spiskovi nezakonitih djelovanja kao krivičnih djela ”kao što su posjedovanje eksploziva ili uzimanje talaca—od kojih su većina već od ranije krivična djela prema običnom krivičnom zakonu. Tako se čini da je terorizam više stanje duha nego djelatnost. ”⁹

⁷ Joseph Conrad, u: Ibidem, str. 1.

⁸ Zvonimir Šeparović, Nav.dj. str. 121

⁹ Josef Conrad, u: Nav.dj., str. 3.

Upravo zbog činjenice da postoji jedna vrsta relativizacije pojma terorista i terorizam, jer je to za jednoga terorista a za drugog borac za slobodu, nemoguće je naći definiciju terorizma koja nebi bila sporna i diskutabilna. On se ne može ni u kojem slučaju podvesti pod rat, jer ako je rat "sudar dvije žive sile", kako to kaže Klauzevic, terorizam je suprotnost, on je djelovanje žive sile na masu koja nije spremna ni na odbranu, niti je upozorena da će do određenog djelovanja uopće doći, a "suština terorizma je svakako negiranje borbe. Tu se mete napadaju tako da se sprječava (ili bolje rečeno zabranjuje) samoodbrana. Ali naravno, ono čime se terorizam po mišljenju javnosti raspoznaje jeste njegova spremnost da napadne ne samo odabrane nego i nasumične mete; u bombardovanju svega na nakoj pijaci, prodavnici ili kafani, vidimo namjerno kršenje međunarodnog ratnog zakona i odbijanje da se prihvate, kao nešto što obavezuje, vladajuća moralna razlikovanja – ratobornih i neutralnih, boraca i ne-boraca, zakonskih i nezakonskih meta. "¹⁰ Definicija terorizma je važeća u zavisnosti ko je iznosi i u kojoj državi, kako ko shvata ovaj fenomen i šta podrazumijeva pod njim, koje akte i djestva. Danas je općevažeća američka definicija pod kojom terorizam podrazumijeva "proračunaru upotrebu ili prijetnju nasiljem da bi se ulio strah, sa ciljem da se prisile ili zastraše vlade ili društva", a britanska definicija podrazumijeva "upotrebu ili prijetnju ozbiljnim nasiljem protiv svake osobe ili imovine, koja ima za cilj da promoviše politički, vjerski ili ideološki program djelovanja. "¹¹ Ni ove dvije definicije ne otklanjaju diskutabilnost poimanja teroriste i terorizma kao takvih ili, pak, "boraca ili borca za slobodu". Naprotiv, bilo koja definicija u sebi sadrži ovaj dualizam i shvatanju i poimanju terorizma. u svom općem značenju terorističke aktivnosti predstavljaju primjenu neposrednog organiziranog nasilja. Zbog efikasnosti i težeg otkrivanja u principu su to manje grupe ljudi spremnih da fizičkim putem, uključujući i atentate, otmice, ubistva, vojne diverzije i slično, nameću svoju volju državi i društvu, te upotrebljavajući psihičko nasilje prema masi, izazivaju kolektivne i lične emocije straha i nesigurnosti. Nema društva koje nije ideologizirano i koje nema svoje ideologije, a također je svako društvo ujedno i politički i religijski specifično, ono se od drugih po tome i razlikuje. Koliko će takvo društvo biti shvaćeno i prihvaćeno zavisi od nivoa tolerancije susjednih i drugih društava, ali i pojedinci i grupe upražnjavaju

¹⁰ Ibidem, str. 7.

¹¹ Ibidem, str. 3.

određene političke, religijske i ideološke programe i načine svoga djelovanja i samim tim postoje uvijek određene predispozicije za terorizam. Po svojoj ideološkoj osnovi terorizam može biti ultra desni (crni) , tj. fašizoidan, ili ultra lijevi (crveni) , kontrarevolucionarni vid političkog djelovanja. Najčešći motivi koji ga pokreću su uskonacionalni, separatistički ili neki drugi, teritorijalno pretenciozni, religijski, rasni ili revanšistički. Oni koji ga prakticiraju sebe smatraju "borcima za slobodu" i postizanje određenih "uzvišenih" ciljeva, a oni koji su podvrgnuti takvom djelovanju su žrtve i za njih su takvi akti "teroristički" akti, a izvođači "teroristi".

SAD su nakon septembarskih zbivanja pokrenule antiteroristički rat na globalnom planu, a taj rat je prerastao u antiislamski rat. Ne treba zaboraviti da je upravo u SAD-u, neposredno nakon objavljivanja rezultata istrage, kada je rečeno da iza terorističkih napada stoji Bin Laden i islamske zemlje, počeo "lov" na sve one koji potiču iz islamskih zemalja. Demokracija i tolerancija, po kojoj se oni žele raspoznavati u svijetu, tada se pokazala u pravom svjetlu. Medijski rat protiv islama je pozivao na linč i osudu svega što ima veze sa islamom. Pri tome se u potpunosti zaboravilo na činjenicu da je Bin Laden "američko dijete", dijete CIA-e koje je, koliko juče, radilo za američku vladu i tajnu službu i djelovalo po naređenjima američkih dužnosnika. Ni tada a ni kasnije nisu dati nikakvi opipljivi dokazi da je neposredna umiješanost Bin Ladena i islamskih zemalja neupitna. Naprotiv, svako saopštenje Stejt Departmenta i američkih vlasti je u javnosti prihvatano kao jedna vrsta postulata u koju nema sumnje i koje je prihvatano a priori kao općevažće. Tako su islamske zemlje, preko Bin Ladena, stigmatizirane kao nosioci terorističkih aktivnosti u cijelom svijetu. Izraelski terorizam koji traje desetinama godina nad Palestincima i palestinskim narodom je zanemaren i ostao je u sjeni "islamskog fundamentalizma i terorizma". Što je medijima ostalo "van očiju" je i činjenica da se taj terorizam još i povećao, eskalirao. Sa izraelsko-palestinske granice dolaze vijesti i informacije o određenim aktima izraelske vojske, informacije koje služe isključivo kao informacije bez ikakvih osvrti ili komentara, informacije koje se ni u jednom momentu ne kvalificiraju kao teroristički akti i napadi izraelske vojske i pojedinih grupa na palestinsku teritoriju i protiv palestinskog naroda. Na drugoj strani, američka javnost je bombardovana informacijama o terorističkim napadima avganistanskih talibana na američke trupe, o napadima, danas, iračkih nevladinih snaga na koalicione vojnike, i svi ti napadi se kvalificiraju isključivo kao teroristički,

dok su druge žrtve "kolateralna" šteta. Za američku javnost avganistanski talibani nisu imali pravo na samoodbranu, svako mjesto naseljeno njima je teroristički kamp koji treba uništiti, a izazivanje humanitarnih kriza u Avganistanu, umiranje stanovništva od gladi i od bombardovanja, sve su to bile kolateralne štete u globalnom antiterorističkom ratu na koje se nije trebalo osvrutati. Sve izraženiji vidovi terorističkih akcija, može se slobodno reći, samo su rezultat američkih vojnih akcija u islamskim zemljama i njihove prijetnje i optužbe drugim da pomažu određene terorističke grupe. Vlasti i dužnosnici SAD, potpomognuti američkim medijima, imaju potpuno jednostran odnos prema terorizmu. Iako definišu terorizam, zajedno sa Velikom Britanijom, kao svaku upotrebu nasilja u cilju promovisanja određene politike, oni potpuno zaboravljaju da upravo oni vrše promociju vlastitih političkih, ideoloških, pa čak i religijskih vrijednosti, i to putem sile, a ta se sila promovira i kroz proces globalizacije i paradigmu "Ako niste s nama, tada ste protiv nas". Upotreba vojnih potencijala, tajnih akcija u cilju svrgavanja protivnika američke dominacije i američkih vrijednosti, dovođenja proameričkih političara i ekonomskih stručnjaka na istaknuta mjesta vlasti u državama Trećeg svijeta, nametanje svojih vrijednosti i "american life"-a, dio su svakodnevnice američke javnosti. Svaki napad na američke interese je, a priori, teroristički akt, a svaka vojna ili bilo kakva druga intervencija američkih snaga, politička ili ekonomska akcija, to je akcija u cilju promovisanja "demokratskog društva" i dovođenja na vlast "demokratskih snaga", u cilju "zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda", jednakosti, ravnopravnosti i tome slično.

Vrlo je mali broj pojedinaca koji će objektivno i analitički obraditi i analizirati američke akcije i nazvati ih pravim imenom. U posljednjim godinama se češće to radi, a najtransparentniji primjer je Francuz Tijeri Mesan koji je objavio knjigu "11. septembar Velika prevara – Nijedan avion nije udario u Pentagon".¹² Izlazak i štampanje rezultata istraživanja i analiza koje je ovaj glavni i odgovorni urednik mjesečnika "Maintenant" provodio, a na osnovu kontradiktornih izvještaja Stejt Departmenta i drugih ministarstava, nisu mogli izazvati preveliku pažnju zbog izuzetno jake medijske kampanje zapadnih medija protiv terorizma, a koja je istovremeno bila i medijska zaštita i opravdavanje svih akcija koje su provodile vojne snage Alijanse u Avganistanu i Iraku pod plaštom borbe protiv terorizma.

¹² Tijeri Mesan, 11 septembar, Velika prevara, Nijedan avion nije udario u Pentagon, Draginić, Beograd, 2002.

Autor navodi čitav niz neistina u izvještavanju američkih dužnosnika o terorističkim napadima na WTC i Pentagon, izvještaja koji su u biti formirali odnos javnog mnijenja prema Bin Ladenu i islamskim zemljama. Taj odnos je pokazao koliki uticaj mogu imati mediji u formiranju široko prihvaćenih stavova i mišljenja o nečemu, ali i jedan širi odnos zapadne kulture prema istočnoj. Drugi primjer je američki politički aktivista i profesor Masačusetskog instituta tehnologije Noam Čomski i njegovo djelo "11 septembar".¹³ U pojašnjavanju njegove tvrdnje da je SAD "najveća teroristička zemlja", a te njegove tvrdnje su prenijele i prenose najveći svjetski mediji, ovaj autor kaže: "Najočigledniji primjer, ali daleko od najekstremnijeg, je Nikaragva... Vredi se setiti - pogotovo zato što je bilo tako jedinstveno zataškano-da je SAD jedina zemlja koja je bila optužena za međunarodni terorizam od strane Svjetskog suda i koja je odbila Rezoluciju Saveta bezbednosti koja poziva države da poštuju međunarodne zakone. Sjedinjene Američke Države nastavljaju međunarodni terorizam."¹⁴ Vrlo je teško naći region u svijetu gdje SAD nisu izvršile neki vid terorističkog djelovanja pod plaštom zaštite ljudskih prava i širenja demokratije, a primjer Nikaragve je jedinstven upravo zbog osude SAD-a od strane Svjetskog suda za međunarodni terorizam. Primjer tog klasičnog terorizma je i Bejrut: "Reganova administracija koja je 1985 godine tamo izvršila teroristički napad koji je bio veoma sličan ovom u Oklahoma Sitiju; bio je to kamion bomba podmetnut ispred džamije koji je tempiran tako da ubije maksimalan broj ljudi kada izlaze iz džamije. Ubijeno je osamdesetoro ljudi, a dve stotine pedeset je povređeno, uglavnom žena i dece... Meta terorističkog napada je bio muslimanski religiozni vođa koji im se nije dopadao i koga su promašili. Ne znam kako biste vi nazvali politiku koja je diskretno izazvala smrt nekih milion civila Iračana i možda pola miliona dece, što je cena koju smo spremni da platimo, kako kaže državni sekretar. Kojim imenom to treba nazvati? Podržavanje izraelskih okrutnosti je još jedan primjer."¹⁵

Svi ovi poginuli i povrijeđeni u Bejrutu su, kako to Čomski piše, u izvještaju resornog ministarstva podvedeni samo "pod jednu fusnotu", oni su bili "kolateralna" šteta. Uništavanje tvornice za proizvodnju lijekova u Sudanu od strane američke vojske u vrijeme Klintonove

¹³ Noam Čomski, 11 septembar, Draganić, Beograd, 2002.

¹⁴ Ibidem, str. 37.

¹⁵ Ibidem, str. 38.

administracije, avgusta 1998. godine, još jedan je primjer klasičnog terorizma. Nakon uništavanja ove tvornice i javnog istupanja Čomskog u javnosti, kada je ovaj čin nazvao terorističkim napadom i aktom, "mnogi veb sajtovi i stranice časopisa ispunjeni su uzbuđenim i maštovitim osudama"¹⁶, drugim riječima, javno i jasno nazivanje takvog čina pravim imenom, izazvalo je zgražanje američke javnosti, gotovo kao i zgražanje nad činom napada na WTC. Osjetljivost američke javnosti i medija na pravo nazivanje i imenovanje onoga što je terorističko je vrlo velika jer, sve što rade SAD je ispravno, a sve što bi se uradilo protiv SAD je, apriori, teroristički čin. Sve zemlje u kojima SAD imaju svoje interese, prema tamošnjim medijima i javnosti, moraju se povinovati američkim zahtjevima i moraju prihvatiti sve akcije koje se poduzimaju u tom cilju. Ni jedna takva akcija se ne smije nazvati terorističkim činom, naprotiv, to je za "dobrobit" stanovnika te zemlje pa makar oni to plaćali i životima, glađu i raznim drugim posljedicama. U Sudanu su, nakon rušenja pomenute tvornice, desetine hiljada ljudi umirali zbog nedostatka lijekova uz istovremenu zabranu uvoza adekvatnih zamjena za potrebne lijekove. Umiranje sudanskog stanovništva, staraca, žena i djece je bila "kolateralna" posljedica za koju oni nisu bili krivi.

Mediji su temelj oslonac takve politike SAD prema zemljama u kojima oni imaju svoje, nacionalne ili bilo koje druge, interese. Privrženost medija nacionalnoj politici i onome što "Bijela kuća" kaže je "sasvim tipično za glavne medije, i za intelektualni sloj uopšte, da podržavaju moćnike u vrijeme kriza i da pokušavaju da mobilišu stanovništvo za iste ciljeve. U tome su i uspjeli, skoro do nivoa histerije..."¹⁷ Upravo ova tvrdnja je najkarakterističnija za američke, ali i za sve zapadne, medije. Njihovo pisanje i izvještavanje mase dovodi do delirijuma, do histeričnih zahtjeva za odmazdom i osvetom, za uzvratanje istom mjerom, a potpuno je nebitno kome se treba uzvratiti-bitno je što hitnije i prije pronaći "dežurnog" krivca na kojem će se iskaliti sav bijes, gnjev i mržnja koja se akumulira medijskim pisanjem. Mediji su tu i da stigmatiziraju i označe krivca na kome sve to treba iskaliti, bitno je jedino da taj krivac bude van granica SAD.

¹⁶ Ibidem, str. 39.

¹⁷ Ibidem, str. 26.

Terorizam je opći, globalni svjetski problem koji je na prvu tačku političkog dnevnog reda svih svjetskih zemalja, a posebno SAD-a, došao nakon 11. septembra i napada terorista na WTC u Njujorku. Osveta SAD je uslijedila gotovo munjevito. Pokrenut je globalni svjetski "antiteroristički rat" koji u biti nije ništa drugo do unilateralni osvetnički čin SAD i njenih satelita u Evropi, u prvom redu Velike Britanije. Bez odobrenja UN, ove dvije velesile su pokrenule jednostanu vojnu intervenciju, najprije na Avganistan, a zatim i na Irak, pri čemu su počinjeni masovni ratni zločini prema civilnom stanovništvu. Vojne akcije SAD i Velike Britanije su najtransparentniji vid međunarodnog terorizma koji se provodi na početku XXI stoljeća. Bez obzira što medijska kampanja zapanih medija, i pisanih i audio-vizuelnih, neprestano govori o navodnim vojnim ciljevima ratnih operacija, činjenica je da su to u stvario civilni ciljevi, a žrtve isključivo civili koji nemaju, niti im američke i britanske snage daju, ikakvu mogućnost odbrane. Svi svjetski mediji su se bezobzirno okrenuli protiv islamskog svijeta i islamskih zemalja, koje su, po njima, jedine krive za terorizam u svjetskom kontekstu. Političko-medijski rat započeo 2001. godine protiv terorizma i islama traje i danas i nema mogućnosti prognoze do kada će on trajati. Da li će se rat protiv terorizma nazivati antiteroristički ili kontrateroristički, svejedno je. Možda najveća opasnost "sadržana u reakcijama na terorizam jeste poriv za imitiranjem. Godinama se jasno povlačila razlika između "antiterorističkih" mjera i "kontraterorizma". Prve su se odnosile na svaki zakoniti korak koji može predizeti država, od specijalnog zakonodavstva do prijekog zakona; ovo drugo značilo je prihvatanje terorističkih metoda—kao atentati i proizvodnje odmazde—(kako to provodi SAD, op. a) od snaga same države. Ova razlika se još ponekad održava (na primjer, u antiterorističkom ogranku Scotland Yarda), ali se češće brisala. Nije jasno da li je to znak prilagođavanja samih pojmova; kao i drugdje čini se da je glavni rezultat toga još jedno zamučivanje definicije. ¹⁸ Upravo SAD primjenjuju mjere kontraterorizma, a primjera za to ima napretek. Neki, najdrastičniji su naveli naprijed. Kada bi se dužnosnici Stejt Departmenta, posebno

¹⁸ Iako autori nekih djela o terorizmu primjećuju tu razliku, ne slažu se oko toga šta ti termini označavaju (jedan kaže da su za razliku od kontraterorističkih mjera, antiteroristički koraci velikim dijelom odbrambene prirode; drugi tvrde da kontraterorizam pasivan odgovor, dok je antiterorizam agresivno i moćno oruđe vlade). No trenutno većina autora miješa ova dva izraza, bez ikakve eksplicitne ili implicitne razlike. - Charles Townshend, Terorizam, Šahinpašić, Sarajevo, 2003., str. 120-121.

predsjednik SAD, pridržavali izjave Američkog sekretara vanjskih poslova Geoga Shultza, date 1986, kada je izjavio da "znamo da je terorizam međunarodni problem što iziskuje udružene napore svih slobodnih nacija. Isto kao što postoji saradnja među onima koji se bave terorizmom, mora postojati saradnja među onima koji su njegove stvarne ili potencionalne mete. Zato je suštinska komponenta naše strategija veća saradnja među demokratskim nacijama i svim drugim koji dijele naše nade za budućnost. Postigli smo neke uspjehe. Ali i odveć često zemlje koči strah da će izgubiti trgovinske prilike ili strah da će izazvati snagatora. Došlo je vrijeme da se udruže nacije koje iskreno žele kraj teorizma u bilo kakvim formama, da bi preduzele neophodne korake"¹⁹, s jedne strane, tada bi se moglo povjerovati u demokratske i iskrene želje SAD za borbu protiv terorizma, a s druge strane, kada znamo kada je ova izjava data, da se zaključiti da je ona bila samo deklarativne prirode. Naime, tih godina su amerikanci izvodili čitav niz teorističkih napada po Africi i zemljama Azije i Latinske Amerike. Dosadašnjim "ratom protiv terorizma" i pretenzijama da bude vođa procesa globalizacije, od samog procesa globalizacije neće biti ništa. To će biti samo demokratski terorizam koji provode SAD, Velika Britanija i ekonomski bogate zemlje svijeta.

Zaključak

Politiku SAD prema savremenom problemu međunarodnog terorizma, posebno poslije 11. septembra, možemo slobodno nazvati "demokratskim terorizmom" koju ova velesila sprovodi diljem svijeta, a danas prvenstveno protiv islamskih zemalja. Međunarodni terorizam, koji provode SAD, predstavljaju nasilnički čin izvan prihvaćenih normi diplomacije i rata i to je jedini način da se ova supersila "opravda" za sve terorističke akte koje je provodila i provodi već decenijama.

"Antiteroristički", globalni rat protiv međunarodnog terorizma se pretvorio u borbu za nove kolonije i ekonomske prostore, za mijenjanje "neposlušnih" režima u svijetu, za otvaranje novih prostora na kojima bi SAD djelovale bez straha od sankcija UN-a ili Svjetskog suda, a danas Međunarodnog suda za ratne zločine. Primjeri Nikaragve, Sudana, Bejruta, Avganistana, a danas i Iraka samo govore u prilog tvrdnji američkog analitičara Noama Čomskog da su SAD "vodeća i

¹⁹ Ibidem, str. 136.

najveća teroristička zemlja svijeta". Stigmatizacija Islama kao "legla" međunarodnog terorizma, uz pomoć zapadnih medija je dostigla svoj vrhunac nakon 11. septembra, pa ostaje otvoreno pitanje da li i na koji način vjerovati američkoj administraciji da zaista vodi "rat protiv terorizma" ili, pak, što je lakše dokazati da vode rat za nove kolonije i ekonomske i vojne prostore u svijetu.

Summary

Essay analyzes United States of America policy toward terrorism. Global fight against international terrorism in essay is presented as a war for new territories and colonies from which natural welfares will be dipper, especially oil. There are examples, stated by American political scientists, that USA "leading terrorist country" in the world that produces violence beyond the framework of international law, diplomacy and war and with USA stays without reach of any norms of international law in which USA should be suspected for international terrorism (like in case of Nicaragua) . Together with that, USA is only country suspected by World Court for producing international terrorism, today presented in transparent examples, and all of that under global antiterrorist activity in the world.

Key Words: politics, terrorism, international terrorism, stigmatization

Korišćena literatura

- Charles Townshend, Terorizam, Šahinpašić, Sarajevo, 2003.
- Noam Čomski, 11. septembar, Draganić, Beograd, 2002.
- Tijeri Mesan, Velika prevara, Nijedan avion nije udario u Pentagon, Draganić, Beograd, 2002.
- Zvonimir Šeparović, Kriminologija i socijalna patologija, Narodne novine, Zagreb, 1987.
- Željko Nikač, Transnacionalna saradnja u borbi protiv kriminaliteta, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.

Terorizam

Terrorism

Sažetak

Terorizam se smatra glavnom prijetnjom ljudskim pravima, te političkoj i ekonomskoj stabilnosti u mnogim zemljama, sa značajnim posljedicama po dobrobit šire društvene zajednice. Cjelovito sagledavanje terorizma podrazumijeva interdisciplinarni pristup i uporedno istraživanje iz više oblasti. Bavljenje ovom društvenom pojavom nameće neminovnost "susreta" sa različitim subjektivnim i objektivnim činiocima koji usporavaju rješavanje kompleksne problematike terorizma. Najčešći objektivni činioci su društveni odnosi i sukobi interesa te nepotpuno pravno regulisanje terorizma. Subjektivni činioci najčešće proizilaze iz politički motivisanog ponašanja država na međunarodnom planu. Nije rijetka situacija da pojedine države često zarad vlastitih interesa krše međunarodne obaveze čija realizacija treba da doprinese suzbijanju terorizma. Problem savremenog terorizma postaje još složeniji širenjem sredstava za masovno razaranja i uništavanje, kao što su biološke, hemijske, nuklearne i bakteriološke materije. Ne treba izgubiti iz vida i činjenicu da se paralelno sa svjetskom globalizacijom "globalizuje" i terorizam, s obzirom na prostor, dinamiku širenja i djelovanja. Terorizam sve više poprima oblik moći odnosno oblik globalne raspodjele moći čija je ključna poluga strah. U borbi protiv terorizma ne smije se ispuniti jedan od ciljeva terorizma a to je "antivirus demokratije" - u borbi protiv terorizma primjenjivati metode koje imaju za posljedicu kršenje ljudskih prava i sloboda, tzv. "preventivne metode"- "potencijalne teroriste" ubijati, zatvarati, progoniti, iseljavati,... Globalna "solidarnosti iz straha" koja ima za cilj spriječiti širenje terorizma svojim činjenjem može stvoriti ambijent manipulisanja terorizmom u političke svrhe neblagovremenim i neselektivnim

¹ Mr. sci.

pristupom "međunarodnoj borbi" protiv terorizma. U cilju sadržajne elaboracije o terorizmu, u ovom tekstu se analizira problem pojmovnog određenja terorizma i borba protiv terorizma.

Ključne riječi - terorizam, ljudska prava i slobode, demokratija, tolerancija, religija, ideologija.

Abstract

Terrorism is main threat for human rights, political and economic stability in many countries, with important consequences for benefits of all society. Total recognizing of terrorism means interdisciplinary access and parallel researching in more areas. To be occupied with this society phenomenon means unavoidable "meeting" with different subjective and objective facts which slow down solving of complexity nature of terrorism. The most frequent objective facts are sociable relations and clashes of interests, and incomplete regulating of terrorism. Almost all subjective facts have roots in political motivating behavior of states in international scene. It is not rare situation when some states because of their selfish interests break international obligations which have roles to stamp out terrorism. Modern terrorism as a problem becoming more serious and complicated with proliferation weapons of mass destruction (WMD) , like biological, nuclear, and chemical material. Here we have to underline fact that together with general globalization terrorism becomes global, in sense of area, tempo of spreading and performing Terrorism from day to day has face of power, face of global power which main characteristic is fear. In counter terrorism process it is wrong to give opportunity for attaining one of aims of terrorism – antivirus of democracy" - which means breaking of human rights and freedoms, through „preventive action" and/or killing, arresting, persecution, ... without evidence of guilt. Global «solidarity from fear» which aim is to spam proliferation of terrorism can create environment for manipulation with terrorism, through non prompt and non selective access to «international counter terrorism». In this essay we analyzing problem of determination of terrorism, and counter terrorism.

Key words - terrorism, democracy, human rights and freedom, tolerance, religion, ideology.

Uvodna razmatranja

Terorizam u modernu političku terminologiju ulazi preko Francuske revolucije, tačnije preko jakobinizma. Riječ je o izuzetno krvavim mjerama koje su radi odbrane revolucije uveli i primjenjivali jakobinci Robespier i dr. U to vrijeme smatralo se da se rezultati Francuske revolucije ne mogu sačuvati ako se svim njenim protivnicima ne utjera veliki strah. Strah je najčešće postizan giljotinom, prolijevanjem krvi i nemilosrdnim ubijanjem i proganjanjem svih onih koji nisu prihvatili ideje revolucije. Navedene mjere jakobinaca nisu vršene samo prema otvorenim protivnicima revolucije nego čak i prema sumnjivcima. "Rezultat" navedenog je Zakon od 10. 06. 1794. godine kojim su jakobinskoj vlasti data velika ovlašćenja na polju lišavanja sloboda. U postupku tadašnjeg Revolucionarnog suda nije bilo svjedoka, branilaca i poziva, dok je jedina propisana kazna bila smrtna kazna.

Za sociologe terorizam je fenomen dok za žrtve terorizam leđi krv u žilama. Svijest o postojanju terorizma nikome nije novina s obzirom na svakodnevna dešavanja u svijetu i sve jaču aktuelizaciju problema terorizma. Nema dana bez vijesti o nekoj terorističkoj akciji. Danas bavljenje terorizmom kao društvenom pojavom veoma je složeno, prije svega zbog niza oblika u kojima se savremeni terorizam ispoljava.¹ Savremeni svijet teži za što većim stepenom sigurnosti, a stalno je izložen različitim izvorima, nosiocima i oblicima ugrožavanja. U pitanju je individualna i globalna te opšta i posebna sigurnost. Među ugroženostima koje neposredno i svakodnevno zabrinjavaju svijet je i terorizam. Ciljevi terorizma podređeni su političkim i drugim ciljevima organizacija koje ga provede. Jedan od osnovnih ciljeva svakog terorizma jest privlačenje pažnje javnosti i skretanje njihove pažnje na pitanja koja se terorizmom nameću. Mete su najčešće važne osobe iz javnog, političkog, vojnog i privrednog života, diplomati, diplomatska predstavništva, vojni i privredni objekti, i dr.

¹ O navedenom govore jasni slučajevi ubistava u školama ili masovnih ubojstava pacijenata od strane nekih ljekara. Tako je nedavno otkriven slučaj jednog ljekara koji je usmrtio preko dvije stotine svojih pacijenata, iako nije okarakterisan kao akutni ludak bilo koje vrste? Nasilje, a time i teror ušli u našu svakodnevnicu, i to možda više nego bilo kakve ideologije i vjere. Navedeno objašnjava njihovu pojavu i kao načine ljudskog mišljenja, političkog reagovanja i rješavanja političkih problema, a posebno činjenicu da se ljudi danas odlučuju na teror kao na metodu za rješavanjem sopstvenih i društvenih problema, s kojima se neminovno susreću.

Oblici djelovanja terorizma su različiti : Diverzije, atentati, otmice, prepadi, pljačke i sl. Savremeni terorizam obilježavaju i neka nova svojstva: Profesionalizacija, napadi na neselektirane masovne mete (U KOJIMA STRADAJU LJUDI KOJI NEMAJU NIKAKVE VEZE SA CILJEVIMA TERORISTIČKIH ORGANIZACIJA) , povećanje ubojne moći malih skupina, pojava novih oblika terorizma, (elektronski, informacijski) , ozbiljne prijetnje od nuklearnog terorizma. ³

Terorizam zaokuplja ne samo političare nego i sve druge koji smatraju da su čovječanstvu potrebni mir i sigurnost. Sve je više onih koji se bave terorom i terorizmom, kao karakterističnom pojavom savremenog svijeta. Naučna orijentacija u navedenom pravcu je šansa da se terorizmom kao temom sadržajno bavi i nauka sa krajnjim ciljem da se istražuju uzroci i sagledavaju veličine opasnosti od mogućnosti primjene terorističkih akcija. Nauka posebno treba da "promatra" da moćna sredstva za uništavanje ne dođu u posjed terorističkih grupa ili pak da naučnici ne padnu u "zagrljaj" terorista. Terorizam se dosta rano nametnuo kao jedan od gorućih problema savremenog čovječanstva. Novi, umnogome hibridni oblik terorizma je rigidniji, beskrupulozniji i pogubniji od svega što je na polju terorizma do sada viđeno. Teroristi navedenim oblicima terorizma "obezbjeđuju" da se usljed neefikasnij mjera antiterorističke borbe kroz zvanične institucije i organe u brobi protiv terorizma poseže i za nedemokratskim metodama koje ne rijetko prelaze u brutalnost i sve masovnije oblike kršenja ljudskih prava i sloboda. Navedeno stanje je posljedica "virusa" antidemokratije kojeg teroristi uspješno ubacuju u javno mjenje i u sigurnosne službe zadužene za brobu protiv terorizma. Nije li primjer navedenog "egzekucija" Brazilca Žana Šarla de Menezesa, koji je podlegao hicima iz pištolja (sedam metaka u glavu i jedan u rame) . Svjedoci govore da Brazilac ni na koji način nije svojim ponašanjem odudarao od okoline, nije bio sumnjiv, niti je odbijao da saraduje. Radi li se ovdje, zašto ne reći, o metodi "slučajnog uzorka".

Prisutna je i informacija da je nedavno međunarodna asocijacija šefova policija javno objavila svoju politiku koja uključuje upotrebu specijalno obučениh odreda kojima je naređeno da sumnjivim bombašima samoubicama pucaju pravo u glavu. Ministari unutrašnjih poslova nekih zemalja zalažu se da «potencijalni teroristi budu preventivno

³ Božidar Javorović, Terorizam, Pregledni članak, Policijska sigurnost, Zagreb, 1997, str. 1.

smješteni u zatvor». Na osnovu kakvog legitimiteta neko ima pravo na opšte suspendovanje ljudskih prava i sloboda zagwarantovanih u svim međunarodnim ugovorima, deklaracijama, paktovima, međunarodnom pravu uopšte?

U cilju pravilnijeg shvatanja terorizma kao pojave, te pravovremenog razlikovanja borbe protiv terorizma od "borbe protiv terorizma", namjera je da se čitaocima da šira teorijska elaboracija o pojmovnom određenju terorizma, borbi protiv terorizma i dr.

Pojmovno određenje terorizma

Pojam terorizam dolazi od latinskog korijena *terror, terroris* – jak strah. Potpuna definicija terorizma³ je problem oko kojega na širem međunarodnom planu još nije moguće pronaći puni konsenzus. Problem se javlja u situacijama kada pojedinac, kojeg jedan dio društva nazove teroristom, postaje idol ili simbol borca za slobodu u drugom dijelu tog društva. Iz navedenog je sasvim jasno da je definicija terorizma otvoreno pitanje. Definisanje terorizma je potrebno kako bi precizno definisali postupke koji su neprihvatljivi i protivzakoniti u kontekstu sistema krivičnih zakona određene zemlje. Osim toga, potrebno je postići međunarodni konsenzus oko definicije terorizma kako bi sve nacije mogle razraditi kohezivnu antiterorističku politiku koja podržava bilateralne i multilateralne ciljeve. Nažalost i nedavni pokušaj UN ponovo nije donio za rezultat iskorak na polju definisanja terorizma, čime se i dalje stvara pogodan ambijent za "različite" oblike borbe protiv terorizma.

Prve teorijske razrade terorizma iznijeli su ruski teoretičari M. A. Bakunjin i S. G. Nečajev u čuvenom Katekizmu revolucionara. U suvremenoj političkoj praksi znan je i pojam terorističke vlasti, kad je država umjesto na sistem prava i zakona naslonjena na vladavini terora i bazakonja.

Prema definiciji bosanskohercegovačkog krivičnog zakona terorizam se definiše na sljedeći način: «Ko počini teroristički čin s ciljem ozbiljnog zastrašivanja stanovništva ili prisiljavanja organa vlasti Bosne i

³ Terorizam, -zma – vršenje terora, vladanje zastrašivanjem, tiranija; uništavanje protivnika najokrutnijim sredstvima (progoni, ugnjetavanja, ubijanja). Bratoljub Klaić, Veliki rječnik stranih riječi, Zora, Zagreb, 1974. godine, str. 1330.

Hercegovine, vlade druge zemlje ili međunarodne organizacije, da šta izvrši li ne izvrši, ili s ciljem ozbiljne destabilizacije ili uništavanje osnovnih političkih, ustavnih, privrednih ili društvenih struktura Bosne i Hercegovine, druge zemlje ili međunarodne organizacije». ⁴

Kontraverze oko upotrebe pojma terorizam stare su nekoliko vijekova. Etimološki (iz latinskog jezika) čak i nepotrebno upotrebljava se izraz terorizam koji naročito u političkoj praksi ostavlja prostor za različite manipulacije njime. U nedostatku općeprihvaćene definicije terorizma često se koristi definicija iz krivičnog zakonika SAD-a: "Pojam terorizam označava politički motivirano nasilje s predumišljajem počinjeno protiv neboraca od strane nedržavnih skupina ili prikrivenih agenata, obično s namjerom da utiče na publiku... Pojam međunarodni terorizam označava terorizam koji obuhvata građane ili teritorij više zemalja... Pojam teroristička grupa označava ma koju grupu koja upražnjava, ili ima značajne podgrupe koje upražnjavaju međunarodni terorizam. "

U međunarodnom smislu, definicija terorizma stvara osnovu za distinkciju između prihvatljivih neprijateljskih akcija i neprihvatljivih kriminalnih činova. Ovakovom definicijom se takođe može izbjeći problem koji postoji oko razlika između političkog i običnog kriminala. Uprkos brojnim problemima sa kojima se možemo suočiti prilikom definisanja terorizma, postoji konsenzus da teroristički činovi svode teroriste na kriminalce. Jedini zajednički elemenat svih terorističkih definicija je da žrtve terorista stradaju od ubojstva, povreda ili prijetnji i to putem akcija koje su uglavnom protivzakonite. Neki stručnjaci vide terorizam u obliku ratovanja. Drugi smatraju da kategorizacija terorizma u oblike ratovanja umjesto u kriminalne činove teroristima daje legitimnost, a njihove akcije postavlja u kontekst prihvatljivog međunarodnog ponašanja.

Iako je u posljednjih nekoliko decenija objavljena cijela biblioteka radova o terorizmu, osnovani su posebni instituti za njegovo izučavanje i uvedeni specijalni kursevi za proučavanje terorizma i borbu protiv terorizma – i dalje ne postoji opća saglasnost oko definicije ovog fenomena. Tako na primjer poznati autoritet u oblasti terorizma Alex Schmid naveo je 109 definicija terorizma. Stručnjaci

⁴ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 3, februar 2003. godine, str. 85.

različitih profila reagovali su na više načina: Neki su pokušali uspostaviti sintetizovanu definiciju kroz identifikaciju najčešće spomenute elemente u definicijama terorizma. Primjer sintetizovane definicije jeste prijedlog Alexa Schmida, ocijenjen kao do sada «najrigorozniji napor» da se definiše ovaj fenomen. Na osnovu analize 109 različitih definicija terorizma ovaj autor je izabrao 16 najčešće spomenutih elemenata i spojio ih u jednu definiciju koja glasi: Terorizam je metod ponovljenih akcija nasilja koji podstiče uznemirenost, korišten od strane (polu) tajnih pojedinaca, grupa ili državnih činilaca, zbog idiosinkrazijskih, kriminalnih ili političkih razloga, gdje – nasuprot atentatu – neposredni ciljevi nasilja nisu i glavni ciljevi. Nisu rijetki autori koji zagovaraju da se u pojmovnom određenju terorizma napusti davanje sveobuhvatne (konotativne) definicije i da se pristupi definisanju terorizma putem navođenja primjera (denotativna definicija) . Osim navedene dvije grupe, treća grupa autora smatra da terorizam ne treba uopšte definisati pošto se on kao i druge slične pojave (pornografija,...) prepozna kada se vidi.

Razmatranja i nedostatak jedinstva stava oko pojmovnog određenje terorizma nametnula su potrebu sveobuhvatnijeg odgovora na pitanje: Šta je uzrok teškoća, zbog čega se fenomen globalnog karaktera ne može precizno definisati. U odgovoru na navedeno pitanje ima i objektivni činjenica kao što su: Terorizam je veoma star fenomen u ljudskoj historiji. On se ispoljavao u različitim oblicima i javljao i različitim historijskim okolnostima, zbog toga ga je teško pretočiti u definiciju koja bi obuhvatala sve njegove suštinske osobine. Drugo, riječ terorizam posjeduje negativan politički naboj i vrlo je često korištena od pojedinih vlada s ciljem diskreditacije političkih protivnika bez obzira na metode njihovog djelovanja, koje često nisu imale ništa sa terorizmom.

Oksfordski engleski riječnik daje veoma detaljnu i zanimljivu historiju termina terorizam i njegovih izvedenica. Teror (lat. terror – terrorem, gl. terrere, zaplašiti) , označava: Stanje prestrašenosti, užasa, intenzivnog straha, strave ili groze i djelo ili osobinu koja ulijeva strah. Terorizam je sistem straha, strahovlada. (izam – ovdje označava «sistem» a ne «ideologiju») -

U navedenom značenju riječ terorizam upotrijebljena je prvi put 1795. godine sa namjerom da označi vladavinu putem zastrašivanja na način kako je to radila stranka na vlasti u Francuskoj tokom revolucije 1789. - 1794. godine. U tom smislu, teroristi su bili Jakobinci, njihovi agenti i sljedbenici, posebno oni povezani sa revolucionarnim sudovima tokom perioda Vladavini terora od marta 1793. do jula 1794. godine. Iako je nasilje oduvijek bilo jedan od temeljnih oblika političke borbe, sam termin teror⁵ pojavljuje se prvi put za vrijeme jakobinske diktature u francuskoj revoluciji.

Šire značenje terorizma koje se vremenom razvilo, jeste politika koja ima za cilj da utjera strah u kosti onima protiv kojih se koristi; korištenje metoda zastrašivanja; čin zastrašivanja ili stanje zastrašenosti. Iz navedenog proizilazi da je termin terorist zadobio šire značenje - terorist je svako ko nastoji da podupire svoje stavove putem sistema zastrašivanja prinudom. Oksfordski engleski riječnik zaključuje da danas termin terorist «obično označava člana neke tajne ili strane organizacije koja ima za cilj da izvrši prinudu na određenu ustanovljenu vladu putem akata nasilja protiv te vlade ili njenih građana».

Doni M. Schlagheck navodi definiciju terorizma sintetičkog karaktera o čijim elementima postoji široka saglasnost. Ta definicija glasi: "Terorizam je nepredvidivo nasilje ili prijetnja nasiljem. Cilja simboličke žrtve i iskorištava publicitet za postizanje političkih ciljeva putem prinude. Može biti korišten od strane grupe ili država protiv grupa ili država".

Neposredne ljudske žrtve nasilja su općenito izabrane nasumice (ciljevi šanse) ili selektivno (predstavnički ili simbolički ciljevi) iz okvira ciljane populacije, i služe kao proizvođači poruke. Prijetnja, zastrašivanje... i proces komunikacije izgrađen na nasilju između teroriste - žrtava - glavnih ciljeva prvenstveno se koriste radi manipulacije glavnim ciljem- publikom preobražavajući je u cilj terora.

⁵ Teror-ora, lat. (terror - strah, užas) zadavanje straha, izazivanje straha i trepeta, užasa, strave, jeze; primjena nasilja sve do fizičkog uništenja protivnika; strahovlada; Bratoljub Klaić, Veliki rječnik stranih riječi, Zora, zagreb, 1974. godine, str. 1330.

Različite definicije terorizma odražavaju napore stručnjaka da identifikuju suštinu ovog fenomena i njegove manifestacije te da ponude njegovo teorijsko objašnjenje. U nauci, terorizam se generalno smatra vrstom političkog nasilja. To nije ideologija već strategija koja može biti korištena od strane pojedinaca, grupa ili država za različite ciljeve. Iz navedenog proizilazi da je terorizam instrumentalno nasilje, da nije sam sebi cilj.

U odnosu na izvršioce terorističkog akta, u pojmovnom određivanju postoje sljedeće vrste terorizma: "Terorizam odozdo" - terorizam privatnih pojedinaca i grupa, odnosno podržavnih organizacija; "Terorizam odozgo" - državni terorizam. Državni terorizam - (state terrorism) postoji u slučaju kada jedna država koristi nasilje u širokom obimu s ciljem da promjeni ponašanje onih koji nisu direktni cilj napada. U ovom slučaju pojedini režimi koriste državnu mašineriju sile za vrste terorizma za zastrašivanje pojedinih grupa vlastitog stanovništva; "Sponzorisan terorizam" - pomaganju privatnih terorističkih grupa od strane država (državno sponzorisanje terora) . Pomaganje privatnih terorističkih organizacija od strane država naziva se «državno sponzorisanje terorizma». Ta pomoć se može, između ostalog, iskazivati u političkoj, finansijskoj i diplomatskoj podršci, pružanju utočišta teroristima, davanju vojne ili paravojne obuke i slično. Države koje pomažu terorističke organizacije nazivaju se «terorističke države» (terrorist state) .

Nije slučajno da prva i treća vrsta terorizma privlače glavnu pažnju stručnjaka i vlada kako u pogledu izučavanja, dokumentacije, teorijskog objašnjenja tako i u pogledu zakonske regulative, sprečavanja i kažnjavanja.

Prema nekim shvatanjima terorizam je oblik ratovanja ("konflikt niskog inteziteta") . Terorizmom se zato bavi vojska i njene specijalne jedinice. Prema ovom stanovištu, teroristi su ratni zločinci odgovorni za kršenje ljudskih prava ili za zločine protiv mira zato što su nepravedno povelili rat. Ipak, teroristi ne vode rat jer operišu u doba mira i izbegavaju vojni odgovor. Neki krugovi teroriste često žele predstaviti kao vojnike, te u nazivima svojih organizacija teroristi koriste vojnu terminologiju (naprimjer, «armija», «brigada», «snage», itd.) , ipak terorističke organizacije nisu vojna formacija jer nemaju jasnu političku kontrolu, uniforme, lanac komandovanja i ne nose otvoreno oružje.

Prisutan je i stav da je terorizam manifestacija dubokih socijalnih i političkih problema. Na međunarodnom planu to može biti borba protiv kolonijalizma i strane okupacije, rasizma, diskriminacije, nezaposlenosti, društvenih razlika i tako dalje. Terorizam se također vidi kao "oružje slabih", iako ovo stanovište danas sve manje stoji iz razloga što teroristi sve više i više počinju "dominirati" primjeni metoda izvođenja terorističkog čina, što se svakako ne može nazvati slabošću, kao i to da sve jače internacionalizuju svoje organizacije i metode ispoljavanja.

Za neke autore, kao što je Paul Gilbert, terorizam ima dvojnu prirodu – on je i rat i zločin. Teroristi, sa svoje strane, ne mogu održavati svoju političku ulogu i priznavati da su kriminalci. Ako žele da se prihvate kao zaraćena strana moraju u najmanju ruku pretendirati da se pridržavaju pravila ratovanja. Stav o pravnoj prirodi terorizma određuju način na koji će se odgovoriti na ovu prijetnju. Ako se terorizam smatra za zločin onda, kako navodi britanski politolog Paul Wilkinson, odgovor treba slijediti pravilo "vladavine zakona" (rule of law) . To znači da :Prekršioći prava moraju biti kažnjeni; Kazna mora biti individualna - samo za počinioc - a ne da se pretvori u odmazdu protiv grupa za koje se misli da simpatišu teroriste; Organi za primjenu prava moraju funkcionirati u okviru zakona.

Dilema oko toga da li je terorizam zločin ili nepravedan rat može se riješiti stavom: Teroristički akti su krivična djela koja bi u slučaju postojanja ratnog stanja predstavljala ratne zločine. Znači, ono što je u doba rata ratni zločin to je u doba mira terorizam.

Širi teorijski stavovi o pravnoj prirodi terorizma omogućavaju bolje razumjevanje ovog fenomena ne samo u smislu odobravanja, nego u smislu shvatanja uzroka i formulisanja dugoročne politike borbe protiv terorizma. Savremenom društvu nužan je jedan od dugoročnih ciljeva a to je postizanje opće saglasnosti o tome koji su to oblici ponašanja koje svaka ljudska zajednica mora spriječiti da bi opstala kao ljudska zajednica. Riječ je, dakle, o utvrđivanju oblika nasilja koja su apsolutno nezakonita – prema bilo kome i u bilo kojim okolnostima. Ima li čovječanstvo volju za ovim ili će legendiranom borbom protiv terorizma ostvarivati prljave ciljeve (okupaciju, političku ili ekonomsku dominaciju, eksploataciju,.....) .

Širenje fenomena terorizma tokom 20. vijeka i njegova ekspanzija u 21. vijeku dovelo je do formulisanja zakonodavnih odgovora na ovaj izazov kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou. Ipak, nacionalna zakonodavstva bila su mnogo efikasnija u navedenom pogledu, od nastojanja Organizacije ujedinjenih nacija (OUN) i drugih regionalnih organizacija. Političke i ideološke razlike spriječile postizanje neophodne saglasnosti na međunarodnom planu.

Pravni odgovor na prijetnju terorizma u nacionalnim zakonodavstvima izražava se u obliku dvije vrste mjera: Promjena u materijalnom krivičnom zakonodavstvu - uvođenje novih krivičnih djela i povećaju efikasnost državnih organa u otkrivanju, istraživanju i sudskom progonu terorizma i sa njime povezanih drugih krivičnih djela.

Većinu terorističkih akata čine obična krivična djela koja postanu terorističkim zbog motiva počinilaca. Italijanski krivični zakon govori o terorizmu kao podrivanju demokratskog poretka. Španski krivični zakon određuje terorizam kao djela usmjerena ka podrivanju ustavnog poretka i ozbiljnom narušavanju javnog mira. Francuski krivični zakon određuje terorističke akte kao one koji mogu ozbiljno narušiti javni poredak koristeći prijetnju i teror. Od evropskih zemalja, Velika Britanija u svome zakonodavstvu ima najobimniji zakonodavni akt – Zakon o terorizmu iz 2000. godine. U navedenom Zakonu terorizam se definiše kao “djelo ili prijetnja izvršena s ciljem da utječe na vladu ili da zaplaši javnost ili dio javnosti”, “djelo ili prijetnja izvršena u cilju promovisanja nekog političkog, religijskog ili ideološkog cilja”; “djelo ili prijetnja koja uključuje upotrebu vatrenog oružja ili eksploziva”. Terorizam = djelo spada u ovaj domen ukoliko predstavlja: “Teško nasilje protiv ličnosti”, “teško oštećenje imovine”, “dovođenje u opasnost nečijeg života, osim života onog koji izvršava djelo”, “stvaranje ozbiljnog rizika za zdravlje ili sigurnost javnosti ili nekog njenog dijela”; “izvršeno tako da ozbiljno utječe ili ozbiljno ometa elektronski sistem”.

Nakon 11. Septembra 2001. godine Evropska unija preduzela je hitne mjere za ujednačavanje materijalnog zakonodavstva država članica. Ove mjere se naslanjaju na ranije napore Evropske zajednice a posebno na Evropsku konvenciju o suzbijanju terorizma (Strasbourg, 27. Januar 1977. godine) . U ovoj konvenciji, terorizam je tretiran generički i data

je lista terorističkih djela. Karakteristično je da je do septembra 2001. godine, samo šest država članica Evropske unije imalo pravne instrumente koje se bave terorizmom. Sjedinjene Američke Države (SAD) su nakon 11. Septembra 2001. godine usvojile veoma brojno i detaljno antiterorističko zakonodavstvo. Poseban značaj ima USA Patriot Act 2001 ili Zakon o ujedinjenju i jačanju Amerike putem osiguranja odgovarajućih sredstava potrebnih za otkrivanje i sprječavanje terorizma (The Uniting and Intercept and Obstruct Terrorism USA PATRIOT) od 26. Oktobra 2001. godine. Novim američkim antiterorističkim zakonodavstvom uvedeno je novo krivično djelo – domaći terorizam – definisano na osnovu koncepta “međunarodnog terorizma”. Uvođenjem krivičnog djela domaćeg terorizma u zakonodavstvo SAD i domaće američke organizacije moći će se karakterisati kao terorističke. Novo krivično djelo u američkom zakonodavstvu – domaći terorizam – definiše se u USA Patriot Act (Sec. 802) kao aktivnosti koje: Obuhvataju djela opasna po ljudski život koja predstavljaju kršenje krivični zakona Sjedinjenih Država ili bilo koje Države; Pokaže se da su učinjena s namjerom – da zastraše ili prinude civilno stanovništvo; da izvrše utjecaj na politiku vlade putem zastrašivanja ili prinude; da utječu na ponašanje vlade putem masovnog razaranja, atentata ili kidnapovanja; Izvrše se prvenstveno unutar teritorije nadležnost Sjedinjenih Država.

Na osnovu kratkog prikaza nacionalnog zakonodavstva Zapadnih zemalja može se zaključiti da je opća tendencija da se terorizam definiše kao djela koja po nacionalnom zakonodavstvu predstavljaju obična krivična djela ali koja zbog ciljeva izvršenja-zastrašivanje ili prinuda civilnog stanovništva, narušavanje ustavnog poretka, javnog mira i nezakonit utjecaj na vladu ili stanovništvo-postaju terorističkim. Kao počinioci ovog krivičnog djela pojavljaju se pojedinci ili grupe podržavnog karaktera.

Aktivnost OUN, i njene prethodnice Društva naroda, u posljednjih šest decenija da se formuliše međunarodni odgovor na izazov terorizma odvijala se u dva pravca: Postizanje saglasnosti o definisanju terorizma (normativni odgovor) . Ova vrsta odgovora nije donijela rezultate, tako da danas ne postoji međunarodno prihvaćena definicija terorizma; Formulisanje saglasnosti o inkriminaciji pojedinih aspekata ukupnog problema (pragmatični odgovor) ;

Prvi međunarodni napor u pravcu pojmovnog određenja terorizma započeo je još 1937. godine kada je Društvo naroda izradilo nacrt dvije konvencije: Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju terorizma, kreirano je novo krivično djelo u međunarodnom pravu - djelo terorizma i Konvencija o uspostavljanju međunarodnog krivičnog suda. Krivična odgovornost ovih krivičnih djela terorizma pada na pojedinca a državama je zabranjeno da takvim osobama pružaju utočište. Međutim ove konvencije nije ratifikovao dovoljan broj država, uskoro je nastupio Drugi svjetski rat i stvar je zaboravljena

Naredni pokušaj za definisanje terorizma bio je od strane Komisije za međunarodno pravo koja je za OUN izradila Nacrt zakona o prestupima protiv mira i sigurnosti čovječanstva. Međunarodni terorizam je u ovom dokumentu i rezolucijama Generalne skupštine koje su slijedile, karakterisan kao "prestup protiv mira i čovječanstva", uziman u oba vida, u kome se pojavljuje kao državni i poddržavni. Nacrt ovog zakona ponovo je razmatran tokom perioda 1985. -1991. godine, kada je državni terorizam postao predmet zasebnog paragrafa.

Nakon masakra sportista 1972. godine na olimpijskim igrama u Minhenu u OUN nako toga počinje se voditi jača rasprava o međunarodnom terorizmu. Novembra 1972. godine OUN je ustanovila Komitet za međunarodni terorizam. Nadležnost Komiteta bila je da definiše terorizam, ispita uzroke terorizma i predlože mjere za sprečavanje terorizma. I pored negativnog iskustva i jačanja terorizma diskusije vođene na ovom polju pokazale su postojanje dubokog jaza između Zapadnih zemalja i zemalja Varšavskog pakta. Pragmatični pristup rezultirao je u zaključenju više međunarodnih konvencija koje se bave pojedinim aspektima terorizma, kao što su: Tokijska konvencija o prestupima i nekim drugim djelima počinjenim u vazduhoplovstvu (9/1963) ; Haška konvencija o suzbijanju nezakonitog zauzimanja aviona (12/1979) ; Montrealska konvencija o sprečavanju međunarodnih akata protiv sigurnosti civilne avijacije (9/1971) ; Međunarodna konvencija o protiv uzimanja talaca (12/1972) ; Protokol o suzbijanju međunarodnih akata nasilja na aerodromima koji služe međunarodnoj civilnoj avijaciji (2/1988) ; Protokol o suzbijanju međunarodnih akata protiv sigurnosti pomorske navigacije (3/1988) ; Konvencija o obilježavanju plastičnih eksploziva radi identifikacije (3/1991) ; Konvencija o suzbijanju terorističkog postavljanja bombi (1988)

Namjerno ili ne pragmatični pristup bavljenju terorizmom, nastavljen je do danas, bez davanja sveobuhvatne opšteprihvaćene definicije terorizma. Nakon terorističkog napada 11. Septembra 2001. godine Savjet sigurnosti svojom jednoglasno usvojenom rezolucijom 1373 od 28. Septembra 2001. godine zatražio je od država članica da presijeku finansiranje terorista, spriječe njihovo regrutovanje, osiguraju da se zakoni o azilu ne zloupotrebljavaju, te da preduzmu akcije protiv terorista. Pored navedenog i ova rezolucija ne sadržava definiciju riječi terorizam. Činjenica, Generalni sekretar OUN Kofi Annan u svom uvodnom izlaganju u Generalnoj skupštini 1. Oktobra 2001. godine rekao je sljedeće: "Jedno od najtežih pitanja odnosi se na definisanje terorizma. Razumijem i prihvatam potrebu za pravnu preciznost. Ali želim otvoreno da kažem da ima također i potreba za moralnom jasnoćom. Ne mogu se prihvatiti oni koji bi željeli da opravdaju namjerno oduzimanje nevinih života civila, bez obzira na ciljeve i nedaće. Ako postoji ijedan univerzalni pristup o kome se svi ljudi mogu saglasiti, to je sigurno ovaj".

Međunarodno iskustvo na polju općeprihvaćenog definisanja terorizma je i dalje negativno. Prisutan je pragmatičan pristup koji nije nimalo dovoljan za efikasnu borbu protiv terorizma. Ključni akteri međunarodne zajednice nemaju volju da se ovome problemu priđe na međunarodnom planu jedinstveno, kako na polju definisanja ovog fenomena tako i na polju borbe.

Rosalyn Higgins, dugogodišnji profesor međunarodnog prava na Londonskom univerzitetu i sudija Međunarodnog suda u Hagu, smatra da termin "terorizam" nema specifično pravno značenje već je to pogodan način da se opišu široko neprihvaćene aktivnosti, bilo država bilo pojedinaca, gdje su nezakoniti bilo metodi koji su upotrebljeni, bilo da su napadnuti zaštićeni ciljevi, bilo oboje. Rosalyn Higgins navodi da terorizam u međunarodnom pravu sažeto obuhvaća sljedeće: Prestupe država protiv diplomata; Prestupe država protiv ostalih zaštićenih osoba (na primjer civila u vrijeme rata) ; Prestupe država ili onih koji su u njihovoj službi, protiv aviona ili brodova; Prestup državnog uzimanja talaca; Prestup država kojim dopuštaju da njihova teritorija bude korištena od strane nedržavnih grupa za vojnu akciju protiv ostalih država, ako ta akcija jasno uključuje zabranjene ciljeve (naprimjer, protiv civila) , ili zabranjena sredstva sile; Akcije nedržavnih učesnika koje uključuju bilo

zabranjene ciljeve bilo zabranjena sredstva; Prešutni pristanak ili propust da se kontroliše takva nedržavna akcija. Ovo podrazumjeva indirektnu odgovornost države i spada pod državni terorizam.

Međutim ovakvo shvatanje terorizma, koje bi moglo biti pravno i etički valjana osnova najšire mobilizacije radi eliminisanja, sprečavanja i kažnjavanja ovog zločina u sadašnjem svijetu najvjerovatnije ne bi bilo predmet kosenzusa. Na kraju ako bi se i postigao međunarodni konsenzus, naredni problem bila bi dosljedna primjena definicije terorizma na sve akte učesnika u međunarodnim događajima bez obzira na političke i ideološke razloge, ekonomske i druge interese.

Aktivnost države kao subjekta terorizma nije rijetka i sve je prisutnija u savremenim međunarodnim odnosima. Vlade nekih država već se odavno angažuju u različitim vrstama protivzakonitih tajnih aktivnosti uključujući sistematsku primjenu terora protiv svojih neprijatelja, kako domaćih tako i stranih.

Međunarodni terorizam u svojoj najočitijoj manifestaciji je napad usmjeren preko međunarodnih granica ili protiv stranog cilja u matičnoj državi terorista. «Najveći dio terorističkih akcija ima i međunarodne dimenzije, jer grupe u inozemstvu traže podršku, oružje i skloništa». ⁶ Međunarodni terorizam-terorizam koji obuhvata interese, građane i teritoriju više od jedne zemlje. Posljedice međunarodnog terorizma su "male" jer su u svijetu prouzrokovale manje od 1500 smrtnih slučajeva u razdoblju od 1991. do 1996. godine. "Prema hronologiji međunarodnog terorizma RAND-St Andrews, 1994. godine zbilo se 350 takvih incidenata, 1995. godine 228, 250 godine 1996. – najniži ukupan broj u 23 godine. Postoji, međutim, nekoliko zanimljivih paralela između trendova u isključivo međunarodnom političkom terorizmu i nasilja velikih razmjera u unutrašnjim etničkim ili etničko-religijskim ratovima. I u međunarodnom i u domaćem terorizmu najuočljiviji je trend sve većeg broja smrtnih žrtava. U slučaju međunarodnog terorizma uočljivo je da, unatoč velikom padu broja zabilježenih napada, broj žrtava dramatično raste. Na primjer, statistika RAND-St Andrews za 1996. bilježi 510 smrtnih slučajeva – četvrti najveći broj od 1968. godine". ⁷

⁶ Paul Wilkinson, Terorizam protiv demokracije, Golden marketing, Zagreb, 2002. str. 29.

⁷ Ibid str. 67

Svoje djelovanje na međunarodnom planu država može da sprovodi neposredno preko svojih specijalnih državnih organa i organizacija kao što su odredi specijalnih vojnokomandoskih jedinica, tajnim akcijama obavještajnih službi tzv. «nesmotrenim incidentima» ili posredno tajnim pomaganjem već postojećih terorističkih organizacija u područjima njenog interesa. Taj odnos države i terorizma znatno je povećao mogućnosti operativnog kapaciteta inače ograničenih terorističkih grupa, stavljajući im na raspolaganje resurse cjelokupnog, vojnog i obavještajnog aparata priznate države i olakšavajući im tako u znatnoj mjeri planiranje i prikupljanje podataka. Logistička podrška država obezbjeđivala je teroristima inače nedostižan luksuz, kao što je korišćenje diplomatskih torbi za prenošenje oružja i eksploziva, lažnih dokumenata u obliku originalnih itd.

Terorizam pod zaštitom države ima dubok uticaj na šire obrasce terorizma. Budući da se on sprovodi manje radi sticanja publiciteta a više radi sprovođenja ciljeva vanjske politike, on djeluje sa manje ograničenja od običnog terorizma. Uz to, s obzirom da takvi teroristi ne zavise od lokalnog stanovništva u smislu podrške, ne moraju da brinu o tome da li će se otuđiti od naroda ili da li će izazvati negativnu reakciju javnosti. Na taj način se teroristi i sponzori mogu angažovati na razornije i krvavije akte nasilja nego grupe koje djeluju u vlastito ime.

Poznato je da postoji jako uvjerenje da od kasnih 1960-tih svijet živi u «dobu terorizma». Događaji 11. Septembra 2001. godine osnažili su to uvjerenje: Novi vijek započeo je sa do sada najrazornijim terorističkim napadom izvršenim od strane podržavnih činilaca. Poznavati suštinu fenomena koji tako drastično utječe na naše živote, postaje imperativ. U tom smislu, vrijedno je imati uvid u rezultate naučnog bavljenja suštinom, uzrocima i prirodom terorizma.

Može se zaključiti da neuspjeh međunarodne zajednice da pravno definiše terorizam predstavlja politički a ne tehničko-pravni neuspjeh. Ovaj neuspjeh, te neuspjeh u izgradnji međunarodnog mehanizma za suzbijanje međunarodnog terorizma doveo je do toga da države koje su žrtve terorističkih napada preduzimaju jednostrane akcije i često pribjegavaju metodima upitnog pravnog i moralnog karaktera praćenog masovnim kršenjima ljudskih prava.

Borba protiv terorizma

Sva dosadašnja sagledavanja problema terorizma ukazuju na to da do optimalnog modela odbrane od terorizma nije lako doći jer je to isto toliko složeno i delikatno pitanje kao i sama suština i karakter terorizma s kojim se suočavamo. Stiče se utisak da je problem borbe protiv terorizma veoma teško rješavati na individualnom i državnom nivou. Pitanje terorizma postalo preokupacija cijeloga svijeta. Pored brojni međunarodni skupovi i donijete rezolucija, činjenica je da se o nekakvom bitnom pomaku i iznalaženju optimalnog modela za borbu protiv terorizma još uvek ne može govoriti. Jasnije rečeno još nije obezbeđen puni politički konsenzus u borbi protiv terorizma i aktivno učešće svake države, kao relevantnog subjekta svetske zajednice u savremenim međunarodnim odnosima. Različiti nacionalni interesi usložnjavaju jedinstvo borbe protiv terorizma. Činjenica je da i međunarodne sile na političkom i vojnom planu nisu u stanju da samostalno organizuju i vode uspješnu borbu protiv terorizma na svojoj teritoriji, a još manje da zaštiti svoje vitalne interese na međunarodnoj sceni.

Međunarodni program borbe protiv terorizma, usvojen na samitu u Parizu ima 25 tačaka preuzetih obaveza. Navedeni program je obuhvatao niz mjera granične kontrole i međusobnog obavješćavanja, zatim onemogućavanje azila za osumnjičene za terorizam, uvođenje standardnih pravnih normi i krivičnih konzekvenci u nacionalne krivične zakone do zajedničkih protivterorističkih akcija, kao i ekstradicije osumnjičenih. Učesnici navedenog skupa su deklarativno preuzeli odgovornost za borbu protiv terorizma uz "postizanje" konsenzusa o mnogim važnim pitanjima. Ključna nepremostiva razlika u gledištima pojavila se kod definisanja pojma "državni terorizam".

Nezaobilazan forum za donosenje političkih odluka u brobi protiv terorizma su i Ujedinjene nacije. Ujedinjene nacije i Savjet sigurnosti uvijek su osuđivali međunarodni terorizam i donosile više antiterorističkih konvencija i rezolucija. Sve više i među svjetskim silama prevladava stav da je u brobi protiv terorizma nužno uključiti i svjetsku organizaciju u organizovanu borbu protiv međunarodnog terorizma. Poučen američkim iskustvom od 11. Septembra 2001. godine, Savjet bezbjednosti donio, na prijedlog američkog ambasadora

u UN, nekoliko rezolucija. Tako je 12. Septembra 2001. godine na 4370. sjednici Savjeta sigurnosti usvojena rezolucija 1368, kojom se najoštrije osuđuju teroristički akti od 11. septembra 2001. godine. Savjet sigurnosti priznaje neotuđivo pravo na individualnu i kolektivnu samoodbranu u skladu sa Poveljom UN. Pored toga apeluje se na sve države da neodložno zajednički djeluju radi privođenja počinitelja, organizatora i pokrovitelja tih terorističkih akata radi zadovoljenja pravde i naglašava da će svi oni koji su odgovorni za pružanje pomoći, podrške ili utočišta počiniocima, organizatorima ili pokroviteljima biti smatrani odgovornim. Ubrzo je 28. Septembra 2001. godine uslijedila i rezolucija Savjeta sigurnosti br. 1373 u kojoj se zaključuje da teroristički akti na SAD predstavljaju prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti, te se ponovo potvrđuje pravo na individualnu i kolektivnu odbranu, te se izražava duboka zabrinutost povećanjem broja terorističkih akata u različitim regionima u svijetu, koji su motivisani netolerancijom i ekstremizmom, i naglašava se potreba borbe svim raspoloživim sredstvima. Na druge države se apeluje da zajednički djeluju na sprječavanju i suzbijanju terorizma i dosljednom sprovođenju međunarodnih sporazuma u vezi sa terorizmom. Rezolucija ima karakter odluke koja obavezuje sve države da sprječavaju i suzbijaju finansiranje terorističkih akata, krivičnom sankcionisanju prikupljanja sredstava za izvršenje terorističkih akata, zatim zamrzavanju novca ili privrednih resursa onih lica koja namjeravaju ili se pripremaju da izvrše terorističke akte, uz zabranjivanje pružanja finansijske pomoći terorističkim organizacijama. Za političko djelovanje Savjeta sigurnosti u borbi protiv međunarodnog terorizma karakteristično je da se vezuje za konkretne sadržaje, što usvojenim rezolucijama daje privremeni karakter.

U cilju davanja odlučnog odgovora na globalni terorizam, međunarodna zajednica se mora obavezati na ne pružanju utočišta teroristima i pomagačima, ne odobravati izbjeglički status i odlučno sprječavati veze između međunarodnog terorizma i transnacionalnog organizovanog kriminala, nezakonite trgovine drogama, pranja novca, nelegalne trgovine oružjem i nelegalnog transporta nuklearnih, hemijskih, bioloških i drugih opasnih materija, uz punu saradnju na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou.

Karakteristično je da se u posljednje vrijeme kao "efikasan" vid borbe protiv terorizma puno jače uvodi tzv. HUMINT (ljudska komponenti u tajnom obaveštajnom radu) bez obzira na veoma visok stepen razvoja ELINT-a (elektronskog izviđanja). Navedene aktivnosti su bazirane na istraživanju koje je pokazalo da se mnogi podaci i informacije mogu dobiti samo angažovanjem ljudi, što je često i presudno u efikasnoj brobi protiv terorizma (faza "ranog" otkrivanja indikacija koje upućuju na teroristički čin,...). Nije li ovo vraćanje faze iz vremena hladnog rata kada je visok postotak stanovništva bio "angažovan" za potrebe obavještajnih službi. Za rad u okviru novog "projekta" regrutuju se prvenstveno oni koji rade na mjestima koja im omogućavaju pristup sportskim i drugim klubovima, domovima za zbrinjavanje socijalno ugroženih, poslovnim prostorima, komunalnim i transportnim sistemima i sl. U cilju "zaštite" navedenog projekta od raznih grupa koje se bore za ljudska prava i slobode, projekat se obično naznačuje kao dio odbrambenog sistema države u proglašenom ratu protiv terorizma.

U svijetu su intenzivirana izučavanja iskustava iz mnogih država radi usavršavanja taktike i strategije borbe sa međunarodnim terorizmom u 21. vijeku. Ono što je važno iz iskustva država u borbi sa teroristima jesu njihova filozofija i doktrina zasnovana na principima neprekidnog osmatranja, izviđanja i maksimalne budnosti. Navedeni principi su postali "ukalupljeni način života terorista". To je jedna od njihovih ključni prednosti u odnosu na snage koje im se suprotstavljaju.

U toku zadnjih petnaestak godina pojavila se nova teroristička prijetnja od strane terorističkih grupa koje imaju bogatije iskustvo u ratovanju, što ih čini još opasnijim. Ova prijetnja predstavlja veliki izazov borbi protiv terorizma, i to iz sljedećih razloga: Grupe obično nemaju zajedničkog vođu, grupe su decentralizovane i veoma autonomne, grupe obično nemaju centralnu bazu (sjedište), članovi grupa obično imaju iskustva iz ratova kao i veliku slobodu kretanja, postavljanje cilja i operativno planiranje izvode pojedine ćelije, pritisak na zemlje poznate kao sponzori terorizma nema uticaja jer ove zemlje nemaju veliku kontrolu nad takvim grupama.

Literatura i izvori:

- Christopher C. Harmon, *Terorizam danas*, Zagreb, 2002.
- Caroline, F. Ware, *Dvadeseto stoljeće*, Naprijed, Zagreb, 1969.
- Sadiković, Ćazim, *Ljudska prava bez zaštite*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1998.
- Council of Europe, *European convention for the protection of human rights and fundamental freedoms*, Strasbourg, 1997.
- Eliot, Mejbl, *Zločin u savremenom društvu*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1962.
- Hofman, B., *Unutrašnji terorizam*, Beograd, 2000.
- Max. Taylor i John Horgan, *Terorizam u budućnosti*, Zagreb, 2003.
- Ministry of foreign affairs of BiH, *Humanitarian law (Geneva conventions additional protocols)*, Intependent bureau for humanitarian issues, Sarajevo, 1996.
- Paul Wilkinson, *Terorizam protiv demokracije*, Zagreb, 2002.

Hariz ŠARIĆ¹

Povezanost prostitucije s drugim sociopatološkim pojavama u Federaciji Bosne i Hercegovine

Connection of Prostitution with Other Sociopathological Apperierance in F B&H

1. Uvod

Historijski gledano, fenomen prostitucije star je gotovo koliko i ljudsko društvo. Za prostituciju se uobičajeno kaže da je to „najstariji zanat na svijetu“. Prema prostitutki kao ličnosti vlada negativan odnos, praćen opštom društvenom osudom, etiketama i odbacivanjem. «Prostitutka je ekstremni izraz potčinjenosti žene, njenog tretiranja kao robe, «stvari», i korištenje isključivo seksa za materijalnu egzistenciju. »²

U Evropi se javne kuće javljaju od XIII stoljeća. Razvoj svakog društva u većini je praćen nizom socijalno-patoloških pojava, pa su i javne kuće i mjesta prostituisanja postala neodvojivi dio društvenog života. U svim epohama i u društvima u kojima je vladala bijeda i siromaštvo, zajedno sa svim drugim popratnim pojavama (sistem bez socijalne zaštite, kriminal, prosjačenje, skitničenje, kocka, alkoholizam, zloupotreba opojnih droga, maloljetnička delikvencija, silovanje, ucjene, teški delikti), istovremeno zabilježen je i porast prostitucije.

Iako je bilo pokušaja da se prostitucija kao «socijalno zlo» uništi u «savršenim društvima» na putu u komunizam, prostitucija je procvjetala u bivšim zemljama istočnog bloka, ali bez zakonske regulative.

Danas, možemo ustvrditi, da je komercijalizovana seksualnost postala sastavni dio društvene strukture, a njen najogoljeniji vid je prostitucija.

¹ Dr. sci

² Špadijer-Džinić, J.: *Socijalna patologija (sociologija devijantnosti)*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1988.

Prema najnovijim istraživanjima u suvremenom i modernom svijetu, «seksualna industrija» je u ekspanziji. Ovdje je riječ je o fenomenu koji je, do sada, u svijetu detaljnije, a kod nas površno i fragmentarno privlačio pažnju istraživača u humanističkim naukama.

Kasnih 1990-ih sprovedene su ili predložene neke radikalne i inovativne pravne reforme, u pogledu regulisanja prostitucije, u većini evropskih zemalja.

Iz rezultata sprovedenog istraživanja na području Federacije Bosne i Hercegovine u periodu od 1996. do 2000. godine³, nesporno je da prostitucija postoji i da pokazuje tendenciju širenja i ispoljavanja kroz nove oblike: posredovanje, podvođenje i omogućavanje vršenja bluda čak i sa maloljetnim licima. Opređeljujući se za istraživanje ove socio-patološke pojave u Federaciji Bosne i Hercegovine, pošli smo od činjenice da je u neposrednom poslijeratnom petogodišnjem periodu prostitucija postala intenzivna pojava i da se iz dana u dan povećavala, što rezultati provedenih istraživanja neumoljivo potvrđuju. Za samo pet godina poslije rata prostitucija u Bosni i Hercegovini, pa samim tim i u Federaciji Bosne i Hercegovine, prerasla je u pravu industriju. Svjedoci smo da su posljednjih godina osnovane mnoge agencije za pružanje raznih erotskih i drugih usluga: poslovna pratnja, zajednički izleti, ekskurzije, poznanstva i sl. gdje posrednici ubiraju veliki dio prihoda, te ostvaruju i odgovarajuću zaradu.

Ključne riječi: prostitucija, osobe ženskog spola, Federacija Bosne i Hercegovine, socijalna zaštita, kriminalitet, prosjačenje, skitničenje, kocka, alkoholizam, narkomanija, samoubistva, prevencija, rehabilitacija.

2. Prostitucija i kriminalitet

Prema većini istraživanja, prostitucija je neodvojiva od organiziranog kriminala najvišeg ranga. U literaturi se prostitucija smatra značajnim kriminogenim faktorom, upravo zato što je, kao negativna društvena pojava, često povezana sa vršenjem kriminalne djelatnosti. Prije svega, sa prostitucijom su povezane razne krađe, podvođenja, preljube, silovanja, ubistva sa seksualnim motivima, razne perverzije i druga krivična djela. Uostalom, zna se da i same prostitutke često vrše krivična djela, kao što su potkradanje mušterija, ucjene, krađe po radnjama, krijumčarenje opojnih droga, a nerijetko se bave i špijunskim aktivnostima. Prostitutke se često povezuju sa kriminalcima višeg ranga i organizovanim kriminalnim bandama.

³ Šarić Hariz: «Fenomen prostitucije u Federaciji BiH u periodu 1996. –2000. godine), doktorska disertacija, juli, 2005. god.

Učesnici u organiziranom kriminalu zasigurno znaju i primjenjuju pravilo da je - lakše trgovati ljudima nego drogom. Kriminal, kad je u pitanju prostitucija je, zapravo, gusto prepletena mreža, u koju su upleteni, osim trgovaca ljudima, makroa i ugostitelja, još i korumpirane vlasti i oni koji treba da se bore sa ovim kriminalom.

Dosadašnja saznanja pokazuju da postoji stalna tendencija povezivanja određenih socio-patoloških pojava, što se potvrdilo i u sprovedenom istraživanju fenomena prostitucije u Federaciji BiH u periodu 1996-2000. godine. Tako se prostitucija i kockanje povezuju sa organizovanim kriminalom, a samoubistva sa alkoholizmom i donekle mentalnim poremećajima.

Različite, po društvo štetne aktivnosti uzajamno su povezane, podstiču i pomažu jedna drugu. Istovremeno, one se međusobno zajednički kontrolišu, jer su im i interesi međusobno povezani. Ovakva njihova višestruka povezanost je ujedno i uslov njihovog postojanja i efikasnog djelovanja, posebno organizovanog kriminala, koji različitim oblicima ucjena kontroliše korupciju, kocku, narkomaniju, alkoholizam i, naravno, prostituciju, ali i mnoge druge po društvo štetne aktivnosti.

Prostitucija je oduvijek bila jedan od važnih izvora prihoda organizovanog kriminala, posebno je to danas, kad je organizovani kriminal postao značajan ekonomski i finansijski faktor u mnogim zemljama svijeta. Prema Markoviću T. (1965, str. 61) «nijedna nemoralna aktivnost ne okuplja, s različitih naslova, više svijeta od prostitucije».

Mjesta gdje se prodaju seksualne usluge često predstavljaju punktove organizovanog kriminala, gdje se sakupljaju, pripadnici «podzemlja». Takve primjere nalazimo skoro u svim zemljama, a naročito u Zapadnoj Evropi i SAD. Međutim, pojedine organizacije, naročito one koje su registrirane i legalno posluju u drugim oblastima djelatnosti, ali se u pojedinim segmentima bave i kriminalnom djelatnošću, uvijek će nastojati da usavrše svoju kriminalnu djelatnost, obezbjeđujući njenu zaštitu, pa će s tim ciljem i insistirati na uspostavljanju odgovarajućih veza sa pojedinim uticajnim licima iz političkog i ekonomskog života.

«Takva nastojanja ovih organizacija u pogledu zaštite njihove kriminalne djelatnosti predstavljaju indiciju koja se ne smije previdjeti, jer ukazuje na mogućnost usavršavanja i jačanja pozicija pojedinih

oblika kriminalne djelatnosti ovih organizacija, što stvara uslove za njihov dalji razvoj ka pojedinim oblicima organizovanog kriminaliteta. Prostitucija i jeste jedan od pogodnih načina da se pojedina lica dovedu u kompromitujuću situaciju u kojoj će biti izložena određenim ucjenjivačkim zahtjevima, čije ispunjenje podrazumijeva pružanje odgovarajuće zaštite kriminalnoj djelatnosti konkretne organizacije, ali i vršenje drugih nezakonitih radnji». ⁴

Špadijer-Džinić J. (1988, str. 13) ističe gledište da je: «prostytucija jedan tip viktimizacije žene, a ne delikt bez žrtve» i da je takvo gledište prihvaćeno u većini savremenih studija o prostituciji i u radnim dokumentima OUN (1985) . Prema istom autoru: «eksploatacija prostitucije drugih ne može se smatrati deliktom bez žrtve, jer krši ljudska prava onih koji su izrabljivani - eksploatacija prostitucije je krivično djelo koje stvara žrtvu, a kriminalcima treba smatrati eksploatore i profiterne, podvođače i trgovce na svim nivoima trgovine».

Navedeno potvrđuje ranije izneseni stav, koji susrećemo i u Federaciji BiH, da je prostitucija ipak društveno zlo i negativna pojava koja se javlja u određenim nepovoljnim društvenim uslovima, a razlozi su kako socijalne, tako i individualne prirode. Isto tako, važno je imati u vidu da se djevojke koje svoje tijelo dobrovoljno prodaju za novac razlikuju od onih koje to rade zbog prisile.

Rasprostranjenost prostitucije kao i veza sa organizovanim kriminalom se vidi i iz sljedećih primjera: «Prema podacima Generalnog Sekretarijata Interpol-a, 4 miliona ilegalnih migranata je svake godine eksploatisano kroz prisilni rad, dječji rad i prostituciju. Krijumičarenje stranaca je jedna od najprofitabilnijih kriminalnih aktivnosti. Stvara profit od 5 do 7 biliona US dolara godišnje. »⁵

«Procjenjuje se da se u svijetu prostituira između dva i tri miliona djece, no taj broj sve više raste. Dječja prostitucija najraširenija je u Tajlandu, gdje ta «vrsta» zarade čini 10 do 14% bruto nacionalnog

⁴ Bošković Mićo: «Organizovani kriminalitet - prvi dio - kriminološki i kriminalistički aspekti», Policijska Akademija, Beograd, 1998. (str. 99)

⁵ Ganić Muamera: «Uloga Interpola u borbi protiv trgovine ljudima», *Securitas*, Časopis za teoriju i praksu sigurnosti- journal of Security theory and praxeology, Godina 1. Broj 2, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2002. (str.159)

dohotka. Trećina Tajlađana prostituirala se dok su bili maloljetnici. U Meksiku se prostituirala 16. 000 djece, u SAD svake godine više od 100. 000 djece postaje žrtvama seksualnog maltretiranja, a u Indiji se prostituirala oko 500. 000 djece. Na taj način veliki broj djevojčica izdržava svoje porodice. »⁶

Impozantni su i podaci koji govore o trgovini ljudima, kao naprimjer: «Eksperti koji se u Njemačkoj bave ovom problematikom procjenjuju da se u 15 zemalja Zapadne Evrope godišnje prošvercuje oko 500 hiljada ljudi. Navedenoj cifri treba dodati još 700 hiljada ljudi (većinom nesretnika) koji su širom Evrope podnijeli zahtjeve za azil». ⁷

Istraživanjem prostitucije sprovedenim na području Federacije Bosne i Hercegovine u periodu od 01. januara 1996. godine do 31. decembra 2000. godine, obuhvaćeno je 206 registrovanih osoba koje se bave prostitucijom. Navedeni broj obuhvata osobe ženskog spola koje su zbog prostitucije kažnjene ili evidentirane u policijskim stanicama u općinama i kantonima, odnosno u Federalnom MUP-u, u nekim zdravstvenim ustanovama i službama socijalne zaštite kao i u nevladinim organizacijama. Najveći broj je u Tuzlanskom kantonu 65, zatim Unsko-sanskom kantonu 40, Kantonu Sarajevo 32 prostitutke itd. Oskudnost podataka o prostitutkama, zatim nesigurnost sjećanja, svjesno laganje, odbijanje mnogih žena da priznaju da su bile žrtve seksualnog iskorištavanja itd. – sve to rezultate dosadašnjih istraživanja prostitucije čini manje vjerodostojnim. Ovdje se mora imati u vidu i tvrdnja (Špadijer-Džinić J., 1988, str. 91) da: «nema potpunih i pouzdanih podataka o raširenosti prostitucije u svijetu i u našem društvu». Prema većini provedenih istraživanja fenomena prostitucije, u svijetu do sada, «tamni broj» osoba koja se prostitušu je nekoliko puta veći od poznatog broja, čak do deset puta, pa i više. Otuda su i procjene u tom pogledu različite. Navest ću neke od njih: «u samo 2000. godini u Federacije Bosne i Hercegovine je «prodefilovalo» oko 7000 osoba za koje se sumnja da su primoravane na prostituciju»⁸,

⁶ «Dječija prostitucija treći zločin u svijetu», Podaci UNICEF-a, www.avaz.ba, Sarajevo, 14.12.2001.

⁷ Milosavljević Mladen: «Ilegalne migracije, krijumčarenje i trgovina ljudima-planetarni problem-odabrani aspekti-aktuelna situacija u BiH», *Securitas*, Časopis za teoriju i praksu sigurnosti- journal of Security theory and praxeology, Godina 1. Broj 2, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2002, (str 105)

⁸ Dječija prostitucija treći zločin u svijetu», Podaci UNICEF-a, www.avaz.ba, Sarajevo, 14.12.2001.

iako je, prema našem istraživanju, u ovoj godini bilo ukupno evidentirano 50 žena koje su se bavile prostitucijom. Ili naprimjer: «Prema podacima IOM-a (International Organization for Migration) , do 2002. godine, «balkanski koridor» je prošlo 250. 000 žena, samo u Bosni, ostvarujući profit jedan euro godišnje. Mnoge od njih završavaju u javnim kućama Zapadne Evrope. Ured za ljudska prava Misije Ujedinjenih Nacija, u Bosni i Hercegovini, objavio je podatak da na području Bosne i Hercegovine, u 2001. godini, radi oko 260 noćnih lokala u kojima se obavljala prostitucija. U svakom od tih barova radi između četiri i dvadesetpet djevojaka, većinom strane državljanke, koje se pored zabavljanja (igračice, plesačice, konobarice) bave i prostitucijom. Procjenjuje se da u BiH trenutno boravi oko 5. 000 žena, koje su seksualne ropkinje. S druge strane, nevladine organizacije u Bosni i Hercegovini, koje se naročito bave problemima prostitucije i prisilnog prostituisanja žena, u javnosti iznose podatak da osim spomenutih 260 noćnih lokala, postoji oko 600 objekata u kojima se obavlja prostitucija. Prema njihovu izvješću, broj prostitutki trostruko je veći od objavljenih podataka Misije Ujedinjenih Nacija».⁹

Ustaljena je praksa da se u svijetu iz svih oblasti stvaralaštva razmjenjuju najrazličitiji podaci, pa i podaci o prostituciji, koji su, slobodno se može reći, alarmantni. Prema izvještaju Interpola za 2000. godinu, ti podaci pokazuju da je trgovina ljudima, treći po veličini izvor profita za organizirani kriminal, odmah nakon trgovine drogom i naoružanjem.

O odnosu prostitucije, trgovine ljudima i organizovanog kriminala govori stav Međunarodne pravne grupe za ljudska prava u BiH: «Trgovina ljudima je jedan od najtežih zločina u istoriji čovječanstva. Posljednjih godina druge polovine XX vijeka ocijenjena je kao oblik modernog ropstva, posebno zato što su, žrtve trgovine ljudima, kao tradicionalni robovi, eksploatisane i izložene torturi sa ciljem sticanja finansijske dobiti njihovih eksploatatora. Velike dobiti stečene trgovinom ljudima, koja se širom svijeta smatra jednom od najprofitabilnijih ilegalnih trgovina, privlače veliki broj udruženja organizovanog kriminala, prisiljavajući one koji su već u toj industriji da formiraju labavo organizovanu poslovnu mrežu, kako bi zaštitili svoj rad i profite.

⁹ Duško Miljuš, www.vecernijelist.hr, Večernji list, Mostar, 08.08.2002.

Teško je tačno znati koliko je ova pojava raširena, zbog tajne prirode trgovine ljudima. Međutim, na osnovu dobijenih dokaza može se reći da je to jedan ogroman posao u koji je umiješan veliki broj ljudi. »¹⁰

«Regionalni plan za borbu sa organiziranim kriminalom za Balkan urađen je u Atini 2000. godine..., ... što se tiče nivoa korupcije Bosna i Hercegovina se ne nalazi na listi korumpiranosti u svetu. Ona se spominje kao koristan primjer međunarodne institucionalne pometnje». ¹¹

«Industrija seksa» predstavlja najžešću eksploataciju žena, sve u svrhu sticanja ogromne dobiti i zarade za pojedince, kao u malo kojoj vrsti biznisa. Tako je trgovina ženama i njihova seksualna eksploatacija kao seksualnih robova, postala transnacionalni biznis u kojem se brišu kulturne razlike. Zajednički i jedini interes je novac. Sa prostitutkom, rame uz rame, žive «ljudi sa ulice», narkomani, alkoholičari, dileri, homoseksualci, boemi, usamljenici, podvodači, šverceri, došljaci, iskompleksirani intelektualci, nemoralni policajci i drugi. Međutim, zbog općenito negativne reakcije društva na pojavu prostitucije, prostitutka pribježište traži među onima koji su u sličnoj situaciji, zbog međusobne podrške, ohrabriranja i eventualne pomoći.

Zbog izloženosti zlostavljanju (fizičkom i psihičkom) , skoro svaka ulična prostitutka ima «svog» policajca, kojem se može obratiti za pomoć. Slična situacija, gdje prostitutke mogu zatražiti pomoć je sa drugim profesijama, kao što je ljekar, advokat i slično.

Prostitutke (strane državljanke i «domaće») , i njihova mreža najčešće dobro poznaju propise zakona zemlje u kojoj «rade», u cilju njegovog izigravanja. Ponekad, poneseni brzom zaradom, makroi i vlasnici kuća za zabavu, dozvole da se u njihovom objektu pojave polne bolesti, da dođe do tuča, reketiranja, rasturanja i zloupotreba opojnih droga.

«Posrednici u 'naručivanju nevjesti' (i međunarodnim usvojenjima - adopcijama) nisu trgovci «*per se*», ali ako u slučaju «naručivanja nevjesti» postoji prevara, podvala ili neobjavljivanje poznatih činjenica

¹⁰ Međunarodna pravna grupa za ljudska prava, BiH projekat (1999) . Piručnik za trening – «*Trgovina ljudima i ropstvo - Komparativni pravni pristupi i uloga Evropske konvencije o ljudskim pravima u BiH*» – Sarajevo.

¹¹ Bjelica Jelena: «*Trgovina ljudima na Balkanu, Situacija u regionu*», www.b92.net , 2001.

u vezi prirode odnosa u koji se stavlja ili kriminalne/ zloupotrebljavajuće pozadine ili namjere klijenta, posrednici se trebaju držati odgovornima kao trgovci. Iako, teoretski, posrednicima ne treba dozvoliti da zataškaju odgovornost za nepotpuno odavanje informacija, praktičan način da ih se natjera da dostave ili prikupe određene vrste informacija, može se pokazati problematičnim i traži detaljniju diskusiju. »¹²

Vlasti u FBiH, ranije rijetko a u posljednje vrijeme češće, progone osobe- najčešće muškarce, koje vode kuće za zabavu, kao i vlasnike tih kuća, jer oni, zahvaljujući podmićivanju, uživaju relativni imunitet. Kad vlasnik noćnog bara uspostavi dobre veze za meritornim ljudima u Ministarstvu unutrašnjih poslova (prije svega) i političkim strukturama, onda produžavanje vize strankinjama, sklapanje fiktivnih brakova, reket u kojem svi imaju svoj procent i slično, ide relativno lahko. U istraživanom periodu na području Federacije Bosne i Hercegovine, posebno se to odnosi na period koji obuhvata 1996. i 1997. godinu, dok je u 1999. i 2000. i narednih godina broj djela, koja su procesurana pred sudovima, u znatnom porastu. Samo u Tuzlanskom kantonu u 1999. godini, pred sudovima je procesuirano devet slučajeva koji imaju direktne veze sa prostitucijom.

Istraživanje je, također, pokazalo da se podvodači bave kupovinom, prodajom i potpunim uskraćivanjem slobode žena-prostitutki, tjeraju ih na prisilan rad, prisilno zatočeništvo, dužničko ropstvo, uz oduzimanje identifikacijskih dokumenata. Trgovci ženama, najčešće, ako ih prije toga ne uhvate, zaista prisiljavaju svoje žrtve da žive u uslovima ropstva. Koriste se prisilom, materijalnim prevarama, direktnim ili indirektnim prijetnjama, zloupotrebom vlasti, krivotvorenjem dokumenata ili lažnim predstavljanjem. Oni, obično, naplaćuju visoku cijenu za prevoz iz države iz koje dolaze u BiH i za troškove života prostitutke. Često prisiljavaju žrtve da moraju raditi sve dok ne isplate «dug».

Žene, strankinje u BiH ali i u drugim državama, koje se prostitušu, ne mogu pobjeći, zato što su zaključane i čuvane 24 sata na dan, plaše se policije u stranoj zemlji, najčešće nemaju ni identifikacijskih dokumenata i nikakve informacije gdje da se obrate za pomoć. Trgovci ženama prijete nerijetko i njihovim porodicama.

¹² Međunarodna pravna grupa za ljudska prava, BiH projekat (1999) . Piručnik za trening - Trgovina ljudima i ropstvo - Komparativni pravni pristupi i uloga Evropske konvencije o ljudskim pravima u BiH – Sarajevo.

«Kriminalne grupe i bande koje ostvaruju zaradu organizovanjem i posredovanjem u prostituciji, bez obzira na to da li se bave i drugim vidovima kriminalne djelatnosti, u današnjim uslovima ne mogu da izađu izvan okvira organizovanog kriminalnog djelovanja gdje mogu da dostignu razne nivoe organizovanosti. Međutim, pojedine organizacije, naročito one koje su registrovane i legalno posluju u drugim oblastima djelatnosti, ali se u pojedinim segmentima bave i kriminalnom djelatnošću uvijek će nastojati da usavrše svoju kriminalnu djelatnost obezbjeđujući njenu zaštitu, s kojim ciljem će i insistirati na uspostavljanju odgovarajućih veza sa pojedinim uticajnim licima iz političkog i ekonomskog života. Takva nastojanja ovih organizacija u pogledu zaštite njihove kriminalne djelatnosti predstavljaju indiciju koja se ne smije previditi, jer ukazuje na mogućnost usavršavanja i jačanja pozicija pojedinih oblika kriminalne djelatnosti ovih organizacija, što stvara uslove za njihov dalji razvoj ka pojedinim oblicima organizovanog kriminaliteta. Prostitucija i jeste jedan od pogodnih načina da se pojedina lica dovedu u kompromitujuću situaciju u kojoj će biti izložena određenim ucjenjivačkim zahtjevima, čije ispunjenje podrazumijeva pružanje odgovarajuće zaštite kriminalnoj djelatnosti konkretne organizacije, ali i vršenje drugih nezakonitih radnji.»¹³

«Makroi često kontrolišu žene na mnogo manje suptilan način, jer ih kao svoje vlasništvo bukvalno kupuju od drugih makroa ili trafikera. Oni u njih investiraju svoj novac, očekujući da im se on brzo vrati i to sa velikim profitom. Prostitutki koja pobjegne od makroa prijete kazna tipična za kažnjavanje odbjeglog roba, dakle smrtna kazna ili teško fizičko sakaćenje. Zapravo jedini «sigurni» način da se izbjegne osveta makroa od koga se pobjeglo jeste da se brzo nađe drugi makro, koji će onda pružiti «zaštitu» odbjeloj prostitutki. To je tipična «reket» situacija u kojoj se plaća «zaštita» onima od kojih najviše ili i jedino prijete opasnost.»¹⁴

U svojoj domišljatosti i snalažljivosti u poslu makroi su iz dana u dan sve organizovaniji i «operativniji». Oni djevojke za «zabavu» drže na sigurnom, dalje od policije i drugih institucija koje sprečavaju i

¹³ Bošković Mičo: «Organizovani kriminalitet - prvi dio - kriminološki i kriminalistički aspekti», Policijska Akademija, Beograd, 1998. (str. 99)

¹⁴ Mršević Zorica: „Predgovor“, u «Izbor tekstova», Milićević J., *U čemu je razlika? Trgovina ženama Prostitucija, «Žene ženama»*, «Grafika JEŽ» Sarajevo, 2003. (str.10)

osuđuju prostituciju, u stanovima i kućama, štampaju brošure sa slikama i opisom «dame» i telefonom na koji se mušterija može obratiti, te nude kućnu dostavu. Ponekad i usluge za službeni put na području Bosne i Hercegovine. Naravno, uz veću cijenu.

Usluge najčešće, u oko 70% slučajeva, naplaćuje posrednik, a sama prostitutka u oko 30% slučajeva. Istraživanje koje smo proveli na području Federacije Bosne i Hercegovine pokazuje da od naplaćenog iznosa prostitutka dobije manji dio. Nerijetko, posebno prostitutka strankinja, je u poziciji da otplaćuje iznos za koji ju je gazda kupio, te troškove za stan, hranu, garderobu, telefonske usluge i slično. To se posebno odnosi na prostitutke koje seksualne usluge prodaju u noćnim barovima, ugostiteljskim objektima i sl.

Obavljajući svoj posao prostitutke bivaju gotovo po pravilu često zlostavljane. U istraživanju koje smo proveli na području Federacije Bosne i Hercegovine, prostitutke su maltretirane od gazde u baru (oko 30% slučajeva) , a potom od mušterija (u 15% slučajeva) . To se manifestuje kroz tuču, neplaćanje za učinjenu uslugu, primoravanje na perverzije zadnje vrste i slično. Od ukupnog broja (206) evidentiranih prostitutki, njih 15 su «poželjele» obuku o samoodbrani. Manji broj prostitutki koje se prostitušu u barovima izjavile su da su hranjene loše, neke samo jedan obrok dnevno.

Na mjestima gdje se nude seksualne usluge, među mušterijama se rijetko ili gotovo nikad, u uniformi pojavljuju pripadnici policije i vojske, iako se zna da koriste usluge prostitutki. Raspoloživi podaci govore o isključenju iz policijske službe pojedinih osoba, pa i stranaca, zbog veze sa prostitucijom i sa trgovinom ljudima.

Naši podaci pokazuju da su nasilje i Posttraumatski stresni poremećaj, široko zastupljeni među nešto manje od polovine prostituiranih osoba.

Većina posrednika sa kojima smo razgovarali u toku istraživanja smatra svoj «posao» ispravnim, razmišlja otprilike kao ovaj iz Zenice: «Svaki posao od koga dobro živiš, ako ne kradeš, ne otimaš, po meni je pošten posao». Sve navedeno upućuje na zaključak, da se ovaj «biznis» vratolomno razvija, o čemu govori podatak da se pojedine «gazde» u FBiH, hvale, kako za mjesec zarađuju i do pedeset hiljada eura.

Kad se razmišlja o borbi protiv organiziranog kriminala, makar i na «lokalnim» područjima, ne treba zanemariti činjenicu da Bosna i Hercegovina nije članica Evropske zajednice i Europolu, ali se mora priznati, da kao članica Interpola, policija u Bosni i Hercegovini sa ovom organizacijom iz dana u dan ostvaruje sve uspješniju suradnju.

3. Prostitucija i ostale socio-patološke pojave

Stanje siromaštva je pogodan ambijent i opšti društveni okvir za nastanak i širenje prostitucije, ali, naravno, u sprezi sa ostalim socio-patološkim pojavama. «Prema procjenama do kraja 1998. god. 61% od ukupnog stanovništva u Bosni i Hercegovini (58% u FBiH i 64% u RS-u) nalazio se u stanju siromaštva. »¹⁵ Povećanje broja prostitutki je proporcionalno srazmjerno porastu siromaštva u našem društvu. Što je više ljudi koji žive u bijedi, to ima više očajnih žena i djevojaka, koje se odlučuju da na ovaj način dođu do novca. Svakako uz siromaštvo su i stalne migracije, pomijeranje stanovništva koje u sebi uvijek nosi traumarizirajuć posljedice.

Rezultati ranije provedenih istraživanja prostitucije, u većini zemalja, ukazuju da je najveći broj prostitutki radničkog porijekla, posebno u zemljama u tranziciji. Najčešće su to osobe čiji roditelji malo zarađuju, neredovno dobijaju plate ili jednostavno nemaju stalno zaposlenje i slično. «U Sloveniji je 94% prostitutki bez ikakvog zanimanja, u Hrvatskoj 90%, a u Beogradu 84%. Njih samo 6 do 9% imaju stalno zaposlenje i to kao barske igračice i kućne pomoćnice. Drugu, relativno brojnu kategoriju, također, čine djevojke iz zemljoradničkih i radničkih porodica, te slojeva sitnih služavki. Takođe su niskog obrazovanja, polukvalifikovane, a rjeđe kvalifikovane (konobarice, daktilografkinje, kafanske pjevačice, prodavačice) . Prostitucija im u početku predstavlja dopunsko, a kasnije dominantno i jedino zanimanje. Seksualne usluge pružaju u hotelima srednje kategorije, i to po cijeni od 50 DM do 100 DM. Podgrupu ove kategorije čine mlade i zgodne konobarice, koje

¹⁵ Papić Žarko: «*Opća situacija u BiH i politika međunarodne podrške* » (str. 15-39) u «*Međunarodne politike podrške zemljama Jugoistočne Evrope- (Lekcije (ne) naučene u BiH)*». Muller, Sarajevo, 2001.

rade po privatnim kafanama i restoranima. Njihovi poslodavci, zbog animiranja gostiju u jelu i piću, tolerišu njihovo prostituisanje»¹⁶

Provedeno istraživanje sa ciljem dobijanja podataka o mjestu rođenja, zanimanju i obrazovanju registrovanih prostitutki, na području Federacije Bosne i Hercegovine, govori da se najviše prostitutki regrutuje iz seoske sredine (124 ili 60, 2%) i to iz relativno siromašnih društvenih slojeva. Iz radničkih porodica je 87 evidentiranih prostitutki ili 42, 5%, a iz zemljoradničkih porodica 36 prostitutki ili 17, 5%.

Iz službeničkih porodica potiče 16 prostitutki ili 7, 8% od ukupnog broja registrovanih prostitutki, što predstavlja mali broj u odnosu na broj lica iz siromašnih slojeva društva.

Pored žena koje se na selu odaju prostituciji, tu je veći broj onih koje napuštaju selo u težnji da u gradu nađu posao ili nastave školovanje. Pretežno su takve žene nekvalificirane, bez potrebnih sredstava i u grad dolaze «onako», nasumice, bez zagarantovanog i sigurnog posla i smještaja, same se probijaju i bore sa iskušenjima, a one koje ne uspiju najčešće završavaju u prostituciji.

Kada se analiziraju **socio-ekonomske prilike** osoba ženskog spola koje se bave prostitucijom, na području Federacije Bosne i Hercegovine pokazatelji su sljedeći: Na bavljenje prostitucijom se odlučilo 158 ili 76, 7%, nezaposlenih. Ako se ovom broju doda broj učenica i studentkinja, onda je to broj od 177 ili 85, 9% prostitutki koje nisu radno angažovane. Radno angažovanih (zaposlenih) bilo je 20 prostitutki ili 9, 7%, što je značajno manji broj u odnosu na gore navedene skupine. Nepoznato radno angažovanje je kod 9 prostitutki ili 4, 4%.

Za studentkinje je karakteristično da je od njih 12, na prvoj godini studija 9, od kojih 8 nije položilo niti jedan ispit, dakle samo su upisane na studij, a 5 je izjavilo da je studij želja njihovih roditelja, ali ne i njihova.

¹⁶ Aćimović Draško: «Sjaj i beda prostitutki», Beograd, Biblioteka «Karibi», 1989, (str. 96)

Ukoliko se posmatraju **materijalne prilike** porodice iz koje potiču prostitutke registrovane na području FBiH, onda je vidljivo da loše materijalne prilike u porodici iz koje potiču osobe registrovane kao prostitutke imale su 142 prostitutke ili 68, 9%, što je više od 2/3 od ukupnog broja prostitutki. Srednje materijalne prilike u porodici imalo je 15 prostitutki ili 7%, a dobre 13 prostitutki ili 6%, približno iste zastupljenosti.

Rezultati sprovedenog istraživanja na populaciji 206 registrovanih prostitutki u Federaciji Bosne i Hercegovine, za period 1996-2000. godine, govore da najčešća situacija u porodici iz koje dolazi osoba koja se prostituše, u oko 60% slučajeva, je da su oba roditelja nezaposleni.

Alkoholizam je jedna od sociopatoloških pojava koja je u najtješnjoj sprezi sa prostitucijom.

«Budući da pripada svijetu noći i kafea, prostitucija je neodvojiva od trgovine alkoholom. Zabavljačice plaćene «na čep», tj. po prodatoj flaši, najbolji su primjer za to»¹⁷.

Egzaktnih podataka o potrošnji alkohola za Federaciju Bosne i Hercegovine nemamo, ali neka istraživanja govore da potrošnja alkohola raste. Samo «radno mjesto» gdje, najčešće, boravi prostitutka (kafane, barovi, hoteli) , kao i ambijent u stanu, iznajmljenoj vikendici, hotelskoj sobi, imaju uticaja na to da ne samo klijenti, nego i prostitutka pije alkoholna pića.

Mnoge osobe ženskog spola koje se bave prostitucijom karijeru završe sa teškim oboljenjima, pa čak i smrću, zbog eksploatacije, prisilne trudnoće, abortusa, zaraznih bolesti, alkoholizma.

Iz sprovedenog istraživanja na području Federacije Bosne i Hercegovine u periodu od 1996. do 2000. godine, rezultati istraživanja pokazuju da oko 70% prostitutki konzumira alkohol, od čega se 20% opija. Isto tako, izvjesno je da su i alkoholičari česti klijenti prostitutkama. Prema izjavama pet intervjuisanih prostitutki, alkohol i droga pomaže im da «otupe» emocionalni bol izazvan nasiljem i eksploatacijom.

¹⁷ Mršević Zorica: „Ugrožavanje zdravlja-Fizičko zdravlje“, u „Izbor tekstova“, Milićević J., *U čemu je razlika? Trgovina ženama Prostitucija, "Žene ženama", „Grafika JEŽ“* Sarajevo, 2003. (str. 31)

Narkomanija se posljednjih godina velikom brzinom širi u cijelom svijetu, a posebno u zemljama koje su u tranziciji. Pojedini istraživači tvrde da se sa porastom broja mladih koji uzimaju drogu povećava i broj prostitutki.

(Prema Milićević J., 2004, str. 31) : «Prostitucija je povezana s narkomanijom. Nekada su svodnici zabranjivali korištenje droge na mjestima prostituisanja. Danas u nekim gradovima više od 50% prostitutki koristi narkotike. Neke ih koriste da 'zaborave' ili podnesu svoje stanje, a neke se, opet, prostitušu da bi nabavile drogu. U nekim slučajevima droga je postala oružje koje koriste svodnici da bi zadržali svoje žrtve». Isti autor navodi: «Kao lične razloge zbog kojih se odlučuje da uđe u svijet prostitucije prostitutka navodi... c) Droga: mladoj osobi, koja koristi tešku drogu, dnevno može biti potrebno oko 200 eura i upravo zbog toga ona počinje da se bavi prostitucijom. Ipak, manjak novca nikada nije jedini i dovoljan razlog za bavljenje prostitucijom».

Prema Špadijer-Džinić, J. (1988, str. 35) : «U SAD se procjenjuje da oko polovine prostitutki uzima drogu».

Gotovo da je u svijetu, uobičajeno, da je prostitutkama svojstvena upotreba droga i alkohola, kao način života u kojem se lakše podnosi svakodnevna stvarnost ispunjena prevarama, švercom, neurednim životom, pritiscima i maltretiranjem podvodača, strahom od racija i hapšenja. Ali, dio objašnjenja zašto veliki broj prostitutki uzimaju drogu nalazi se, između ostalog, i u namjeri podvodača i vlasnika da prostitutku učini «ovisnicom» koja će «otplaćivati» dug i koja bez droge neće moći živjeti. U sprovedenom istraživanju na području Federacije Bosne i Hercegovine oko 20% žena koje se bave prostitucijom koristilo je «lakše» droge, a njih 5% «teže» droge. Njih tri su razmišljale o liječenju zbog ovisnosti o alkoholu ili drogi. Jedna od intervjuisanih žena je izjavila da nakon uzimanje «doze» može izdržati i najveće perverzije koje i «najmaštovitiji» mušterija zahtijeva.

Na kraju, kada postane ovisnik, žena koja se bavi prostitucijom, radi samo za drogu. Takve osobe, najčešće, prate depresivna stanja, pokušaji ili izvršenje suicida, teška oboljenja i na kraju, smrt u ponižavajućim okolnostima.

Kockanje «postaje društvena devijacija kada prestane da bude igra i postane stalni obrazac ponašanja («svijet igre prelazi u svijet realnosti», R. Kajoa) , zbog čega izaziva brojne i često ozbiljne društvene i psihološke posljedice» (Prema Špadijer-Džinić J. 1988.) . Kockanje je uvijek bilo predmet pažnje kriminologa zbog povezanosti kockanja sa kriminalitetom. To je socio-patološka pojava koja je, kao i prostitucija, u većini država zakonom zabranjena. Veza kockanja sa alkoholizmom, besposličarenjem pa i prostitucijom, objašnjava se negativnim djelovanjem kockanja koje se pojačava i djelovanjem svih drugih oblika devijantnog ponašanja, ili se, obratno, dejstvu ovih devijacija pridružuje i kockanje, kao sredstvo sticanja novca. Isto tako je poznato, da su gotovo uvijek, na mjestima gdje se obavlja kockanje prisutne i prostitutke, kao dio jedinstvene organizacije koja pruža ugođaj sa ženama. U istraživanju sprovedenom u Federaciji Bosne i Hercegovine profesionalnim kockarima prostitutke u početku služe za druženje i zabavu, a na kraju «programa», kao po pravilu, i za seksualne usluge.

Samoubistvo je relativno česti način završetka života žene koja se bavi prostitucijom, zbog toga što prostitucija duboko pogađa ličnost i ostavlja posljedice kako na psihičkom, tako i na emotivnom planu. Iza varljivog sjaja i lažne lakoće skrivaju se patnje i problemi identiteta koji su skupljeni od ranog djetinjstva. U sredini u kojoj je veoma rasprostranjeno korištenje sedativa, stalna neuravnoteženost između svakodnevnog ponašanja i neostvarenih želja, za posledicu imaju različite psihološke poremećaje. U nekim slučajevima to vodi do depresija i pokušaja samoubistva. Osim toga, odavanje prostituciji može da dovede do opasne psihičke destrukcije, zato što izaziva osjećanje krivice. Sa druge strane, iako je njihov slučaj nešto drugačiji, ni klijenti ni svodnici ne izlaze neoštećeni iz prostitucionih odnosa. U sprovedenom istraživanju na području Federacije Bosne i Hercegovine pet intervjuisanih djevojaka je izjavilo da često pomisli da sebi «prekrati muke», dok je jedna priznala pokušaj samoubistva, prekomjernim konzumiranjem tableta.

Sigurno je da složeni odnosi između prostitucije i drugih socio-patoloških pojava, koje su, svaka za sebe, specifične i posebne, dovode do toga da se i prostitucija mijenja i prilagođava vrijednosnim normama i osobnostima svih tih drugih socio-patoloških pojava. To se mora imati u vidu u borbi protiv trgovine ženama i prostitucije koja je s tom trgovinom neposredno povezana.

4. Zaključak

Prema većini istraživanja, prostitucija je neodvojiva od organiziranog kriminala najvišeg ranga, u koji su upleteni, osim trgovaca ljudima, makroa i ugovornika, još i korumpirane vlasti i oni koji treba da se bore sa ovim kriminalom. U tretiranju ove pojave, međutim, i novinari, i policija i pravosudni organi susreću se sa nepremostivim problemom tajnja, ćutnje, nedostatka izvora i dokaza da bi se ovaj fenomen jasno definisao i, shodno tome, sankcionisao. Pa, ipak, prostitucija je tu, oko nas, još jedna od «javnih tajni», o kojima se govori u pola glasa, isključivo u krugovima koji su upućeni u njene tajne. Ni «prijateljicama noći», ni klijenteli, ni posrednicima nije u interesu da bilo šta procuri u javnost, jer svako od njih, na svoj način, stiče prihod učešćem u poslovima «najstarijeg zanata».

Problem «najstarijeg zanata», sa kojim se susreću savremena društva, pored moralnog, zdravstvenog i socijalnog aspekta, sve više postaje i problem ekonomske prirode. Milijarde eura završavaju u crnim kasama kriminalnog miljea, a prostitutke se suočavaju sa teškim zlostavljanjima, te socijalnom i zdravstvenom nesigurnosti. Prostitucija je neodvojiva i u čvrstoj simbiozi sa drugim socio-patološkim pojavama, kao što su kriminal, siromaštvo, alkoholizam, narkomanija, skitničenje, brakolomstvo, suicid i drugo, a naročito sa trgovinom ženama radi prostitucije, kao oblikom međunarodnog organiziranog kriminala.

U istraživanom periodu, (1996-2000. god.) , Federacija BiH i kantoni, zbog tako uređenih odnosa u svim sferama društvenog i političkog života, postali su pogodan teren za «pranje novca», spregu kriminalno aktivnih lica sa kriminalcima drugih država, posebno u visoko profitabilnim aktivnostima kao što su prostitucija, droga i drugo.

Povećanje broja prostitutki je proporcionalno sa porastom siromaštva u našem društvu. Što je više ljudi koji žive u bijedi, to ima više očajnih žena i djevojaka bez perspektive koje se odlučuju da na ovaj način dođu do sredstava za život, što nedvosmisleno predstavlja najzastupljeniji uzrok da se žene odlučuju na bavljenje prostitucijom. Bitna karakteristika društvene reakcije na prostituciju, u Bosni i Hercegovini, ogleda se u kažnjavanju i sprečavanju profesionalizacije i komercijalizacije prostitucije, kao i sprečavanju povezivanju

prostitucije sa ostalim socio-patološkim pojavama, posebno kriminalom. Veoma je teško dati odgovor na pitanje koje se nezaobilazno nameće: «Da li program prevencije u Federaciji Bosne i Hercegovine obuhvata organizovane socijalne, ekonomske, kulturne, vaspitne, mentalno-higijenske mjere, čije bi dejstvo bilo usmjereno na rješavanje nezaposlenosti, loših materijalnih uslova života, migracije i drugih pojava koje pospešuju prostituciju?»

Problemu prostitucije, posebno na polju prevencije ali i rehabilitacije osoba koje se bave prostitucijom i koje postaju žrtve trgovine ženama, u Federaciji Bosne i Hercegovine se još uvijek prilazi parcijalno, iako se poslednjih nekoliko godina, čine pozitivni pomaci. Za pohvalu je spektar aktivnosti koje poduzimaju nevladine organizacije i različita udruženja, u pogledu inicijativa za regulisanje prostitucije i statusa prostitutki.

Nažalost, još nisu u potpunosti stvorene potrebne, pravne, materijalne, organizacione i stručne pretpostavke, za prevenciju prostitucije. Nisu stvoreni uvjeti za ranu detekciju, edukaciju i zapošljavanje lica koja se prostitušu. Prevencija nije u dovoljnoj mjeri stručno osmišljena, prema zahtjevima modernog doba i dalje ima status socijalno-humanitarne zaštite.

Veoma je izraženo odsustvo koordinacije i integracije subjekata u procesu ostvarivanja socijalne zaštite, što se negativno reflektira na prevenciju prostitucije. Težište društvene akcije u suzbijanju i prevenciji prostitucije pored ostalih aktivnosti, trebalo bi da bude i na unapređenju djelatnosti socijalne zaštite, a ne na represivnim mjerama.

1. Introduction

According to a historical review, a prostitution phenomenon is as almost old as as a human kind itself. It has been said that the prostitution is'' the oldest profession in the world''. ther is a negative attitude toward prostitute, followed by general judgment of a community, labels and rejection. A Prostitute is an extreme expression for submission of a woman, her treating as merchandise, (thing) , and usage of sex exclusively for material existence. In Europe the first bordellos were established in XIII century. Development of each society is mostly followed by a chain of socio-pathological occurrences, so that bordellos and places for prostitution become an inseparable part of a social life. In all epochs and societies ruled by Misery and poverty, together

with all side effects (system without social protection, criminal, begging, wandering, gambling, alcoholism, misuse of intoxicating drugs, raping, blackmail, hard misdemeanor) , at the same time there is a rise of a prostitution.

Although there were some attempts in order to destroy prostitution as" a social evil "in"perfect societies" on the way to communism, prostitution bloomed up in the countries of the former eastern block, but without legislative.

We could claim today that the commercialized sexuality become an inseparable part of a social structure, and its the most denuded aspect is a prostitution.

According to the newest explorations in the modern and contemporary world " sex industry" is expanding. This is about a phenomenon which is; so far, in the world more detailed, but in our country drew attention to the researchers in classical studies just superficially and partially.

In the late seventies in the most of the European countries some radical and innovative legislative forms were proposed and applied toward the prostitution. According to the result of a research conducted in Federation of Bosnia and Herzegovina from 1996 to 2000 there is no doubt that the prostitution exists with tendency of spreading out and appearing throughout a new appearances: mediation, pimping, enabling performance of promiscuity, especially with juveniles. Deciding to perform a research of this socio-pathological phenomenon we start up from the fact that the prostitution became an intensive phenomenon in the post five-year war period, with a day to day growth, which is inexorably confirmed by results of the conducted research. Only 5 years after the war, the prostitution in Bosnia and Herzegovina, which applies that the same happened in Federation of Bosnia and Herzegovina, became the real industry. For the last 5 years we are witnesses that many Agencies has been established offering erotic and other services; escort, picnic, excursion, acquaintanceship etc, were mediators take a great deal of income, and gain profit.

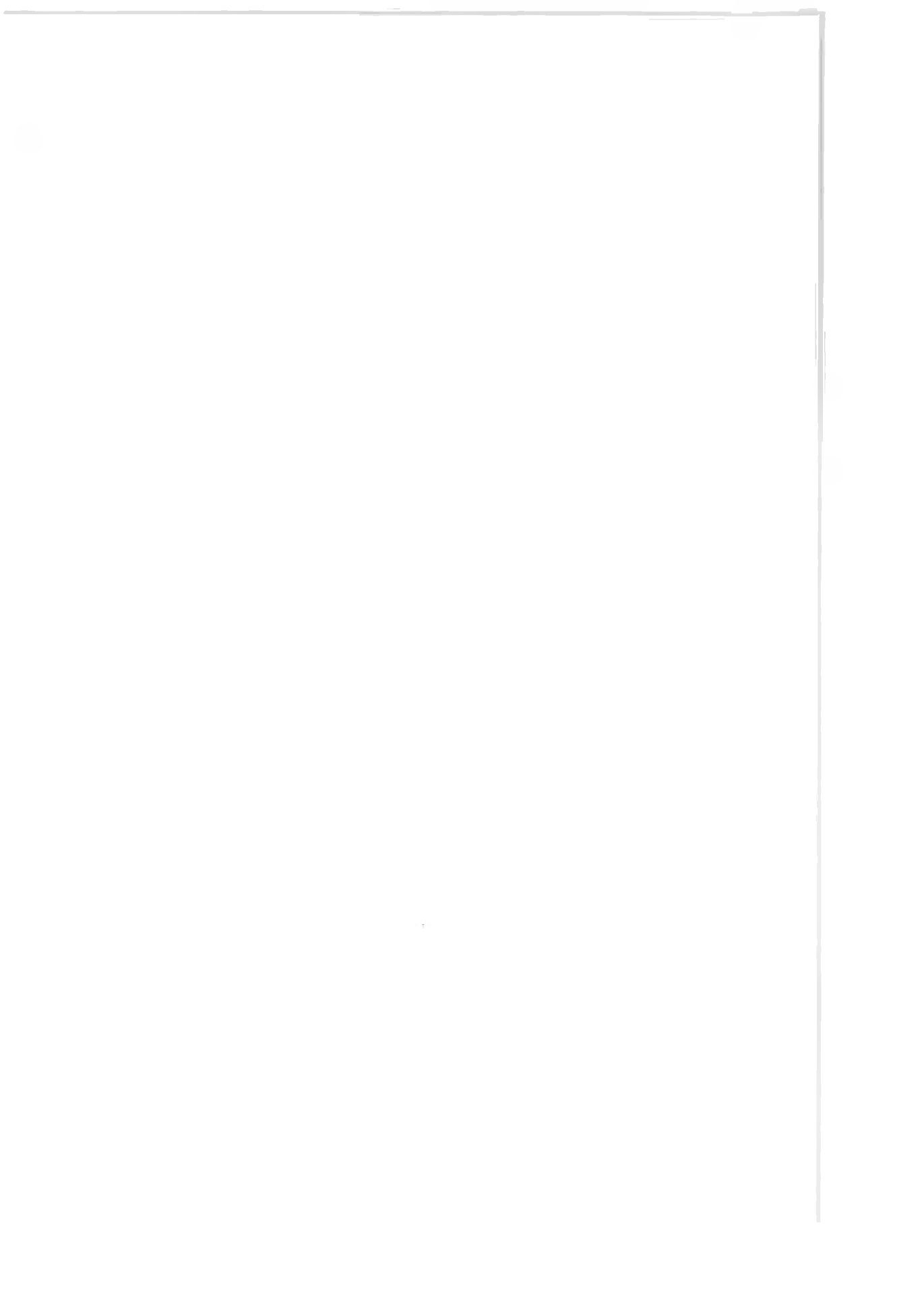
Key words: Prostitution, females, Federation of Bosnia and Herzegovina, social protection, criminality, begging, wandering, gambling, alcoholism, drug addiction, suicide, prevention, rehabilitation.

LITERATURA:

- Aćimović Draško: *Sjaj i beda prostitutki*, Beograd, Biblioteka «Karibi», 1989.
- Adžajlić-Djedović A. : «*Prostitucija u Bosni i Hercegovini-Pravni aspekt*», Kriminalističke teme, Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka Sarajevo, 2002.
- Bjelica Jelena: «*Trgovina ljudima na Balkanu, Situacija u regionu*», [www. b92. net /](http://www.b92.net/), 2001.
- Bošković Mićo: «*Organizovani kriminalitet - prvi dio - kriminološki i kriminalistički aspekti*», Policijska Akademija, Beograd, 1998. (str. 99)
- Dječija prostitucija treći zločin u svijetu», Podaci UNICEF-a Dnevni avaz, [www. avaz. ba](http://www.avaz.ba), Sarajevo, 14. 12. 2001.
- Duško Miljuš, [www. večernijelist. hr](http://www.vecernijelist.hr), Večernji list, Mostar, 08. 08. 2002.
- Ganić Muamera: «Uloga Interpola u borbi protiv trgovine ljudima», *Securitas*, Časopis za teorju i praksu sigurnosti- journal of Security theory and praxeology, Godina 1. Broj 2, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2002. (str. 159)
- Leo Tindemans: *Nedovršeni mir, Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan / Leo Tindemans, predsjednik...* (et. al) ; preveo sa engleskog Mijo Pavić, 1999.
- Marković Tomislav: *Prostitucija* (skripta iz socijalne patologije) , Sveučilište u Zagrebu-VDŠ, Zagreb, 1965.
- Međunarodna pravna grupa za ljudska prava, BiH projekat (1999) . Pručnik za trening – «*Trgovina ljudima i ropstvo - Komparativni pravni pristupi i uloga Evropske konvencije o ljudskim pravima u BiH*» – Sarajevo.
- Milićević Jadranka: *U čemu je razlika? Trgovina ženama Prostitucija, "Žene ženama"*, Sarajevo, 2004.
- Milosavljević Mladen: «*Ilegalne migracije, krijumčarenje i trgovina ljudima-planetarni problem-odabrani aspekti-aktuelna situacija u BiH*», *Securitas*, Časopis za teorju i praksu sigurnosti- journal of Security theory and praxeology, Godina 1. Broj 2, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2002, (str 105)
- Mršević Zorica: „Predgovor“, u „Izbor tekstova“, Milićević J., *U čemu je razlika? Trgovina ženama Prostitucija, "Žene ženama"*, „Grafika JEŽ“ Sarajevo, 2003. (str. 10)

- Papić Žarko: «*Opća situacija u BiH i politika međunarodne podrške*» (str. 15-39) u «*Međunarodne politike podrške zemljama Jugoistočne Evrope- (Lekcije (ne) naučene u BiH)* ». Muller, Sarajevo, 2001.
- Šarić Hariz: «*Fenomen prostitucije u Federaciji BiH u periodu 1996. – 2000. godine*», doktorska disertacija, 2005. god
- Špadijer-Džinić, J. : *Socijalna patologija (sociologija devijantnosti)* , Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1988.

Osvrti i prikazi

Jasmin AHIC¹

„Država u evropskom poretku“
„State in the European Order“
Lada Sadiković

Dr. Lada Sadiković, doktorica pravnih nauka Univerziteta u Sarajevu docent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu u svome, kako poslijediplomskom tako i poslijedoktoralnom, naučnom razvitku napisala je više zapaženih radova koji se bave zaštitom ljudskih prava nacionalnog odnosno evropskog karaktera.

„Država u evropskom poretku“ objavljena je u ediciji *Publicistika* TKD „Šahinšpašić“ u Sarajevu 25. maja 2005. godine, a javna promocija je održana u organizaciji Bošnjačkog instituta u Sarajevu.

Još od vremena *Magna Carte*, *Američke deklaracije o nezavisnosti* ili *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine* utvrđeni su moralni, politički i drugi principi koje su države u svojim okvirima mogućnosti i primjenjivale. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava nije samo pritisak na državu da i ostvaruje proklamirana ljudska prava, nego ona i stvara *supradržavne* mehanizme zaštite ljudskih prava. Stoga poglavlje I – „Osnovne koordinate države u Evropskom poretku“ predstavljaju Evropsku konvenciju o ljudskim pravima kao evropski javni poredak u kome vlada princip vladavine prava, koji je ustvari i oličenje svake demokratske države. Samim preuzimanjem određenih prava i sloboda građanina u svoju ingerenciju od strane države implicira i obavezu države da štiti Konvecijom zagaranovana ljudska prava. Evropski pravni poredak (poglavlje II) kroz pristupanje Statutu Savjeta Evrope i Evropskoj konvernciji za zaštitu ljudskih prava postavlja Državu između interesa pojedinca i intresa evropskog poretka. Iako su interesi, kako pojedinca tako i evropskog poretka,

¹ Mr.sci., viši asistent Fakulteta kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

jasno pozicionirani, Konvecijom je država dobila ulogu prelazka granica koje su do sada odvajale državno (nacionalno) od međunarodnog prava. Zapravo, Konvencija može biti smatrana kao ugovor „sui generis“. (A. Dremczewski, EHRC: Oxford 1983.)

Naravno osnovna obaveza, pri samom pristupu Savjetu Evrope, je i stvarno usklađivanje nacionalnog pravnog sistema sa evropskim poretkom. Iako Evropska konvencija uvodi supranacionalne organe zaštite ljudskih prava, to ne znači da njima primarna obaveza i odgovornost za zaštitu ljudskih prava. Zapravo država kao potpisnik Konvencije, prihvata obavezu iz člana 1 da osigura svim licima pod svojom jurisdikcijom ljudska prava iz Konvencije (poglavlje III) , da bi se Evropskom sudu za ljudska prava ostavila uloga nadzora nad ostvarivanjem ove ukupne funkcije države. U tom pogledu najveći značaj ima član 13 u kojem se izražava obaveza države da osigura u okviru „nacionalne vlasti“ (Konvencija) efektivan pravni lijek za sve one koji smatraju da su povrijeđena njihova ljudska prava i slobode, a bitna pretpostavka je i tkz. princip iscrpljenosti svih domaćih pravnih lijekova nakon čega dolazi Konvencija.

Bitna odrednica samog položaja države u evropskom sistemu zaštite ljudskih prava je i princip supsidijarne uloge evropskih kontrolnih organa (poglavlje IV) . Ovaj princip ustvari nalaže da Evropski sud, kao i drugi konvencijski mehanizmi i organi, treba da nadgledaju provedbu država potpisnica Konvencije odnosno trebaju da prate kako potpisnice ostvaruju svoju odgovornost u pogledu zaštite ljudskih prava. Odluke suda imaju deklaratoran karakter ali prema članu 46 Konvencije države ipak preuzimaju obavezu da se povinuju konačnoj odluci Suda u kojem su stranke. Savremena društvena zbilja pokazuje da demokratska država može vrlo lako biti sudionik različitih kriznih situacija u kojima ona ima manje mogućnosti da štiti ljudska prava, ali u takvim situacijama država ima pravo (ovlaštenje) da ograniči ljudska prava a ograničenja se mogu u tom smislu posmatrati kao jedan od aspekta ukupne zaštite ljudskih prava (poglavlje V) . Ograničenje se opravdava time da država sama u sebi ima određene proturječnosti između interesa pojedinca i interesa nacije.

Doprinos definiranju pozicije države u evropskom sistemu zaštite ljudskih prava dala je i jurisprudencija Evropskog suda za ljudska prava (poglavlje VI) , koja je omogućila da se iskristaliziraju brojni

principi, koji se u praksi poistovjećuju sa odredbama Konvencijom, a služe ostvarivanju elementarnih ciljeva Evropske konvencije. Jurisprudencija Evropskog suda ipak preferira princip „slobodne procjene države“ u odnosu na kontrolne mehanizme evropskog pravnog poretka.

Savjet Evrope je zasigurno solidna osnova Evropske unije koja zadržava suverenost države ali i uspostavlja evropski poredak koji prihvata instituciju nadnacionalne kontrole ostvarivanja obaveza iz Evropske konvencije, a koja u osnovi uspostavlja sistem „kolektivne garancije„(poglavlje VII) .

U proteklom stoljeću zaštita ljudskih prava (klasična, građanska ili politička prava) uglavnom se izražavala u nastojanju da se spriječi državno uplitanje u ljudska prava i slobode, što i nije dovoljno. Naprotiv, savremeni globalizacijski ekonomski trendovi nameću držaavi i brojne pozitivne obaveze, koje su takođe uvjet za efektnu zaštitu ljudskih prava.

Ulazak Bosne i Hercegovine u Savjet Evrope (poglavlje VIII) i ratifikacija Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava (12. juli 2002.) označio je i izravno primjenjivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda po Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava, uz primjenjivanje i svih kontrolnih mehanizama Evropske konvencije među kojima najznačajniju ulogu ima Evropski sud za ljudska prava sa sjedištem u Strasbourg.

Možemo sa sigurnošću konstatirati i *zaključiti* da je autorica izuzetno kvalitetno uspjela istražiti i dokazati da je država osnovni obveznik i *mehanizam* zaštite ljudski prava, a da je evropski konvencijski sistem zaštite, onaj koji inkorporira državne, ipak najuspješniji sistem ovakvog tipa u svijetu. Uspostavljanje evropskog sistema zaštite ljudskih prava predstavlja prvi slučaj u historiji da se ljudska prava štite na kolektivni način, to je prednost ali i velika obaveza za države koje čine taj sistem. *Znači, zaštita ljudskih prava ne služi samo za unapređenje položaja pojedinca kao osnovnog nosioca ovih prava, nego i za unapređenje države kao obveznika te obaveze.*

Asim MUJKIĆ¹

Dejtonski nacionalizam
Dayton Nationalism
Nerzuk Ćurak

Knjiga *Dejtonski nacionalizam* Nerzuka Ćurka predstavlja, po mom sudu, do sada najozbiljniju kritiku dejtonske, nacionalistički konstruirane Bosne i Hercegovine u kojoj autor iz eseja u esej jasno detektira tu ustavno-pravno ozakonjenu nacionalističku tiraniju protiv koje je ne samo legitimno pobuniti se nego je to, da se iščitati iz autorovih redaka, i dužnost svakog pristojnog slobodnomislećeg građanina.

Knjiga je pokušaj odgovora na pitanje da li uopće postoji država Bosna. Ukratko, odgovor je *negativan*, jer nikakva država ne može postojati ako sistematski gazi dostojanstvo slobodnog građanina, ako pseudodržava kao što je dejtonska Bosna svojim ustavnim temeljem ne samo da živi od permanentne krize izazvane nacionalizmom, već ona samom svojom konstitucijom, pokazuje to konzistentno Ćurak, generira krizu koja sprečava bilo kakvu racionalnu državnu organizaciju.

Nerzuk Ćurak ubjedljivo izlaže brojne primjere prakse ovog nečasnog *etničkog zlostavljanja* građanina koje združeno provode nacionalističke partije i OHR, a koja je ozakonjena *Aneksom 4* uz poražavajući zaključak da dejtonska Bosna počiva na najgrubljoj vrsti diskriminacije utemeljenoj na biološkim kolektivističkim karakteristikama etničke pripadnosti, pri čemu je famozno kolektivističko pravo naroda na samoodređenje u potpunosti zatrla jedno civilizacijski starije pravo, pravo građanina na samoodređenje. Tako se ova kritika vladajuće etnopolitike u dejtonskoj Bosni koja razgolićuje do kraja može čitati i kao etnopornografsko štivo.

¹ Dr. sci. Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu

Knjiga je osobito značajna ne samo zbog precizne dijagnostike nego što nam autor nudi jedan originalan i nov pristup, nudi nam nove pojmove i tjera da obratimo pažnju na neke detalje naše svakodnevnice koji nam se na prvi pogled uopće ne postavljaju kao problem.

Pred nama je gotovo udžbenički primjer dekonstrukcijske redeskripcije jednog etno-političkog socijalnog konstrukta iz perspektive marginaliziranog, potlačenog: dakle, individuuma, građanina BiH. Ta perspektiva ugroženoga (ali, stvarno ugroženoga) iz teksta u tekst, iz rečenice u rečenicu razvlašćuje okoštali tlačiteljski konstrukt detektirajući njegove konstrukcijske pogreške, diskontinuitete, prekide koji nisu tako lako zamjetljivi običnom oku – kao što se u filmu *Matrica* konstrukcijske greške odaju kao *deja vu*. Gdje se, prema viđenju Nerzuka Ćurka vladajuća etnopolitička matrica izdaje – kroz *paradokse*. Gotovo svaki tekst u ovoj zbirci eseja približava nam po jedan ili više paradoksa na kojima počiva etnopolitičko konstituiranje hiper-realnosti. Osvrnimo se samo na neke:

- Političko-pravna arhitektonika dejtonske države BiH počiva na *odsustvu države*;
- Suproizvoditelji mira su oni koji su u Bosni proizveli rat;
- Demokratska procedura na vlast kontinuirano dovodi i na vlasti održava nedemokratske snage;
- Oni koji se naprasno zalažu za kolektivistička utemeljenja duboko u povijest svojim političkim postupcima odaju svoju frapantnu ahistoričnost, odnosno odustvo ikakave svijesti o društveno-historijskom kontekstu u kome se konstituira njihov kolektiv. Čuvari povijesnog kontinuiteta kolektiva pokazuju se kao oni, kako Ćurak primjećuje, koji brišu povijest;
- One snage koje se zalažu za dobrobit svoga kolektiva i poštivanje i suživot sa susjedima ispostavljaju se kao snage koje produciraju getoiziranu svijest kroz strah od drugog i drugačijeg, koji pripadnike svoga kolektiva tretiraju kao maloumnike i drže ih u svojevrsnom, kako Ćurak primjećuje, egalitarističkom bratstvu čiji stepen siromaštva kontrolira avangarda, odnosno etnooligarhija;

Ipak, jedan od najvećih paradoksa Bosne, barem njezine bošnjačke dimenzije, je *potjemkinovski pokušaj izgradnje političke bošnjačke nacije na nepolitičkoj osnovi*: na jednom golom *biološkom* redukcionizmu – koji počiva na empirijskoj činjenici da se neko rodio kao Bošnjak, te *religijskom* redukcionizmu – koji kontinuirano, kako Ćurak piše, potencira samo islam kao jedinu duhovnost, i Bosnu kao puku zemlju u kojoj se živi (kao iz one predizborne parole: «u svojoj vjeri na svojoj zemlji»). Takve redukcije ne mogu Bošnjake nacionalno emancipirati. Štaviše, taj pretpolitički diletantizam morat će kad-tad ustupiti pred naletom politički artikuliranih ideja koje će bošnjačkom anti-političkom redukcionizmu dati zasluženi status vakufsko-mearifске autonomije u nepolitičkom rezervatu novog europskog poretka.

Zato etnopolitičko muslimanstvo kao «politička egzistencija religije», eksplicitan je Ćurak, «mora biti dokinuto da bi ustupilo mjesto *bošnjaštvu* u kojem će svako biti ono što želi – musliman, agnostik, ateist, scijentolog... ». Bolni silogizam bošnjačke političke bijede glasi, prema Ćurku ovako:

- Da, mi smo Bošnjaci;
- Mi smo pristali na koncepciju etničke podjele zemlje;
- Pristajući na etnopolitiku i etnički imperativ – Mi smo pristali na ono što vodi našem nestanku;
- DAKLE – pristali smo na ono što jedino nismo smjeli pristati.

Diletantska bošnjačka etnopolitika namjesto izgradnje i jačanja državnih institucija – upravo ono malo institucija koje *Dejtonski sporazum* dozvoljava – djeluje u političkoj praksi samo onako kako zna: zavjerenički, parainstitucionalno, paradržavno, pseudopolitički, preko mreže ahbabskih veza. Ćurak pesimistički zaključuje da domovina koja je već nekako preživjela udare velesrpskog i velehrvatskog nacionalizma nije preživjela sudar s liderima muslimanskog političkog pokreta koji su izdali njezinu bit, njezin ključni aksiom koji je jasan svakom zdravorazumski vođenom dobronamjerniku – naime da politička organizacija BiH nipošto ne smije biti etnička.

Otuda, kao završni prilog kritici bošnjačke etnopolitike, s Ćurkom predizborni slogan SDA koji prijeteći poručuje SVI SU SVOJE ODABRALI, A VI? možemo čitati na sljedeći način: svi su već Bosni

zadali smrtonosne udarce, šta još VI čekate? Zadajte joj i VI svoj udarac da biste u miru mogli biti u svojoj vjeri i na onom čistom komadu zemlje koji ste uspjeli *jamiti*, da biste bili vi sami sa sobom.

Sljedeći veliki paradoks otkriva: apsolutistička inozemna vlast dejtonske arhitektonike koju sačinjavaju predstavnici koji su odrasli u zemljama liberalne demokratije ne samo da se ne bore protiv etnopolitičke rak-rane BiH koja je izvor svakog potencijalnog sukoba, već je održavaju i svojim postupcima zrače. Dakle, namjesto uvođenja ili nametanja liberalno-demokratskog građanskog poretka, namjesto bezobrazno-otvorenog eliminiranja *nedemokratskih* i totalitarnih populističkih snaga u korist onih reformističkih, liberalno-demokratski namjesnici i padišahovi Bosne postižu jedan za drugim ponižavajući kompromis s najnazadnijim etnopolitikama. Ovo kvadriranje kruga posebno je vidljivo u toleriranju postojanja Republike Srpske.

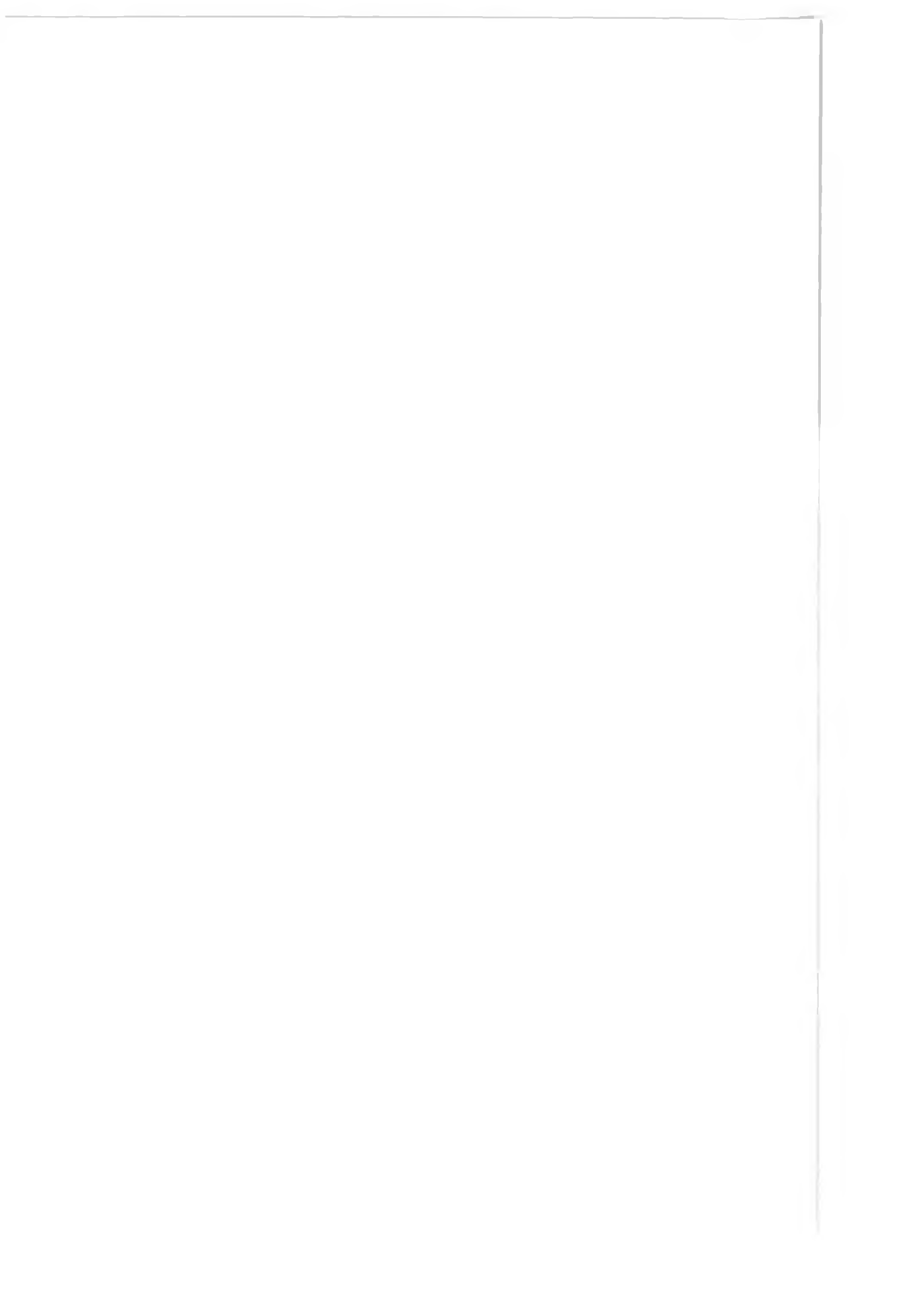
Nerzuk Ćurak s pravom opaža apsurdnost pokušaja liberalno-demokratskih predstavnika da demokratiziraju na nasilju i zločinu zasnovan projekt dok se autorima tog istog projekta uvelike sudi u Hagu. Kakav je to gorki paradoks kada se danas direktni učesnici najbrutalnijeg rušenja Bosne zaklinju u dejtonsku Bosnu. Takva BiH koju složno grade tri centripetalne etnopolitike i nezainteresirani liberalno-demokratski padišahovi (koji li je tek to paradoks) već više od jedne decenije svojevrsni je etnopolitički bermudski trougao koji bestraga proždire svaku alternativu političkog organiziranja. Kakav je to kontaminirani prostor i šta se to dešava u mentalnom sklopu stranog namjesnika da čim pređe Savu ili sleti na Butmir obavezno *zaduži* i veo neznanja pa u nacionalistima ne samo da ne vidi dezintegrativnu opasnost već ih proglašava reformatorima? A jednog sunčanog dana kada im istekne mandat i čim slete u Beč, odjednom tog vela neznanja nestane i oni, sada naknadne pameti, primjećuje Ćurak, kritički raspale po nacionalistima BiH.

Šta je pak s onima kojima veo neznanja nikada ne nestane – *građanima* BiH. Za one koji su 1990 *javno* glasali za SKBiH i Reformiste, a *intimno* naravno za *svoje*, za one čija sociopatologija ni nakon najgoreg krvoprolića nije promijenjena i ravna je samoubistvu, Nerzuk Ćurak rezervirao je majku svih paradoksa:

«Naši vrli birači – dok se zemlja okreće oko sunca – neće povezati uzrok i posljedicu. U istraživanjima javnog mnijenja... većina građana će sasvim iskreno, do bola uvjereni da je to najvažnije kazati kako će glasati za one politike koje svoju vjerodostojnost crpe iz stvarnog života i obećavaju zapošljavanje, bolji životni standard, kvalitetnu socijalnu politiku, novu ekonomiju... Ali, pazite sad, kod samog čina glasanja te i takve politike ne prepoznaju se u reformskim i emancipatorskim strankama u povoju, već u nacionalnim i rigidnim nacionalističkim orkestracijama».

Zaista, to je paradoks svih paradoksa kada građani etnopolitičku fantazmu prihvaćaju kao pravu stvarnost, dok alternativne koncepcije, ono za što se zalažemo svi ovdje na čelu s Nerzukom Ćurkom, smatraju za utopiju, nešto neostvarivo, lažno, fiktivno. To je najveći trijumf etnopolitike – njen uspjeh da se suvereno nametne kao krajnja stvarnost. Zaista, kao da je našem čovjeku nemoguće osloboditi se, kako reče Ćurak, poroka neslobode. U međuvremenu, ostaju slobodni samo oni koji tu neslobodu produciraju pomoću širenja nepovjerenja kao ključne snage koja generira etnohomogenizaciju. To su dejtonski nacionalisti koji vladaju, kako primjećuje Ćurak, kroz formu svojevrzne antibosanske koalicione kohabitacije, čiji je jedini cilj (a čini se i njihovih međunarodnih sponzora) ne učiniti ništa što bi derogiralo prostor monoetničkih prostora.

Bibliografija

Beba-Ešrefa RAŠIDOVIĆ¹

**Bibliografija diplomskih radova odbranih na
Fakultetu kriminalističkih nauka u 2005. godini
1. dio**

343. 7 : 343. 85

ADŽAIP, Dinko

Imovinski kriminalitet na području Kantona Središnja Bosna :
diplomski rad / Dinko Adžaip ; mentor Duško Modly, saradnik
mentora Haris Halilović. – Sarajevo : [D. Adžaip], 2005. – 78 l. : ilustr. ;
graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 614

AHMETAŠEVIĆ, Jasenka

Okolnosti koje govore u prilog namjere samoubistva : diplomski rad /
Jasenka Ahmetašević ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [J.
Ahmetašević], 2005. – 47 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

¹ Dipl. bibl, Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

343. 915

ALAJBEGOVIĆ, Asim

Studij slučaja maloljetničke delinkvencije u općini Kakanj : diplomski rad / Asim Alajbegović ; mentor Vladimir Obradović. – Sarajevo : [A. Alajbegović], 2005. – 101 str. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

336. 2 : 343. 9

ALAJBEGOVIĆ, Jasmin

Efekti reorganizacije carinskog sistema na pojavu kriminaliteta u 2005. godini : diplomski rad / Jasmin Alajbegović ; mentor Ismet Dautbašić, saradnik Mersida Sućeska. – Sarajevo : [J. Alajbegović], 2005. – 40 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

327(497. 6)

ALIBAŠIĆ, Mirnes

Elementi vanjske politike sa osvrtom na BiH : diplomski rad / Mirnes Alibašić ; mentor Sakib Softić. – Sarajevo : [M. Alibašić], 2005. – 43 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 575

ALIBEGIĆ, Alma

Zloupotreba droga s posebnim osvrtom na Sarajevo (stanje kriminala i narkomanije, mjere prevencije i represije koje se poduzimaju) : diplomski rad / Alma Alibegić ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [A. Alibegić], 2005. – 32 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 359

ALIĆ, Fata

Zloupotreba carinskih povlastica za invalidne osobe pri uvozu putničkih automobila : diplomski rad / Fata Alić ; mentor Ismet Dautbašić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [F. Alić], 2005. – 45 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 575 : 343. 541

ALIJEVIĆ, Amra

Droge i silovanja : diplomski rad / Amra Alijević ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [A. Alijević], 2005. – 43 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 541

ALIVUKOVIĆ, Nermin

Načini saznanja za izvršeno silovanje : diplomski rad / Alivuković Nermin ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [N. Alivuković], 2005. – 39 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

656. 1 :: 614. 8

ALJIĆ, Damir

Smrtne povrede u saobraćajnim nesrećama na području opštine Živinice 1998. -2003. godine : diplomski rad / Aljić Damir ; mentor Alija Ramljak. – Sarajevo : [D. Aljić], 2005. – 38 l. : tabele ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

336. 2

ALJIMI, Avdulah

Implementacija Zakona o porezu na dodatnu vrijednost u Bosni i Hercegovini : diplomski rad / Avdulah Aljimi ; mentor Ismet Dautbašić ; saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [A. Aljimi], 2005. – 82 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

327 EU : 351. 741

ANTUNOVIĆ, Damir

Šengenska integracija : diplomski rad / Damir Antunović ; mentor Ramo Masleša. – Sarajevo : [D. Antunović], 2005. – 43 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 985 : 343. 132

ARIFOVIĆ, Elmir

Upotreba verzija kod istraživanja krivičnih djela : diplomski rad / Arifović Elmir ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [E. Arifović], 2005. – 56 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

178. 8 + 343. 57

AŠČIĆ, Anel

Širi značaj endogenih i egzogenih faktora na pojavu narkomanije sa statističkim osvrtom na krivična djela član 252, član 253 KZ FbiH izvršenih na području opštine Kalesija za period 2000. -2004. god. :

diplomski rad / Aščić Anel ; mentor Ramljak Alija. – Sarajevo : [A. Aščić], 2005. – 44 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

159. 947. 5 : 343. 61

AVDAGIĆ, Faruk

Analiza motiva počinilaca ubistava na općini Tuzla u periodu 2000. - 2004. god. : diplomski rad / Faruk Avdagić ; mentor Mujo Hasković. – Sarajevo : [F. Avdagić], 2005. – 43 l. : ilustr. , tabele ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

17-343. 98-051

AVDIBAŠIĆ, Džavid

Moralna svijest kriminaliste : diplomski rad / Džavid Avdibašić ; mentor Muslija Muhović. – Sarajevo : [Dž. Avdibašić], 2005. – 45 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

159. 952 : 343. 98-051

BAJRAKTAREVIĆ, Bumedina

Pažnja i značaj u radu kriminaliste : diplomski rad / Bajraktarević Bumedina ; mentor Mujo Hasković. – Sarajevo : [B. Bajraktarević], 2005. – 42 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 614 : 343. 6

BAJRAMOVIĆ, Selma

Slučajno vješanje, samoubistvo vješanjem ili zločinačko vješanje :
diplomski rad / Bajramović Selma ; mentor Duško Modly. – Sarajevo :
[S. Bajramović], 2005. – 67 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

17 : 343. 9

BAJRIĆ, Elvir

Subjektivne i objektivne pretpostavke poremećene skale moralnih i
ostalih vrijednosti u kriminalističkoj profesiji : diplomski rad / Bajrić
Elvir ; mentor Muslija Muhović. – Sarajevo : [E. Bajrić], 2005. – 27 l. ; 30
cm

Dipl. rad., Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

341. 232 : 351. 78

BAKIĆ, Amer

«Treći stub Evropske unije» saradnja u oblasti pravosuđa i unutrašnjih
poslova u svjetlu sporazuma iz Maastrichta i Amsterdama : diplomski
rad / Amer Bakić ; mentor Ramo Masleša, komentor Elmedin
Muratbegović. – Sarajevo : [A. Subašić], 2005. – 43 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 988

BALIĆ, Elvedin

Ljudska prava kao žrtve nasilja : diplomski rad / Elvedin Balić ;
mentor Hasan Balić. – Sarajevo : [E. Balić], 2005. – 49 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 711 : 343. 98

BARUČIJA, Adis

Tragovi kod teških krađa : tragovi provala : diplomski rad / Baručija Adis ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [A. Baručija], 2005. – 66 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

336. 711. 6 : 343. 9. 024 :: 336. 7

BAŠIĆ, Admir

Uloga bankarskog sistema u sprečavanju pranja novca : diplomski rad / Bašić Admir ; mentor Jozo Sović. – Sarajevo : [A. Bašić], 2005. – 64 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 988

BAŠIĆ, Edin

Kulturna dobra kao žrtve viktimizacije sa posebnim osvrtom na sarajevsku Vijećnicu : diplomski rad / Edin Bašić ; mentor Hasan Balić. – Sarajevo : [E. Bašić], 2005. – 38 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

355. 40

BAŠIĆ, Sadat

Specijalne opservacije tajnih službi : diplomski rad / Bašić Sadat ; mentor Mirsad D. Abazović. – Sarajevo : [S. Bašić], 2005. – 42 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 988 : 504

BEĆAREVIĆ, Nedim

Ekologija kao žrtva nasilja sa posebnim osvrtom na rudnik Banovići : diplomski rad / Bećarević Nedim ; mentor Hasan Balić, saradnik Azra Adžajlić-Dedović. – Sarajevo : [N. Bećarević], 2005. – 36 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

178. 8

BEGIĆ, Denis

Uzroci i posljedice narkomanije na području općine Bihać. Studija primjera Kazneno-popravnog zavoda poluotvorenog tipa Bihać : diplomski rad Denis Begić, mentor Vladimir obradović. – Sarajevo : [D. Begić], 2005. – 121 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 359. 2

BEGOVIĆ, Dženana

Sprečavanje, otkrivanje i istraživanje poreskih utaja kod duhana i duhanskih prerađevina : diplomski rad / Dženana Begović ; mentor Asim Šaković. – Sarajevo : [Dž. Begović], 2005. – 54 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 982 : 343. 541

BEKTAŠ, Jasmin

Kriminalističko-tehnička obrada kod silovanja : diplomski rad / Jasmin Bektaš ; mentor Duško Modly, saradnik Nebojša Bojanić. – Sarajevo : [J. Bektaš], 2005. – 69 l. : ilustr. ; 30 cm

260

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 61

BERKOVIĆ, Vahdeta

Okolnosti koje govore u prilog namjere ubistva : diplomski rad / Vahdeta Berković ; mentor Duško Modly. – Sarajevo. [V. Berković], 2005. – 48 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

327 + 339. 9

BOGUĆANIN, Enver

Globalizacija i antiglobalistički pokreti : diplomski rad / Bogućanin Enver ; mentor Mirsad abazović. – Sarajevo : [E. Bogućanin], 2005. – 57 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 9. 024 : 336. 7

BORIŠIĆ, Aida

Metode sprečavanja pranja novca u organizovanom ekonomskom kriminalu : diplomski rad / Aida Borišić ; mentor Asim Šaković. – Sarajevo : [A. Borišić], 2005. – 35 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

316. 48

BRKANIĆ, Almir

Globalni društveni konflikti i moderni svijet / Brklanić Almir ; mentor Hidajet Repovac. – Sarajevo : [A. Brkanić], 2005. – 28 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

327 : 323. 28

BRKIĆ, Beudin

Promjene u sferi sigurnosti i međunarodnim odnosima kao posljedica aktualizacije fenomena terorizma : diplomski rad / Beudin Brkić, mentor Sakib Softić. – Sarajevo : [B. Brkić], 2005. – 50 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 985

BUROVIĆ, Alen

Privođenje osumnjičenih lica : diplomski rad / Alen Burović ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [A. Burović], 2005. – 36 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

159. 942 : 343. 95

CIBRA, Mensud

Kriminogeni aspekt emocija : diplomski rad / Cibra Mensud ; mentor Mujo Hasković. – Sarajevo : [M. Cibra], 2005. – 31 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 61 : 343. 98

CURIĆ, Semir

Obrazac istraživanja kod ubistava : diplomski rad / Curić Semir ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [S. Curić], 2005. – 72 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

616. 89 : 343. 541

CIBRALIĆ, Adis

Psihotraumatski sindrom uzrokovan silovanjem : diplomski rad / Adis Cibralić ; mentor Slobodan Loga. – Sarajevo : [A. Cibralić], 2005. – 23 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 982 : 343. 541

ĆESAN, Mukelefa

Tjelesni pregled žrtve silovanja : diplomski rad / Ćesan Mukelefa ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [M. Ćesan], 2005. – 57 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 915 : 351. 78

ČAVČIĆ, Nusret

Maloljetnička delinkvencija kao fenomen sigurnosti : diplomski rad / Nusret Čavčić ; mentor Mirsad Abazović. – Sarajevo : [N. Čavčić], 2005. – 46 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

338. 22 + 336. 7

DEMIROVIĆ, Maida

Monetarno-kreditni sistem i ekonomska politika : diplomski rad / Maida Demirović ; mentor Mustafa Festić. – Sarajevo : [M. Demirović], 2005. – 60 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351. 746. 1 : 343. 98

DURAKOVIĆ, Adnan

Kriminalistički sadržaj kontrole državne granice na zelenoj granici : diplomski rad / Adnan Duraković ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [A. Duraković], 2005. – 43, XII l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, sarajevo

316. 624. 3-053. 5

DŽAFIĆ, Edin

Antisocijalno ponašanje školske djece : diplomski rad / Džafić Edin , mentor Slobodan Loga. – Sarajevo : [E. Džafić], 2005. – 42 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 61 : 343. 98

DŽAFIĆ, Mirheta

Tehnike prikrivanja ubistva : diplomski rad / Džafić Mirheta ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [M. Džafić], 2005. – 49 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 982

DŽAMBIĆ, Faruk

Tragovi stopala : diplomski rad / Džambić Faruk ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [F. Džambić], 2005. – 39 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 982 : 343. 6

DŽANANOVIĆ, Lejla

Kriminalističko-tehnička obrada tragova kod krvnih delikata :
diplomski rad / Lejla Džananović ; mentor Duško Modly. – Sarajevo :
[L. Džananović], 2005. – 52 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

327 : 351. 78

DŽINDO, Adnan

Bitne odrednice vanjske politike i sigurnosti : diplomski rad / Adnan
Džindo ; mentor Sakib Softić. – Sarajevo : [A. Džindo], 2005. – 37 l. ; 30
cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 985

DŽINIĆ, Zekerijah

Korištenje kriminalističko operativnih evidencija : diplomski rad /
Zekerijah Džinić ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [Z. Džonić],
2005. – 64 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 98 : 343. 61

ĐONDRAŠ, Biljana

Metodika dokazivanja ubojstva izvršenog utapanjem : diplomski rad
/ Biljana Đondraš ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [B. Đondraš],
2005. – 39 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

17 : 343. 9

FAZLIĆ, Sanel

Mjesto i značaj subjektivne moralnosti u kriminalističkoj profesiji : diplomski rad / Fazlić Sanel ; mentor Muslija Muhović. – Sarajevo : [S. Fazlić], 2005. – 30 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

316. 6 : 343. 9

FAZLIĆ, Selvedina

Uticaj grupnih normi na pojavu kriminala : diplomski rad / Selvedina Fazlić ; mentor Mujo Hasković. – Sarajevo : [S. Fazlić], 2005. – 36 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351. 74 : 656. 1-051

FIŠO, Melis

Ponašanje policije i reakcije vozača prilikom izricanja mandatnih kazni : diplomski rad / Melis Fišo ; mentor Vladimir Obradović. – Sarajevo : [M. Fišo], 2005. – 42 l. : tabele ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351. 78(497. 6)

FUKS, Davor

Sistem privatne sigurnosti u Bosni i Hercegovini : diplomski rad / Davor Fuks ; mentor Ramo Masleša. – Sarajevo : [D. Fuks], 2005. – 55 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

266

343. 147 : 343. 76

GANIBEGOVIĆ, Emir

Tragovi kod požara : diplomski rad / Ganibegović Emir ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [E. Ganibegović], 2005. – 55 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

355. 02 : 316. 653

GAZDIĆ, Edina

Utjecaj službi sigurnosti na javno mnijenje : diplomski rad / Edina Gazdić, mentor Mirsad D. Abazović. – Sarajevo : [E. Gazdić], 2005. – 32 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 98 : 343. 61

GLAVIĆ, Elvir

Uloga mikrotragova kod otkrivanja i dokazivanja krivičnog djela ubistva : diplomski rad / Elvir Glavić ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [E. Glavić], 2005. – 43 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

336. 711. 6

GURDA, Meliha

Sistem osiguranja depozita u BiH : diplomski rad / Gurda Meliha ; mentor Izudin Kešetović. – Sarajevo : [M. Gurda], 2005. – 28 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 982 : 343. 541

HADŽIHASANOVIĆ, Fuad

Biološki tragovi kod silovanja : diplomski rad / Fuad Hadžihasanović ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [F. Hadžihasanović], 2005. – 37 l. ; 30 cm

Dipl. rad, fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 988-055. 2 : 343. 575

HAJDAREVIĆ, Ema

Žena kao žrtva narkokriminala : diplomski rad / Ema Hajdarević : mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [E. Hajdarević], 2005. – 49 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 533 : 004

HASANOVIĆ, Hamdija

Legalna i ilegalna upotreba softveta : diplomski rad / Hamdija Hasanović ; mentor Asim Šaković. – Sarajevo : [H. Hasanović], 2005. – 58 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 76

HODŽIĆ, Damir

Efekti eksplozije i detonacije : diplomski rad / Damir Hodžić ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [D. Hodžić], 2005. – 46 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

316. 6 : 343. 988

HODŽIĆ, Elma

Pregled studija o strahu od zločina : diplomski rad / Elma Hodžić ; mentor Mujo Hasković. – Sarajevo : [E. Hodžić], 2005. – 35 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

355. 40

HODŽIĆ, Faris

Prikupljanje podataka u obavještajnoj službi iz legalnih izvora : diplomski rad / Faris Hodžić ; mentor Mirsad Abazović. – Sarajevo : [F. Hodžić], 2005. – 32 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 6 : 343. 76

HUSEJNOVIĆ, Mirnes

Razrješenje trileme: ubistvo, samoubistvo ili nesretan slučaj eksplozivom : diplomski rad / Husejnović Mirnes ; mentor Duško Modly, komentor Nedžad Korajlić. – Sarajevo : [M. Husejnović], 2005. – 107 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 982. 9

IBRAHIMAGIĆ, Jasmin

Prepoznavanje : diplomski rad / Jasmin Ibrahimagić ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [J. Ibrahimagić], 2005. – 30 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

327. 88(497. 6)

IKINIĆ, Rusmir

Teorija zavjere – Bosna i Hercegovina : diplomski rad / Rusmir Ikinić ; mentor Mirsad D. Abazović. – Sarajevo : [R. Ikinić], 2005. – 36 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 147 : 343. 614

ILJAJŠEVIĆ, Dijana

Specifičnost uviđaja kod sumnji na samoubojstvo : diplomski rad / Dijana Ilijašević ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [D. Ilijašević], 2005. – 51 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 988

IMAMOVIĆ, Fadil

Jezgro Srebrenice kao žrtve nasilja : diplomski rad / Fadil Imamović ; mentor Hasan Balić. – Sarajevo : [F. Imamović], 2005. – 33 l. : ilustr. , 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 61 : 343. 575

IVELJIĆ, Ivica

Metodika otkrivanja i dokazivanja ubistava izvršenih upotrebom droge : diplomski rad / Ivica Iveljić ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [I. Iveljić], 2005. – 45 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 61 : 343. 98

IVIČEVIĆ, Anđelka

Mikrotragovi kod ubistva : diplomski rad / Anđelka Ivičević ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [A. Ivičević], 2005. – 47 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 9. 02

JAHIĆ, Edib

Socijalne dimenzije kriminala «bijelih okovratnika» u okviru organizovanog kriminala : diplomski rad / Edib Jahić ; mentor Mirsad Abazović. – Sarajevo : [E. Jahić], 2005. – 31 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 985 : 351. 74

JAHJEFENDIĆ, Senad

Racija : diplomski rad / Jahjefendić Senad ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [S. Jahjefendić], 2005. – 36 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 6

JAHIĆ, Eldar

Nasilje u krvnim deliktima : diplomski rad / Eldar Jahić ; mentor Alija Ramljak. – Sarajevo : [E. Jahić], 2005. – 48 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 326 : 351. 741

JAŠAREVIĆ, Fahrudin

Mogućnosti i perspektive antiterorističkog djelovanja službenika za provođenje zakona sa aspekta policijskih ovlašćenja – studija slučaja FMUP-a BiH : diplomski rad / Fahrudin Jašarević ; mentor Ramo Masleša. – Sarajevo : [F. Jašarević], 2005. – 73 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

355. 40 CIA

JAŠAREVIĆ, Mirsad

CIA – koncept moderne obavještajne službe : diplomski rad / Mirsad Jašarević ; mentor Mirsad Abazović, saradnik mentora Jasmin Ahić. – Sarajevo : [M. Jašarević], 2005. – 45 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351. 74 : 343. 985

JAŠIĆ, Muamer

Kriminalistički aspekt postupanja ovlaštenih službenih lica u otkrivanju i istraživanju krivičnih djela : diplomski rad / Muamer Jašić ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [M. Jašić], 2005. – 53 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

OBAVJEŠTENJE SARADNICIMA

1. Tematski, prilozi treba da odgovaraju koncepcijskoj fizionomiji časopisa;
2. Tekstovi ne mogu biti duži od 15 stranica (stranica od 28 do 30 redova, font 11) ;
3. Prilozi treba da budu tehnički i lektorski sređeni;
4. Tekstove dostavljati na disketi i u tri odštampana primjerka;
5. Ne objavljuju se rukopisi koji su već publicirani;
6. Svaki prilog treba da ima siže na bosanskom ili srpskom ili hrvatskom te na engleskom jeziku;
7. Diskete i tekstovi se ne vraćaju;
8. Tekstovi trebaju biti lektorisani u duhu bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika (nelektorisani tekstovi neće biti objavljeni)

9771512155000

ISSN 512-5505